

અણદીઠ દરિયાઈ રાક્ષસ :

યાને

એક મોટા વંદોળિયાની વાત.

(વિદ્યાની એક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૧ હું.

દેલ્યના પંતમાં.

બાની અને પોંચ રાત્રી અને કાળી આમ-
ડીના હાવાથી તેઓ વચે વારંવાર કહ્યો
યતો હતો, તોપણ બંને વચે પુરતી દોસ્તી
અદા કાયમ રહેતી હતી. તેઓ જાનતાનથી
તથા ટોલટપાથી યા મનપ મનપરીમાં પોતા-
નો વજ્ર પસાર કરતા હતા.

તેમનો એક મીઠા સ્વભાવનો, ખુશ મિઠ્ઠ-
જનો, અમીરી ખવાસનો આદમી હતો. તે
પોતાના નોકરોની મોજમાં ખમ્મ નાખતો
નહિ; પણ હેડન અને બૂકવર્મ તોડે તેમનાં
ગાનાંબજનાં તથા નાચરંગમાં બાગ લેતો
અને તેમને શાખાથી આપતો હતો.

‘મોટ “પ્લંજર” દરિયા ૨૦૦ મેલની
મંજલ કાપવાને શક્તિવાન હતો, માટે ભાર
હવે ૨૧ દહાડમાં મોટ વંદોળિયાના મુલકની
અંગ્રેજી આવી પુગી ત્યારે ક્રિકેતેને અપાઠી
ઉપર લીધી અને આપણા સુમકરેએ પાછી
ફિલ્ડની રોયની ઘીડી, જ્યાંમુઠી મોટ દરિ-
યાનાં પાણીની અંદર હતી ત્યાંમુઠી દમ લેવા
માટે અંગ્રેજીન તત્વ પેદા કરનારા અંગ્રેજો
આણજ રહેલા હતા, પણ હવે તે અંગ્રેજોને
આશાવશ મળી; મોટનાં સિવટ બંધ થયલાં
બારણુંઓ પાછાં ઉંઘડ્યાં, અને કુદતે પોતાને
હાથે બનાવેલી હવા દમમાં લેવાની મોજ
પાછી હાથ લાગી.

આ હાલતમાં મોટ મંજલ કાપતો હતો;
ફેડ પોતપોતાને પંદરે પડતે ડોકાણે નજર
દોડાવી રહ્યા હતા; નોકરો પોતપોતાને કામે
વજાવ્યા હતા; એટલામાં કાંક રીડ ચીસ
મુકી. તે આ વેળા દૃષ્ટિ મરિયાંદ તરફ નજર
કરી રહ્યો હતો. તેના હાથમાં ‘મોટ’ બળ ધરા-
વનારી દૂબીન હતી.

તેની ચીસ માંબજીને હેડન ગભરાયો, કે-
તે તેની નજીકમાંજ હતો. રીડ તેના હાથ-
માં દૂબીન આપી અને ચોક્કસ ડોકાણે જોવા
કહ્યું. હેડને જોઈને કહ્યું કે દૂરથી મરેદ મડતું
બારકમ પસાર થતું જણાય છે.

રીડ બોલાસો કીધો કે “આ બારકમ
શુભારે ૩૦ મેલ દૂર છે, અને તે વંદોળિયાનો
મુલકની તરફ, તરફ એવાતું જણાય છે.
આપણું પોતેની વંદોળિયાથી એટલાજ દૂર
છીએ. “તે બારકમ આપણને દેખાય છે તે
કંઈ તમારે ‘નોટિસ’ નથી, મીઠ હેડન
તે તો વંદોળિયાના અપાઠામાં આવી ચુકેલું
અને કદાચ તેનો બોરક બની ચુકેલું હશે.”

હેડને હવે ઉતાવળ કરવા માંગી, અને ક્રિકે-
ટોટની ઝડપમાં વધારો કરી તેને આગળ
દોડાવી. તેઓ પેલાં ૩૦ મેલને તકાવતે
દેખાતાં બારકમ તરફ ધસ્યા. એમ કરતાં
“પ્લંજર” પોતાની હીકચાલ બદલી નાખી,
અહીં તેઓને પાણી વંદોળિયાની અંદર તો
આવી ચુકેલાં જણાયાં. અહીં દરિયાના
મોજ ઉઘડે તેમ પાણી ઉછળતું ન હતું,
પણ મોજ ચક્કમાં દોડતું હતું. વંદોળિયાની
વાત પ્રથમ હેડન માનતો ન હતો, પણ હવે તે
અરી પડેલી પોતાની નજરે જોઈને, તેણે
પોતાની બજ કબૂલ કીધી, અને પોતે મામ્મત
યથા એમ જાહેર કીધું તેણે જોઈ લીધું કે
કમબતીનું ઘેરલું બારકમ કેવી રીતે વંદો-
ળિયાના પંજમાં અપડાય છે, અને પુકનાં પવનની
મદદ નહિ હોય તો તે વંદોળિયાનાં બાહે-
રનાં ચક્કમાંથી આસ્તે આસ્તે અંદરનાં વધારે
મજબૂત ચક્કમાં કેમ ધસડાઈ જાય છે.

હેડનની માફક પડિવણ પણ આ દેખાવ
જોઈ છક થઈ ગયા. વંદોળિયાનાં રાજ્યની

૧૨૬૬૭૨ આવા પુણ્યે એમ પાતરી
પૂર્ણ તેમની છાતી ધડકવા લાગી.

હવે કાંકિ રીડ પેવાં દુરથી દેખાવા પલ
હવે ધણાં નજવીક આવી પુગેવાં કમળામ્બનાં
બારકમ્બે વાવેરા મહાધીને પોતે મદદ આપવા
મગિએ એવી ખમર આપી. આનો પાટો
જવાબ મળતાંજ “૧૫૪૨” હવે એકદમ તે
બારકમ્બ તરફનો રસ્તો લીધો. નજવીક જઈ
પુગતાં જણાવું કે આ કોઈ વેપારી બારકમ્બ
હવું, કે ને બાપડું વટોજિયાના પંજમાંથી
છટકવાને ફાકટનાં ફાંકાં બારવું હવું. આ પંજો
નખાનો હતો; હજુ તે જોગવા પંજમાં મપડા-
વું ન હતું; તોપણ આ બારકમ્બ નખા
પંજમાંથી છુટું થવાને અચકત હવું.

જ્યારે બોટ તેની નજવીક જઈ પહોંચી
ત્યારે વૂરક ઉપર કાંકને જોઈને વેપારી બાર-
કમ્બાળાઓએ તેની જોડ વાતો કરવા માંડી.
પ્રથમ તેઓએ તેનું નામ પૂછ્યું, અને જ્યારે
કેણમાં આશ્ચર્ય કે “દરિયાનાં ઉડાણમાં
કુખથી બારનારી બોટ “૧૫૪૨” તેનું
નામ છે,” ત્યારે બારકમ્બાળાઓ અચ-
ર્યમાં એકેકનાં ડામાં જોવા લાગ્યા. તેઓએ
પોતાની કહાણી કહી કે “આગળ વધ-
વાનાં ઘણાંબી ફાંકાં મારિયે જિયે, પણ
આમારેથી એક ડગ આગળ વધાવું નથી.
મારે દહાડવા આ રીતે કોઈ અણ્વિદિ રાક્ષ-
સના મતાટામાં અમે કેદી નેવા ધઈ પડ્યા
જિયે; આમારેથી નથી એમ જવાબ કે નથી
તેમ ખીસાવું.”

તે બારકમ્બનું નામ “માયેમ” હતું.
તેઓએ જ્યારે જાણ્યું કે તેમનું આ બાર-
કમ્બ તો મોટા વટોજિયાના મપાટામાં આવી
ગયપુછે ત્યારે તેઓ રડી પડ્યા. પણ કાંકે
તેમને ધીરજ આપીને કહ્યું કે “અમે તમારી
મોડામડ જિયે તોપણ અમે વટોજિયાના
કુખમાં આયા નથી. અમે તમને તેના
પંજમાંથી છોડવવાની અમારેથી બનતી તજ-
લીજ કરીશું—પછી તો તમારાં નમીન.”

આથી પેતા બાપડાઓ ખુશ થયા. કાંકે
“૧૫૪૨” ને તે બારકમ્બની મોડામડ લઈ
જઈ ઉપર ગમ્યું, અને “માયેમ” ના
કપાને ટિંગાળને કાંક રીડ માથે ગેઠેડું કરી.
તે કપાળ લાંબાં કરેલા અને દહાડીવાળો
નાખોદા હતો. તેનું નામ એક્રુ કપાઈ હતું.
તે ખુશ મિત્રાઈ હતો. “૧૫૪૨” ને જોઈ
તથા તેની બનાવટની દુક કેફિયત સાંભળીને
તેણે દાનમાં આગળ પડડ્યાં. કાંકે તેને
પોતાની બોટની અનખાળીઓ કરી દેખાડી.
તેણે તેને ડુમાડી અને પાછી બાહર કહાડી.
એ વેળા કપાળ કપાઈ પોતેની બોટ ઉપરજ
સ્થાય થયેલા હતા. બોટ કુખીને છેક તળિયે
જઈ બેઠી. અંધકાર દેડે કરવા વીજળીની
રેતળની કીધી. તળિયે હજારો અનખાળીઓ
નજરે આવી. પણ અહીં તેને ઝાંઝો વાર
ગહેવા ગમ્યું નહિ. તેણે કાંકની બહુ બહુ
સ્તુતિ ગાઈ, પણ જલનીથી મપાડી ઉપર
જવા માંડ્યું. તરત બોટ ઉપર આવી.

પણ તે ઉપર આવી ત્યારે બોટ પેવાં
વેપારી બારકમ્બની ૧૦૦ વાર દૂર હતી.

પ્રકરણ ૭ મું.

છુટકા રો—રી ધી ભાઈ ની ઊંઘ માં અલલ.

જોકે “૧૫૪૨” દરિયાને તળિયે માત્ર
૧૦ મિનિટથી વધારે વખત રહી ન હતી તોપણ
“માયેમ” ઉપરના અનામીઓને જળથી
ધારતી લાગી. તેઓ મનઝવા કે બોટ કુખી
તેની સાથે આમારા કપાળનેથી ડુમાડી લેવા.
તે બાપડાઓને શી ખમર કે આ બોટ તો
પોતાનાં મોઢું પડે ત્યારે પાંખીમાં જતી અને
મરણ પડે ત્યારે ઉપર ચઢી આવતી હતી.

પણ જ્યારે તેઓએ બોટને પાછી મેલામત
ઉપર આવેલી જોઈ ત્યારે તેમની અચર્યેલી
અને ખુશહાલીનો પાગ રહ્યો નહિ.

કપાળના પુણ્યાથી કેડે તે તરફ આવે-
વાનો પોતાનો ખામ મનમ જણાવ્યો. કપાળને
જ્યારે “લોટલમ” બારકમ્બનું નામ સાંભળ્યું
ત્યારે બોલ્યો કે “મહિનાની વાત હિરે જે
મેં વિવરપુત્ર પાતે જોયું હતું, તેનાં કપાળને

હું સારી જેઠે ઝોળખું છું, અને તે ખારકમ
એવું મળ્યું હતું કે તે કદીખી ડુખી જાય નહિ.
હવે “પ્લેનર” પેનાં દરિયાઈ રાક્ષસના
અપાઠમાં અપાઠ ચુકેલાં ખારકમ “સાચેમ”
ને છોડવવા માટેનું કામ હાથ ધર્યું. તેણે
પોતાની બોટની પુઠથી “સાચેમ” ને
દારડાં વડે મળ્યું હતું અને પછી તેને
ધસડ્યું.

૨૦ મેલ સુધી દેત્યનું બળ ચાલુ રહ્યું અને
તેણી હવે સુધી બોટને બહુ મુશ્કેલી વચ્ચે કામ
રેવું પડ્યું. એ પછી “સાચેમ” છુટું થયું.
તે પશ્ચિમ તરફના દરિયામાં આવી ઉપર કે
ઠંધાં વંટોળિયાનું રાજ્ય ચાલતું ન હતું.

બંને ખારકસો ઉપરથી એકેકને સલામતી
અપાઈ, અને પછી મળીને બંને છુટાં
પડ્યાં. “પ્લેનર” વંટોળિયા તરફ પાછું
ચાલવા માંડ્યું, અને “સાચેમ” અમેરિકા
તરફ હંકારી ચાલ્યું.

માર્ગમાં ક્રાંક રીડે કહ્યું કે વંટોળિયામાં
અપાઠખું ખારકમ અને દુકાની પ્રવાહનાં
વચ્ચા ભાગમાં જઈને ત્યાં ડુખી જાય છે. પણ
હુંને એ વાત માનવાની ના પાડી, તેણે કહ્યું
કે પ્લેનરસીએ ભુલે મરી જતા હશે અને
ખારકમ પવન અને પાણીથી ભાગીને ડુખી
જતું હશે ત્યાંસુધી તે વંટોળિયામાં ગોળ ફર્યો
કરતું હોતું જોઈયે.

હવે આ વંટોળિયાને આ તરફ આંટ્યું
અથવા બળ કયાંથી અથવા કોણથી મળે છે કે તે
ખારકસોને કેદ પકડી બંધ કરે છે, તે હજુ સુધી
વિદ્યાએ શોધી કહાડ્યું નથી. એ નવાઈ જેવા
ત્રાસદાયક બનાવ હજુ બેદમાં રહી ગયેલા
છે. પ્રોફેસર બૂકવર્થે વિદ્યાનાં અનેક પ્રયત્નો
ની મદદ લીધી, પણ આ બેદભરેલા બનાવનો
ભરમ તે શોધી આપી શક્યો નહિ. તેણે આ
પહેલી વાર પોતાની ચિકિત્સા કબુલ રાખી.

માર્ગમાં તરેહવાર ચીંતે તરતી મળી, અને
તે મધ્યની ભાગેનાં ખારકસોને લગતીજ હતી.
આ મધ્યની વસ્તુઓ એકજ દિશા તરફ જતી
હતી તે ઉપરથી જણાતું હતું કે તેઓ એક-
મરખી ગીતે દેત્યના હાથમાં અપાઠપડી હતી.

આમ તેઓ કેટલાં કેટલાં વરસની તરતી હશે
તે કહેવાઈ શકાય એમ નથી.

આપણું ખારકમ “પ્લેનર” હવે વંટો-
ળિયાના વોહમાં વધારે ને વધારે અંદર
ધુંમતું ચાલ્યું. અંતે તે એટલું અધું માંહલા
ભાગ તરફ આગળ વધ્યું કે બાન અને પોપિ
એકલાજ નહિ, પણ ક્રાંક રીડે પોતે પણ
ગબરાયો. પણ આ બનાવથી હુંડન અને
પ્રોફેસર ઉપર કશી અસર થઈ નહિ, કેમકે બોટ
ક્યાં ચાલે છે તેની તેમને ખબર હતી નહિ.

હુંડન તો ખસ પોતાનાં વેપારી ખારકમ
“નોટિલસ” ની શી વલે ધડ હશે તેનાજ
વિચારમાં ધુરાઈ ગયો; અને બૂકવર્થે
વિદ્યાને યતારા લાભોનો સ્વપ્નો હમણાંથી
જોતો હતો માટે બોટ કેવા બચમાં છે તેની તેને
કનવાર રહી નહિ.

કેટલાક દિવસો સુધી આ બચમાં બોટ
આગળ હેમાચાજ કીધું. એમ કરતાં એક
રાતે એક નવાઈ જેવા દેખાવ નજરે પડ્યો.
બાની અને પોપિ રાતે ચોપી કરવાનું કામ
વહેંચી લીધું હતું, અને તેથી બંનેને ઉંઘવાની
તક મળતી હતી. હવે ઉપલી રાતે ચોપી કર-
વાની વારી પોપિની હતી, જેનો મધરાતે
બાની આવીને છુટકો કરનાર હતો.

રાત બહુજ અંધારી હતી, પણ “અર્ચ”
લાઇટ વાળાં ફાનમની રાશની એક મેલ
સુધીની ખબર લાવતી હતી. હવે એતેકા એવો
બચો કે ચોપી કરતાં આપણા સીધીબાઈ પોપિ
ઉંધી ગયા. પોતાની નોકરીને દરમિયાન આગળ
આવી ગઈ હતી તેણે કદી કીધી ન હતી. પોતાનાં
મનને મારવાની તેની ઘણી આલેશ છતાં
તે તેમ કશી શક્યો નહિ, અને આવધ થવા
આગમજ તો તે ટકશે વળી ગયો. તેણે
પોતાની ડોક છાતી ઉપર નાખી અને બોટ
સાંદે ચોરવા માંડ્યું.

“પ્લેનર” પોતાની ઝડપથી આગળ
વધી ચાલ્યું. માર્ગમાં ખારકસો મળવાનો
અને અથડાઅથડી થવાનો મંબલ તો હતો
નહિ, પણ ઉપર કહ્યું તેમ ભાગેનાં ખારકસોના
કટકા તરતા હતા, તેઓમાંનો એક અંધી

પડે તો મોટી ખરાબી થવાનો ભય હતો ખરો. પણ પોંચ સીધીબાહવાં ચારાં બાગ્યે એવો ક્યો ખતાવ ખન્ધો નહિ.

હવે મધરાત ધણ, અને વીજળીક ધટ્ટથી ખાનીં ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠ્યો તેને ઉઠવા મણુ નહિ, પણ ઉઠવું તો જોઈયેજ. તે આંખ યોગતો પોંચ હતો ત્યાં ગયો. જોયછે તો સીધીબાઈ બર ઉંઘમાં પડેલા હતા. તેણે પ્રથમ એવો વિચાર કીધો કે પોંચને જાગડ્યો. પછી વિચાર કીધો કે કાંકને તેડીને આ તમાચો દેખાડ્યો. પણ પછી તેને એક ટીંગો વિચાર મુજ પડ્યો.

તે એ હતો કે આ ઉઘતા દેવ સાથ કંઈક રેખુજ કરવી અને બાકીની રાત પોતે જાગે તેમ તેનેની જાગડ્યો. તેણે વીજળીની ટેબજ આગળ જઈ તારનો એક છેડો તક્તી આથે જોડ્યો અને તેને સીધીબાહવાં પગનાં તળિયાં સાથ બાંધી પાડી દીધી. પછી તારના ખીજ છેડાને વીજળીના સંધ્યા સાથ જોડીને વીજ-

ળીનો પ્રવાહ ચાલુ કીધો. આ પ્રવાહ પેલી તક્તી મારફતે પોંચનાં તળિયાંમાં ધકેલે તેનાં ચરીરમાં ધીમે ધીમે દાખલ થવા લાગ્યો.

આમ થવાની અમર દાખલ પોંચ ઉંઘમાં કંઈ બડબડવા લાગ્યો, અને અજાડ પંડાડ કરવા લાગ્યો. તેને સ્વપ્ના આવતા હોય અને તે ખીણી ઉડતો હોય એવો ચેતચાળો જણાયા. થોડે થોડે વારે ખાનીં વીજળીનો પ્રવાહ અટકાવી પાડતો, અને પછી પાછો ચાલુ કરતો.

આ રીતે તેણે બાપડા પોંચને નિર્મિત ઉંઘાવા દીધી નહિ. તેને ઉંઘમાં ગાજો બાંડતો તથા ખીજવાતો જોઈ ખાનીં મનથી બહુ મજકતો અને ખુશ થતો તથા હસતો હતો.

પણ મર્વ સીજળી હદ હોયછે. “કર અને જો” ગાયેજ હોયછે. કોઈનું ભુકું કરી આપણું ભણું કરવા માંગિયે તો તેમ બનવું નથી. આપણું વધારે ભુકું ધાયછે. તેજ હાલ ખાનીંના થવા.

૫૬૨૭ ૮ મું.

મધરાતે ભૂતના ચાળા.

એક વિચિત્ર બારકસો.

આ મધજો વન “ખંજર” મોટ પોતાની ચરેસ્તાની કડપ મુજબ આગળ વધતી જતી હતી. એવામાં ખાનીંએ પોતાની મસ્ખરી જાળવેને દરમયાન બારીની બાહર નજર દોડાવી. તેમ કરતાંજ તેણે એક જખરી સીસ મુખી અંધારામાં બૂત જોયો હોય તેમ તે ખીધો. એક મઝ મોટું બારકસ ગાંધી આવડું તેને દેખાડું. તેના ડોળ હતા નહિ. તે માત્ર એક બોખાં જેવું હતું. પણ તે “ખંજર” ની નજદીક આવી પુચ્છ હતું. જો તરત ધવાજ નહિ લેવાય તો તે તેને અપડી પડીને એવો આંચકો મારે કે તેનાં છોલતાં ઉરાડી નાખે. તે એક સદી નેરહું જુવું અમલી-કમજમવું બારકસ હતું. તે ૫૦ ફીટ નેરહુંખી હવે દૂર ન હતું. વળી તેનાં ડુરક ઉપર માલસોનાં હાડપંજર મેસાડેનાં હોય એમ ખાનીંએ જોયું.

તે બૂમ પાડી જોડ્યો કે આ માત્ર બૂતના ચાળા છે—આ ચેતાનવું કામ છે. તેણે મોટેથી કમમ આધા, પોતાના પીરો અને ફરેસ્તાએને મદદે બોલાયા, અને એવો ગભરાટ કરી મુક્યો કે બાપડો પોંચ બર ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠ્યો. તેણે તરત પેલાં તળદીક આવતાં બારકસને જોઈ લીધું. તેને પોતાના ગભરાટનોખી હવે પાર રહ્યો નહિ.

ગભરાટમાં વધારે કરનાર એક બિના એ હતી કે આ બારકસ અંધારામાં અમકવું હતું. ગોયા સખગી ઉડવું હોય તેમ તે ઉપર આતશ દેખાતો હતો. તે ખરેખર આગમાં બળવું ન હતું, તોપણ તે કપકપ થવું હતું.

આથી પોંચ અને ખાનીં બંને વેહમી હતા મોટે તેમનાં દિલમાં એવોજ વેહમ ગણિય થયો કે આ બારકસ કાંઈજ નહિ પણ બૂતના ચાળા છે. તેઓ મધજી પડવું નાખીને સીસ મુકતા રાડી ગયા, અને કેમિનમાં જઈ બસાયા.

પણ તેઓની ચીંચાંચી એવી નાપાક હતી—
એવી બડકાવનારી હતી—કે બોટ ઉતરનાં નજી
શોધ્યાએ જાગી ઉઠ્યા. કાંક ગબડતો ચમડતો
દોડી પુટક ઉપર આપ્યો. તેનાં મનમાં ખાતરીજ
હતી કે કંઈની નવું જીનું બન્યું છે. તેણે પેલાં
અંબાજીનાં આરકસને પોતાની અડાઅડ આપી
ઉભેલું દોડું એટલે તેની ટાટર ખેંચી ગઈ.
હવે કેમ કરવું ?

તેણે કશી ખીક દેખાડી નહિ. તેણે હિમત
પકડેલી રાખી. પોતાની હિમતથી તેણે
પોતાના બંને સાથીઓને હિમતવાન બનાવ્યા.
હું જા. અને ખૂબમ પેલાં ચમત્કારિક
આરકસને જોતાજ ગયા. ત્રણે જણને આ
દેખાવ ઘણોજ નવાઈ જેવો લાગ્યો.

“એ શું, મીઠો રીડ ?” હું જાલ્યો.

“પચસ ને પાંદાનકા ! હું સમજું તો સમ-
જવું કે ? મારી જાણે બધા !” રીડ છછછી
પડ્યા.

“ત્યારે હું કહું,” શ્રીદેવ જાલ્યો. “એતો
ફોફોરસ છે. એવાં ઘણાં આરકસો મેં હિંદી
મહાસાગરમાં દોડેલાં છે. ખચીત, દેખાવ ઘણોજ
નવાઈ જેવો છે.”

“પણ આ આરકસ તદન જીવીજ બાંધણી-
નું છે !” હુંને કહ્યું.

“હા; પચાથેક વરસનું જીનું છે, અને
બાંધે ત્યારથીજ દેલના દાંતમાં ગપડાંધડું
હોયું જોઈએ,” રીડ આકાસો કીધો.

“બાપડા ખજાસીઓ કેવા ઉંધાં નસી-
બના !” હુંને શોક કીધો.

રીડ “સર્ચ લાઇટ”ની બતી આ આરકસ
તરફ પુરેપુરી ફેરવી, અને તેથી તે પોતાની
અમ્મજ હાલતમાં આછી રીતે જોવામાં આંધું.
તેના ડાળ પુટી ગયા હતાં, પણ તેનું બંડર
અને પુટક આરી હવાથી સધામત રહેલાં હતાં.
તે ઉપર અનેક ખજાસીઓ દૂરથી આવતું જવું
આરકસ જોવા માટે અને તેને મદદ બોલાવવા
માટે કાગને ડાળે વાટ જોતા બેઠેલા હતા, પણ
તેઓ સધળા મીઠાંમાં અથાઈ ગયલા હતા. તેમનાં
શરીરમાં જીવ હતો નહિ. તેઓ સધળા કોણ

જાણે કોટલાં વરસોના મરી ગયલા હતા. અને
તોપણ તેમનાં હાડપંજર સધામત હતાં. વળી
ખીજ ખજાસીઓ આરકસના ખીજ બાગો
ઉપર તક્કવળી જતા જણાતા હતા. તે સધળા
મરી ગયલાજ હતા.

આ દેખાવ અરેખર ભયાનક હતો.

હુંને થયો એટલો શોક કીધો, કેમકે તેને
પોતાનું આરકસ “નોટિલસ” યાદ હતું જ.
તેના હાલખી એવાજ થયા હોય તો ? આ
આરકસ કઈ પ્રજાને લગતું હતું તે જાણવાની
સધળાઓની જમાસા થવાથી કાંક રીડ બોટની
ઝડપ ચોખાવી, અને તેને તે આરકસની લગ-
ભગ નજીક લઈ જઈને ઉભી રાખી. પછી
બંનેને એક ખીજાં સાથ મજબૂત બાંધેલા
રીડ પેલાં વિચિત્ર વહાણ ઉપર ચડી ગયા.

અરેખર આ વહાણ કુબસા જેવી હાલતમાં
ન હતું; હજીખી તે દરિયાઈ સફરને માટે
મજબૂત હતું. રીડ બોલાવ્યાથી હું અને
પોંચ તે ઉપર ગયા. અહીં તેઓની નજરે
ઘણોજ કંમકમાટભરેલો તેમજ નવાઈજેવો
દેખાવ પડ્યો. પુટક ઉપર કોડા કોડી અને
દરિયાનાં પાણી ઉપર તરતો કચેરા ભેગો
થયેલો હતો કે જે પુર્ણાં રજો તે ઉપર આપો-
પડેલો હોયો જોઈએ. મોટા કોણ ૧૦ ફીટ
જેટલો બાગી ગંધેલો હતો.

તપાસ કરતાં એક રૂપાંની તૃતી વહાણની
બાજુએ જણાઈ, તે ઉપર નીચેલા લેખ હતો :—

વહાણ “ચેરડોક્સ”

૧૭૨૦ માં બાંધેલું,

લિવરપૂલ ખાતે.

“અરે, આ તો કોઈ અંગ્રેજી આરકસ
દેખું !” રીડ આ તૃતી વાંચીને કહ્યું.
“અને તેખી આજ પોણી બશે વરસ જેટલું
જીનું ! અરેખર, તે જમાનાનાં આરકસો અધે
સદીઓ સુધી જવાબ દેતાં હતાં. આને તેવાં
કેણ બાંધે છે ને ? ચાલો. આપણુ એની
કેબિનમાં તપાસ કરીએ.”

શાહ મુર્ગ.

આને અને ને પક્ષિનું ચિત્ર આપિયે છે તે દેખાવમાં, કદમાં, બળમાં, ઝડપમાં પક્ષિમાત્રનો શાહજ છે, અને તેથીજ તેને મુર્ગ અને પક્ષિઓના શાહનું નામ મળેલું છે. પણ પક્ષિઓ એટલે ઉડનારાં પ્રાણીઓ ગણાયે તો શાહમુર્ગ પક્ષિના વર્ગમાં કદાચજ ગણાયે. તેનાં ચરીરના ભારી વજનને કારણે તેનાથી આકાશમાં ઉડી શકાતું નથી, અને આવા ભારી વજનના પક્ષિઓ તેના જેવાં ખીજ ખી છે, જેઓ ઉડી શકતા નથી.

આ મુર્ગ છેક અમલી જમાનાથી જાણીતું થયેલું છે, અને તે જમાનાથીજ માણસો તેનું ગોસ્ત ખાતા આવેના છે. જેમ પાર્સીઓમાં આજે છે તેમ યહુદીઓમાં છેક મુશા પેગામ્બરના વખતથી કેટલાક પ્રાણીઓ અપવિત્ર ગણાતાં હતા અને તેથી તેમનું ગોસ્ત ખાવું નારવા લેખાનું હતું એ મુજબ યહુદીઓને મનાઈ હતી કે તેઓએ શાહમુર્ગનું ગોસ્ત ખાવું નહિ.

પક્ષિઓમાં આ મુર્ગ સર્વથી મોટું છે. મોટું વજનમાંજ નહિ, કદમાંજ નહિ, પણ ઉચાઇમાંથી તે સર્વથી મોટું છે. તેના વજન મધ્યમ ગણતરીએ લેતાં ૭૫ થી ૮૦ રતલનો છે. હવે આવડા મોટા વજનને ઉપાડી હવા માં ઉડતો કરવા માટે જ્યારે બળ ધરાવનારી પાંખો જોઇયે, જોકે તેની પાંખો ઘણી મોટી અને મજબૂત છે, તોપણ તેઓ તેના ચરીરને ઉડતું કરવા માટે કેવળ ડમજોર છે.

શાહમુર્ગનો દેખાવ દૂરથી એક ઉટ જેવા પાગે છે. તેની ઉચાઇ તેની ડાકથી જમીન સુધી ધણું કરીને ૭ ફીટની છે, પણ પ્રકૃતિ જમાન સુધી તે માત્ર ૪ ફીટ ઉચું છે. એટલામાટે તેનું માથું અને ડાક ૩ ફીટની લંબાઇના છે. માથાથી પ્રકૃતિ સુધી તે ૬ ફીટ જેટલું લાંબું છે, અને તેની પ્રકૃતિ એક ડટ જેટલી છે. તેની એક પાંખ પીછ વગર ૧૫ ફીટની પણ મીઝાયે ૩ ફીટ જેટલી લાંબી છે. તેનાં પીછાં કાળાં, સફેદ અને જુરા રંગનાં

છે. સર્વથી લાંબા પીછા પાંખ અને પુછડીને છેડે હોય છે અને સર્વથી મોટાં પીછા સફેદ રંગનાં હોય છે. તેના પગ અને જાંઘ ઊંચા થા તેની બાજુએ કયાં પીછાં હોતાં નથી. ડાક અને ગરદન ઊંચા બીણા પીછા હોય છે, પણ ડાક ઊંચા તથા ગરદનના ઉડવા બાગ ઊંચા પીછાને બાંધે વાળ હોય છે. દરેક પાંખને છેડે મીમોબિયાના કાંટા અથવા કુખલ જેવા ખુપડા હોય છે, કે જે પોકળ હોય છે, અને શિંગડાં જેવી વસ્તુના બનેલા હોય છે. તેમની લંબાઇ એક ઇંચથી વધારે નથી. દરેક પાંખને છેડે એવા બધે કાંટા હોય છે.

આ કદાવર અને જબ્બરાં પક્ષિની જાંઘ મજબૂત અને મોટી છે, જે સફેદ ચામડીની તથા કરચળી વળેલી હોય છે. આ કરચળી માછીની જાળ જેની છે અને તેમાં આપણી આગળી પેવમ થાય એવા ખાડા જણાય છે. પગ મોટા ભિંગડાઓથી ભરાઈ ગયેલા હોય છે. પગના વજનમાં આડો પડેલો હોવાથી જે આગળા બનેના છે, અને બને અચૂક પણ ભિંગડાવાળાજ છે. મોટા અચૂકો ૭ ઇંચની લંબાઇનો અને ખીજો ૪ ઇંચ લાંબો હોય છે.

શાહમુર્ગ પક્ષી ઘણા ગરમ સુલુકોનું વતની છે, અને તે ધણું કરીને આફ્રિકામાંથીજ મળી આવે છે. આફ્રિકામાંથી તેની વસ્તી ખીજ ગરમ સુલુકોમાં થયેલી હોય એમ પણ જણાતું નથી. જોકે જાતે નરમાથવાળું છે, તોપણ માણસજાતની વસ્તી તેને અણગમતી હોય, તેમજ ખીજ પ્રાણીઓ કે પક્ષીઓનાં ઘોરાક તેને અનુકુળ નહિ હોય તેમ તે માત્ર બિયાખાનોમાં અને રેતાળ જમિયોમાંજ વસવું કરે છે. આવાં બિયાખાનોમાં ઝાડવાન ઘોડાંજ હોય છે અને ઘોરાકની જાનસો ત્યાં નહિ મરખી હોય છે, તથા પાણીનો તો ગંદોખી કદાચજ મળી શકે છે; તોપણ ત્યાં આ જાંબવર કદનું પક્ષિ ટોળાં બધ વસે છે.

આ જાંબવોમાં વર્ષાદ કદાચજ પડે છે, અને તેથી વાંચનારને સવાજ ઉત્પન્ન થયે કે ત્યાં

આ માટે મુર્ગી જોરાક ક્યાંથી મેળવતું હશે અને પાણી ક્યાંથી પીવું હશે? એનો જવાબ એ છે કે આરવાનાં જણાવ્યા મુજબ શાહ મુર્ગી પાણી સુતલેક પીવું નથી, અને જોરાક માં તો તેને જે મહે તે ઊપર તે પોતાનો મુળદાર કરે છે. એ મુર્ગી એક બે નહિ પણ માઠી માઠી મંખ્યામાં માથે વસે છે, તેમ છતાં હજી જંગામા તે પોતાનો જોરાક મેળવતો આસાન છતી શકે છે, તેનું કારણ એ કે તે મર્વ વસ્તુનો ભક્ષ કરે છે. પણ એ ઊપરથી તમારે એમ નહિ સમજવું કે જોરાકને લાયકની જ મર્વ વસ્તુઓ તે આપું હશે. ના, ના. તેમ તો હોવા જ ક્યાંથી? રેતાળ જિયાપાનોમાં જોરાકની વસ્તુ તો હોવા જ ક્યાંથી?

અને તોપણ આ પક્ષી જીવે છે, એટલું જ નહિ પણ અતિ ધાણું ખાય છે. ત્યારે તે શું ખાવું હશે? ચામડું, લોહું, લાકડું, કાચું, ખાજ, પચરા, રેતી અને પછી તો તેમને જે કહે તે! આવી મર્વ વસ્તુઓ તો રેતાળ મેદાનોમાં તેને મળી શકે અને તે તે ખાય છે. તેની પાચણશક્તિ અતિ જબરદસ્તી છે, અને તેથી જે સીજ પાચણ નહિ પર્ષ શકે એવી હોય તેને તે એમની એમ પાછી કહાડે છે, અને આકોની છતસો તેની હોજરીમાં આમો મેળવી તેનાં શરીરમાં લોહી અને માંસનો વધારો કરવા કામ લાગે છે. લોહું અને ખીજા ધાતુઓ આધાર પછી પાછી નિકળી ગયાં આંગમજ તેનો થોડાક ઓગાળ શાહમુર્ગનાં શરીરમાં ઓગળે છે, કેમકે તેની હોજરીમાંના રસોની ગર્ભાથી ધાતુ પીગળે છે.

શાહમુર્ગ ઘણું મોટું ઇંડું મુકે છે, જેમાંનાં કોષ કોષ તો ૧૫ ઇંચના ઘેરાવાનાં અને પાંચ ઇંચના વ્યાસનાં હોય છે. એવાં દરેક ઇંડાનાં વજન ૧૫ રતલ જેટલાં હોય છે. આ ઇંડાનાં કોટલાં ઘણાં જ કઠણ અને મજબૂત હોય છે, અને સુસ્વાદનાં ઇંડાંને મળતાં આવે છે. તોપણ સુસ્વાદનાં ઇંડાં ગોળાકાર તથા ઓછાં કઠણ હોય છે. આફ્રિકાના ઉત્તર ભાગમાં માદા જીવાઈ માંસમાં, અને દક્ષિણ ભાગમાં ડિસે-મ્બર માંસમાં ઇંડાં મુકે છે. આ ઇંડાં કોષ

એક બે થા ડઝન અર્ધી ડઝન જેટલાં જ હોતાં નથી. આખી માસમમાં ૩૦ થી ૪૦ ઇંડાં માદા મુકે છે, અને એકી વખતે ૧૨ ઇંડાં મુકી દે છે.

કોટલાકો એવું કહે છે કે શાહમુર્ગની માદા રેતીમાં ઇંડાં મુકે છે અને પછી તેમને ઠંડી દહને રેતીની ગર્ભાથી તેમને સેવવા દે છે. વળી એમની કહે છે કે માદા આ રીતે પેદા થયેલાં બચાવું પૈાણુ કરતી નથી, પણ તેમને પેતાનું ફોડી લેવા દે છે, પણ આ તોહમત ખરું નથી. માદાને પોતાનાં બચાવ તરફ કંઈ એટલા ખાર નથી. તેણી પોતાનાં મુકેલાં ઇંડાં ઊપર ઘણી જ આગુરતાથી ધ્યાન આપે છે, અને તેમનો નાશ થતો બળત્વારીથી દૂર કરે છે.

કોઈ વાર તેણી જોરાકની શોધમાં પાંખાળ મુજબને ખાતર આ ઇંડાંને દિવસે છોડી જાય છે, પણ રાત્રે ચોક્કી કરવા અને સેવણુ મેલવા આવે છે. વળી તેણી ઇંડાંમાંથી બચાવ નિકળ્યાં કે તેમને છોડી દહને ચાલી જાય છે, એ વાત પણ ખોટી છે. બચાવ કોટલાક દિવસો સુધી ચાલવાને શક્તિવાન હોતાં નથી, ત્યારે તેઓ જોરાક ક્યાંથી શોધી લાવે? આમ હોવાથી નર-માદા તેમને મોટે ધામ લાવી હાજર કરે છે, અને તેમનાં રક્ષણ મોટે દુસ્મનોતા હુમલાની મામિ ધાય છે.

શાહમુર્ગનું બળ અતિ જબરદસ્તી છે, અને તેથી જાંબને ખાતર માણુજનત અસહ્ય જ તેમને ઉપર ચંપારી કરતો આવ્યો છે. ઇજીપ્ત દેશનાં ફર્મિયસ નામે એક આગળો ચળ, જે ઇસ્વી ૩ જી સદીની આખરીએ થયેલો, તે પોતાના રથ સાથે શાહમુર્ગને જોડી તેમની પાસે તેને એવાવી મેળદ મેળવતો હતો. એલિસ્તિયેરી નામે એક લખનાર જણાવી જાય છે કે તેનાં જમાનામાં તેણે વનિય ખાતે એક જવાન માણુસને શાહમુર્ગ ઉપર સ્વાર થઈ તમાચો કરતો દીધો હતો. મો. એડમ્સ નામે એક ઘણી શાહદત આવે છે કે પોરાર ખાતેનાં એક કારખાનામાં જે જે શાહમુર્ગોને જોવા હતાં, કે જે હજી તો જવાન હતાં તે ઇંડાં પોતાની પાક ઉપર બેસી હોય એવી

મીને એટલીયથી ઝડપથી દોડતાં હતાં કે, મોઢાંમાં મોટી ઝડપવાળા શરતના ઘોડાને પણ તેથી પાછું પાડી દેતાં હતાં. હવે આમ છતાં આ પક્ષિઓને સ્વામીને માટે ઘોડાંની મોકલ કરવા સુધી પાળવામાં આવતાં નથી, તેના મન્ય આપણે જાણતા નથી; તેપણુ એટલી વાત જાણી છે કે આ મુર્ગ લાંબી મંજલ સુધી એકસરખી ઝડપ ચાલુ રાખી શકતાં નથી, પણ થાકી જાય છે અને ઘોડા વજ્રમાં ધીમાં પડી જાય છે.

પ્રાચીન કાળની પ્રજાઓમાંની એક “અથોદગી” અને “ચાહમુર્ગ” આનારી” ને નામે ઓળખાઈ ગયું છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે આ પક્ષિનું મોશન ખાવા લાપક અને ખીન મોશનો કરતાં વધારે પચંદ કરવાનો જ હશે. રમી સોકોમાં પણ આ પક્ષિ જોરાક ધુમ્મસ જાણીતું હતું. હેરિયોગાપિત્રસ નામે એક રમી શેહનસાહેને માટે એવી કલાણી છે કે તે દૈન્ય દર આનાં વેળા એકદમ ૧૦૦ ચાહ મુર્ગનાં બિનાનો નાશનો કરતો હતો.

આ પક્ષિની આમડી ખતિ જડી છે, અને તેથી આરખ સોકો તેને આમડાના ખપમાં બંધ શકે છે; તથા જળી તેનાં ઇડાંનાં મજબૂત કાણુ કોટલાનાં ખાલો બનાવી તેમાંથી આનુયાન કરે છે. આ મુર્ગનાં પિછનિા ખપ પુરાપમાં એટલોયધી વધી ગયો છે કે ફક્ત તેને જ ખાતર, એ પક્ષિઓનાં જળાર શેકાર ચાલે છે.

આ શેકાર આરખો કરે છે, અને તે માટે એવી શરત ઝડપવાળા ઘોડાઓના ખપ પર છે. જ્યાં એ પક્ષિઓનાં ટોળાં ફરતાં હોય ત્યાં આરખ ઘોડરવારે વાનિ વેગે જાય છે, અને શેકાર નજરે પડતાં જ તે ઘોડાને જોધને બાડે નહિ અને મેદાનમાંથી પહોડા ઉપર છાકી જાય નહિ તેને માટે તેઓ ઘોડાની ઝડપ ઓછી કરી નાખે છે તેપણુ ચાહમુર્ગને પોતાની નજરમાં જ રાખે છે. હવે આ પક્ષિ ત્યારે પોતાની પુક પકડી પાડી જાય છે ત્યારે તે પ્રથમ ધીમથી અને પછી ધણી ઝડપથી નાચવા માંડે છે. એક માણસ પિંકડક દોડે એવી રીતે તે દોડે છે, જે વેળા તેની પાંખો તેના પે હાથો જેવી પહોળી

યધને, પચને દોડવામાં મદદ આપે છે. આમ દોડીને ચાહ મુર્ગ પોતાના શેકારને પાછલ પાડી નાખે છે, અને તેની નજરમાંથી ગૂમ થઈ જાય છે. પણ તે આમ સીધું જ દોડતું નથી અને તેની એ જા જાણીતી આરખ શેકારી તેની પ્રેર સોધા જ ઘોડા દોડાવો જાય છે. ચાહમુર્ગ આડું ફાડીને ગોળ ચડીમાં પોતાના માર્ગ બદલ્યા કરે છે, અને તેથી શેકારીઓ તેને એક નહિ તો બીજો રસ્તો શોધી મળી જાય છે અને તેને ઘેરીને શેકાર બનાવે છે. ધણીએક વાર શેકારીઓને તે આમ બેધી તણુ દિવસો સુધી એડવે છે; પણ અંતે ધુમ્મ અને થાકથી પોતે જ આજે જ થાય છે, અને જ્યારે પોતાનો બચવાનો માર્ગ તે જોતું નથી ત્યારે પોતાના શત્રુનું મોહડું પોતે જોતું નથી પણ પોતાનું તેને દેખાડતું નથી, પણ તેને રીતીમાં બેસી દે છે, પણ આડી આવી લાગી હોય તો તેમાં હાંકી દે છે. આવી રીતે તે પકડાય છે અને શેકાર બને છે. જોકે ધણું જ નરમ ખવામનું તે પાણી છે, તેપણુ કેટલીક વાર તો તે આવી વજ્રે જીવપર આવે છે અને પોતાની પુક પકડનાર સ્વાર માં મે પોતાની સાંચથી, પોતાની પાંખથી અને પોતાના પગથી તે બેડે છે. તેના અપારાનું બળ એટલું બધું હોય છે કે એક ચાહમુર્ગ સામે યદ તેને પાંખને સપાટ દેખાડી નાસે છે ત્યારે શેકારી ચક્રાન્ન થઈ જાય છે.

અમેરિકામાં “ગુડ” નામે એક જાતનું જંતવર કદનું પક્ષિ વસે છે, જેને અમેરિકન ચાહમુર્ગને નામે ઓળખવામાં આવે છે. તે ગીનીનું વતની છે, તેમજ ઉરનુકા નદી તરફ, તથા સામ્રિક અને ચિલિ દેશના માંહેલા ભાગોમાં વસે છે. દક્ષિણ અમેરિકાના ખીનખી ઘણા ભાગોમાં આ ગુડ પક્ષિ જણાયેલું છે, પણ માણસની વસ્તી જેમ વધે છે તેમ આ મિકલ પક્ષિ વસ્તીવાળા ભાગો છોડીને બિચા-ખાનો તરફ રમતો જાય છે. આ પક્ષિ ચાહ મુર્ગથી જ કદમાં ઉતરતું છે. તેની હંસાક છ શીટની અને પગની લંબાઈ તણુ શીટની છે. તેની જંગ એક માણસના જેવી જ જડી છે. તેને પુછી રહેતી નથી. કોટલામાંથી નિકળતાં જ પચાં જેને પોતાની આગળ ચાલતું જાય તેની પ્રેર દોડે છે. જ્યાં ખાજ વપમાં તદન નિહાય અને આદાં હોય છે, પણ મોઢાં ચતાં જ્યાં અને બેધિયાસું બને છે.

પેશુ પસ્તાકિયાની પરછેતર.

૧.

પુત્રાનું “નેરનેરિઝમ.”

પેશુ પસ્તાકિયા નવી બાપડી પરછી લાખો. એ કંઈ તેની ખીજ કે ત્રીજ એરી હતી નહિ; પણ ઘણીએક માજનીનો સાથ તેનું બોલાયા કીધું, અને ભાંગી પડ્યા કીધું, તે પછી એકાએક તે કોઈ નવીજ વીશનખી પરછી ગેઠા. આલીમાય ખરેખર કોઈ વીશનખીજ હતાં. માખાપે માય માય કરીને લાડે ઉધારલાં તેથી સામરેખી માય માય થઈને ખુસીએ મેહડી ખેસવા માયું. પણ સાચુ જરમાય એવાં જુહાક કે આલીમાયનાં નામમાંથી માય બોલજ કાપી નાખ્યો, ને અમથી આલી કરી નાખી.

૧. એવો જુહાત કાંઈ આલીમાયથી ખમાય ? તેવણે પેસ્તાનજી પસ્તાકિયાને દર રાતે “બિહસ્તન હામલીબાઈ” ની માફક એકેકી “વાએજ” કહી સંભળાવવા માંડી. આજે સાસુનાં કાંજોધાજાની બાજ-અરે ના રે ! વાઅજ-તો કાલે સસરાની વાઅજરૂપી બાજ ! પરમ દહાડે નહું દની—ચોથે દહાડે જેઠાણીની—પાંચમે દહાડે દરાણીની. એ રીતે વાઅજ ઉપર વાઅજ અને બાજ ઉપર બાજથી બાજારો પેશુને તો બહુ કંટાજો આપ્યો. આખો દહાડો આંદિમમાં ધસડખારો કરીને રાત્રે ઘેરમાં જરા નિરાતે ઘોઠાવા આવે તેમાં તો આ નવાં હોમલાબાઈની વાએજ શરૂ થાય. અંતે કંટાળ્યો : મા સાથ મરાયો, બહેન સાથ છોડાયો, ભાજબએને અસેમસે કપડો આંપી પરવાયો. પણ આલીમાય એથીખી ધરાવાં નહિ. માયને તો જુડું ઘેર માંડી ધણિવાણી થવા બાવડું હતું. અંતે તેમની ધેડ, અને પેશુ પસ્તાકિયા પેતાની પરછેતર સાથ માતપિતા અને બાઈ બહેનથી જુદો વસ્યો. શાદી પછી એક વરમની અંદર એ સઘજો ફરકાર થઈ ગયો; અને એ ફરકાર નીડે એક નવો બતાવ બન્યો. આલીમાયે એક બુચો જણ્યો. માયની ખુશીનો પારજ શનો ?

પણ પેશુને મનથી તો આ નવો કંટાજો શરૂ થયો. બાપડાની રાત્રે ઉંઘ જાય અને બુચો જ તો બાવાજીની દરકાર વગર આંખુ ઘેઁ ગળવે. પુત પણિતા તો ખરો. આલીમા બડબડતને કહે તેમ “એ તો મરે સખજો. એ તો માયબાપને ઉજરાં વાંજરાં કરશે ! એ તો જાપનો દાહારો ફરવી નાખશે ! એ તે માંયનાં દુસ્મેનોને ઉંઘાં નાખશે !” છતાંદિ આણું આણું બિલે ત્યારે પેશુનાં પાકી આવે તેથી કોઈ વાર વંચમાં ચોખાં બુકી રૂઠ—“વારે ઉંઘાં ચટાં નહિ કરે તે તપાસજે !” આ સખુત આલીમાયને ગમે નહિ એટલે તેવણુ જમીનપર સપાઈ સુધાં પગ ધસડે “બુસુ-બુસુ” એવાર એનીપરથી ઉંઘાં ચટ કરવાને !” એમ બોલે.

હવે, સહેમ, એમ કરતાં બુચાજીને દાંત આવવા માંડ્યા. બેચેની ઘણી થઈ; ચે આવી ગયાં; શુમાર વગરનું રડ; માંયજીન હોમકોસ ઉડી ગયા; બાંકજી રોજ કરેત સઘજા આંદિસે જાયને રાખિતા કરતાં અવાર ઘેરમાં આવે. પણ પિડાતો પગેજ. વળગેલી માયજી આંખાં દિવસની બેજરીને લીધે રોતે ઉંઘી જાય, અને બુચાજી તો કળવાંધું કળવાઈને રડે, ત્યારે બાવાજીને માતાનો બાજ બજવેયો પડે ! બાપડો ઉંઘમાંથી ઝપકીને ઉઠે. આલીમાયને ઠગાડે; નહિ ઉઠે ત્યારે હાથને આંગળાં મારે; પણ તેવણુ તો દારની કાણું ખુરરે ખુરરે કરે.

અંતે પેશુને બુચાની માવજત માંયે પડે તેને ઝોળીમાંથી કહોડી પડાવે, હસાવે, લલચાવે. ખાઉ આવે; પણ બુચો જેનું નામ ! એકને બે થાય નહિ. પછી તો પેશુ હાલરડખી ગાય બીચારો એમ કરતાં ચાકીને હુસ થઈ જાય ત્યારે આસ્તે રહીને માયજી જાગે, અને પછી જાણે મા દીકરાએ બાવા સામે સંપ કીધો હોય તેમ બુચાજી ચૂપ થઈ જાય અને

માપછ તેને પાંચામાં લઈને પોલી નીચે ! મધ્ય
સુપાંચુપા ! પણ બીચારા પેશુની ગંધલી ઉંધ
કાંઈ પાછી આવે !

એક રાતે બુચાએ પોતાના બાપાજીને એક
શીતે એટલાબધા કંટાળે આપવા માંડ્યો કે
તેણે તેને અરીસુની બાળાગોળી આપવાનો
કાવ કીધો. બપોરે માપછ જાણ્યાં ત્યારે
પેશુએ તેવણને પાસેના બોરડામાં સેવા મોકલ્યાં.
પણ આવી ગોળીઓથી બધાં થોડા વાર
નચિંત પોડવાને બદલે મદાનાં પોલી 'જાપણે
એવું' પેશુએ માંખણે હાવાથી તેણે બાળા-
ગોળી આપવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. તેને
એક નવા વિચાર આવ્યો.

તેના એક દાસ્ત સુસ્ત ધિપોસીદિસ્ત હતો,
અને તે કેટલાક નજીવી મનચકિતવા બેળવા-
યલા બુચાએને પોતાના હાથે વડે પચવારીને
'મેસ્મેરાઇઝ' કરતો હતો. આ છુમંત્રની
ક્રિયા કેમ કરવી તે પેલા દાસ્તે પેશુને એક
વાર શિખવી હતી. તે વાર કરીને આપણા
આ પરદાકિયા દાસ્તે પોતાનાં બધાંનાં બધાં
ઉપર પોતાનાં હથોડા જેવાં આંગળાં. લગાર
જોરથી દાખાને ધમડપાં અને પછી તેવાં
કપાળ ઉપરથી પોતાનો મુપડાં નેવો હાથ અનેક
વાર ફરવો.

આ ક્રિયા એક તરફથી પુરી થઇ કે બીજી
તરફથી આજ્ઞામાય અધારમાં ફર્યાં મારીને
એક બાળાગોળી લઈ આવ્યાં. પણ એજ
વખતે જેમ તેવણની તેમજ પેશુની અજા-
ણપણી થી વાર ! બુચાજી એકાએક શાંત થઈ
ગયા હતા અને રડતાં ઘાકી ગયા હોય તેમ
આપતા તરમ હાથેમાં ઉંધાતા હતા. બાપા-
જીએ તેને પાછો બોળીમાં સુવાડ્યો, માપ-
છએ બોરણું બોડાડ્યું, અને પછી મધળાં
પોલી ગંધાં. આખી રાત વધે બુચો ફરીથી
રડ્યોજ નહિ તે !

પણ મદવારે મધળાં નાહીપોષ, આ નારતો
કરીને પચવારી તેહતાં હજી બુચાજી જાણ્યા
કેમ નહિ. "મરૂં માપની અગાઉ મુતેલા
ઉગાતા તે આજે પોહરીની રહાજ કે, ધારી ?"
આજાંભણે તે રડકડ કરીને બેઠો. આજ

પુણ્ય. "અરે પેશુનજી, અહીં આવો તો.
મને લાગેજ કે મારાં રતનને એક દાંત કુટો
હોયે જો. તાંહાં લગીણુ એમ કરારે પોહરી
રહ નહિ."

પેશુ જરા ગભરાયેલા ફરતો હતો. રાતે
'મેસ્મેરિઝમ' નું ધંત્રમંત્ર કીધા પછીજ બુચા
ઉપર આટલીબધી અમર થપકી તે માનતો
હતો. રજીને તેનાં કાંઈ માડાં પરિણામ
નિપજે, એવા તેને ચક્ર હતો. ઑફિસમાં જતી
વેળા તેણે પાળણમાં ડાકાડ્યું; તેને આરીપો
હવાડ્યું; પછી ગોટો મોદિ ખંખાર માંધાં;
પછી વગર કારણે બુચો નાખી દઇ મોંઘાર
કીધો. પણ બુચાજી પોહવા તે જાગેજ થાના !

પેશુ પાછડી પહેરી નિકળ્યો. આજ્ઞાંભણે
ફરમાયું કે "તમને તો જાણીથી બારણું"
દાંતી જવાની આવડ છે, પેશુનજી, તેમ આવે
ના કરતા; બુચાજી જાગી ઊઠે જો !"

પણ પેશુએ તો દરદાજ કરતાં વધારે જોશથી
બારણું ડાક્યું, અને જાણે પવનથી ઉંધકી ગયું
હોય તેમ ફરી ફરીથી ધડાકાબધ દાંધાળ કીધું.
તેની મતલબ તો કોઈની જાતની ગડબડથી
બુચાને જગાડવાનીજ હતી. પણ એ મધળી
જેહમત ફોકડ મઠ. બુચાજી તો જાગ્યોજ નહિ.

પેશુને ગળરાટ પહોંચ્યો. બુચો જાગ્યોજ
નહિ તે ! પેલા રિપ વાન વિંકન ૨૦ વરસની
ઉંધમાં પડ્યો હતો તેમ બુચો રજી બીજો
રિપ વાન વિંકન કરે ! રજીને ઉંધમાંના ઉંધમાં
તે ગોટો યામ ને માખાપને નહિ બેળાએ !
રજીને આ કાંઈ તવાઇ નેવું બાળક નજર
આવે અને તેને ઉંધેવું દેખાડવાનો તમાથો
કરી જતાવવા વેલાત અને અમેરિકા લઇ
જવાની માંગણી ધાવ !

બાપડા બાપને એવા એવા વિચારે કોળી
આવા લાગ્યા. હવે કરવું શું ? ઑફિસમાં તે
ગયો તો અરે, પણ તેનું ધ્યાન કયાંથી લાગે ?
રજીને બુચો હજી ઉંધમાંજ હોય ? મજ માયું
ડુખવાનું બહાનું કહાડી, રજી લઇને તે ઘેર
પહોંચી ફર્યો. આજ્ઞાં બુચાને જગાડવા માંગતી ન
હતી તે હવે તેને મુતેલા નેવા માંગતી ન હતી.

“પેસનજી, જુઓ તો ઉપોત્ત નથી જો ! હવે શું કરું ?” પોતાના આવંદને પાછો ફરેલો જોઈ તેણી કંઈવાળને પ્રોત્સાહન આપી.

આમાં નહિ જુએ તેમ પેશુએ પોતાની પાંચડીમાંથી એવી કંઈકેલી ડાંચણી જુઓના પગમાં ભોળી; પણ એ તદ્દખીરથીની તે બચુ, બચુ નહિ. ફરી ફરીથી ભોળી જોઈ, પણ કાંઈજ વચ્ચું નહિ.

“મને લાગે છે કે એ આખો દાહરો ઉંઘાઈ ઉઠે તો આજે રાતે આપણે પાછો તોળા ભોલાવવાનો !” પેશુએ આલીને કાંઈની જવાબ આપેલા જોઈયે, એમ મનજીને કહ્યું.

“કંઈ નહિ, તે ખમાયે, પણ મારા પેરી સુધ રહે તે નહિ ખમાય જો. એને કંઈની કરીને જગારવો તે જોઈયે. મને તો પુત્રરાં, છુટે જો. કેહતાથી એ નહિ ખમાય જો. તમે અત્તરધરી જઈને ડાકરને તેરી લાવો; જોયા શું કરીય, ઉજળખની પએ ? મંકુને અત્તરધરી ચુસ્તાદજીને ભોલાવી લાવો.”

પેશુ ગયો અને અર્ધા કલાકમાં ડાંચણીમાં ધામટ માયે આવી પુરે. તેવણે જુઓને મારીપેકે તપાસે, અને પછી જોઈ જોઈને બોલ્યા કે “એને તો કોઈએ અરીણ બનાવ્યું છે !”

“અરીણ ? મં તો નહિ ! વાર પેસનજી, રાતે હું સુતેલી ઉઠી ત્યારે તમે જુઓને પેલી બાલાગોરી તો આપી નથીની ?” આમાં પોતાના વરવર ઉતરી.

“તે ગોરી લેવા તો હું ગઈતા—મારી પાસે કાંઈથી હાથ ને હું આપું ? વાર તે તો નથી આવી ?” પેશુએ તેનેજ સપડાવતા માંગી.

“તેજ હું થોડું છે, પણ મને પાતી નથી, ત્યારે તે કાંઈ ગઈ ? પેલી ગોરી લાવીને મં આમે ગોખપર મુકીતી તે કાંઈ છે ? પેસનજી, જોજો હ ! મારું બોલજો. તમે તે ચોરી હાથ તો ડાકરની આગર છુટાવતા ના. અરે હા; તમારા હાથમાં ઉઠો ત્યારેજ જુઓ તો ઉંઘમાં પડેતો; તેનું કેમ ? જાહે છે તાંહાં તમેજ એને કંઈ અડાઉં છે. બોલો મારું !”

“આમાં, વાર, થોડી કાહરે હું જુઓ બોલ્યો ? હું. સોગન આપને ફેડું છે કે મં કંઈ એને બાળગોરી આપી નથી કે અરીણ ચડાવ્યું નથી.” પેશુ પર્સેવે ગઈતાયજ જઈને બોલ્યો. તેણે ડાકર તથા પોતાની પાંચડી આગળ તદન નિર્દોષ રાખવા માંચું.

“આવો દાખલો મં મારા જન્મમારમ જોયો તો નથી, પણ સાંભળ્યોની નથી. બાં કલાક સુધી બચું ઉંઘાઈ રહે, એ એને કેમ ?” ડાંચણીમાં ધામટ બોલ્યા. “મારે એ વિષે ડાંચણીમાં કરામતને અંબરે આપવું જોઈયે. રાખો, હુંજ જઈને તેવણને ભોલાવી લાઉં. મને ઉમેદ છે કે તેવણ કંઈની નથી ધલાજ સચવશે.”

આમાંમાય તો હવે સંખપણી કરવા બેઠાં, મારે યહું કે ડાકર પોતાનાં નામ સુજળ કાંઈ ધામટ કીધું નહિ. જેવા તેવણ દાહર ઉપરથી નીચે ઉતરી તેવાજ, પેશુ કંઈ વાત યાદ આવી હોય તેમ પુકે ગયો, અને અડકી માં ઉભા રાખી તે ડાકર માયે વાતે વળગ્યો.

“ડાકર, ડાકર ધામટ, મારે તમને કંઈ કેહવું છે. પણ વાત છુટી છે તેથી તમે કબુલાતે આપો તો કેહું.” પેશુએ, પુત્રને હાથે ડાકરને હાથ પકડી બહુ નમનતાપથી ડાકર આંધ આપને કહ્યું.

“એટલું બધું તે શું છે ? કેહાની ?”

“પણ તમે મારી બેરી આગર જાસો ના આપતા જો.”

“નહિ. બોલો, શું છે ?” ડાકરે કબુલાત આપી.

“જુઓને શું થયું છે તેની મને ખબર છે, ડાકર.”

“એમ કે ? ત્યારે મારાં સહેબ ક્યારનો ભોંસી કેમ નથી મરતા ? કેહાની, તેને શું કીધું છે તમે ?”

“અરે કંઈ નહિ રે ડાકર. મં તો કેની તે રાતે પછોળ રસતો તો તેથી જરા મરતો રાખજ કીધો.”

“મરતો રાખજ કીધું ? આરણ ના બંધન ? પણ ત્યારે પાછું તેને મનન કરી કેની ?” ડાકરે કંઈકેલી લીધી.

“પાણું જાગૃતું કેમ કરવું તેની મને ખબર નથી, ડાકટર. એવી મને એક વિચારો-સોચિત્તે દોરતે શિખવેલું તેથી કીધું. મેં આર ભરતે મેં મારો હાથ જુવાનાં કપાર ઉપરથી ફેરવ્યા કીધો કે તરત તે ઉંધાઈ ગીયો. હવે એને ભગતો કરવો જોઈએ.”

“તે કોણુ કરે ? તમે તો પેની, અપ્પી-ખાખાની વાતમાં છે તેમ કીધું. ચોરોનો અજનો ચોરવા ગયલા તેના બાહુને દર-વાળો ઉંધાડતાં આવડ્યો તો ખરો, પણ બંધ યુદ્ધ ગયલાં બારણાને પાછાં ખુલાં કરતાં આવડ્યું નહિ તેથી તે મુપડાઈ ગયો; તેના હાલ તમારો થયો. તમે અર્ધું માથું ઝાડ્યું, ને અર્ધું ખીજને વાસ્તે રેહવા દીધું કે ? મારો ડાં કરામતને શોધિયે. તેવલુને મેસ્મેરિઝમ આવડવું હશે કદાચ.”

બને ડાં કરામતને શોધી લાવ્યા, અને તેને અર્ધ મિનાથી વાકેફ કીધો. આ તખીજ વધારે કાબેલ હતો. તેણે ધીરજ આપી કે કંઈ ફિકર કરવી નહિ. ઘરમાં દાખલ થયા ત્યારે આલાંમાય તો આંખપાણી કરતી કરતી ઊંધાઈ ગઈ હતી. અને જુઓ તો ઉથેલો હતોજ.

ડાં કરામતે જુવાને બિછાના ઉપર લીધો; તેના નાનકડા હાથોની હથેલીમાં યાયા યાન-રડી કીવી; તેનાં કપાલ ઉપર હાથ ફેરવ્યો; અને તેના ચિહ્ન ઉપર ચંડાં પાણીના ફટકા માર્યા. બહુ ઘડી. છુમંજનું જોર બામું. જુઓ

સાવધ થયો, અને ચોડીજ, પણમાં આંખ ઉંધાડી એવો તો તિખલાંને યાવા મંડ્યો. ડે ડાંકટર ધામત અને ડાં કરામત બંને અમ-રત યથા. જુઆજના માદ તે ગોયા ફરેજતાવી અથારત હાથ તેમ માયજી ભગી ઉઠ્યાં. રડવાનું જુલી જાહેને આલાંમાયે જુવાને છાતી સાથે દાખ્યો.

“ડાકટર, એને શું ઉઠું ?” તેણીએ નવા તખીજને પ્રશ્ન્યું.

“તમારા વર કેહજ કે એવલે એને જાડા પીછી જેવું કંઈ કીધું હતું, એને ઇંગ્રેજમાં ‘મેસ્મેરિઝમ’ કહેછે,” ડાં કરામતે ભરમ ફોડી આપ્યો, કારણકે એ તખીજ કનેથી થેયુ વાત છુટી રાખવાની કબૂલત લેતાં જુલી ગયો હતો.

આવાંતા મિજાજનું હવે પ્રશ્ન્યું શું ? થેયુ જાણે કોઈ ખુની બદમાશ હાથ તેમ તેણી તેની તરફ ડોળા મહાધીને જોવા લાગી. તેણીથી વધારે તો કશું બોલાયુંજ નહિ, કેમકે મુસ્તાથી છાતી તરફ ભરાઈ આવી હતી, અને તેના પુઆથી તેની ગળાંની નળી ચીકાર ભરાઈ ગઈ હતી.

તોપણ “મુઆ દેવ !” એટલા સખુત ડાંકટર કરામતે અને ડાંકટર ધામતે જતી વેળા સાંભળ્યા. તેમના ગપા પછી થેયુ પરતાકિ-યાએ તો ખીજ ધણી ફરમાશુ સખુને સાંભળ્યા, કે ને કવિ નર્મદાચંદરની કિલ્લમીમાંથી મળી શકતા નથી.

વરસાદને વિનંતી.

દોહરી.

હરરી સહુ યાગી ગયા, વરસો નહી તવબાર;
મોઝા મોઝા માંનસાં, સીદ કરોછો વાર. ૧
ધરણુમન રહેતો નથી, વખત સખત બડ જાય;
ખુદ નહી લાં ધારસી, કહો પ્રાંણી શું ખાય. ૨
સમજુ ને રાંછા થઈ, કંઈજ યથા કયમ આજ;
અવસર પણ આવો નહી, પ્રેલજંધુ માદારાજ.
પાપ અમારાં ફરી વજ્યાં, પણ પજ્યાં નવ હોય,
અપ ન આવો અવસરે, અચાજ કેહે સહ કોય
જનમાં જયમ કળી સંચર્યો, શું આવી તમ દાર
બળીયા બાંધ્યા તેડના, ચડી રાક્યો નહી વ્હાર
કહો ગઈ, ક્યાં ગરજના, ગયો વળી ગજાડા;
અમકાશ કયમ નો દીસે, પડી મયા કયમ ચાટ. ૩

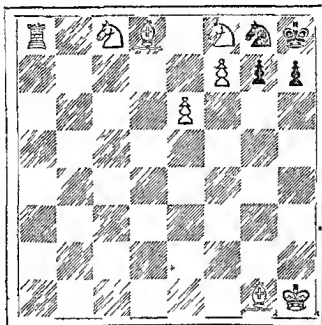
સમસેરે બાહાદુરે હતા, હિતેચ્છુ દુઃખ હરનાર;
વાદજ થન વરસાવતાં લાગે સાંતી વાર. ૭
ના, ના, મેહેણાં નવ થટે, વાહાલા મારા વીર;
દુખીયારાના વેણમાં, હોવ નહી કંઈ હીર. ૮
વચન વદન સહુ દીનાં, દેખી છો સંભાળ;
અમલ વખત વહી જાયછે, રોકો દુઃખનો કાળ
હરગરી કેહેછે તે બધા, સુણો દુખી આ લાપ,
મેણુ સુખથી સાંભળી, સીદ ખુવેછો માય ૧૦
સંતાકુકડી શું રમે, વાહનીની સંભાળ;
વસમી વેળા વાલમા, બને રંઠના નય ૧૧
સુખ સૈયામાં છો સુતા, વિજળી સાથે પાય;
ગાન વાન ગજાદ લાં, દુખીયાની શીલ્દાય.
સરણુ તમારે સોંપીયા, આવી છો સંભાળ;
પ્રેમ પ્રણુ તમને, કહી, કેહેયો શું તે કાળ. ૧૭

કૃપા કરી મેહેનત લઈ, ચઢે ૨ કની વહાર,
 વરસો પરસે ભુમહી, ઉતારો ભુભાર ૧૪
 સમજણ સરખુ છે કહ્યું, ક્યારેયો નહીં આપ
 ઘર ખેતર પાવન કરો, મેહુવના માખાપ ૧૫

ગરજની ગરજ સુણિ, થામો ગરીબ નિવાન
 નીસાન ઠકો લઈ કરી, ચઢો સવારી કાન ૧૬
 ભોળાનાથ બાપોલાલ,
 ["શમશેર બહાદુર" ઉપરથી]

શેત્રંજની બાજી ૩૪૩ મી.

કાળાં.

સંકેદ.

પ્રથમ સંકેદની આનણ છે અને ત્રણાની ત્રીજો હાથે માખ્યત છે.

ખોલાસો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૬	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪

શેત્રંજની બાજી ૩૪૩ મીનો —

- ૧—૨૭ મે ધરના સંકેદ ઘોડાને પાચમે ઘર ખેસો,
 કાળો ઉઠ ૩૦ મે ઘર ખેસમે,
- ૨—પાચમે ધરના સંકેદ ઘોડાને ૧૧ મે ઘર ખેસો,
 કાળુ મમે તે ચાલે;
- ૩—તે મુજબ હાથી, ઉંટ યા ઘોડા વડે માખ્યત

ચુલની:

કામળી પદવજ શહેનશાહ પાત્ર.

નૂ રે એ લ મ .

સપ્ટેમ્બર ૧૯૯૮.

ગુ લાં નો ગુ લા મ :

અથવા

બાવપ્રા અને એવપ્રા .

(પાસી સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૩૨ મું .

૧૫૨ પ્રકરણ .

મેજર આઈઝના વજીહમાં જમાદાર ફતેહ-અલીનું ભિજન લાવનાર છોડી મકીના ઉપર આ જમાદારસાહેબ પેહલાજી મોહિત થયા હતા. એટલે જો પોતાની ૩૫ વરસની ઉમરમાં તે આગળ કદી કોઈ ઉપર પ્યારમાં પડ્યો હતો નહિ અથવા લગ્નના ગાંઠથી બંધાયો હતો નહિ. મુબઈથી નાસી આવ્યો ત્યારે તે છોકરવન ઉમરનો હતો, અને ત્યારબાદ મધરાત્રીમાં મોટો થયા છતાં પોતાના જાતવાળાઓ સાથે તે ઝાંઝો લેવાયો હતો નહિ—એવી બીકથી કે રંજને પોતે પકડાઈ આવે—અને લગ્નનો તેણે કોઈ વાર વિચાર કીધો હતો પણ નહિ.

હવે મેજર આઈઝના વજીહમાં એક વાર આગળ જમાદાર મકીના છોકરીને જોઈ હતી, જેણી નાવારેમ અને નાચાર હોવાથી મેજરની બાપડીએ નાનપણથી તેને પોતાની જોડે રાખીને મોટી કીધી હતી. તોપણ મેજરે તેને ખિસ્તી ધર્મમાં દાખલ કરી દીધી ન હતી, અને તેને ખિસ્તી પોશાક કે નામ આપ્યાં પણ ન હતાં. મેજરે તેને પોતાની નોકરીમાં રાખ્યા છતાં તે તેણી તરફ એક ઝંકના જેવી કડી મેજરથી નહિ પણ એક બાપતા જેવી માયાથી જોતો હતો. તેણીને મેજરના વજીહ-

માં ખીજ નોકરો કરતાં ઘણો હક અને સ્થા હતા, અને તેનું સુખ કામ બાવરચીખાનામાંથી પકવેલું ખાણું મેજર તથા તેને બાવડીને મોટે લાવવા લઈ જવાનું, તેમના આનંદના તથા સુખ મેમવાના ઓરડા સાફસુફ રાખવાનું અને મહિને દહાડે નોકરોને પગાર ચુકાવી આપવાનું હતું.

જ્યારે જમાદારનું ભિજન લઈને મકીના આવી લાગી ત્યારે તેનાં દિલમાં કાંઈ ઓર ખુશી પેદા થઈ, અને જાણે એજ છોકરી પોતાની બધિયની ખીખી થનાર છે એવું પોતાને જાન થઈ હોય તેમ તે તેણી તરફ નાજુક બની ગયો. “નાજુક બની ગયો” એટલે તે તેણીના ગુનામ જોયા નહિ, તેણીની માં જોવાળી નહિ, પણ તેણીના આવંદ જોયા માયાણ અને દયાણ થઈ ગયો.

“મકીના, હું પોડા દહાડાપર અહીં આવેલો, ને આપણે વાતો કરીલો, ત્યારે તારાં મનમાં એવું બી ખરું કે હું પાછો ફરીશ ને તને પાછી દેખીશ? આ બધું સરથસ હું કાંઈ સંતો આવીશ એવો તને ખ્યાલ તો નહિજ કની?” તેણે નરમાશથી પુછ્યું, અને તેણીના હાથમાં પકડેલો શરાબનો શીશો ખુશીથી લઈને પોતાની ટેબલ ડેપર મુક્યો.

“ના, નહિજ, સહિય.” તેણી નમનતાઈ અને સમ્મતાથી બોલી.

“સહિય ? સહિય કોણ ? અખરદાર, સકીના, તું ફરીથી મને સહિય કરીને બોલાવતી ના. મને વહોના કહેલો, મને ખારા કહેલો; અથવા જો એ બોલો બોલવાનો હજી વખત આપ્યો નહિ હોય તો મને ક્ષેત્રઅક્ષી કહેલો; પણ જમાદાર કરીનેબી બોલાવતી ના, કે સહિય કે શેક કહીને પણ મને અવમાન આપતી ના.”

જમાદારના આ અપુનોથી સકીનાને હસવું આવે તેમાં નવાઈ નથી. તેણી અડખડ હથી પડી, અને પછી પુછવા લાગી કે “શું પેલા મુએન્ના માણસને તમે માર્યો ખરો કે ?”

“કેમ નહિ ? હું અને નહિ મારત તો આને આપણુ વાતની કરવા પામત કે ? તે તારું ગળું નહિ કાપી નાખત અને મેજરના વજીરમાં ખૂનામરકી સલાવીને ઘરફાટ નહિ કરત કે ? તુને આમ કમરમાંથી પકડીને ઉઠાવી નહિ લઈ ગયો હોત કે ?” આમ કહીને જમાદાર સહિયે તે છોડીને કમરમાંથી પકડીને ઉઠાવી, અને તેણી અડખડ હસવા જોડ ખૂમ પાડવા લાગી.

“વાહ વાહ, સકીના, ખારી તેરી ચરખા કેસી મજેહદાર અલાહ મિયાને બનાઈ હય ? મનેતો અંગજ દેખી એસી અંખ્યાં !”

આમ બોલીને તેણે તે નારીને પાછી તેના ઉપર ઉપર ખડી કરી, અને તેના સુંદર ગાંઠ ઉપર એક આંગળી ડાકી. સકીના કાંઈ બોલી નહિ, પણ ગાંઠ ઉપર ઉતું લામું હોય તેમ પસવારવા લાગી.

“મોહબત કેસી હોવી હય ઉસ્કી તેરેકું કુછ ખખર હય ?” જમાદારે જીણી આંખ કરીને તેને મુલાક પુછ્યો.

“ના જી. તમને હશે.” સકીના બોલી.

“ના, મેરકુખી ખખર ન થી; પણ તને જે મરતબે દેખી ત્યારથી મને મોહબતની ખખર પેડી. તે વસ્તી હું તારી મોહબતમાં રહેલો. ચાલ વાર મારા સલામનો જવાબ દે—એક દોલતમંદ જવાન, મારા જેવો પઠો, તારો આવંદ ધાય તો તને ગમે કે નહિ ? અખી સય બોલો હં. જુલોકી મુને ખાત છીટ હવ.”

“તમેતો હા કહેજ, મરદાર !” પેલી છોડી લજવાઈને બોલી અને નીચે જોવા લાગી.

“શાદી કુછ હા મસ્ખરીકી ખાત હય કે કયા ? ના, મને કુછ હા લગાઈ નહિ હય. મેં ખરીજ ખાત શુર કીઈ હય. લે, ધધર આ, તેરી ખુશી હોયે તો મુને એક ખાસ્સા લેને દે. કોઈ લોગ એસો જેવકુંઁ ઓર મોહબતકા કાનુનસે ખખખર હય કે ઓરતકી પરવાનગી બિન પુછે, આપ મઠેસે ઉનકું ખાસ્સા લેતા હય. એ ખાત મેરી પાસ નહિ હય. મેં તો પેહલી તેરી રાજખુશી પુછતા હું. દેખ, એક ખાસ્સેકી નવાજેથ કરકર તું મેરી ઓરત લાગી ? સંચ બોલ, મેં તેરે લાયકકા આવંદ હઈં યા નહિ ?

સકીના મુગીજ ઉભી, પણ હવે તેણીએ નીચેથી ઉચે જોયું, અને તેણી જમાદાર તરફ જોયું. એ વેળા તેણીની આંખમાં મીઠાશ હતો—મોહબત હતી. તેણી દાંતે ઊલટમાં રહેલી જણાતી હતી. તેણી શેકારીના હાથમાં ચુલામ જેવી હતી. જાણે તેણી મુખથી નહિ પણ આંખોથી હા કહેતી હતી. ખરી વાત એ હતી કે તેણી પણ જમાદારની મોહબતમાં ક્ષેત્રઅક્ષીના જેવીજ ગિરફદાર યઈ ચુકેલી હતી. જે દિને પેલા બેઘારાએ મુદાલ્યર અને દાદુ જોડ જમાદાર મરકારી પોલિસનો લખાસ લઈને મેજર ગ્રામિને કળીને જોઈતો વસ્તુઓ લઈ નાઠા હતા, તે દિને જમાદારને પોલિસ દ્રેસમાં જોઈને સકીના તેજ વખતે તેના ઉપર ક્રિદા યઈ ચુકી હતી. તેના શોખછતો ચેહરો તેના આ કુચ દ્રેસથી વધારે દીપક મારતો તો હતોજ, પણ સકીનાની નજરમાં તો તેની જોડીજ ન હતી. ત્યારબાદ આને તેને પાછો જોઈને તેણીનાં જીગરમાં પેલા યઈ ચુકેલી મોહબત તાજ યઈ, અને જમાદારે પોતેજ બ્યારે તેણીને પોતાની શાદીમાં લેવાની માંગણી કીધી ત્યારે તેણીનો હરખ સમાપો રહ્યો નહિ.

તેણીએ કશો જવાબ દીધો નહિ, પણ જવાબ તો જમાદારને મળી ચુક્યો હતો. તે

તો તેણે તેની આંખોમાં દુર્ભાવ સજાવવાની
નિશાની લીધી હતો. જમાદાર પોતેની એ
બાબતમાં કશું વધારે બોલી શક્યો નહિ,
કેમકે જેમર આપસ પોતેજ હવે તે જમવા
બેસી હતો ત્યાં આવી જાયો.

ફતેહચંદ્રી પોતાની બુખ પ્રમાણે હજુ જમી
રહ્યો ન હતો. તે આને આખા દિવસની
ધાક અને મહેનત માથે મરખાવતાં કંઈજ
જાણ્યો ન હતો એમ કહિયે તો ચાલે. પણ
આને તેની બુખ-મરી ગઈ હતી. બધકે આને

મોહનતથી તેની બુખ ભાગી ગઈ હતી. ભોજ-
નની જગા મોહનતે લીધી હતી, અને શર્માજી
સકીનાએ આપેલા એકજ મોરચાના બૂકથી
જમાદારની બુખ તપત યથ ગઈ હતી. એટલા
માટે જેમરને આવતાં જોઈને સકીના માથની
પોતાની. મોહનતની વાતો છુપાવવા અને
તેણીને તે મોરડામાં નકામી ઊભી રહેવાના
કષ્ટમાંથી બચાવી લેવા માટે જમાદારે આણું
ઉપરથી હાથ ખાંચ્યો અને સકીના તેનાં ભોજ-
નનાં વાગણે જાણે કાંઈ જાણતીજ નહિ હોય
તેમ ઉઠાવી આવી.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

સકીના.

“કેમ જમાદાર, જમ્યા?” જેમરે પુછ્યું.
“ચાલો હવે તમારી કબૂલત સુખ્ય ને કાંઈ
ખાનું હોય તેની મર્ચ હકીકત મને માંડીને
કહો. અમર નહિ તો તમને મારા કેરી બના-
વીશ—અરકારનાં નાંમથી, હં!—કેમકે હું
સુલેહનો અમલદાર અને વળી આંતરની
મેજસેટ છું.”

“ધનયાદા ! જેમરસાહેબ જમાદારને
બુખથી સ્વાસ્થ્ય મિલાય બીજું કંઈ મંભજ-
નજ નહિ.” આમ કહી પોતાનાં આંધાંમાં
રહી મર્ચો ચોડાકે શરાબ એટલી જલ્દ જમા-
દારે જેમરે મેકક લીધી હતી તેની બરાબર
પાસેજ ખુર્ચી લીધી, અને પછી મધરાતના
મેજસેટો વચે તકરાર આવી હતી ત્યારથી
તે ભોજન લીધું ત્યાંસુનીની મર્ચ હકીકત
માંડીને પછી મંભજાવી. આ મર્ચ બિના જેમરે
બુખ ધવાનથી રમ લખ લખને મંભજી, અને
વખતે વખત જમાદારને ચાખાશી આપી ચલ-
ડાવ્યો. તેની બાહદુરી અને સાલાશી જોઈને
જેમર ઉતર ધસીજ અમર યથ, તે અહીં
સુધી કે ચંપટે તેણે પોતાની મર્ચ મમરની
બાજુએ સુકીને જમાદારને હાથ પકડી બારી
જોશથી દિવસો અને તેનાં કામો તરફની
પોતાની ખુશહાલી જાહેર કરી.

આથી જમાદારને એક ચોક્કસ કામ વિશે
જેમર આગળ વાત કહેવાની હિમત આવી.
જેમરે જમાદારને કહ્યું કે સકીના માથની શાદી માટે

જેમરની પરવાનગી મેજવવાની જમાદારની
મતવજ્ય હશે. પણ નહિ, તેમ હતું નહિ. એ
પરવાનગી તો જમાદારને પોતાના રૂ.૧૦૦૦
પાકા કરી લેવા માટેની હતી. પોતે ઘડુ લરા-
રાને માથો હતો તે બાબે જેમર કનેથી મેજ-
સેટ દાખલ મર્ચિફિકેટ મેજવવાની હતી.
આગળ પોલિસ અમલદાર ને લરારાઓ
માટે ધનાનો અપાતાં હતાં તેમનો જાત લીધેએ
એવો દાવો ઉઠાવી બળતાજ માણસોની લાશ
રજુ કરવા હતા, અને લાંબા દિવસોને લીધે
તે લાશ બિગડી જતી હોવાથી એટલે એવા
ખરાબ યથ જતો કે અરકાર તરફથી કોઇપણ
ધણી તે આજખી બા પિઝાની થકતું ન હતું,
જેથી કરીને ઠગાઈ પકડાતી ન હતી, પણ મુક-
તાનાં ધનાનો ઉઠાવી જવામાં આવતાં હતાં.
આ ઠગાઈ પાછળથી ઉઠાડી પડ્યાથી અરકાર
ફરમાવું કે લરારાની લાશ તેને માટે જાહેર
યજ્ઞમાં ધનામ વેળા પ્રગટ કરવામાં આવેલાં
તેનાં ચરીરનાં ખયાતને મજાતી આવેએ એથી
તે લાશ જોઈને મર્ચિફિકેટ કોઇપણ અરકારી
અમલદાર તરફથી મંજી હોય તોજ તે ધનામ
તે લરારાને મારનારને મેજે.

હવે ઘડુનો જીવ લીધા પછી તેને છેક મધ-
રાત સુધી લખ જતાં છ દિવસ લાગે એમ
હોવાથી તેની લાશની તપાસ લેઈને મર્ચિફિકેટ
મેજવવાની જમાદારને જેમર જાણવાથી તેણે
તે માટે જેમર આંધાંને અમર પ્રીધી અને

મેજરે તે કબૂલ રાખીને રાતોરાત મથાલની રાશની કરાવી દાદુની લાશની તપાસ લીધી, અને સરકાર તરફથી જાહેર થયેલાં ઇનામ વેળા દાદુની જે નિશાનીઓ સરકારી મેજેસ્ટમાં છપાઈ હતી તે નિશાનીઓ સાથે દાદુની તાજી લાશની નિશાનીઓની સરખામણી બારીકાઈથી કરી, અને સંધ્યું બરાબર જણાવાથી મેજરે તેને સર્ટિફિકેટ લખી આપી. એ વેળા જમાદારે એક નાનું જેવું બાપણ કીધું અને પોતે દાદુને કેમ માથે હતો તેનું રંગીન વર્ણન મેજરના તમામ નોકરાનાં દેખતાં આપ્યું અને સંધ્યાઓની શાખાશી મેળવી.

આ કામ પુરું થયા પછી સંધ્યા નોકરોને રૂપસત આપી જમાદાર મેજર સાથે વાતે વળ્યા. પ્રથમ સફીનાની સ્તુતિ ગાઈને મેજરને મુખ્યથી તેની તારીફ કરાવી, અને તેણી લખી વાંચી જાણે છે એમ જાણી લીધું. પછી પોતે લઠારાઓને પકડી મેજરના વજીફતે તથા આસપાસના જીલ્લાને સદાની લૂંટફાટ અને મારફાડમાંથી બચાવ્યો તેનાં હેસાતમાં એ જીલ્લાવાળાઓએ પોતાને ફંદા ઇનામ આપવું જોઈએ એવી સૂચના કરી. એ વેળા જમાદારે મેજરને અતિ ધણે તાડપર મઠાવ્યો અને તેનાથીજ આ કામની હિલચાલ થેઈ શકશે એમ જણાવ્યું. આ ઉપરાંત મેજરને કબૂલ કરવાની ફરજ પડી કે જીલ્લાનાં લોકોએ પોતપોતાનાં એક સારી જેવી રકમનું ઉધરાણું કરીને જમાદાર કુતેહઅલીને એક “પર્ચ” જેટલા પાવની જોઈએ. વળી એ કામની આગેવાની પોતેજ લઈને એ કામપર ઉતારવાની મેજરે કબૂલત આપી. જમાદારે આ સર્વ મેહરબાનગીને માટે મેજરનો બારી આબાર માગ્યો, અને ફરીથી જો કોઈની લઠારાઓ મેજરની માલમતાની ખરાબી કરતા જણાયા તો તેમને તત્કાળ પકડી આપવાની જમાદારે પોતાની તરફથી કબૂલત આપી, અને પછી બંને છુટા પડ્યા.

ખીજી સહવારે સંધ્યાની તૈયારીઓ કરીને જમાદારે મધરાજ તરફનો માર્ગ લીધો. દાદુની લોથને એક પેટ્રિયામાં નાખી ગાડામાં

ઘડાવી લીધી, અને તે ગાડું હાંકવાનું કામ મેજરના પેલાજ બરવાડને સોંપ્યું, કે જે નજરે જોનાર સાક્ષી હોવાથી તે જમાદારને માટે કીમતી મોહિદ હતો. પેલી બે સ્ત્રીઓને દાદુની લાશવાળી પેટ્રીની આસપાસ બેસાડી, તથા બાકીના લઠારાને તમામ ખેડી સાથે ઘોડાપર બાંધેલા રાખીને જમાદાર પોતાની બાજુએ ચલાવ્યો.

હવે ઉપડવાનો વખત થયો. જમાદાર મેજરની રજા લઈ પોતાના ઘોડા ઉપર સ્વાર થયો. સફીનાને તેણે કબૂલત આપી હતી કે મધરાજ જઈ, ઇનામ લઈને પછી તે પોતે તેણીને લેવા થકી મેજરને વજીફે આવશે, અને મેજરની પરવાનગી તથા આશીર્વાદ તથા કંઈક બક્ષેશ સાથે તેણીને ઊઠાવી જશે.

પણ એ સંધ્યાની મીઠી મીઠી વાતો સફીનાને ગળે ઉતરેલી જણાઈ નહિ, કેમકે ઉપડવાને વખતે તેણી જમાદારની નજદીક આવી અને રડવા લાગી. અહીં તેણે તેણીને ફરીથી સોગંદ આઈ કબૂલત આપી; એટલામાં મેજરે દેખાવ લીધો, જેને જમાદારે પેલું ઉધરાણું જેમ બંને તેમ જલદીથી કરવા માટેની તેની કબૂલતની યાદ આપી, અને પછી સંધ્યાઓ આગળ વધ્યા.

સાથે ગાડું હોવાથી સંધ્યાઓને ગઠરને રસ્તો લેવા પડ્યો, જે લંબાણ હતો. થોડુંક આલ્પા કે એતરો જુદાઈને કોઈને આ ઝરઘસ તરફ પહોંચાડેથી આવવું જમાદારે પોતાની તિલાણ આંખોથી જોયું. આ આકાર વધારે નજદીક આવતો ગયો તેમ જમાદારની વધારે આતરી થતી ગઈ કે આ તો સફીના હતી. તેણી ટુકે રસ્તે આવી પુગી હતી.

“કેમ સફીના, અહીં ક્યાં ચાલી ?” જમાદારે અજબપની અને વેહમથી તેને પૂછ્યું.

“હું તો તમારી સાથે આવું છું !” તેણી કરગરીને બોલી.

“અરે ગાંડી ! એમ કાંઈ બને ? પછી મેજર શું વિચારશે ? ને મારે વાસ્તે ઉધરાણું કરવાનો છે તે નહિ ધખ પાડી દેશે ? પાછી જા, મારા જાન, પાછી ફર.”

“કદી નહિ—જન વચનું જોખું શા કામનું? મારો જન ચોરાયો ત્યારે”—“આમ જોતતાં તેણી રડવા લાગી.

“ચોરાયો, મકાના? કોણે ચોર્યો?” જમાદારે અધાધધી પૂછ્યું. “પણ તું ના રડ; રડ ના, મારા જન. આપણે જે જોયો થાકી કરનાર છિયે તો તું થોડા દિવસ સજ્જરી કાં નથી પકડતી?”

“મારેથી થોભાનું નથી—હું એકઠી રહી શકું નહિ—હું તો તમારી સાથેજ આવવાની.”

“સાથેજ આવવાની ત્યારે તો આવ—હવે મારી કને ચારે નથી. પણ પેલાં ઉંઘ-ચાણુંપર એથી પાણી તો જરૂર ફરી વળવાનું; એટલુંજ નહિ પણ તને ચોરી જવાનું મારા ઉપર તોહમત લાવીને એ બુદ્ધો મને પોલિસની નોકરીમાંથી એરવવાની બતતી તજવીજ કરવાની. પણ હવે તું રડતી ચુગી રહેની.”

આમ જોતીને જમાદાર થોડા ઉપરથી ઉતરી પડ્યો, મકાના તરફ નરમાયથી જોયું, અને તેના હાથ પકડી પસવારવા લાગ્યો. પછી પેલા ભરવાડને હાંક મારી બોલાવ્યો, ગાડું અટકાવ્યું, અને તેને ફરમાવ્યું કે “તું આ મારા થોડા ઉપર સ્વાદે યદને એકદમ મેજરને વજરે જા, કહેડે મકાના પોતાની મેજે અમારી પુકે આવીએ, હું તેણીને થાકીમાં

લેવા ધારું છું, વારતે તમે કંઈ ફિકર કરતા ના. મંધા મારા વાણા થયે. આજ દોડ્યો જા, અને ગયો નહિ તેમ પાછો ફર. અમે ધામા ધીમા જઈશું, અને અર્ધા કલાકમાં તારી આવી પુગવાની વાટ જોઈશું. મેજર સાહેબને મારી ઘણી ઘણી સલામ કહેજે—નહિ, નહિ, બંદગી કહેજે. આજ દોડ, જોઈશું તો કેવો જલદી પાછો આવેજે.”

ભરવાડ એક બોલ બોલ્યા વિના ઘોડસ્વાર થઈ બોલબોલતાંમાં તો ગેલ થઈ ગયો. જમાદારે મકાનાને પેલાં ગાડાં ઉપર પોતાની જોડે મેચાડી લીધી, અને હવે મધ્યું સરઘમ થીગે રીતે ચાલતું થયું. એમ કરતાં અર્ધો કલાક પચાર થઈ ગયો, અને દૂરથી કોઈ ઘોડસ્વાર આવતો જણાયો. એતો પેલા ભરવાડજ હતો.

જમાદાર મુમજ્યો કે મધળાઓને પાછા ફરવાનો હુકમ લઈને તે એટલે જલદી પાછો ફરેલો હોયો જોઈએ. પણ નહિ. મેજરે તો એક ચીડી લખી મોકળી હતી, જેમાં મકાનાની તકસીર માફ કરીધી હતી, અને પોતાની તથા પોતાની બાનુ તરફથી ઉમેદ બતાવી હતી કે જમાદાર તેણી તરફ વહાલો અને મહેરબાન આવંદ નિવડશે અને તેણીને સુખી કરશે.

હવે મધ્યાં પુણી થઈ આગળ વધ્યાં, અને માર્ગમાં તેમને કશી હોનારત નહી નહિ.

૩૬૨ છ ૩૮ મું.

ચાનજીની નવી ધરપકડ.

હવે આપણુ પાછાં આપણી વાર્તાની નાવિકા અને નાપક તરફ નજર કરિયે.

પેલા બદ ઘાનના માજીસ્ટ્રેટ બાતરજીને બંગલેથી પોતાના જન કરતાં પોતાની પાક દામાનના બચાવને આતર પગે ચાલતી, પડતી ખડતી મંધ રાતે નાસી આવ્યા પછી ચલાંને તેના લુકા આવંદ ચાનજી સાથ પાછી દોરવી થઈ ચુકી હતી, જેણે જોડું જોડું મુમજ-વીને તે બોળી અને બસી નિર્દોષ નિષ્કંપ અખખાને મુમજવી લીધી હતી.

એક દિને મહેરની બહાર ઘોડાડોડની ચરત પનાર હતી ત્યાં પોતાની સાથે આવવા માટે

ચાનજીએ પોતાની બોળી ચોરતને સચના કરીધી. તે સારીપે જાણતો હતો કે તેણીને એવી માજીસ્ટ્રેટ ગમતી ન હતી, માટે તે કદી હા પાડવાની નથી. અને તેમજ ગુનાએ ચરત જોવા જવાની ના પાડવાથી ચાનજી પોતાની બગી જોડાવીને એકલોજ ચરત જોવા ગયો.

પણ ખરેખર તે કાંઈ એકલોજ ન હતો. આ ઘનમાનનાં નામને એજ લગાડનાર હેવાન ગુનાં જેવી નારનો આવંદ થવાને તો કેવળ નાલાયક હતો. આવી રૂપગુણ મુંદરીની મોહ-બતમાં લપેટાવાને બદલે એ બદમાશ એક

ખીજી પરમાત્માની યોરત સાથે પ્યારમાં પડ્યો હતો, જેણીની આલસલસુ મારી ન હતી, જેણીના આખા જીવામાં શાન્તિ પડેલી હતો. એમ છતાં તેણીને જીવન યોરત દેખાડવા માટે આનજીએ તેણીને પાર્શ્વની પોશાક પહેરાવ્યો હતો અને પાર્શ્વનું નામ આપ્યું હતું. તે તેણીને શીરીને નામે બોલાવતો હતો. આ બદ યોરત સાથે એ રીતે આનજી શરત જોવા નિકળ્યો અને એ બેવફાની વફાદાર મોહરદાર પોતાને ઘેર એકલી બેઠી.

આનજીને આનજીની આ નવી મોહબત આમે ખબર હતી; બનકે એ પાપી મોહબતમાં આ જીવનને હોમાવતાર તે પોતેજ હતો. એટલામાટે તે જાણતો હતો કે આનજી આને શરતનાં મેદાનમાં તે યોરતને લઇને જવોજ જોઇયે, અને એ વાતથી તેની બાવડીને વાકેફ કરી—બનકે ખાતરી કરીને તેણીને પોતાની પાપી મોહબતમાં એવ્યાની આ બાજુ મેજી એટની જુરી મતલબ હતી. એટલામાટે તેણે પોતાના એક અમનદારને ચોક્કસ હુકમો આપીને શરતનાં મેદાનમાં રવાના કરીયા.

શરતમાં ખુબ મજાદ પડી. ઘોડાઓ દોડ્યા તે જોવાને પુષ્કળ લોક ભેગું મળ્યું હતું. દિવમ ઘણેજ રજિયામણો હોવાથી ઘણેકો અંધે દોડે કરીને આવ્યાં હતાં. આનજીભાઈ રામજીભાઈ કાંદા પેટાવાળાનો ભપકો પણ ભારી હતો; અને તેવસુ સાથે બિરાજેલી “પાર્શ્વ” બાઈના ભપકામાંની પુછવું જ શું?

મજાદ ભોગર્વાને હવે આનજી પોતાની “ખીખી” જોડે બાલ્ડ ખાવા બેઠો, કે ને તેના પેસાથી પેલી સ્ત્રી ખતાવી લાવી હતી. સાથે વહીરકીની ખાટલી હતી, ને વગર આનજી કરતાં તેની સાથવાળાને વધારે આલસું ને હતું. આ મોજમાં તેઓ પડ્યાં હતાં એટલામાં એક શખ્સ ત્યાં કોઇને શોધતો હોય તેમાં પચાર થઇ ગયો. આનજીએ તેને જોયો નહિ. પણ તેની રાએલીએ જોયો; તેપણ તે બાંધે તેણી તે વખતે કશું બોલી નહિ. થોડો વાર પછી તેજ શખ્સ પાછો તે તરફ આવી લાગ્યો, અને આ વેળા તે પાધરો આનજી બેઠો હતો

તેજ જગા ઉપર આવ્યો અને પુછવા લાગ્યો કે—

“મોહરદારની કરી કહેશો, શેઠ, કે તમે કોણ છો?”

“એણે વળી કોણુ હોય? જોતો નથી ધરમ આદમી બેઠાં છે તે? તું કોણુ પુછનાર?” આનજીભાઈએ મિલનજ બોલને જવાબ દીધો.

“ગૃહસ્થ આદમી તો ખરા, શેઠ; પણ હું તો બહુવા એમ માંડું” કે તમે કોઈની નોકરી સેવામાં છો કે આપમેળે પચાર છો? શરસો નહિ કરશો, શેઠ; હું તો છુપી પોલિસનો ઇન્સ્પેક્ટર છું અને એક ઘણીની શોધમાં છું. મારું નામ મીં રામાસ્વામી.”

“ને મારું નામ મીં આનજીભાઈ; હું તદન સ્વતંત્ર છું. જેવા તમે છુટા હોશો, રામાસ્વામી, તેવાજ મનેખી સમજાવો. હું કોઈની જવાબદાર નથી. ચાલો હવે અમને જમવા રમો, ને જો નાક સુકાઈ હોય તો ખેત્તાચક આવી જવ. શરમાતા રમો.” આનજીભાઈ અંદરખાનેથી જરા ખીધા તો ખરા, પણ દમ કરીને બોલવા લાગ્યા.

“શેઠ, હું કોરોરો લેવા આવેલો નથી, પણ મારા યોરને પકડવા આવેલું છું; વાસ્તે એક વાર ફરીથી પુછું છું અને તે તમે મને સાચું જ કહેશો કે તમે સરકારના બંધવા છો કે નહિ?” ઇન્સ્પેક્ટરે આ સવાલ લગાર દેખવામાં પુછ્યો. જવાબ આપવાને બદલે આનજી હાથમાં પોણું ટંબલર લિસ્કીનું બરીને ઉડ્યો અને રામાસ્વામી આગળ તે ધરીને ઉભો. ઇન્સ્પેક્ટરે તેને જટક મારવાથી ટંબલર નીચે પડીને ભાંગી ગયું, અને આનજી ગભરાટમાં તે તરફ જોતો ઉભો.

—“તમે કહેછો કે તમે આપમેળે પચાર છો; શું એ વાત ખરી?” ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું થઈ પુછ્યું.

“છેકે આપમેળે પચાર તો નહિજ,” આનજીને કમ્પૂલ કરવાની ફરજ પડી.

“ત્યારે તમને કોઈની પિદમતમાં સોંપી લાએ કે તમે સરકારની નોકરીમાં છો?”

—“પિદમતમાં સોંપી આવેલાએ.”

“કોણની ખિદમતમાં?”

“મારી બેરીની.”

“તમારી બાપડી તે આજ કે?” પેલી શુભાશ તરફ આંગળી બતાવી ઇન્સ્પેક્ટરે પૂછ્યું.

“નહિ, એ બાપડો તો મારી બેરીની મહી થાય,” આનંદએ કોણે.

“તમારી ઓરત શરત જોવા આંધીએ કે?”

“નહિ, મારા તેરવા છતાં તે નહિ આવી.”

“વારે તમને તમારી ઓરતની નોકરીમાં સોંપ્યા તેને લગતો પાસ મને દેખાડો?”

“પાસ? પાસ કેવી? તે વરી સાથે લઇને કોણ ફરવું હશે? મારા ગ્રહિણ, વિચારતો કરો કે શરત જોવા આવિયે તોહાં પાસ કોણ લેવું આવે?”

“ત્યારે તમારી કને પાસ નથી કે?”

“ના—નહિ.”

“ત્યારે તો તમને મારે દલગીરી સાથે જણાવવું જોઇએ કે તમે તમારી બાપડીની ખિદમતમાં હોવા છતાં તેણી કનેથી પાસ લીધા વિના છુટા ફરો છો, એ તકસીરને થકી હું તમને ચોકી ઉપર લઇ જાઉં છું. એક તકસીરવાર મિલકતનો ધણી ચર્ચ શકતો નથી, માંડે હું તો એમજ માનવાને બંધાયેલો છું કે આ જે કાંઈ તમારી કને છે તે તમારી બાપડીનીજ મતા છે. એ સર્વ બાંધેલા અને હવે તમે મારી સાથે આવો. અને બાપડો, તમેજી મારી જોડે આવો; કેમકે આ કીમતી પેશાક તમે પહેરી નિકળ્યા છો તે તમારોજ છે એમ હું કેમ જાણું? કાં નહિ એ સર્વે આ ધણીની બાપડીનું જ હાય?”

આ મુજબનાં માંબળતાંજ પેલી દલગીરી ઓરતે રામાસ્વામી ઉપર ગાળોનો વર્ષાદ વર્ષાવવા માંડ્યો, પણ તેથી જરાબી નહિ ડરતાં તેણે તેણી તરફ હવે વધારે મજા થવા માંડ્યું. આનંદએ પોતાની પેલી કાઠી અને તે ઇન્સ્પેક્ટરના હાથમાં મુકવા માંગી. આનંદ મનજીતો હતો કે દારૂના ટુંબજરની માફક આ પેલી પણ રામાસ્વામી ઉડાડી નાખશે. પણ તેણે પોતાની અનુમતી અને પુચ્છલાલી વચ્ચે જોઈ કે તેણે કશું નહિ બનતાં પેલી તો ઇન્સ્પેક્ટરે એવી લીધી અને પોતાના ખીસામાં

સેરવી લીધી. આ પછી તેણે આનંદના ખીસાની ઝડતી લીધી, અને તેની કનેથી એક નાની છરી, પેન્સિલ કેમ અને તેનું છેડા સાથનું સોનાનું ઘડિયાળ તથા કોંસરને જડેલી હીરાની પિત, એ સર્વ મંતા પડાવી લીધી.

આ વસ્ત્રો લોકનું ટોણું આનંદનો આ સર્વ તમારો જોવું ઉભેલું હતું, જેમની હા અને હાંસી વચ્ચે હવે ઇન્સ્પેક્ટરે આનંદના હાથે બેડી કાઢી. હવેજ તે બદમાશની મધળી પુચ્છલાલી ઉડી ગઈ. તે તો એમ મનજીતો હતો કે તેની કનેનું સર્વસ્વ લઈ મુકાને ઇન્સ્પેક્ટર તેને જવા દશે, પણ મંદુ લઈ મુકવા જોડે રામાસ્વામીએ તો તેને હાથકડી પહેરાવી, અને પછી ફરી આ કડી સાથે બાંધીને તેનો ખીસો છેડા આનંદની બગી સાથે બાંધ્યો, જેમાં તેણે પોતાની બંધનીને બેસાડી લઈ પોતેજી તેમાંજ ચડી બેઠો અને સર્વ તમારગીરીની વાહવાહ વચ્ચે ગાડી હંકારી ચાલ્યો. આ પેળા આનંદ ગાડીની પ્રોપ્રો દાડતો હતો. તેને કાંઈ ગાડીમાં બેસાડી લીધો ન હતો, પણ પેલી રસ્તાથી બાંધીને પગે ચાલતોજ રાખ્યો હતો. આવો તમારો જોઈને લોકો બહુ હા કરવા લાગ્યા અને તેથી આનંદખાનના તો ખાર વાગીજ ગયા.

ઇન્સ્પેક્ટર ગાડી ધીમી ધીમી હાંકતો હતો, કેમકે શરતમાંથી છુટેલું લોક રસ્તા ઉપર વિખરાઈ ગયલું હતું; અને તે સર્વને આનંદનો તમારો જોવાની તક મળી. કોઈ આનંદને તો કોઈ પેલી રાંડને હડધુત કરવા લાગ્યું, કેમકે કોઈ લોક આનંદને બદમાશ દાખલ જોળખવું હતું, અને કોઈ પેલી શુભાશને પિછાનવું હતું.

આ નવાઈજેવું સરખમ ચેહર તરફ આવ્યું તે પેળા એકએક આંકાશનો રંગ બદલાઈ ગયો, અને વૃક્ષાની પવન વાવા લાગ્યો, જેની જોડે એક જાતની રાતી માટી ઉડવા લાગી. આથી સર્વના ચેહરા અને કપડાં રાતાં થઈ ગયાં. એટલી આફત ઓછી હોય તેમ વળી વર્ષાદનું એક ગ્રાવડું આવ્યું અને સર્વને તંડ-બોલ કરી નાખ્યાં. પણ સર્વથી વધારે આનં-

જીને ખમ્બુ પડ્યું, જે બાપડો પોતાની કુલ-
તીથી બિજવાઈ રહેલો હતો તેમાં આ કુદરતી
આકૃતિથી તદ્દન કંટાળી ગયો હતો. ખીજા
હાથ ઉપર રામાસ્વામી વર્ષાદને લીધે હવે
ઘોડાને દોડાવતો હતો તેથી આનંદને ગાડી

પછવાડે દોડવું પડ્યું હતું. તેણે ઇન્સ્પેક્ટરનો
કાલાવાલા કીધા અને ગાડી ધીમી ચલાવવા
અરજ કીધી, પણ તેના જવાબમાં તે તેને માત્ર
ચુપ રહેવા અને વચે નહિ બોલવા ફરમાવતો
હતો.

પ્રકરણ ૯૫ મું.

એવ પ્રાઈની વાજખી સંભા.

એમ કરતાં ગાડી ત્રિવિધ તરફ ચાલી,
અને જે બાગમાં ચુકાં રહેતી હતી તે તરફને
માર્ગ લીધો. જ્યારે તે મકાન આગળ ગાડી
આવી પુગી ત્યારે દરવાજા આગળ બાજુ
મેજીએ બાનરજી પોતેજ ઉભેલો જણાયો.
આ ધણી બે કલાક આગમનનો ચુકાંની
ચુકાકાતે આપ્યો હતો, અને ઘોડાક દિવસ ઉપર
પોતાથી થયેલી કોઈખી આડી વર્તણુકને
મોટે કરગરીને માફ માંગતો હતો, અને ફરી
ફરીથી પગે પડી અરજ ચુભરતો હતો.

ગાડીના અણખાણાટ સંબંધિતાં જ શું બન્યું છે
તે તે ચેતી ગયો, કેમકે આનંદની બેહારમતીને
હુકમ તેણેજ આપેલો હતો.

“અરે પરમિયર ! આ શું ?” તે પાછો
ધરમાં ભરાઈ ગયો અને ચુકાંને અરજ કરવા
લાગ્યો કે “આઈ, બાનુ, મને કેયે છુપાવો”
તમારા દરવાજા આગળ કોઈ પોલિસ ઇન્સ્પે-
ક્ટર આવી ઉભા છે. વખતપર મને અહીં જોઈને
ચુકદમે મારીજ ચુનસી ઉપર એતો સંપ-
વાનો. ને મારાથી તમને કુખ લાગે એવું તે!
કંઈ થાયજ નહિ. મને સંતાડો—મને છુપાવો !”

આમ બોલીને ગભરાયેલી ચુકાં આગળ
અરે ખુલાસો કરવાને બદલે બાનરજી પાસેના
ઘોરડામાં ભરાઈ ગયો, અને પછી બારણે
પોતે જે હસવાના બાવ પડે એવો, તમાથે
જોયો હતો તેથી અડઅડ હસવા અને રમુજ
લેવા લાગ્યો.

ચુકાં દરવાજા ઉપર ગઈ તો એક ઘોરડાને
તેણીએ પોતાનીજ ગાડીમાં બેઠેલી જોઈ. આ
ઘોરડા તેણીની ઓળખાણમાં આવી, જેણીએ
શરૂઆતમાં ચુકાંને બહુ પચવેલી હતી. તેણીએ
પ્રથમ પોતાના આવંદને દીઠો નહિ, કે જેના

ગાડીની પછવાડે બાંધેલા બંધ રામાસ્વામી
છોડવા પડ્યો હતો. પણ તે છોડતાં છોડતાં
તેને એક વાત યાદ આપ્યાથી ઘોડાની લગામ
પેસી ઘોરડાના હાથમાં આપીને રામાસ્વામી
બંગલીમાં દાખલ થયો અને સઘળી બિનાથી
ચુકાંને વોકેફ કરવા લાંબો.

પણ એ સઘળી બિના છતાં આનંદ ચુનેહગાર છે
એમ માનવાની ચુકાંએ સાફ ના પાડી. તેણીએ
તો પ્રથમ તેને મોઢથી અરે બોલાસો સંબંધ-
વાની ઇછા દેખાડી, અને ઇન્સ્પેક્ટરને જણાવ્યું
કે “મારે આવંદ શરત જોવા મારી પોતાની
રજીયત ગયો હતો.”

“ત્યારે આ બેઠેલી ઘોરડા કોણ છે, બાઈ ?
બંધવો કેહછે કે એ મારી ઘોરડાની ચાને
તમારી મુખી છે. શું એ વાત ખરી ?” ઇન્સ્પેક્ટર
ટૂંકે પુછ્યું, પણ તેનો જવાબ આપવા ચુકાં
ત્યાં ઉભી નહિ રહેતાં પોતાના આવંદને છોડવા
દોડી. તે તો હવે લીલા થયેલા ગાંઠ પોતાને
હાથેજ છોડી શક્યો હતો, મોટે ચુકાં તરફ
જોઈની હિમત નહિ કરતાં લાગ્યો આવીને
કોચ ઉપર અરડાઈ પડ્યો.

અરેઅર, તે બાપડો ઘણોજ યાત્રીને લુચ
થઈ ગયો હતો. તેણે ‘પ્રાંડીનું’ એક ગ્લાસ
માંગ્યું, અને ચુકાંએ તરત તે હાજર કીધું, જે
સુતાં સુતાંજ આનંદએ તેણીને હાથે પીધું.

આ સર્વ તમાથે બાનરજી પાસેના ઘોરડા-
માં ઉભો ઉભો દેવાલની એક ફાટમાંથી જોતો
હતો. તેનાં દિલમાં તરેહવાર જુસ્સા ઉભા થતા
અને સમી જતા હતા. તેનાંજ કારણાનથી
આનંદને આ વાજખી હાલ થયો હતો તે
જાણે ખુદ આનંદ પોતે યા તેની નિર્દોષ નાર
કશું જાણતો ન હતો. તોપણ આ જુરે માણસ

મનમાં વખાસતો હતો કે યુવાં જીવી નાર આવ્યા બદ્ધજા બંધવાના કબજામાં રહેવી ન જોઈયે. તે એક વારતો યુસ્ત્રા, ઝનુન, અદેખાઈ અને મોહબતના બિગા આવેશમાં બોલી, ઉઠો કે “આનજીએ નહિ તો મારે મધરાત્ર છોડવું પડશે.”

“એ શું થયું, વહાલા ! એ બદ્ધજા શું થયું પડ્યું ?” યુવાં તેને કપડાં બદલાવતી અને તેનું ચરીર સાફ કરતી ધુણે લાગી.

“અરે પેલા નાપાક મુસલો ! પેલા બદમાશ જમાદાર ! પેલા મુજી ક્તેહમ્મકી ! તેજ રંગલે મારો આપો હાથ કરાવ્યો. તે નહિતો ખીચું કોણ ? તે દીનદુસ્મને મને કહીજ મુકેલું ઉઠું જે યુવાંની નોકરીમાં તારી હાજત મુધરેવાની નથી પણ એર બગરશે. ને અંતે તેમજ થયું. “અરે બધું તો ખમાય, મારી ખારી, પણ પેલી નાપાક રાંણુ માય માર’ નામ ખડ્યું તે કેમ ખમાય ? તારાં મનમાં શું શું વેદમો આવશે ? પણ એ બધું તરકર છે—બધું મને નાંમોસી લગારવા કીધેલું છે.”

યુવાંનાં નિર્દોષ ભાસાં મગજમાં એકે પ્રથમ તો આ તોહમત ખરું હોય તેમ ઉતર્યું નહિ, કેમકે ક્તેહમ્મકી જમાદારને તેણી ચારીયે પિછાનતી હતી. તેણીએ પોતાના આવંદને કશો જવાબ નહિ દેતાં તેના કાનપર પડીને એટલું જ કહ્યું કે “પાસેના એરડામાં બાજુ બાનરજી છે. પેલા ઇન્સેક્ટરને જોઈને તેવજ છુપાઈ ગયા હતા.”

“બાજુ બાનરજી મોહિય આપણાં ઘરમાં છે કે ? અરે ત્યારે તો મને પેહલેથીજ ખબર આવતે કે પેલા નાપાક ઇન્સેક્ટરનાંબી હું તકાલ વાપરા વેતરાવતો. જા, જઈને તેવજને ખબર આપ કે તમારાં અદલ ઇનસાફી રાજમાં મારી તો આવી વંશે તમારાજ નોકરોએ કીધીજ. હવે મને ઇનસાફ આપવાનું કામ તમારા હાથમાં છે.”

આનજી કપડાં બદલીને તૈયાર થયો કે મીઠા બાનરજી પાસેના એરડામાંથી આવી હાજર થયો. આનજી તેવજને કંઈ કહેવા માટે લાંબા હોયો કરતો, પણ તે બોલે તે પહેલાં આ મેજી

એટ સોહિયેજ કંઈકયું કે “હું બધું જાણું છું—હું બધું અમજ્યો. એ કોણનાં કારસ્તાન અને એ ઇન્સેક્ટર કોણ તેની મને બધી ખબર વગર ફરિયાદ થવે પોતાની મેજીજ પડી ચુકીજ. તમે કંઈ ગમરાતા ના, મીઠા હોરમજસાહ; પણ શું બન્યું તે ટુકમાં અવધતી તે આખર સુધી તમે મને કહી જાઓ. અગત્ય કરીને આ રામાસ્વામી સામે તમારે જે ફરિયાદ કરવી હોય તે બાર મુકીને કહેજો, કેમકે એ ઇન્સેક્ટર તો કોઈ ચોક્કસ આદમીના નસાવ્યા મુજબ નાસ્વાર’ માત્ર મુતલુ છે. અમજ્યા કે ?”

“અરે પેલા જમાદાર ક્તેહમ્મકી રે, મેજીએટ સોહિય તેને હું કાંઈ નથી એરખતો ? તેજ મારી ખરાબી કરવા બેઠોજ તો.”

હવે આનજીની ફરિયાદનો ટુક સાર આ મુજબનો હતો.

“હું મારી બગીમાંથી ઉતરી એક બાજુએ તમારો જોવા જઈ જમી અને પછી જ્યારે પાછો ફર્યો ત્યારે જોઈજી તો કોઈ મંડાલ રાંડ બગીમાં બેઠી અને હાથમાં લગામ પકડી ઘેરો અમાવવાની તૈયારીમાં છે. મેં તેને નરમાથથી કહ્યું કે મારી તો મારી છે, વાસ્તે ઉતરી જવું. પણ તેમ કરવાને બદલે તે નાપાએ તો મને આહે તેવી ચાર દેવા માંગી.”

અહીં યુવાં બોલી કે “એ વાત ખરી છે. મેં એ નકારી બેરીને જાતજાતની શરમભરેલી ગળો માંડતાં માંબજેલી છે.”

“હવે હું શું કરું ?” આનજીએ પોતાની ફરિયાદ આગળ ચલાવી. “મેં એક કનરેબલને બોલાવી તેના હાથમાં આમે ડાકણનું પાંખર આવવા માંચું. પણ આએ સીપાઈ દાદતો કેસ તે રાંડના એરખાણુવારા નિકર્ધા. તેને જોઈને તે વંદીને હિમત આવી અને મને કેહવા લાગી કે “સુવા વું શું મને પોલિસના હાથમાં આવતો તો ? હુંજ વુંને આપશ. વું કોણ ? વું તો નાસી આવેલો કેદી ગોલામ છે. તે મારી પર જબરજસ્તી ચલાવવા માંગી ને મારી લાજ લટવા માંગી ને મેં તેમ કરવા દેવાની ના પારી તેથી તે મને એ ચાર કોંસા ગાળીજ. વાસ્તે હવજદાર, આએ સર-

કારના કેદી છે, એને પકડી લઇ જાઓ એકી પર. પેલા હવાલદાર, જેને મેં પાછલથી ઓરખ્યો કે તેનું નામ રામાચારી છે, તેણે પેલી પેલી ચુરેલની તરફદી કીધી, તેનીજ વાત વગર પુરાવે ખરી માની લીધી, મને કેદ પકડ્યો, ને મને હાથ કરી પોદનિ ખગીની પછવારે સલાયો ત્યારે રામચગરને પોતાની સાથે ખગીમાં બેસારી લીધી. એ બંધુ તે તારી નજરે જોયલું છે, વાહાલી યુધાં; વાસ્તે તું એ વિશે માહિતી પુરતે.”

ખરેખર યુધાંએ કંઈક જોયું હતું ખરું; પણ જે વધારે અગત્યનું જોયું હતું તે તો એ કે પેલા પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર આનજીની ગાડીમાં પેલી રોડને બેસાડી તેણીને ઘર પુગોડવા ગયો હતો. આ છેલા ખતાવથી આનજીની ફરિયાદને ટેકો મલ્યો, અને જોકે પોતાના આવદે આ સર્વ ફરિયાદો જોડી કાઢેલા હતા, તોપણ તેણીએ તેની એકએક વાત ખરી માની. પણ જ્યારે આનજીએ આ સર્વ ફરિયાદોનાં તોપણો બાપડા જમાદાર ફતેહ અલીને માથે નાખવા માંગ્યો ત્યારે યુધાંએ તે વાત કબૂલ રાખવાની આનાકાની કીધી. પણ આનજીએ તેણીને એમ કહીને યદાવી લીધી કે “રામાચારીને જમાદાર સાથે દોસ્તી છે, અને તેણે મને કેદ પકડતી વખતે કહેલું હતું કે ફતેહઅલીએ તારી ઉપર નજર રાખવાની મને બહામણ કીધીતી તેથીજ હું તુંને આજે પકડીને તારી ફતેલી કરું છું.”

બાણુ ખાતરજીએ આનજીની આ સઘળી ફરિયાદ સાંભળી લીધી, પણ તેથી તો તે મેંજી સ્કેટને બહુ કચવાટ પેદા થયો. તે તો પોતાની જુદીજ મતલબમાં રમતો હતો. તે તો આનજીને બીજી ઓરત સાથે પાપમાં ફોસેલા સાબિત કરાવે યુધાંના પતિવ્રતનું બંગાણુ કરવા માંગતો હતો; તે તો તેણીને આમ કરાવે પોતાની તરફ એમવા માંગતો હતો. પણ યુધાંએ જ્યારે આનજીનો સર્વ ખચાવ ખરે માની લીધો ત્યારે બાણુની પાપી ધારણા ઉઠી વળી.

તેણે પેલા રામાચારી તરફ ધણેએક ધિકાર દેખાડ્યો, તેને ધમકાવવાની કબૂલત આપી, પણ આનજીનાં મને સલાહ આપી કે “હવે જે બંધુ તે બંધુ; તમારે કશું કદમ આગળ ભરવાં નહિ; નહિતો ફતેલી પુરી થશે અને તમે જેવો મુકદ્દમા તેવાર કીધો છે તેથી મરમ પોલિસ તમારી સામે ઉભા કરી તમારીજ નહિ પણ તમારી બધી ઓરતની પણ ફતેલી કરશે, અને તમને નાહક કેદખાને જવું પડશે.”

થેવટે ખાતરજીએ આટલા સખ્તનોંધી આનજીનાં મનનું બીજા વાળું કે “હું જમાદારને તેમજ આ ઇન્સ્પેક્ટરને પોલિસ નોકરી માંથી કાઢી મુકાવીશ.”

આ રીતે એક થેવડા માણસની લાંબક ફતેલી થઈ; અને જોકે તેની બધી ઓરતે તેમાં સઘળું ગેરવાજખી થયલું ગાણું. પણ જેવો આનજીને ઓળખતા હતા તેઓએ તો કબૂલ કીધું કે આ બંધુ ખરાખરજ થયું હતું.

પ્રકર ૯ ૭૭ મું.

લોળી શુલાં.

આનજીની ઊપલી ફતેલીની વાત ત્રિવિચારમાં ફરી વળી, અને તેથી તેની તથા બાપડી યુધાંની પણ ખરાખી થઈ.

આનજીને વકીલની ઓફિસમાંથી રજા મળી અને તેથી તે નોકરી બાંધ બેઠા. યુધાંને ઘર જે છોડીઓ ભરવા યથવાતું ચિખવા આવતી હતી તેમને તેમનાં માતપિતાએ છોડી લીધી, અને તેણીની માસિક કમાણી ઉપર પણ પાણી ફરું. આનજી જેવા આવદની બાપ-

ડીને ત્યાં પોતાની છોડીઓને નોકરજવાનું માતપિતાઓને નાદરસ્ત લાગ્યું.

આ કુખમાં વળી એક નવો વધારો થયો. તેણીની ઇસ્કોત્રી એકવાર ફરીને ચોરાઈ ગઈ, કે જેમાં તેણી પોતાની સેલજ માયાપુત્ર રાખતી હતી. યુધાંનાં ઘરમાં એક ઘરડી સ્ત્રી વાસણ કુસણ કરવા, પાણી ભરવા, અને રાંધી થાપવા આવતી હતી. તે ઓરત ઉપર યુધાંને આ ચોરી માટે શંક થયો. આનજીને પણ એમજ

લાઈ; પણ સામેતી વગર તે ચોરત સામે કામ મજાવવાની તેણે પોતાની ચોરતને ના પાડી.

હવે ખરી વાત તો એ હતી કે આ ચોરી કરનાર કોઈજ નહિ પણ માનજી પોતેજ હતો. પેલી વેશિયા, જેની મંગતમાં માનજીની કુત્તેલી યહ હતી, તેનો પીછો એ બદમોશિ હજી છોડયો ન હતો. હજી તેણે તેણી જોડની દોસ્તી માણ રાખી હતી, અને હવે નોકરી ગયાથી પાસે પેમા ન હતા તેથી પોતાની ગરીબ બાપડાની ચોકીક કીમતી જીનસો ચોરીને તેણે તે 'ચુલ-કાને' આપી રાજી રાખી હતી.

આ જીનસોમાં એકતો યુવાનું ચેરિંગ હતું, જે પેલી હલકી ચોરત લાગવી પહેરી નિકળી, અને ખીજી વસ્તુઓના પણ છુટથી ઉપયોગ કરવા લાગી. જોકે પેલી કામ કરનારી જીદી ચોરત સામે કામ મજાવવાની માનજીએ પોતાની ચોરતને મજાહ આપી નહિ, તોપણ યુવાનું આ મોટી ચોરી વિશેની વાતથી બાજુ બાનરજીને જાણીતો પ્રીધો કે જે હવે યુવાનનાં મકાનમાં વારેઘડીએ આવતો જતો થયો હતો.

બાનરજીએ બાનગી રીતે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો કે આ ચોરી કોણએ નહિ પણ માનજીએ કરેલી હોવી જોઈએ. આ ધણીની મત-લખ જે તે વાતે યુવાનની પ્રીતિને માનજી તરફથી ફરવવાની હતી, અને તેમ કરવા માટે તેને આ નવી તક મળી હતી તેનો તેણે અંજો લાખ લીધો. તેણે કહ્યું કે "યેસે દહાડે જે સ્ત્રીનાં મંબંધમાં તમારા આવડની કુત્તેલી યહ હતી, તે સ્ત્રી સાથે તેને ખરેખર દોસ્તી હોય એમ અમિત યાચે, અને તેજ સ્ત્રી

તેણે આ ચોરાયલી વસ્તુઓ પણ આપેલી જણાવે, કેમકે તમારું ચેરિંગ તેણીએ પહે-રેલું જે મારી નાશરે દીધું છે."

પણ આ મંબંધાંથી યુવાન જીવર કરી ચોરી કે માડી અસર યહ નહિ. તેણી બાનરજીના ગયા પછી વિચારવા લાગી કે "આમ હોર-મજ ઉપર તોહમત મુકવામાં બાનરજીની ખરાબ મતલબ તો નહિ હોય? હોરમજ તો એક ડગલ વજન પોલિસ ચોરીપર જહં આ ચોરી વિશેની ખબર આપી આબાજ, પણ પોલિસવાળા હજી શોધ મલાવી રહ્યા નથી. જો હોરમજે એવું કીધું હોય તો ચોરીપર જાણી? ને એવું કરવાના હોય તો મારી પાસે માગતાં શું હતું? નહિ—નહિ. એમ તો બનેજ નહિ. એતો બાનરજીનો ખાલી વેદમ છે હોરમજ જેવું ખીજી કોણ છે? એતો કિંમતના લેખ ઉંધા પડેલા છે તેથી એવણી ખરી ખુખી ઠંકાઈ રહી છે ને એવણના મોં કુસ્મન યહ લાગાજ. મોંથી ખુખમુરત, મોંથી હુશિયાર, મોંથી સાચા બોલા, ને મોંથી હાજર જવાબી મારા હોરમજ છે, ને તેથી બધા ખુખ મુરત, બધા હુશિયાર, બધા માચીબોલાને બધા હાજરજવાબી માણસો મારા હોરમજની અદેખાઈ કરેછ. ખરું કારણ એજ છે, ને બાનરજીનેખી એવણ નથી ગમતા તેનો બેદખી એજ હોયો જોઈએ. આહ! કયારે મારા હોરમજનો દહાડો તું ફરવશે ને એવણને મોંમાં દોસી નિકળતા બનાવશે?"

ગરીબ યુવા! એક નીચમાં નીચ માણસનાં છુરાં કર્મોથી તું કેટલીબધી બેખબર રહી છે અને તેને ક્યો નેક ચિતારે છે!

છાકટપણના ઇલાજ—નોર્વે દેશમાં એવો ધારો છે કે જ્યાં છાકટપણા માટે સજા યહ હોય તેની એ જુરી આદત છોડાવવા માટે તેને દરરોજ પૂરતા દારૂમાં રાંધી બાળી રાખીને ખાવા માટે આપવી. પ્રથમ તો પેલો છાકટો રાંધીમનો દારૂ ગુરૂ લઈ મજાદહી ખાઈ, પછી પછી તેને એ ચોરાયલી એટલેબધી કંટાળો ઉપજે છે કે તે રાંધી ખાતો નથી, દારૂ ચુકતો

નથી, એટલુંજ નહિ, પણ દારૂ ખાખે તેને જબરી મુગ પેશે છે, અને ફરીથી તે તેતું નામ પેતો નથી. પણ એ કરતાં મરમ અને મલ-ગમતો હવાજ તો આ છે. કહે છે કે છાકટો માણસને દરેક બોજન વેળાં તેનાથી ખવાય એટલાં મરમન તેને ખાવા માટે આપવાં. આમ વજો વજ મરમન ખાધાથી છાકટો પોતાની જુરી આદત મદતર છોડી દે છે.

વિદ્યાની અચંબો પમાડનારી શોધો.

હેલ્થોજન ગ્યારને પ્રવાહી રૂપ આપવાની શોધ.

દશ પંદર વરસો ઊપર કોઇના સ્વપ્નામાં પણ નહિ હવું કે જે ગ્યાસોથી આપણી વાતાવરણ (હવા) બનેલી છે, તે ગ્યાસોનું બારીક હવાઇ રૂપ બદલાઇને તેઓ પ્રવાહી રૂપ ધારણ કરી શકશે. પણ જેમ વગાળનું પાણી બંધાઇને પાણીનું બર્ફ બને છે, તે મુજબ આજે આ પાતળી હવાઓ વાયુરૂપમાંથી પ્રવાહી રૂપમાં અને પ્રવાહી રૂપમાંથી વળી નકર રૂપમાં બદલાવા લાગી છે. વિદ્યાની આ એક ગ્રાટી ફેલે છે, અને દુક મુદતમા તે એટલી સાધારણ થઇ ગઇ છે કે તેણે પોતાની નવાઇ લગભગ ઓછા દીધી છે ! ઓક્સિજન ગ્યાસ, જે આપણી છંદગીના મૂળ આધાર છે તે અને આપણી વાતાવરણને હવાઇ ઉપરથી પ્રવાહી રૂપ આપવાની અને વળી પ્રવાહી ઉપરથી સંગીન રૂપ આપવાની ફેલે મોથી પહેલી મળી હતી; ત્યાર પછી ખીજી ગ્યાસોને પણ પ્રવાહી રૂપમાં લાવવામાં આવી છે, પણ હેલ્થોજન નામે ગ્યાસ અત્યારમુધી પ્રવાહી રૂપમાં આવી શકતી ન હતી. તેને એ હાલતમાં લાવવા માટે અતિ-ધણી યંત્રીની જરૂર હતી, જે મેળવી શકાતી ન હતી. પણ પ્રોફેસર ડિવોર નામે વિદ્વાને અંતે એ બાબતમાં પુરતી ફેલે મેળવવાના સમાચાર ફરી વળ્યા છે. તેણે હેલ્થોજન ગ્યાસને, તેમજ 'હેલ્યમ' નામની ગ્યાસ કે જે એકસ બિનજ પાણીઓમાંથી મળી આવે છે તેને, હવાઇ ઉપરથી પ્રવાહી રૂપ આપવામાં આ ફેલે મેળવી છે. આ ફેલે વિદ્યાનાં કામમાં ઘણી ગ્રાટી અગત્યતા ધરાવનારી ગણાય છે. સેંટિગ્રેડ થર્મોમિટરની—૨૭૩ ડીગ્રી નેટલી ગર્મી હોય ત્યારેજ આ ચપળ ગ્યાસ પ્રવાહી રૂપ ધારણ કરી શકે છે, અને ગ્યાસોને એવી હાલતમાં લાવવા માટે મોટે ખર્ચે સંચાઓ બનાવવા પડે છે. પ્રથમ atbyione નામની ગ્યાસને પ્રવાહી રૂપ આપે છે, અને પછી એક વાસણમાંથી તમામ હવા કઢાડી લઇને તેમાં એ પ્રવાહીને પાછું હવાઇ રૂપ લેવા દે છે, આ

વાસણમાં વળી ઓક્સિજન અથવા વાતાવરણ ભરેલું વાસણ હોય છે, જેની આસપાસ પેલી યંત્રી ગ્યાસોના બાફ ફરી વળીને તેને પ્રવાહી રૂપ લેવાની ફરજ પાડે છે. હવે હેલ્થોજન ગ્યાસને પણ એવીજ પણ વધારે મહેનતભરેલી તદખીરથી પ્રવાહી રૂપમાં લાવવામાં આવેલી હોવી જોઇયે, કે જેની વિગતો હજી બહાર પડી નથી. ઓછામાં ઓછી કેટલી ગર્મી (યંત્રી) મુધી વિદ્વાનો ફેલેમંદ અજરાઓ કરી શકે છે તે પ્રો. ડિવોરની ઉપલી ફેલે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. સેંટિગ્રેડની—૨૭૩ ડીગ્રી નેટલી યંત્રી દુનિયાના કોઇ પણ ભાગમાં જણીતી નથી. એટલી યંત્રીતો વિદ્યાનાં કારખાનાંમાંજ બનાવી શકાય !

નાડી-લેખણ.

આ એક નવું નાનું રમકડું છે; પણ એડિસન જેવાઓનાં એવાંજ નાનાં રમકડાં-ઓની માફક તે આગળ આવતાં ઘણું ઉપયોગી થઇ પડવાની આધાહી આપે છે. તખીબો ખીમાર માથુચૂની નાડ પકડી દર મિનિટના તેના ધમકારા ગણી, તે વહેલી આવે છે કે ધીમી પડી ગઇ છે તે જોઇ, તેની સામાન્ય તનદુરસ્તીનું માપ લે છે. પણ એ ક્રિયા કાંઇ નેવી જોઇયે તેવી અચુક હોતી નથી. એટલામાટે નાડીના આ ધમકારા ખરેખરા ગણવા નહિ પણ વાંચવા માટે એક નવાઇ જેવું યંત્ર બનાવવામાં આવ્યું છે, જેને Sphygmograph (સ્ફિગ્મોગ્રાફ) નું નામ મળ્યું છે, જેનો સાધારણ અર્થ "નાડી-લેખન" એવા થાય છે. એટલેજ આ યંત્રની મારફતે નાડીના ધમકારા આપોઆપ લખાઇ રહે છે, અને તે ઉપરથી તખીબ દર્દીનાં દિલની હાલત વાંચી શકે છે. આ યંત્ર બહુ નાનું અને નાજુક છે, જેને દર્દીના અથવા હરકોઇ માથુસના હાથની કાંડી સાથે રખરખા પટા વડે બાંધવામાં આવે છે. પછી ૧ ઈંચ લાંબા અને અર્ધી ઈંચ પહોળા એલ્યુમિનમ નામની નવી

હલકી પણ અજકલી ધાતુનાં પત્રાને દીવાનાં
ખંજતાં ઉપર ઉચેથી ધરૂને તે ઉપર કાળજી
પાડવામાં આવે છે. કાળજીથી કાળાં યથા
આ પત્રાને યંત્ર સાથે જોડી તેને નાડીની
ખરાખર ઉપર લાવી ગોઠવવામાં આવે છે.
આમ થઈ કે તરત એક સોય આપોઆપ
ચાલતી હોય તેવી હાલચાલ કરતી જણાય છે.
આ સોય નાડીમાંથી પસાર થતાં લોહીના દર
ગોળના આંચકાથી ચાલે છે. યંત્રમાં ધડિ-
યાળના જેવા સંચો ગોઠવેલો હોય છે, જેને
ચાલી આપતાંજ તે ચાલવા માંડે છે, અને
આમ ક્રીધા પછીજ પેલી કાળજીવાળી ધાતુની
ચીપને યંત્રમાં જોડવામાં આવે છે. જેવી તે
જોશાઈ કે પેલી સોય હાલચાલ કરે છે; એક-
લગે નાડી ચાલે તેમ તે પેલાં પત્રાંની કાળજી
ઉપર ચાલેને ચોક્કસ આકૃતિઓ પાડે છે. જો
આ આકૃતિ કેવળ અથવા લગભગ સીધી
લીટી જેવી પડે તો માણસનું દિલ તદ્દન એક
મરખા ધબકારા આપતું સાબિત થાય છે; પણ
જો દિલ ઉઠેરાયલું હોય તો આ ધબકારા
આડા અવજા નિકળે છે અને તે આડી અવજા
લીટીઓ લખાયા ઉપરથી માણસ પડે છે. એક
માણસને દારૂ પીધા આગમજ, અથવા સિગાર-
રેનો ધુંઆડો કહોડયા આગમજ આ યંત્ર
પડે તપાસી જોતાં જણાય છે કે નાડી-લેખનમાં
લીટી ધણી ખરી સીધી ચાલે છે; પણ દારૂ
પીધા પછી યા સિગારની મગહ ભોગવ્યા પછી
જો આ યંત્રથી તપાસી જોવામાં આવે છે તો
પેલી લીટી સીધી ઉતરતી જણાતી નથી, એ
ઉપરથી એમ મુમજવાનું કે દારૂનો અર્ક અને
તંબાકુમાંનું ઝેર પેલા માણસનાં દિલ ઉપર
માડી અસર કરે છે. એજ રીતે એક માણસની
ભગતી હાલત કરતાં તેની બરઉંઘવાળી હાલ-
તમાં તપાસ કરી જોતાં નાડીના ધબકારા કેવળ
ચાંત જણાય છે અને તેથી ધબકારા મુજબ
ચાલતી સોય એક લેખણ દાખલ પેલી કાળ-
જીવાળાં પત્રાં ઉપર જે લીટી પાડે છે તે
સીધીજ ઉતરે છે.

વાતાવરણનાં ૭ માં તત્વની શોધ.

આપણી હૃદયગીતી પહેલી પળથી છેલ્લી પળ
સુધી જે વાતાવરણ આપણુ દમમાં લઇ ઉઘ-
રિયે છે, તેને માટે આજ બે દહિશ્રાની વાત
ઉપર વિદ્વાનો વડીક એમજ માનતા હતા કે તે
ઓક્સિજન, હૈડ્રોજન, નૈત્રોજન અને કાર્બન,
એવાં ચાર તત્વોની બનેલી છે. પણ એ ગણતરી
છેલ્લાં થોડાંક વરસો ઉપર થયેલી અગત્યની
શોધથી ખોટી પડી છે, અને પ્રથમ “હેલ્મ”
તથા ત્યાર પાદ “આર્ગન” નામે બે નવાં
તત્વો આપણી વાતાવરણ બનાવવામાં સમા-
વતાં માણસ પડ્યાં છે. “આર્ગન” આમની
શોધ શ્રોઈસર રામ્સે અને લૉડે રૈસ નામે
વિદ્વાનોએ શોધી કહાડી ત્યારે એમ મનાતું
હતું કે એજ તત્વ વાતાવરણનું છેલ્લું છે,
અને ખીજાં સર્વ કરતાં તેજ ભારી છે. પણ
હાલમાં વાતાવરણમાંનાં એક સાતમાં તત્વની
શોધ થઈ છે અને વળી તે સર્વ કરતાં ભારી
માણસ પડ્યું છે. મજકૂર શ્રોઈસર રામ્સે અને
મી૦ મૉરિસ ડબ્લ્યુ. રાપર્સ નામે વિદ્વાને આ
નવું તત્વ શોધી કહાડીને તેને “ક્રીપ્ટન”
(crypton) વાને “છુપાયલું” એવું લાગું
પડ્યું નામ આપ્યું છે, કેમકે તે આજ સુધી
કોઈ પણ શોધકની જાણમાં નહિ આવતાં
છુપાઈ રહ્યું હતું. આજે વાતાવરણ અને તે
મહિજાં તત્વોવાળી આસોને હવાઈ ઉપરથી
પ્રવાહી રૂપ આપવામાં આવે છે તે મુજબ ડૉ૦
હેમ્સન નામે ધણીએ ઉપલા બંને વિદ્વાનો
ઉપર પ્રવાહી બનાવેલી હવાઈ વાતાવરણનો
થોડોક જથ્થો અત્તરોએ માટે ચોક્કસ આપો
હતો, તેને પાછું હવાઈ રૂપ આપતાં એવટે
એક એવું તત્વ ખાંધી રહી ગયું કે જેની
અત્યાર સુધી કોઈને પણ ખબર હતી નહિ.
પ્રથમ તેઓ ઉપલી પ્રવાહી વાતાવરણમાંથી
ઓક્સિજન બાંધેને છુટી પાડી, ત્યારપાદ
ખીજા આસોને છુટી પાડતાં એવટે “આર્ગન”
જેવી સર્વથી ભારી ગાસ પણ છુટી પડી. તોપણ
નીચે હજી કોઈ પદાર્થ ખાંધી રહ્યો હોય એવું
જણાયું. તે “આર્ગન” કરતાં પણ ભારી

હતો, અને તે ઉપર જણાવ્યાં મુજબની નવી શાધી કાઢી “કિષ્કિન્દ” આમ હતી. તે પાર-દેશક છે. વાતાવરણમાં તેનો જથ્થો બહુ જ નાનો એટલે ૨૦૦૦ ભાગે એક ભાગ જેટલો છે. આ રીતે આપણી વાતાવરણ સાત જુદાં જુદાં તત્વોની બનેલી સંખિત થઈ છે.

વર્તમાનપત્રો માટેનાં બે ઉપયોગી યંત્રો.

આજના જમાનાની સર્વથી મોટી શક્તિ તો વીજળીજ સામેત થઈ ચુકી છે. તેની હજારો અગ્નયખીઓમાં હાલ એક નવી ઉમેરાઈ છે. વીજળીના તાર મારફતે હાલ આપણું સંદેશાઓ હજારો મૈલોને છેડે મુખી મોકળી થકિયે ઢિયે, તેમ આપણી તસ્વીર, નક્ષા, ચિત્રો, અને આપણાં હર તરાંહના લખાણો પણ મોકળવાને શક્તિવાન થઈ પે એવું એક યંત્ર મીંડે વિલ્પમ્મ નામે ધણીએ શાધી કાઢી તેને “ટેલીફો-ગ્રાફ” નું નામ આપ્યું છે. પ્રથમ ધાતુનાં પતળાં પત્રાં ઉપર આપણે મોકળવા ધારેલી તસ્વીર યા ચિત્ર યા લખાણ લખવું યા દારવું પડે છે, અને પછી તે પત્રું તાર ઑફિ-શમાં મોકળી આપવાથી ત્યાંના અધિકારી તે પત્રાંને ઉપર જણાવેલાં નામવાળાં યંત્રમાં ઘસલ કરે છે અને કળ મરડે છે, એટલે આપણે જે કંઈ લખાણ, તસ્વીર યા નક્ષો વગેરે ચિત્રો મોકળ્યું હોય તે જ્યાં મોકળવા ધાર્યું હોય ત્યાં આપણે જઈ પુગે છે. અગરજે આ તસ્વીર કે લખાણથી એકથી અનેક નકલો લેવી હોય છે તો ઉપલાંજ યંત્ર મારફતે મગિા એટલી હજારો નકલો છાંવી આપવામાં આવે છે. આ સઘળાં માટે વીજળીના તારનું આસ દારકું નાખવાની જરૂર નથી, પણ આપણા સંદેશ માટે નાખેલા તાર મારફતેજ આ સઘળું રવાના કરી શકાય છે. આ નવાં યંત્રથી

લંડનમાં યા હરકોઈ ટેકાણે બનેલા બનાવનાં ચિત્રો તાબડતોબ ધારેલે ટેકાણે મોકળી શકાયે. જ્યારે ઉપલું યંત્ર ચિત્રો સહિત પ્રગટ થતાં વર્તમાનપત્રોને માટે બહુ ઉપયોગી થઈ પડે, ત્યારે બીજે જણાવેલું યંત્ર રાજાંદા વર્તમાન પત્રોને માટે ઘણુંજ મદદગાર જણાય છે. આનું નામ “ટેલીલિગ્રોફોગ્રાફ” છે. અને તે હર પ્રેક્ષીક નામે એક ઑસ્ટ્રિયન શાધકને આજારી છે. વીજળીના તારના સંદેશાઓ મોકળવાનાં કામમાં આ યંત્ર ઘણું મદદગાર થઈ પડે, એટલુંજ નહિ પણ તેને માટે ઘણાં કરવામાં આવે છે કે વીજળીક રાશનીની મદદથી આ યંત્ર સેંકડો મૈલને છેડેની સર્વ સીમોને તેમના કુદ્દતી રંગરૂપમાં આપણી સનમુખ લાવી મુકે છે, પણ તેનો સર્વથી મોટો અને વહેવાર ઉપયોગ તો આ છે. એક ટેકાણે બનેલા બનાવ યા અગત્યનાં બાબતોના સંદેશો લખીને વીજળીના તાર મારફતે રવાના કરવાનો હાલ રેવાજ છે, પણ તે કામ કડાકુટનું છે, માટે તેમાં મોટી સહેલાઈ અને સગવડ કરી આપવાની આ યંત્ર કંબૂલત આવે છે. તે એવી રીતે લખાયલા સંદેશને બોલેબોલ રવાજ કરવાને બદલે આ યંત્ર પ્રથમ તે લખાણની તસ્વીર ઉતારી લે છે. આ તસ્વીરને એકદમ ગમે તે શહેરખાતે પુરતાપુરતા રવાના કરી શકાય છે, અને એ રીતે મહાન વડતાઓનાં બાબતો યા ખીજી કીમતી ખબરો એકી વખતે જુદાં જુદાં શહેરો ખાતે રવાના કરી શકાયથી એકજ વખતે તેઓ એક સરખી રીતે તે પ્રગટ કરી શકે છે. એટલે જે વીજળીના તારના સંદેશ કરતાં વધારે ઝડપથી આ સંદેશો અખંડ હાલતમાં ફરવેલી જગાંએ જઈ પુગે છે.

હજુ આ યંત્રોની ખુબીઓ ખરાબર પિછાનવા માટે આપણને થોડીક સુદત મુખી યોગ્ય જોઈશે.

પ્રબસુર્ત યુજની.

ક્રાન્સની મહાન શાહબાગની નાસભાગની કહાણી.

અમેરિકાનાં યુનૅડેડ સ્ટેટ્સની સરકારે સ્પેન સાથે ઉઠાવેલી હાલની લડાઈનું ને જલદીથી શેવર નહિ આવત તો મખાદા સ્પેનનાં પાદ-શાહી ખાનદાનની નામભાગનો દિવસ નજદીક આવત તેમાં શક નથી. લોકો આ લડાઈમાં પોતાની સરકારની ખુઆરી થયેલી જોઈ કંટાળી ગયું હતું; પ્રજાનો એક ભાગ દેશમાં રાજાને ખસેડે પ્રજાનું રાજ્ય જોવાને આગ્રહ હતો; રાજા ૧૩ વરસનું નાનું બાળક હોવાથી તેની માતા તે મરનાર રાજા આલ્ફાન્સો ૧૩ માંની રાણી રાજવહિવટ સંભાળે; પ્રધાનો વચે એકમંપ ન હતો; દેશહિતકારી અને સ્વદેશભિમાની રહેવાસીઓનો એક ભાગ શેવર સુધી લડાઈ સંભાળવા માંગતો હતો, ત્યારે ખીજો ભાગ સુસેદ કરી દેવા તૈયાર થયો હતો; કેટલાકે કેટલાકે હુલડો થવા માંડ્યાં હતાં, જે બળવાનું અને પછી માહોમાહેની લડાઈનું ૩૫ ધારણ કરે એ બંનવાજો હતું; ગુફાની લોકો રાજાનું રાજ ૨૬ કરી પ્રજાનાં રાજાને પોકારે, ઉઠાવવા જોડ મેહલ ઉપર દરેડા પાડવાને તૈયાર થયું હતું, જેથી મેહલનાં પાને બાળક રાજા તથા તેની માતા રાણીનાં રક્ષણને ઓટ રાખેલા ચોકી પેહરામાં વધારે કરવામાં આવ્યો હતો. આવી હાલત જો આહુ રહે તો મખાદા આ રાણીને પોતાનું પાપત્ત છોડી—બચકે સ્વદેશ છોડી—નારદેશમાં જઈ આશ્રય લેવા પડે એ કેવળ બંનવાજો હતું. આગળ કુરોપમાં રાણીઓની નામભાગના એવા અનેક દાખલાઓ બનેલા છે, જેમાંના બે તો સ્પેનની ઉત્તરે આવેલાં ક્રાન્સ દેશનીજ રાણીઓના છે. આ બેમાંની એક નેપોલ્યન બોનાપાર્ટની શેહનશાહાત આગમજના કૈય રાજાની કમ બામખની રાણી મેરી એન્ટોનિને હતી. ખીજી નોકલી રાણી આન્ને હયાત છે, અને તે નેપોલ્યનનાજ વારસ શાહનશાહ લુઈ નેપોલ્યનની રાણી યુજની છે.

રાણી યુજનીની નામભાગની કહાણી હજી સુધી ચાલતી વાંચનારી આતમની જાણમાં

આવી નથી, માટે આજે તે બેવડી ઉત્તરથી વાંચવા જોગ થઈ પડશે. એ રાણીની આ વિષય સાથે અમે એક તસ્વીર આપિયે છીએ, જે ઉપરથી વાંચનાર કહી શકશે કે તે અરખર એક ખુબસુર્તીની રાણીની તસ્વીર છે કે નહિ. આ રાણીનું અમલ નામ યુજની મેરી ડી ગમ્માન છે. આ કોઈ પાદશાહની પુત્રી ન હતી, યા કોઈ અમીર ઉમરાની બેટી પણ ન હતી. યુજની તો માત્ર એક સ્પેનીશ અમલ-દારની લીકરી હતી, અને પોતાના ૩૫ થયેલા લીધે વખાણાતે ક્રાન્સની શેહનશાહબાગ થવા પામી હતી. તેણીએ ઇંગ્લંડમાં પોતાની કેળવણી લીધી હતી, અને પિતાનાં મરણ પાદ માતા જોડ ૧૮૫૧ માં પેરિસમાં વસવા આવી હતી. એ વેળા તેણીનું વય ૨૫ વરસનું હતું. તેને ઉંચે દરજ્જેની કેળવણી મળી હતી, તેથી અને તે કરતાં વધારે પોતાની અપાર ખુબસુર્તીને લીધે તેણી પેરિસમાં ખૂબ વખાણાઈ, સંસારી મજલેસો અને રમતગમતનાં મેહ-શણિમાં તેણી મેળાવા લાગી. તે નાજ અને અદાથી, ખોલીદરાજીથી અને પોતાની બાહેશીથી પંકાવા લાગી. ઘણી ઘણી મીઠી નજરે તેણી તરફ એવાઈ; ઘણા ઘણા અમીર ઉમરાઓ અને શાહજાદાઓ તેણીના હાથના ઉમેદવાર થયા; ક્રાન્સનો એ વેળાનો શેહનશાહ ખીજે નેપોલ્યન કુમારે હતો, તેની આ નાજેઅદાવાળી ૩૫ થયેલી સુંદરી બેર દાહિત થયો; તેણે તેણીને પોતાની રાણી બતાવવાની ઇછા દેખાડી, જેની સામે દરખાસ્તોએ મજબૂતીથી ખાય લીધી; પણ અતે નેપોલ્યન ફાચો. કોઈની પણ દરકાર વિનાં આ પાદશાહી યા અમીરી કુળ બિનાની નાજનીને પોતાનો હાથ આપી એક ચોટી શેહનશાહાતની ધણિયાણી બતાવી. એ પછી તેણીએ ઇંગ્લંડ વગેરે દેશોમાં સુસાફરી કરી, ખુબસુર્તી નહર ખુબી સુકવાની ફિયા પોતે કરી, અને રાજકાનના ખીજ અનેક હિંગો-

મામાં દિલભરીથી ભાગ લીધા. એ આગ-
મજ થાદી પછી ત્રીજે વરસે તેણીએ કો-ચનાં
તપ્તનાં વારંસ બેઠાને જન્મ આપી ચોતરફ
પુશ્પહાલી ફેલાવી. દીધી. યુજીની યુલ્કિયળ
હતી; પોતાના આવડંની ચેરહાજરીમાં તે રાજ
વહિવટ ચલાવી શકતી હતા, અને પોતાના
અનેક ભક્ત કામોથી તેણી પ્રાન્ અને લશ્ક-
રીઓમાં માનિતી યથા પડી હતી. આ રીતે ૧૭
વરસોની પરણેથી જીવંતી પુણ્ય દમામ અને
ભવકા સાથે, બારી જાહેરાલાથી અને પુચી
પુશ્પહાલી સાથે યુગ્મથી પછી, આ પાદશાહી
જોડાંની કમળજીનો દહાડો બેઠો. મગર
ક્રોચો પોતાની જવાંમદી ઉપર બહુ યુસ્તાક
હતા, અને નાનાં નાનાં રાજ્યોના જોડાઈ ગયાથી
અનેલાં જર્મનીનાં રાજ્યને ઉગી નિકળી આગળ
વધેલું તેઓ દેખી શકતા ન હતા. આમ બંને
વચે ધુરકાપુરકી ચાલતાં ચોક્કસ મળેલથી
લડાઈને બહાનું મળ્યું. મેટમ પછી સિડનની
લડાઈઓ ચાલી, ક્રોચોની હાર ઉપર હાર
આણ રહી અને છેલ્લે શેહનશાહ નેપોલ્યન પોતે
પંચુ શત્રુના હાથમાં ઢેક પડકાવેા. હવે પ્રજા
ફરી ગર્હ; પ્રધાનો ફરી ખેડા; શેહનશાહાત ગામ
હુલડો જાઓ; અને જે કંઈ મરકારી મેલેલો
અને ઈમારતો હતાં તેમની બાંગફોડ ચાલી,
એટલું જ નહિ પણ શેહનશાહી ખાનદાનીઓના
જીવ લેવાનો હિમામ ચાલ્યો.

આ મધ્ય ૧૮૭૦ ના મધ્યેખર માસની
શરૂઆતમાં અને તે આગમજ બની ગયું.
રાણી યુજીની એ વેળા પેરિસમાં હતી. તેના
અલાહકારે કે મદદગારે એ વસ્તે ચોડાજ
હતા. તેઓને લાગ્યું કે રાણીએ આવે સમયે
પેરિસમાં રહેલું ગેરઅધામતીભરેલું હતું. તા. ૪
થી મધ્યેખરને દિને પેરિસમાં વીજળીના
કાગ્ગે ગભરાટ ફેલાવી દીધો કે સિડન પડ્યું
હતું, ક્રોચ લશ્કરનો પરાજય થયો હતા અને
શેહનશાહ કેદી બન્યો હતો. આથી શેહન-
શાહાત પડી બાગી, એમજ એકદમ માની લેવા-
માં આવ્યું, અને તેથીજ રાણી યુજીની-
ની સલામતી માટે ભારે ધાસ્તી પેદા
થઈ. લોક ગાંડું બની ગયું, રાણી વગેરે

ઉપર ગાજોનો વર્માદે પડવા લાગ્યો, મેહલના
દરવાજાઓ ઉપર ધસારો ચાલ્યો, જેમની
ચોડી માટે રાખેલા વિધાસુ પેહરેગીરો પણ
ફરી ખેડેલા જણાયા. આ વખતે બારીક હતો
ગુફાની બળવાખોરો યુજીની ઉપર પોતાનો
ક્રોનો લેના માટે મેહલમાં ધુસી જવા માગતા
હતા. એટલામાટે એ માહિયાનુને બચાવવાનો
માહ મુશ્કેલ જોખમ ખેડવાની જરૂર આવ-
શ્યની યથા પડી. ઘણીએક મસલેહત પછી,
ઘણીએક કુનેહ વાપરીને શેહનશાહખાનુને
મેહલમાંથી ઉચાઉચ એવે કોટકટ વસ્ત્રે નસાડ-
વામાં આવી કે જે વસ્ત્રેજ મેહલના દરવાજા
બાંછને ઉઠેરાયલું લોક તેમાં રેલનાં પાણીના
જળમાં જોળામજાન ધુસી ગયું. તેણીના કાન
ઉપર તેણીના જીવ લેવાની ધમકીના શબ્દો
પડ્યા ક્રીધા, પણ તેમની દરકાર વિના ગુપચુપ
રાણી પોતાની એક જીગરજન મળી મેડમ
લિ ધિટન અને ખીલઓ સાથે ઉચાણુ રસ્તે
મેહલ છોડી ચાલી. અત્યંતગતા અને વહાલાં
નોકર નફરો તેને જતા જોઈને પોકેપોક રડ્યા
અને તેણી જોડે પોતેની સાથે જવા માંચું.
ચોડા દિવસમાં મેહલ છોડી નામવું ૧૫મીજ,
એવો ભય આગમજથી રાખીને પાદશાહી
તખેલામાંના સૌથી મરમ બંધ પાસના ઘોડાએને
ચોડેચોડે છેડેનાં ચોક્કસ મથકો ખાતે તૈયાર રાખ્યા
હતા, અને તેમને બંધ ગાડાંઓ સાથે
જોડેલા હતા, એવી મતલબથી કે તે ગાડાં-
ઓમાં બેઠેલી રૂપચુલુ સુંદર મહારાણી વિશે
કોઈની શત્રુને શક પડે નહિ, આવું એક ગાડું
ટુફલરીના મેહલની પડોશમાં તૈયાર ઉભું હતું,
જે ઉપરના વિધાસુ નેગેહ્યાનને ધસારત
ધતાંજ તે નજીક આવ્યો, અને યુજીની તેમાં
ચડી બેઠી. એજ વસ્ત્રે એક નાના બંદખેર
પોથીએ ખૂમ મારી કે “ચેલી” રહી રાણી
યુજીની! મારો એને, મારો—વાઢા! આટ-
લા શબ્દો તે ચંડાલનાં મુખમાંથી નિકળતાંજ
એક વિધાસુ અમલદારે તે પોથીનો ટોટો
ઘણી તેનાં જનની ધમકીથી મુગો રાખ્યો,
અને પછી મેડમ લિ ધિટને ગાડાંવાજાને ફર-
માયું કે ડૉ. ડૉમસ હવે-અનાં મકાન તરફ

હંકારી જવું. તેણીની રાણી સાથે ત્યાં જવા નિકળી. ગાડાને જેમ બન્ધું તેમ ઝડપથી, હંકારું, તો જોકે સંઘજા માર્ગે વૃક્ષાની લોકોથી ઊભાઈ જતા મહાશ્વર્યો અને રસ્તાઓ વચ્ચેથી ચલાવતા હતા.

ઝાંઝાવ-સ એક અમેરિકન તખ્તીય હતો. તે બહુ વખણાયેલો અને રાણી પુણ્યની તથા ત્રીજા નેપોલ્યોનનો મનિતો તખ્તીય હતો. તે વળી દંતવેદ હતો, અને એટલાજથી પંકાયેલો હતો કે પુરોપતના રાજ્ય રાણીઓ અને રાજવંશીઓ તથા અમીર ઉમરાઓ તેને બોલાવતા અને દાંતવું વેંકું કરાવતા હતા. આવા એક તખ્તીયની દારૂની ઊપર મુસ્તાક રહીને પુણ્યની તેનાં મકાનમાં દાખલ થઈ, પણ ખૂબ ડાકતાં જણાવું કે ડૉક્ટર આ વેળા ઘરમાં હતા નહિ. આ ઊપરથી રાણી અને તેની સખીએ મકાનમાં દાખલ થઈ એક ઓરડામાં પેક લીધી. એમ કરતાં મોંઝે ૬ કલાકે ડૉ. હવિન્સ ઘરે આવ્યો, જે વેળા તેના બાંની મિત્ર ડૉ. એડવર્ડ ફ્રેન્ક પણ તેની સાથેજ હતો. નોકરીએ ખૂબ આવવાથી હવિન્સ પોતાની મુસાફરિતે આવનારી ખાનુઓને મળતા ગયો, અને યોડી વારે ફ્રેન્કને પાછો આવી મળ્યો ત્યારે તે કેવળ ફ્રીકા મારી ગયો હતો. “એ ઓહા!” તે બોલ્યો, “રાણી પુણ્યની મારાં મકાનમાં આવ્યો શોધતી આવી છે. હવે એને હું કેમ બચાવીશ?” આ વાતથી પોતાના નોકરીને જણાવતા કરવામાં હવિન્સે હાથપણ જોડું નહિ, કેમકે તેઓ સંઘજા ફ્રેન્ક હતા, અને શાહાનશાહાત માંજે જ્યારે આશ્રમમાં ધરાવતા હતા, માટે તેઓ જો જાણે કે ડૉક્ટરનાં મકાનમાં નોકરી રાણી છે તો તેઓ પોતાના ધણીની ધતી ખરાબીની દરકાર વિના ઉરેકાવમાં લોકને ખૂબ આપી ડૉક્ટર-નું ઘરે ભંજાયે. એક પછી મુસ્કેલી એ હતી કે ડૉક્ટર હવિન્સે તેજ સાંજે પોતાનાં મકાનમાં કેટલાક ફ્રેન્ક મિત્રોને આણું આપ્યું હતું, જે વેળા પ્રમુખસ્થાને બિરાજવા માટે તેણે ત્યાં હાજર રહેવું જોઈયે. પણ એ મુસ્કેલીના તોડ તો એમ શોધી કઢાડ્યો કે વૃક્ષાની લોકો

ડૉક્ટરનું દવાખાનાનું મકાન—જેમાં કીમતી મંત્રહસ્થાન હતું તે—ભાંગી નાખશે એવી દર પક્ષે ખીક રખાતી હોવાથી, હવિન્સે પોતાને બદલે ડૉ. ફ્રેન્કને પ્રમુખસ્થાને બેઠવા આક-ળખો. આમ થયું, અને સંઘજા મિત્રો ભાજન લઈ કચાખી શક વિના વિદાય થયા.

હવે હવિન્સના ફ્રેન્ક નોકરીને એવું સમ-જવવામાં આવ્યું કે તેનાં મકાનમાં જે પાછાઓ પડેલાં આવી છે, જેઓ એ તખ્તીય તથા તેની ખાનુ સાથે સગાઈનું નાણું ધરાવે છે; તેઓ આજની રાત અતરે રહીને મહવારમાં તો ઉપડી જશે, કેમકે પેરિસમાં ફ્રેન્ક બરવા થયે છે તેથી રાત્રે જેનો ફરતી નથી. આ ગોઠવણ ફ્રેન્કે ઉતરી; કોઈને શક ગયો નહિ, અને રાત શાંતિમાં પસાર થઈ. પછી મહવાર પહોં ફાટે તે આગમજ પુણ્યની, મેડમ લિ થિયન, અને ડૉક્ટર હવિન્સ અને ફ્રેન્ક પેહલા ડૉક્ટરની ખાનગી ગાડીમાં બેસીને પેરિસ છોડી ગયાં. તેઓ શેહરની ભાગીજ-માંથી—શેહરના બચાવ મોરનાં બાંધેલાં નવાં બાંધકામો વચ્ચે—પસાર થઈ ગયાં. તેઓ અમેરિકના છે એમ જાણવાથી કોઈની અમતદારે તેમને રોક્યાં નહિ. મેડીસ ખાતે ઝડપથી જઈ પુખ્ત પછી ડૉક્ટરની ખાલી ગાડીને પેરિસ ખાતે પાછી રવાના કરી, અને સંઘજાં ચારે જણ એક ભાડુતી ગાડીમાં બેસીને ૨૦ મૈલ આગળ વધી ચાલ્યાં. આ રીતે માર્ગમાં મળતાં ગામગામ તેઓ ગાડાં બદલતાં આગળ વધ્યાં. કેટલીક વાર તો ગામ-ઝાંમાં શોધેલું ગાડું પછી મળતું ન હતું, અને જે મળતાં તે એવાં અડખડિયાં કે અધવચ્ચ રસ્તે ભાંગી જાય. વળી કોઈના તો ઘોડા એવા ડોખાં કે ચાલતાં ચાલે નહિ. આવી આવી મુસ્કેલીઓના ક્રાન્સની શેહનશાહખાનુએ કેટલી સ્વાને પણ અપાસ કરીયેલો નહિ, પણ તે સુર્વ જોને આ વજ્રે મુગે મોઢે ભોગવવી પડી.

તા ૧૦ પ મી મંડેખરનો દિવસ આ રીતની હેજગારીમાં જુલનીને રાત્રે ૬ કલાકે સંઘજાં ચારે જણ લા રિવિયેડિ થિયુવિસ નામે ઘોડાં નામગાળાં ગામમાં આવી પુખ્યાં. અહીં

રાતો યુગ્ગરવી જોઈયે, કેમકે સધળાં સુરકેલ
 મુસાફરીથી થાકી ગયાં હતાં. પણ ગામમાં
 એકાન્તી મારે પહોંચ્યાના હવે નહિ. એક
 ધૂળ જેવું મળી ગયું, પણ તેમાં મુસાફરો
 માટે બિઝાણા ખાલી હતાં નહિ! હવે!
 ત્યાં રાતે મુલાની ગોઠવણ આગમજથી થોડોક
 બદલાય જેવા દેખાવના, રાયોડી, વિકાજ
 ચિથડિયાઓએ કરી રાખેલી હતી. એ ધણી
 ઓને બંને ડોકરોએ સ્ત્રીજાત તરફ માન
 ધરાવવા બાબે બોધ દેવાથી નહિ પણ સોનાના
 અળકતા ચિકાઓની ચેત્રી દેખાડવાથી તેઓએ
 આર બિઝાણા ખાલી કરી આપ્યાં, અને એ
 રીતે આ બીજી રાત પણ શાંત ચુગરી. બીજી
 સહવારે બાડેની ગાડીની શોધાશોધ આવી
 પણ એક મળી શકી નહિ; જે ઉપરથી સધ-
 લાઓ રહેલે એથન તરફ ચાલી ગયાં, જ્યાં
 તરતજ મેન આવી પુગી, જેમાં એક ગાડી
 ખાલી જોઈ તેઓ તેમાં બેસી ગયાં. એક
 કલાકમાં તો તેઓ જિલ્લો નામે એથન ઉપર
 ઉતરી પડ્યાં, જે વેળા મારમારનો વર્ષાદ
 પડતો હતો. પણ એ કુદતી સુરકેલીની દરકાર
 જીવ બચાવવા માટે નાચતી ઘુછની યા તેણીના
 વિદ્યામુ મિત્રોને સુદલ હતી નહિ. એક અખડી
 રહેલાં દેવળના આશ્રા હેઠલ બંને બાનુ-
 ઓને રાખીને બંને તખીયા બાડેની ગાડી
 શોધવા નિકળ્યા. ગાડી સુરકેલીથી તેમને થોડા
 મજબૂત, જે ઉપર લાંબી મંજબ કાંચને તેઓ
 દરિયાની ત્રીસ ઉપર આવેલાં ડબુવિઝ નામે
 ગામ ખાતે જઈ પુગ્યાં અને મિથિય ધવનનાં
 મકાનમાં આશ્રો લીધા. અહીં તેમને અખર
 મળી કે સર જોન બર્ગોઈન નામે ગૃહસ્થ
 પોતાની બાનુ જોડે પોતાની યાંટમાં સંપાર
 વધ ઇંગ્લંડથી ત્યાં સેમ કરવા આવેલા હતા.
 આ ઉપરથી તખીયાએ દોડી પહોંચાને તેની
 મુલાકાત લીધી; પણ બર્ગોઈન સાહેબે ખરી
 બિના જાણી ત્યારે બંને બચાવી ઇંગ્લંડ
 પુગાડવાનો જોખમ ના પાડી. તે બીધો
 માથે કોઈ તરફથી કીધા. રડ્યો.
 અને લેડી બર્ગોઈનના આથી

આવંદ મનગણે અને એવી ગોઠવણ કીધી
 કે ચારે જણે મધરાતે યાંટ ઉપર આવવું.

આ ઉપરથી બંને તખીયા ખુશી થતાં
 રાણીને મળ્યા, ઉપડી જવાની સધળી ગોઠ-
 વણ કીધી; અને જ્યારે મધરાત વધ ત્યારે
 ગાડીમાં બેસીને ગોઠીમાં જવાથી મળ્યાં
 વકડાઈ આવ્યો, એવો ડર ખાઈને સધળાં
 ઓએ એતરમાંથી પોતાનો રસ્તો પગે માકીને
 લીધો. પણ તરતનો જખરો વર્ષાદ પડેલો
 હોવાથી આપણાં નાચબાગમાં પડેલાં મુસા-
 ફરોને બહુ અમતું પડ્યું. ડોં ધવન-
 સે પોતાનો મદદનો હાથ ઘુછનીને આપ્યો હતો,
 જેણીનાં કંમર મુધીનાં કપડાં કીચળમાં ખરડાઈ
 ગયાં હતાં, એટલુંજ નહિ પણ ચાલવાનું
 એટલું દિકટ હતું કે વતેવતે તેણી ફસડાઈને
 બેસી પડતી હતી. જેમ જિ મિત્રનની હાલત
 પણ ડોં કેનની મદદ છતાં એવીજ ખરાબ
 હતી. અને તેઓ યાંટ ઉપર જઈ પુગ્યાં, પણ
 દરિયામાં જખરો વુઝાન હતું તે સમી ગણ નહિ
 ત્યાંસુધી આ નાનકડું ખારકમ ઇંગ્લંડ જવા
 માટે ઉપડી શક્યું નહિ.

કુકમાં, સધળાં ડોવર અને ત્યાંથી લંડન
 જઈ પુગ્યાં. ધવનસે જુલુ બચાવી. મહારાણી
 વિક્ટોરિયાએ પદબદ્ધ રાણી ઘુછનીને લાયક
 આવકાર લીધો, ચિત્રજહાસ ખાતે તેણીને વચ-
 વાની પરવાનગી માયાજી લાગણીથી બક્ષી,
 જ્યાં જાણથી શહેનશાહ નેપોલ્યોનની અને
 શાહનશાહ પ્રિન્સ ઇમ્પીરિયલની લાથને જુમિદ
 કરવામાં આવી હતી. કાન્સેનો આ તત્ત્વ વારંસ
 જ્યારે લડાઈમાંથી બચવા પામ્યો ત્યારે
 પાછળથી રાણી વિક્ટોરિયાની લશ્કરી નોક-
 રીમાં દક્ષિણ આફ્રિકા ખાતે મુલુઓ સામે
 લડવા ગયો ત્યાં માર્યો ગયો હતો. જેની
 લાથને આ રાણીએ ત્યાંથી મંગાવી પોતાનાં
 મકાનમાં તેના પિતાની જોડમાં જ દેખાડેલો.
 ઘુછની હજી જીવેલો, પણ કેવળ એકાંત જીવેલો
 તે ચુગરેલો. વખતે તેને એકવાર ધણી મદ-
 ડાવી, અને આને ૨૭ વરસ યયાં વતેજ
 તેને એવી તોડી પાડી છે કે કોઈની જાણમાં
 પણ તેણી રહી નથી.

બે નામીયા પાસી પાંદશાહોની વાર્તા

“અરેબ્યન ટેક્સ” નાં નવાં હસ્તરખાં વિષી “અરેબ્યન નેટ્સ” નાં અમુક બાબતની રસીસી તકરારથી અમારાં ચનારાઓને જાણીતા ક્રીધા પછી, મી. બ. દેસાઈની એ નવી કેતાબમાંથી ધરાવેલાં સાચાં તત્ત્વજ્ઞાના બે નામીયા પાર્સી પાંદશાહોની ટુકી વાર્તાઓ અમારા વાંચકોમાંનું મન રંજન કરવા માટે અમારી નીચે તારી લેવાની રજા લખે છે, જે માત્ર પાર્સીઓજ નહિ પણ સર્વ કોમના વાંચનારાઓને નવી તેમજ રસીસી લાગશે.

નોશીરવાન અદલ અને એક અકલમંદ નાજનીનનું દાસ્તાન.

અદલ પાદશાહ ખુસરો અનુશેહરવાન માયાની ટોળાના મોટા પાર્સી પાદશાહોમાં પ્રખ્યાત હોતો. તેનું નામ તો ખુસરો હતું, પણ તેણે કરેલાં અદલ ઇતિહાસનાં કામને થકી તેને “અનુશેહરવાન” (વાને અમર જીવનો—જીવેદાનની કીર્તિનો) એવું ઊપનામ મળ્યું છે, જે આજ સુધી કાયમ રહ્યું છે, અને તેજ નામે તે ઓળખાયો છે. મહમદિયાન લખનારાઓ એ પાદશાહ ઉપર બહુ ક્રિદા જણાવે છે, અને જ્યારેની દાદ અને ઇતિહાસ વીશે દાખલો આપેલો હોય, ત્યારે તેઓ નોશીરવાન અદલનું નામ પોતાના તમામ ઇસ્લામી પાદશાહો કરતાં પણ પેદલું આગળ ધરે છે. તેના અદલ ઇતિહાસની નેટ્સી વાર્તાઓ મહમદિયાન ઐયકાદેશમાંથી મળી આવે છે તેટલી પીઞ કોઇ લખનારાઓમાંથી મળતી નથી, એ પાદશાહનો જમાનો ૬૨૬ રીતે ફતેહમંદ અને પાદગાર હતો. ઇરાનની હદ ઘણી વધી ગઈ હતી; પાદશાહની દરબારમાં દેશ પરદેશના ઓમમાઓ આવતા જતા હતા; દેશ પરદેશના સાહિત્યોની જગતી ખીલવણી ચાલી હતી; ઇરાની સાહિત્યોના પારકો બાબાઓમાં તરજુમાઓ થયા હતા; ઇરાનમાં કેળવણી, વિદ્યા દુનર અને પીઞ રાજ્યધારાઓ દાખલ થવાથી દેશ આબાદ હાલતમાં આવી

ગયો હતો. અને એ સર્વ કારણોને થકી નોશીરવાનનો અમલ “સોનાના જમાનો” (Golden Age) ને નામે ઓળખાયો છે. એ પાદશાહે ઇસ્વી ૫૩૨ થી ૫૭૬ સુધી રાજ્ય ભોગવ્યું હતું. એ આદલ પાદશાહના વજતમાંજ હજરત મોહમદનો જન્મ થયો હતો, જે માટે તે સાહેબ સદા મગરરી બતાવતો હતો.

આ પાદશાહ એક દહાડે શિકારે ગયો હતો ત્યાં એક ગોરખરની પુકે દોડતાં પોતાનાં લશ્કરથી છુટી પડી ગયો. તેની પુકે દોડતાં તેને એક ખેતર જણાયું. આ વેળા તેને બહુ તરસ લાગી હતી અને યાક મહડી હતી, તેથી તે પેલાં ખેતર તરફ ચાલ્યો અને એક ધરના દરવાજા આગળ જઈ પુઝ્યો. તેણે માદ મારીને યોડુંક પાણી પીવા માટે માંચું. તેના આવાજ માંબળતાં તે મકાનમાંથી એક નાજનીન બહાર નિકળી આવી, અને નોશીરવાન તરફ જોઈને તેણી પાછી ધરમાં ગઈ અને એકજ શેરડી પીલીને તેના રમ કંઈકી તેમાં યોડુંક પાણી મિલ્યું, અને પછી તે મંજળની એક જમમાં રડીને તેમાં કોઇ ખુંચ-ખાંચની ભુકી નાખી. આ જમ લાવીને તેણીએ પેલા અબાણા મવારને આપી. નોશીરવાને જમમાં કંઈ ભુકી નેવું જોયું, જેથી તેણે તેમાંનો પ્રવાહી ધીમે ધીમે પીધો અને પૂરો કીધો. પછી તેણે પેલી નાજનીનને કહ્યું કે “અએ મેહબૂબ, તેં આપેલું પાણી ઘણુંજ નાદર હતું, અને તેની મપાટી ઉપર જે કંઈ ભુકી તરતી નહિ હોત તો તે કેવું લેખતદાર લાગત! એ કચરાથી પાણી ગદ્યું થયું હતું.”

પેલી નાજનીન બોલી કે “અએ મવાર, તારી જમમાં મેં આમખા પેલી ભુકી નાખી હતી કે જેથી પાણી મેલું થયું હતું.”

નોશીરવાને પુછ્યું કે “એમ કરવાનું શું કારણ?”

પેલીએ જવાબ દીધો કે “કારણ એ કે મેં તને અત્યંત યાકોલો તરસો અને યો દિહો,

તેથી હું બિધી, કે જે પાણી હું તને આપીશ તે તું એક ગોટ પા નજી. જો પેલી બુઝી તેની સપાટી ઉપર ન હોત તો તું ખસીત એકજ સપાટી સંધ્યું પાણી પી જાત. તેમ જો તે કીધું હોત તો તેથી તને નુકસાન થાત.”

તે નાજનીનના આ સંબુનોથી તથા તેની અપરદારી અને સમજશક્તિ જોઈને અદલ પાદશાહ નોશીરવાન અચરત થયો, અને બોલ્યો:—“કેટલી શેરડી, પીલીને તે આ રસ કહાડ્યો હતો?”

પેલીએ કહ્યું કે “કુત એકજ.”

નોશીરવાન ફરીથી અચરત થયો, અને તે છોડી ને ગામમાં વસતી હતી તે ગામ સરકારમાં જેલો છાપો બેઠે છે તે જાણવા માગ્યું. તપાસ કરતાં જાણાયું કે તે ગામને માથે નાજોલા છાપો ઘણોજ થોડો હતો. આ જપરથી તેણે મનમાં ઠરાવ્યું કે “પાવત આતે પાછો ફરી પછી હું આ ગામના છાપામાં વધારો કરીશ; કાંએક ને ગામમાં એકજ શેરડીમાંથી આરણિયથી રસ પેદા થાય તે ગામ કોની આટલો થોડો છાપો થા માટે લેવા જોઈયે?”

એમ ઠરાવ કરીને તે તે ગામ છોડી પાછો ચિકારે વળ્યો. મંત્રિ તે પાછો તેજ ગામમાં પેલીજ નાજનીનનાં ઘર આગળ આવી ઉભો, અને તેજ મેહલુએ દેખાવ દીધો, અને નોશીરવાનને જોઈને તેણી પાછી પોતાનાં મકાનમાં પાણી લેવા ગઈ. પણ આ વેળા પાણી લાવતાં તેણીને બહુ વજન લાગ્યો, જેથી નોશીરવાને તેણીને ઉતાવળે લાવવા તાકીદ કીધી અને બોલ્યો કે “એટલી ઠીક કેમ થય?”

પેલીએ જવાબ આપ્યો કે “તારે વારતે જેલો જોઈયે એટલો રસ એક શેરડીમાંથી નિકળી શક્યો નહિ, તેથી મને ત્રણ શેરડી દાખીને રસ કહાડ્યો પડ્યો.”

નોશીરવાને પુછ્યું કે “એનું કારણ શું?” તે નાજનીને ઉત્તર દીધો કે “કારણ એ કે આપણા પાદશાહની ધાનત બદલાઈ ગઈ છે.” પાદશાહે પાછો સંવાલ કીધો કે “એ વાત તેં કેમ જાણી?”

પેલીએ કહ્યું કે “ડાહ્યા માણસોથી અને માંબેલું છે. જ્યારે પાદશાહની ધાનત ગામના રહેવાસીઓ તરફ બદ થાય છે ત્યારે તેમની આબાદાનીનું શેવડું આવે છે, અને તેમ તેઓના આશીર્વાદ પણ ઓછા ચાપે છે.”

આ વાત માંબેળીને નોશીરવાન હસ્યો, અને ગામના લોકોને માથેનાં છાપો વધારવાની વાત પોતાનાં મનમાંથી કહોડી નાખી. તરત તે જાહેર થયો, અને પેલી નાજનીનની અપરદારી અને બારીકબીની તથા તેણીની જવાબ કંવાળી હુશિયારીથી ખુશ થઈને એકદમ તેની જોડે પરણ્યો અને તેને પોતાની એક રાણી બનાવી.

ખુસરો પર્વીજ, તેની શણી શીરીન અને એક મહીમાર.

ધરાનનો પાદશાહ ખુસરો નોશીરવાન આદેશનો નખીરો થતો હતો, અને સાચાની મોટા પાદશાહોમાં તે સર્વથી છેલો હતો. તેના પછી પચીસ વરસની અંદર ધરાન આરખાતા હાય ઉપર પાંચમાસ થયું હતું. આ બહુ જાહેરજાણ પાદશાહ હતો. તેણે ધરાનની નામદારી અતિધણી વધારી દીધી હતી, પણ પછી તેની નાખોસીથી એની હયાતીમાંજ ચર થઈ હતી. તેણે ઇસ્વી ૫૬૦ થી ૬૨૮ સુધી રાજ્ય સંભાળ્યું હતું. તે જમાં બાહદુર તેમ જોણો મહાન પાદશાહ હતો. એ પાદશાહ માછલીનો બહુ શોક્ષી હતો. એક દાહડ તે પોતાની રાણી શીરીન જોડે મેહલમાં જોડો હતો. ખુસરોની અનેક રાણીઓમાં શીરીન સર્વથી ખુબસૂર્ત અને તેની માનિતી હતી. કેટલાકો કહે છે કે તેણી રમતા કચેર મૌરિસની જેમી ઇરીન (Irene) હતી, જેનું નામ ધરાની-ઓએ “શીરીન” માં બદલી નાખ્યું હતું, કેમકે એ સજ્જનો અર્થ “મીઠી” થાય છે અને શીરીન બહુ ખુબસૂર્ત અને દિલકશ બાનુ હતી. કહે છે કે ખુસરોને તેના બાપ પાદશાહ હોરમજની હયાતીમાંજ બલવાખોરાએ દશનિકાળ કહાડ્યો ત્યારે તે મજકુર સુતાની શેહનશાહ મૌરિસની મદદ માંગવા ગયો હતો, અને ત્યાંજ તેની ઉપડી મેડી સાથે પરણ્યો હતો. પાછલથી

“બી લક્કરની મદદથી તેણે બજવાઓરોને
પંચી કહાડી તપ્ત પોતાને હાથ કડું હતું.
પુચરોનાં તપ્તની બહુ પખાણુ થાયછે. કહેછે
કે તે બહુ ગોઠું હતું, અને તેને રૂપાંના
૪૦૦૦૦ ટેકા ઉપર ઉપું કરેલું હતું. તેના
યુંબનમાં ૧૦૦૦ ગોળા લટકાવેલાં હતા,
અને કોઇ કરામતથી તેઓ ગોળા આકાશી
ગ્રહે અને સેતારાઓ હોય તેમ પોતપોતાની
નેમી આપેલી ચાલે ફરતા હતા. અમલી
ધરાનીઓ અગોળ વિદ્યાનું માન ધરાવતા
હોવા જોઇએ તે આ ઉપરથી જણાયછે.

ઉપર લંબ્યા મુજબ શીરીન જોડે તે મેહ-
લમાં બેઠેલા હતાં તે વેળા એક માછી એક
મોટી માછી લંબને ત્યાં આવ્યો અને પાદશાહ
આગળ તે નજર કીધી. પાદશાહ માછી જોઇ
પુચર ધરો અને હુકમ કીધો કે માછીને ૪૦૦૦
રૂપાંના સિકા બક્ષે થ આપે. પણ શીરીન તેના
આ હુકમની સામે યથા અને બોલી કે “આ
શું કામ તું કરેછે ?”

પાદશાહે પુછ્યું કે “કાંય શું છે ?”
શીરીન બોલી કે “હવે પછી તું તારા કોઇ
સેવકને એટલી રકમની બક્ષેય કરશે ત્યારે
તે તેને પમંદ આપશે નહિ. તે તેને ધિમરીને
કહેશે કે ‘એટલી રકમ તો પાદશાહે માછી-
મારને આપી હતી, અને તેટલીજ તે મનેથી
આપેછે.’ અને જો તું એ કરતાં આછું
ધનામ તેને આપશે તો તે કહેશે કે ‘પાદશાહ
મને પિકારેછે, કેમકે એક માછીને આપી તે
કરતાંની આછી રકમ તેણે મને આપીછે !”

પુચરોએ જવાબ દીધો કે “તું મારું
કહેછે ; પણ પાદશાહે એક વજ્ર આપેલી
રકમ પાછી લે એ શરમજરેલું છે, અને તેમ
આ માછીને ધનામ આપવાનું હું બોલી
સુકશેલું.”

શીરીને કહ્યું કે “એ રકમ પાછી મેળવવા-
ને કુઠિત મને આપડેછે.”

“તે કેમ ? પાદશાહે પુછ્યું.

“તે આ રીતે,” શીરીને બોલાવે કીધો.
“તું જો એ કુઠિત પમંદ કરે તો હાથ તો પેલા
માછીને પાછો બોલાવ. અને પુછ કે ‘આ

માછી કઇ જાતની છે ?’ જો તે કહે કે એ
ફાણી જાતની છે તો તું તેને પાછું કહેજે
કે, ‘અમને એજ જાતની એક ખીજ જોઇએ
છે.’ આ જાતની ખીજ માછી મળવી
મુશ્કેલ છે, અને તેથી તે નહિ લાવે તો તેની
બક્ષેશની આ રકમ તેને આપવીજ નહિ.”

પાદશાહે માછીને પાછો બોલાવ્યો, કે જે
ધણો ખખરદાર અને માલાક હતો. પુચરોએ
તેને પુછ્યું કે “આ માછી કઇ જાતની છે ?”

માછીએ જવાબને બોલેલો દબને ઉતર
દીધો કે “એ માછી બેનસેજ જાતની છે ;
તે કોઇ ચોક્કસ જાતની નથી.”

પાદશાહ આ સંપુત સાંભળીને હર્યો,
અને હુકમ આપ્યો કે માછીને ચારને બદલે
આઠ હજાર સિકાનું ધનામ બક્ષેલું.

માછી ખજાનમાં પાસે ગયો અને તેની
કનેથી ૮૦૦૦ દીનારનું ધનામ ગણી લીધું,
અને તે પોતાની કનેના એક ચામડાના કાથ
જામાં મુક્યું. પછી તે કાથજો તેણે પોતાની
પિક ઉપર ઉઠાવ્યો અને મેહલમાંથી બહાર
નિકળવાની તૈયારીમાં હતા એટલામાં એક
સિકો પડી ગયો. તેણે પોતાના કાથજો ઉતારી
નીચે મુક્યો અને વાંકો વળીને પેલા પડી
ગયેલા સિકો લીધો. હવે પાદશાહ પુચરો
અને શીરીન તે માછીની આ વર્તણૂક જોતાં
હતાં, જે ઉપરથી શીરીને પોતાના આવંદને
કહ્યું કે “અમે જોહાંપનાહ, આ માણસ કવો
કંગાલ અને નીચ છે તે તે તારી નજરે
જોઇછે. એક સિકો પડી ગયો તે છતાં તેણે
તે ઉપાડી લીધો, પણ મેહલના ખિદમતગારોનાં
નસીબને યકી તેણે તે પડેલાં રહેવા દીધા નહિ ?”

પાદશાહ આ શબ્દો સાંભળીને માછી-ઉપર
ગુસ્સે થયો અને બોલ્યો કે “અમે શીરીન,
તું ખરે બોલી છે.”

તેણે હુકમ કરીને પેલા માછીને પાછો
બોલાવી મંગાવ્યો, અને જ્યારે તે આવ્યો
ત્યારે તેને કહ્યું કે “અમે કમીના ! તું કાંઈ
આદમજાત નથી ! એક સિકો પડી ગયો તે
પાછો લેવા માટે તારી કાથજો આંધળી નીચે
ઉતારી તું વાંકો વળ્યો અને તે સિકાને તેનું

જગાએ પડેલા રહેવા દીધો નહિ, એ તારા કેવો લાભ ઝેલાવ ?”

માછીએ પ્રથમ જમીનને ખાસે દીધો અને પછી જવાબ દીધો કે “જાદતાસા તારી છંદગી લાંબી કરે, અને બદનવાજ ! મેં પેલા મિકાને તેની કીમતને ગણતરીમાં લઈને ઉપાડી લીધો ન હતો; મેં તે એટલામટિ ઉપાડી લીધો કે તેની એક બાજુ ઉપર પાદશાહની સુબારક તસ્વીર કોતરેલીછે, અને બીજીબાજુ ઉપર તું ‘નામદારનું’ નામ કોતરેલું છે. એ જોઈને મને બિંક લાગી કે જો આ મિકો રસ્તા વચે પડેલો રહેશે તો કોઈ ધણીનો પગ તેના ઉપર અભણતા પડશે, અને તેથી જેહાં

પનાહનાં નામને તથા તેની તસ્વીરને દિલ્લુ લાગશે, અને એ તક્તીરને યકી મનેબી લાંબાંજમમાં આવવું પડશે. એ કારણને યકી મેં તે મિકો ઉપાડી લીધો હતો.”

પાદશાહ ખુશરો માછીના આ સંખુન સાંભળીને અજબ થયો; તેણે જે બચાવ કીધો તે પોતે મંજુર રાખ્યો; અને હુકમ આપ્યો કે તેને બીજા ચાર હજાર મિકા ભેટ આપે. વળી તે નામદાર ફરમાવ્યું કે એવી મતલબનો ઠંઠરો ફરવવો કે “કોઈ પણ મદદે ચોરતની સલાહ સુઝળ અમલ કરવો લાયક નથી; જે કોઈ તેણીની સલાહ સુઝળ કામ કરશે તેને જો એક મિકો એવો પડતો હશે તો બીજા બે વધારે આપા પડશે.”

“આ કાશી આરબો :”

પૃથ્વીના નવા પરોણાઓ વીરો થોડીક વાતો.

“આરબ” એટલે ભટકતા; તે ઉપરથી અર-બસ્તાનના લોકોને તેમની ભટકતી છંદગીને લીધે આરબનું નામ આપવામાં આવ્યુંછે; અને એજ કારણથી આકાશમાંથી આવણને કોઈકોઈ વેળા નજરે પડતા ચળકતા પથરાઓ—જેમને સાધારણ રીતે પણ જુલથી “પડતા તારા” ને નામે ઓળખવામાં આવેછે, ક્રમકે તેઓ કાંઈ અરેબરા તારા નથી—ને “આકાશી આરબો” નું નામ મળ્યુંછે, કે જેઓ આકાશમાં ભટકતા ફરતા સ્થિત થયાછે.

આ ચળકતા પથરાઓને આકાશમાંથી જમીન તરફ આવવાની યોક્ત્ર શોધમાં આવેછે, ત્યારે તેમના દેખાવ બહુ રમણુ યથ પડેછે. આતશબાજી વેળાએક બાજુ આકાશમાં ઉડવા પછી ફાટીને તેમાંથી જેવા સુશોભિત તારાઓના કુમળા વેરાઈ પડતા આવણ જોઈએ છીએ, અને તે વેળા જેવા સુંદર દેખાવ નજરે પડેછે તેવાજ દેખાવ આ પથરાઓ પડતી વેળા યથ પડેછે. નવેખર મહિનામાં આ પથરાઓ મસ મોટી સંખ્યામાં વેરાઈ પડતા જણાયછે. ગોવા તે વેળા આવા પથરાઓના વર્ષાદ જમીન ઉપર વર્ષેછે. અંધારી રાતે

આ ચંત્રવર ચળકતાં કડાંનો વર્ષાદ જોઈને આવણ અશોભિતોઓ બહુ સ્તુતિ ગાયછે. મયાં સાલના નવેખર માસની અધવચે તા. ૧૪ મી, ૧૫ મી અને ૧૬ મીએ આ “તારા” ઓનો વર્ષાદ વરષે હોતો, અને આવતા નવેખર માસની અધવચે પણ તેવાજ વર્ષાદ વર્ષવાની આવણને મજકુર. વેળાઓ તરફથી આઘાહી મળીછે. કુદ્રતી આતશબાજીનો એ તમાશો મધરાત પછી જોવામાં આવેછે. નવેખર માસમાં દેખાતા આ ચળકતા પથરાઓને “લિયોનિડ” (Leonids) નું નામ મળ્યુંછે, જેમની સુખ્ય ખુબી એ છે કે ચળકતા પથરાતા જેવ યથ ગયા પછી આકાશમાં રાશ-નીના એક લાંબો લીટો જે રસ્તેથી પેલા પથરા પચાર થયો હોય તે રસ્તા ઉપર થોડાક વજ સુધી પડી રહેછે. ૧૮૬૬, ૧૯૦૦ અને ૧૯૦૧ નાં સાલના નવેખર માસમાં આ “આકાશી આરબો” નાં જખરદસ્ત લક્ષ્ણની પૃથ્વી તરફની બપોરાદાર કુચનો આગમજથી વર્તારો નિકળી સુકયેછે. ચાલુ ૧૮૯૮ નાં સાલના નવેખર માસની તા. ૨૩ મીએ અથવા આવતાં ૧૮૯૯ નાં સાલમાં આપંજાના ધૂમ-

કેતૂ સાથ સંબંધ ધરાવનારા ચળકતા પથરાઓ પણ પૃથ્વી તરફનો રસ્તો લેનાર છે, માટે આ વરસમાં આ આવતાં વરસના નવેમ્બર માસમાં વાર્ષિક લિયોનિડ પથરાઓનાં લક્ષર ઉપરાંત એક ખીજી મોટી ક્રોનિડો તમાથો પણ જોવામાં આવશે એમ ગણતરી થઈ છે.

લિયોનિડ પથરાઓ દર ૩૩ વરસે આપણી પૃથ્વીના ધ્રુવની આસપાસનો મુકરર યથા માર્ગ કાપી ચેતાનો રસ્તો લે છે, અને તે મુજબ ૧૮૩૩ નાં શાલમાં તેઓ આમ આપણી બમિનો રસ્તો કાપી કુચ કરી ગયા તે વેળાનો દેખાવ બહુજ બપકાર હતો એમ આગળા ખગોળશાસ્ત્રીઓ નોંધી ગયા છે. આ ચળકતા પથરાઓની ઉત્પત્તિનું કારણ એક ધૂમકેતૂ જણાય છે, કે જે ૧૮૧૫ ની આખરીએ દેખાયો હતો, જે પછી તેનાં પૂછડાં દાખલ ખીજે વરસે ઉપસા પથરાઓનું લક્ષર દેખાયું હતું. ૧૮૬૬ ની વસંતઋતુમાં તે કેતૂ પાછો દેખાશે એવી વધી છે.

નવેમ્બરની અધવચે આ પથરાઓ દર એકથી વરસમાં ત્રણ ભરતમે દેખાય છે, અને એ બનાવની નોંધ આજ કાલની નહિ પણ આજ ૧૦૦૦ વરસો થયાં રખાતી આવી છે. નામીયો ફિલિપ્પા ખગોળશાસ્ત્રી આ ચળકતા “આરબો” નાં અવલોકન ઉપરથી એવા અભિપ્રાય ધરાવે છે કે તેઓને અને ધૂમકેતૂઓને સંબંધ હોય છે. તેણે સાબિત કરી છે કે “ટેમ્પલના ધૂમકેતૂ” ને નામે ઓળખાતો ધૂમકેતૂ તારો નવેમ્બરમાં દેખાતા ચળકતા પથરાઓને જન્મ આપે છે. હવે આ અનુમાન ઉપર આવવાનું તેને મુખ્ય કારણ મળ્યું છે, અને તે વિદ્વાનોએ અત્યાર આગમનનો મુકરર કરેલો આ તર્ક છે કે ધૂમકેતૂઓની રચના ઉપર જણાયા જેવા ચળકતા પથરાઓથીજ થયેલી છે. ઉપસા લિયોનિડ પથરાઓ બારી ઝડપ ધરાવે છે; તેઓ દર સેકન્ડ ૪૪ મેલની મંજલ કાપે છે. તેઓ જ્યારે આપણી પૃથ્વીની આસપાસ ફરી વળેલી વાતાવરણમાં દાખલ થાય છે, ત્યારેજ આપણી નજરે પડે છે, કે જેનું ૫૬ ૧૫૦ મેલ જેટલું બડું છે. એવી

ગણતરી થઈ છે કે આ પથરાઓમાંના ઓછામાં ઓછા ૨૦૦૦૦૦૦૦૦૦ દરરોજ આપણી વાતાવરણમાંથી ચેતાનો માર્ગ લે છે. આમ માર્ગ લેનારા મધજાજ આપણને દેખાતા નથી, કેમકે તેઓ ખુબ દૂર હોય છે; અને વળી મધજાજ પૃથ્વી ઉપર આવી પડતા પણ નથી, કેમકે તેઓ દૂર હોવાથી પૃથ્વી તેમને એવી લઈ શકતી નથી.

આ પથરાઓના બે વર્ગ કરેલા છે. ૧ લો તે કે જેમાં પથરાઓ વીરની માફક આકાશમાં આડાતોડા રસ્તો લે છે; ૨ જો તે કે જેમાં તેઓ ચોક્કસ મુદતે એકજ ચોક્કસ ખાજુએ વાતાવરણમાં દાખલ થઈ વર્ષાદ જેટલે વર્ષે છે. આ છેલા વર્ગવાળા આપણી તરફ આવે છે, પણ એ વેળા આપણી વાતાવરણમાં તેમને માર્ગ લેતાં એટલીબધી હરકત નડે છે કે તે અટકાવ થી સામસામી ધસારો થયાથી ગર્મી પેદા થાય છે. આ ગર્મી એટલીબધી જોરાવર હોય છે કે તેથી આપણાં કારખાનાઓમાંની ગમે એવી ગરમાગરમ ભઠ્ઠીમાં પણ ફદાચજ પેદા થઈ શકતી હશે. ડૉં સ્ટોની નામે વિદ્વાનના ખતાયા મુજબ આ મેથુમાર ગર્મીથી પેદા પથરાઓ પ્રથમ પીગળી જાય છે, અને પછી તેઓ વરાળરૂપે ઉડી જઈ ત્યાંના ત્યાંજ ફેલાઈ જાય છે. તેઓના જે બાગો ખસી જવા પામે છે તેઓજ વારંધડીએ આપણી પૃથ્વી ઉપર આવી પડે છે; અને કોઈ કોઈ વાર બાગેલા ખડકરૂપી મોટા પથરના ટુકડાઓ પૃથ્વીના કોષકોષ બાગો ખાતે પડેલા આપણા જાણવામાં આવે છે તે આ ગર્મીમાં પીગળી જતાં અને વાહુરૂપ લેતાં બચી ગયેલા ટુકડાઓજ છે.

હવે નવેમ્બર માસમાં જે પથરાઓનું લક્ષર કુચ કરતું નજરે પડે છે તેમાં કેટલા પથરાઓની સંખ્યા તમે અટકવી શકો છો? અગણિત. અબજો અબજ. આ લક્ષરના મુખખાનો વચસો બાગ માત્ર પહેળાઇમાંજ ૧૦૦૦૦૦ મેલ જેટલો માહુમ પડયો છે, અને તેની લંબાઇ તો અગાધ યાને નહિ મંચાપ એટલી હોય છે. ત્યારે એવડા-મોટા વિસ્તારમાં

કેટલા અસંખ્યાત પથરા હોવા જોઈએ ? આવાં ગંભીર લક્ષણો દર-૧૦૦ વરસમાં ત્રણવાર ૩૩ વરસની મુદતે પસાર થતાં જણાયેછે. આખર થતી ચાલુ સદીમાં પહેલીવાર તે ૧૮૩૩ નાં સાલમાં જણાયું હતું; ત્યાર બાદ ૧૮૬૬ માં બીજીવાર દેખાયું હતું અને તે ૧૮૯૬ સુધીનાં ત્રણથી ચાર વરસો સુધી દર નવેમ્બર માસમાં દેખાયા કીધું હતું. આ લક્ષર આપણી પૃથ્વીના નેમલા માર્ગની લીટી ને બિંદુ આગળથી કાપીને પસાર થાય છે ત્યાં પૃથ્વી જઈ પુગતાં લક્ષરની કુચ આપણા દીકામાં આવેછે, અને તે રીતે જોતાં ૧૮૬૬ નાં વરસમાં આ લક્ષરને પસાર થતાં પાંચ કલાક લાગ્યા હતા. એ પછી પૃથ્વી તે પોતાના માર્ગમાં આગળ વધી ચાલી એટલે ત્યાર બાદ કેટલી ગંભીર સંખ્યામાં યા કેટલા જગ્યા વિસ્તારમાં આ લક્ષરની કુચ ચાલુ રહી હશે તે કહેવાઈ શકાયું નથી; પણ ૧૮૬૭ નાં વરસમાં પૃથ્વી પોતાના માર્ગમાં ફરતી ફરતી ઉપરાંત બિંદુ આગળ પાછી પુગી, ત્યારે પેલું જ લક્ષર પસાર થઈ જતું પાછું જણાયું, આ ઉપરથી એમ નથી સમજવાનું કે આ કોઈનવું લક્ષર નવેમ્બરની અધવચમાં દેખાયું હતું. ના, તેમ નહિ. એતો પેલું જ આગળા નવેમ્બરમાં દેખાયેલાં લક્ષરનું પૂછું હતું, અને ૧૮૬૮ તથા ૧૮૬૯ નાં સાલમાં પણ એજ પૂછું ચાલુ રહેલું જણાયું હતું. ત્યાર પછીનાં વરસોમાં આ લક્ષર દેખાવું બંધ પડ્યું હતું, માટે એમ સિદ્ધ થયું છે કે ત્રણથી ચાર વરસો સુધી પેલા સળકતા પથરાઓ પેલાં જ બિંદુ ઉપરથી પસાર થવા ચાલુ જ રહ્યા હતા ! હવે કહો કે કેટલા બધા પથરાઓ હોવા જોઈએ ?

હવે ગયાં નવેમ્બર માસની અધવચથી એજ લક્ષર ૩૩ વરસની મુદત બાદ પાછું દેખાવાનો જોગ આવ્યોછે, અને તે મુજબ આવતા નવેમ્બરની અધવચે પણ તે દેખાવાનું, એટલું જ નહિ પણ ઉપર કહી ગયા તેમ ૧૮૯૯ થી ૧૯૦૧ સુધી દર સાલના નવેમ્બરમાં તે દેખાયા કરવાનું, નવેમ્બરમાં જ દેખાવા-

નું કારણ ઉપર સમજાવ્યું તેમ એજ માસની અધવચમાં પૃથ્વી સૂર્યની આસપાસનો પોતાનો ચક્રો વેતી વેળા તે બિંદુ તરફ જઈ પુગે છે કે ને બિંદુ આગળથી ઉપર પથરાઓનું લક્ષર પોતાનું સૂર્યની આસપાસનું જગરદસ્ત ચક્ર લેતું પસાર થઈ જાય છે.

આ બાબતના સંબંધમાં એક ખીજ વાત ધ્યાનમાં લેવાજોઈ છે. જોકે દર સદીમાં પથરાઓનું લક્ષર પૃથ્વીના ચક્રો ત્રણ મરતમે (યાને ૩૩ વરસની ચોક્કસ મુદતે) કાપે છે, તોપણ એ મુદત કાંઈ હમેશાં તેમી આપેલી સચિત થઈ નથી. ઇસુ ખ્રીસ્ત પછીનાં ૧૨૬ માં વરસમાં ત્યારે આ લક્ષરે ને માર્ગ લીધો હતો તે ૧૮૬૬ થી ૧૮૬૯ સુધીનાં વરસમાં તેણે લીધેલા માર્ગ કરતાં જુદો જ હતો. આમ થવાનું કારણ આપણા પેલા-ઓએ એવું શોધી કાઢ્યું છે કે માર્ગ લેતી વેળા જેમ પૃથ્વી આ લક્ષરને પોતાની તરફ ખેંચે તેમ ચંદ્ર, બુધપતિ અને શુક્રેત સ નામના ગ્રહો પણ તેને પોતપોતાની તરફ ખેંચે, અને તેથી તેમને ૧૨૬ નાં સાલ વાળો માર્ગ આને બદલાઈ ગયોછે. આ ઉપરથી એવું અનુમાન થાય છે કે આ લક્ષરને નો અસર માર્ગ આપણાં સૂર્યમંડળનાં ચક્ર-વાની બહાર હશે ત્યાંથી ગ્રહોનાં ખેંચાણને લીધે તે આપણાં એ મંડળ તરફ ધંસકાઈ આવ્યો હશે. ગયાં વરસમાં શુક્રેત સ ગ્રહ આ લક્ષરને પોતાના ચક્રોમાં આવેલું જોઈને પોતાની તરફ ખેંચવાથી તેમને આગળા માર્ગ ફેરવાઈ જવા પામ્યોછે અને તેથી સૂર્યની આસપાસના પોતાના માર્ગનું ચક્ર એ લક્ષરને હોઈ બદલવું પડ્યું છે.

આ લક્ષરમાંના સિપાહીઓ યાને પથરાઓની બનાટના સંબંધમાં સૂર નેર્મન-લોકપર જેવા કાષિય ખગોળવેતાનું એવું મત છે કે તેઓ સેતારાઓ અને તેમને બનાવવાનાં કારખાનાંઓ માટે જોઈતી વસ્તુ પુરી પાડનાર વસ્તુઓ છે; એટલેજ આ જાતના પથરાઓ બેગા થવાથી સેતારાઓ બને છે. એવું અનુમાન થયું છે કે બહુ બહુ પુરાણો જમાનામાં—

અખજો વરસોની આગમન.—આપણા સર્વ અને સેનારાઓ ઉપર જબરદસ્ત તુકનો થયા હશે અને વરાળથી વસ્ત્રો ભેગી થઈને ઓમાંથી પૂછડિયા તારાઓ બન્યા હશે, અને તેમની સાથ જોડાયેલા વરાળ થંડો પડી ગયા પછી તેણે આ અખજો અખજ પથરાઓનું રૂપ લીધું હશે.

ડાંડ મોની એવું વતેછે કે હવે પછીની

૧૭ મહિઓમાં ઉપજા નવેમ્બર માસમાં દેખાતા પથરાઓવાળાં ધૂમકેતનું પૂછડું હાલ કરતાં એવડું લાંબું થશે, અને એ રીતે વખત જતાં એ પૂછડાંની સર્વની આસપાસનો જે માર્ગ છે તે આખો માર્ગ એજ પથરાથી ચીકાર થઈ જશે, અને તે માર્ગ પથરાઓનાં ચક્રરડાનું રૂપ લેશે !

અરં જોડું ધધિર જાણે.

પાદશાહોની દોલત.

એક લખનારે નીચલી ટીપ ઉપજતી કાઢી છે, જે ઉપરથી જાણાય કે જુદા જુદા દેશના પાદશાહોને તેમના સુબુકોના ખજાના આતેથી કેટલી માટી રકમ દર માલ મળેછે:—

પૌંડ.

રશિયાના ઝારની વાર્ષિક આવક	૨૫૦૦૦૦૦
ટર્કીના સુલતાનની	૧૫૦૦૦૦૦
આંસિયાના રોહનશાહ	૬૩૦૦૦૦
જર્મનીના ક્વેસર	૭૩૦૦૦૦
ઇટાલીના પાદશાહ	૫૮૫૦૦૦
ધરાનના શાહ	૪૮૦૦૦૦
મહારાણી વિક્ટોરિયા	૩૮૫૦૦૦
બેલ્જિયમના રાજા	૧૩૨૦૦૦
સ્વીડનના રાજા	૧૨૫૦૦૦
હાલેન્ડની રાણી	૧૦૦૦૦
ગ્રીસના રાજા	૫૨૦૦૦
હાન્સના પ્રેસિડેન્ટ	૪૬૦૦૦
યુનૅટરેટ્ડ પ્રોવિન્સના પ્રેસિડેન્ટ	૧૦૦૦૦
સ્વિટ્ઝરલેન્ડના પ્રેસિડેન્ટ	૬૦૦

ઉપજા આંકડાઓ ઉપરથી એક જાણવા-જોગ વાત એ જોવાની છે કે બ્રિટિશ રોયલ શાહાતની રાણીને પાંચ ખીજ પાદશાહો કરતાં ઓછી રકમ મળેછે, તો જોકે તે નામદારના મુકક મર્વથી મોટા અને મર્વથી માતખર ગણાય છે. હવે રાણીસાહેબને મળતી ઉપજી ૩૮૫૦૦૦ પૌંડની રકમમાંથી ૬૬૦૦૦ પૌંડ સિવાય બાકીની મધળી રકમ તે નામદારના ધરખટલાના નિભાવ મોટેના ત્રણ ગ્રાટા જોખમદાર અધિકારીઓ લૉડ ગેમ્બરલેન, માસ્ટર ઓવ ધ હૉર્સ અને લૉડ ગ્રેમ્મર અર્ચી

નામેછે, તેઓના અર્ચ ઉપરાંત બાકી રહેતી ઉપર ક્રેલી ૬૬૦૦૦ પૌંડની રકમમાંથી ૩૬૦૦૦ પૌંડ તો વળી ભવિષના કોઈ અડીભીડીના દિવસને યકી અનામત મુલામત રાખવામાં આવેછે; જેથી કરીને રાણી-સાહેબના પોતાના હાથમાં તો વરસ ૬૬૦૦૦ પૌંડની રકમ જાય છે, અને એજ રકમ પાર્લામેન્ટ મુલાખે તેમના અંગત અર્ચને મોટે મુકરર કરેલી છે.

હવે રાણી વિક્ટોરિયાની બહેન-શાહાતમાં વસતા કરોડો રહેવાસીઓમાંના કેટલાક જાણીતા વાર્ષિક આવક સાથ મર-આવતાં ઉપજી રકમ કુદ નથી. વળી ખીજ હાથ ઉપર આગળાં કોઈ પણ બ્રિટિશ રાજા યા રાણીને મળેલા વાર્ષિક લવાજમ કરતાં આપણાં મહારાણીને ઓછો લવાજમ મળેછે. એ નામદારના ઘણાખરા મધળા નેવાગાનો જેઓ તત્ત ભોગવી ગયછે તેઓમાંના દરેકને વરસ ૬૬૦૦૦૦ પૌંડ મળતા હતા. પણ જ્યારે શાહજાદો વિક્ટોરિયા તત્તવશીન થઈ ત્યારે બ્રિટિશ પ્રજાએ એ નામદારના કબજામાંથી તાજને લગતી જમીનો લઈ મુકીને તેના જરવામાં હાલ અપાય છે તે ૬૦૦૦૦ પૌંડની વાર્ષિક રકમ કરાવી આપી, અને તે નામદારનો કરાવી આપેલા અર્ચ આપવાનું માથે લીધું. હવે જો રાણીસાહેબને તેમની પ્રજાના એકાદ બે આસામીઓ તરફથી વાર્ષી મળ્યોછે તે જો મળ્યા ન હોત તો આટલ

રકમમાં તેમનાથી પોતાની દરખાસ્તો અર્થ હાલની માફક થઈ શકત નહિ અને તેમાં કેટલેક દરજ્જે ઘટાડો કરવો પડત. પણ જૈન કેમ્પ નીદર નામે એક ધણી એ નામદારને ૫૦૦૦૦૦ પૌંડ કરતાં વધારે કીમતની પોતાની તમામ મિલકત વાર્ષિકમાં આપી ગયેછે, તથા મીંડુ હોશ નામે એક ધણી વારેસ વિના મરણ પામ્યાથી તે નામદારને ૧૦૦૦૦૦ પૌંડની રકમ આપી ગયેછે તેથી રાણીસાહેબને અંગત અર્થ હાલ સુખ્ય નીલી શકયેછે.

તોપણ એ અર્થમાં રાણી વિક્ટોરિયાએ આસ્તે આસ્તે ઘણાએક ઘટાડો કરીએછે. આમ અર્થ ઘટાડીને બચાવેલાં નાણાંમાંથી એ નામદારે ઇંગ્લેંડ અને સ્કોટલેંડમાં ૩૭૦૦૦ એકર જમીન ખરીદ કરીએ, જેના તેમને દર સાલ આશરે ૨૧૦૦૦ પૌંડ ભાડાં અને સાંચના કીપયેછે. વળી જર્મની ખાતે પણ રાણી સહિબની કેટલીક મિલકતો છે, જે ઉપરાંત ન્યુમૅર્ક ખાતે તેમજ મનીટોબા વગેરે ડેકાણે હજારો એકર જમીન તેઓએ હાથ કરેલી છે.

કેમ્બ્રિજ હોમ, ઓક્સર્ન અને મેલ્બોરલના જાણીતા જેહો અને તેમને લગતા વજીરોએ રાણી વિક્ટોરિયાની ખાનગી મિરાસ છે. પહેલા વજીરો એ નામદારે ૭૪૦૦૦ પૌંડ ખરીદ કર્યો હતો, જેનો વિસ્તાર ૪૬૦ એકરનો છે; પણ અચ્છ લૉર્ડ કંચેવના વક્તમાં એજ વજીરોની કીમત ૧૫૦૦૦૦૦ પૌંડ અપાઈ હતી, માટે આજે તેથી અર્ધ મુજે એ જગા રાણીજીના હાથમાં આવી તેમાં એઓ જીતેલાં સામિત થાયછે. મેલ્બોરલ અને ઓક્સર્નવાળા વજીરોએ ૫૦૦૦૦૦ પૌંડની કીમતના ગણાય છે. જર્મનીમાં કોપેર્ગ ખાતેની પોતાની મિલકત ઉપરાંત રાણી વિક્ટોરિયાનો એક વજીરો મેડન ખાતે છે, કે જે એમને હેલિનકોહિની શાહજાદી તરફથી વાર્ષિકમાં મળ્યો હતો.

રાણીસાહેબ ઉપરાંત તેમનાં પાદશાહી કુટુંબને વાર્ષિક તરફથી પ્રજાને નામે જુદા લવાજમ મળેછે; પણ એ સઘળા સવાજમન રકમ ખીજાં રાજ્યો સાથ સરખાવતાં બીજાં નાની છે. રાણીને ૩૮૫૦૦૦ પૌંડ ઉપરાંત

રાજકુટુંબીઓને ખીજા ૧૧૫૦૦૦૦ પૌંડ મળેછે, જેથી એકંદર ૫૮૦૦૦૦૦ પૌંડનો લવાજમ થાયછે. પણ રાણી કનેથી રાજ્યાભિષેક વખતે તાજની જે જમીનો લઈ લેવામાં આવી હતી તેના ૪૧૫૦૦૦૦ પૌંડ ઉપયોગે.

આવી રીતે ઇંગ્લેંડની પ્રજાને તેમનાં મહારાણી અને કુટુંબનો અર્થ કોઈખી રીતે ભારી પડતો નથી. ખીજા હાથ ઉપર યુરોપના લગભગ સઘળા પાદશાહોને મળતો વાર્ષિક લવાજમ રાણી કરતાં ઘણો વધારે છે. રશિયાના એલેક્સાન્દરો તમામ કાષ્ટ દેશના ખમના ઉપર છે, તોપણ તે તેમાંથી દર સાલ ૨૫૦૦૦૦૦ પૌંડ ઉપાડેછે; અને તેની ખાનગી મિલકત પણ રાણી વિક્ટોરિયા કરતાં મોટી છે, એટલું જ નહિ પણ ખીજા સઘળા પાદશાહો કરતાં મોટી છે. ઉપર સુખ્ય રાા લાખ પૌંડની મોટી રેકમ વરસ દહાડે ઉપાડ્યા ઉપરાંત રશિયાના કારને રામાનોફનાં ખાનદાનના વડા દાખલ રશિયાના જુદા જુદા ભાગો ખાતે ૨૧૦૦૦૦૦૦ એકર જેટલી જમીન મળેલી છે, જેના દર સાલ ૨૦૦૦૦૦૦૦ પૌંડ ઉપયોગે. આમાંથી ૪૬ ડયુકો અને ડચેસોને ૫૦૦૦૦૦૦ પૌંડની રકમ વહેતી આપવામાં આવેછે, અને બાકીની કારના કમળમાં રહેછે, જેથી તેની એકંદર આવક ૩૫૦૦૦૦૦૦ પૌંડની એટલે ૬ રકમકે ૪૦૦ પૌંડની થવા બચે !

આ સઘળી દાસત જાણે થોડી હોય તેમ દુનિયાના જુદા જુદા ભાગો ખાતે કાર કીમતો મિલકતો ધરાવેછે, જેમાં ઝોથી વધારે યુર્નેડેડ સ્ટેટસ ખાતે છે. વળી કારની વડી શાહજાદી આખી દુનિયામાં ઝોથી દાસતમંદ રાજકુવરી ગણાયછે. તેણીનું નામ ગ્રાંડ ડચેસ ઓલ્ગા છે, જેણી બે વરસની વાત ઉપર જન્મી તેવીજ તેણીનાં નામ ઉપર ૧૦૦૦૦૦૦૦ પૌંડની રકમ સુકર કરવામાં આવી હતી. એ રકમ બ્રિટિશ, ફ્રેંચ અને ખીજા પરદેશી સરકારોનાં પ્રજાઓમાં રાકવામાં આવીછે, એવી દૂર અદેશીથી જે બિચમાં રશિયામાં જે રાજકુવરી આમે

આંશિયાનું પાંદશાહી ખાતવાનું હેતુઅર્થને નામે યોગબધ છે, અને તે રશિયન ખાતવાન કરતાં ઓછું ફોલતમંદ નથી. આંશિયન શેહનશાહે ઉતર જણાયા મુજબ દર આલ ૬૩૦૦૦૦ પૌંડ મળે છે તે ઉપરાંત રાજકુટુંબ કને વજુદાઓ અને ખીજી મિત્રકતો ઘણી છે, એટલું જ નહિ પણ તેમને અનેક મોટા ખાતગી વાર્ષિકો પણ મળેલા છે. રાજ્યના ખજાના ખાતેથી મળતા વાર્ષિક લવાજમ ઉપરાંત આંશિયન રાજકુટુંબની વાર્ષિક આવક ૧૫૦૦૦૦૦ પૌંડની ગણાય છે.

હોલેન્ડોઈઝર્ન એ જર્મન રાજકુટુંબનું નામ છે, જેની ખાતગી આવક વરસ દહાડે ૧૦૦૦૦૦૦ પૌંડની છે.

ઈટાલીનાં પાંદશાહી કુટુંબની વાર્ષિક ખાતગી આવક ૬૦૦૦૦૦૦ પૌંડની છે.

ટર્કીના મુલતાનના હાથમાં રાજ્યનો તમામ ખાતનો છે, જેમાંથી દર આલ તે ૧૦૦૦૦૦૦ પૌંડ ખર્ચ કરતો કહેવાય છે. આ રકમમાંથી ૧૫૦૦૦૦૦ પૌંડની રકમ મુલતાનની રાણીઓ વગેરેના પોશાક પાછમ ખર્ચાય છે. તેના પોતાના પોશાકનો ખર્ચ ૮૦૦૦૦ પૌંડનો થાય છે; ૧૫૦૦૦૦૦ પૌંડ મુલતાન બેટ સોગાદ પાછમ ખર્ચે છે; ૧૦૦૦૦૦૦ પૌંડ પોતાના ગજવા ખર્ચ માટે રાખે છે; અને ખીજી એટલીજ રકમ જુવાકતો અને ખાતવાન પાછમ રોકે છે. કોઈને એમ લાગશે કે યુરોપનો ખીજો એકે નહિ ને આજ પાંદશાહ આટલીખની રકમ કેવી રીતે ખર્ચતો હશે? પણ જનાનખાનામાં ૧૫૦૦ માણસો વસે છે તેમના ખાતવાન, પોશાક, વગેરે માટે લખણટ ખર્ચમાં આવડો મોટો ખાતનો ખર્ચાઈ જાય એમાં નવાઈ નથી.

બાળકોના પોશાક અને શરીરની સ્ફાઈ.

આ વાત તો ઝરવેને માહિત હશે કે ગર-મીની રુતમાં અને હરવા ફરવામાં આવે ત્યારે પરસેવો વધારે પડે છે. મુતર્પીડમાંથી પેશાબ ઓછો આવે છે અને દમ જલદીથી લેવાય છે, ઈંડી અંગર મિયાળામાં આમડીમાંથી ઓછો પરસેવો પડે છે, ફેફસાંમાંથી વધારે વરાળ નીકળે છે, મુતર્પીડમાંથી પેશાબ વધારે આવે છે અને દમ જોરથી લેવાય છે. જે આખી આમડીનું કામ બંધ પાડીએ તો પ્રાણુના પણ જલદીથી અંત આવશે અને જે કોઈ મોટી આમડીના બાગ બગડી જાય (એટલે બહુ દારૂવાથી અંગર તો ખીજાં કોઈ કારણથી) જીંદગી જોખમમાં આવી પડે છે. આ વાત મિદ્ધ કરવા માટે આનો પ્રયોગ દરોડાબરડે કેટલાંક સમજાને વારનીય લગાડી ક્યો, ત્યારે તેઓ યોગ વખતમાં મરી ગયાં. આ ઉપરાંત બ્યાનપરથી એમ સમજવું કે આમડી, ફેફસાં અને મુતર્પીડ વધે બીકટ મંબંધ રહેલા છે, અને તન્દુ-રસ્તી રાખવા ખાતર એકમેકને વધારે વખત સુધી વધારે મહેનત ન પડે અને પોતપોતાનું

કામ સમતોલ રીતે સમાપે તેવી જરૂર છે. આ કામ ફરેલે દરજ્જે બરેબર આવે તેને વારસે વચ્ચ અને સ્નાન વિષે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

જે એમ હોય તો નાના બાળક અને છોકરાંએ જોઈતો વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ, કારણકે તેમનાં નાજુકપણુને લીધે ઠંડા મુલકમાં તો બીજેશ કરીને તેની અંધર હવામાં લગીર ફેરફાર થવાથી તેમનાં શરીરમાં જલદી જણાઈ આવે છે અને તેથી તેમની તખીઅત બગડી આવે છે. એવું નહીં થવું છે કે રાગ પેદા કરવાનાં સર્વે કારણોમાં શરદી ધણું કરીને સુખ્ય બાગ લે છે.

તમારે આ વાત આમ ધ્યાનમાં રાખવી કે બરમાંએને શરદી ન લાગે તેવાં ઉપાયો લેવા. કેટલાંક માખાપ એમ માને છે કે તેમનું લોહી વધારે ફરે છે તેથી તેમને શરદી નહીં લાગે પણ તેમ તેમનું ધારવું તે જલબરેલું અને જોખમવાળું છે. ગરમ લોહીવાળાં પ્રાણીઓમાં જન્મે ત્યારે ગરમી પેદા કરવાની શક્તી થોડી

હોયછે તે તરણાવસ્થા થાય ત્યાંસુધી રહેતે રહેતે વધતી જાયછે અને પુરુષાવસ્થા થતી જાયછે તેમ તેમ તેમની શક્તી પણ ધરતી જાય છે અને જ્યારે ઘણી ઠાઠ પડેછે અને ઓછા પડેછે ત્યારે બાળકો અને ધરડા માણસોનાં મરણની સંખ્યા વધતી જોવામાં આવેછે. તેટલામાટે વચ્ચે વિષે જાણવાની જરૂર છે.

અરુચિ ગરમ કપડાં પહેરાવવાં તેના અર્થ એમ નહીં સમજવો કે બહુજ કપડાં ઢિરા ઉપરી પહેરાવવાં, જેમ અને તેમ અરુચિ તન્દુરસ્ત રહે અને સુખમાં રહે તેવાં કપડાં પહેરાવવાં. હાલના વખતમાં ફેશન વધી જવાથી જુદા જુદા આકારનાં કપડાં પહેરાવવાનો ચાલ છે, તે બહુ પસંદ કરવા લાયક નથી. ડાકટર બેરેટ લખેછે કે વિજ્ઞાતમાં આઠ આઠ કપડાં સુધી અરુચિને પહેરાવેલાં જોવામાં આવ્યાં છે. ચારાં બાળે આપણો મુલક ઠંડો નથી તેથી તેની બહુ જરૂર પડતી નથી. જે જે કપડાં વારંધીએ બદલવાં પડે અને થીવાં પડે તે થોડાં ગરમ, થોડી કીમતનાં અને સાદાં હોવાં જોઈએ.

બાલકને કમર હોતી નથી તેમ તેના ખાસ આકાર હોતો નથી વાસ્તે મોટાં બાલકોની માફક તેનાં કપડાં ખાસ કાપનાં નહીં બનાવવાં જોઈએ. કપડાંના લુગડાં તેની ગરમી લેઈ જવાની શક્તી પ્રમાણે પસંદ કરવાં. શરીર ઉપર અરુચિને ફલાટીનનું કપડું પહેરાવાની જરૂર છે. તે ઘણી સુંવાળી અને સફાઈદાર હોતી જોઈએ કે જેથી અરુચિને ખુશ થઈ અને ચામડીપર બીણી બીણી ફાલ્ગીઓ થશે નહીં તે કપડું છેક ગરદનથી તે ધડના નીચલા ભાગ સુધી લાંબુ હોવું જોઈએ કે જેથી ફેફસાં, હૃદય, જઠરાંજીની ધનિઓ સુત્રાંડ અને મુત્રાશયનો મારો બચાવ થઈને બાલક તન્દુરસ્ત રહેશે.

કુમળાં બાલકની ચામડી ઘણીજ નાજુક હોવાને લીધે તેમનાં કપડાં ઘણાજ હલકાં (વજનમાં) અને ગરમ હોવાં જોઈએ. અને તેને વાસ્તે મારા કુમારની મારી ફલાટીન; છીટ અને મજમલ, લાંબકલાય

લીનનનાં કપડાં બનાવવાં. પણ જેમ જેમ બાળક ઉમરમાં મોટું થતું જાય તેમ તેમ શરીરપર પહેલું કપડું ફલાટીનનું પહેરાવવું. જેથી શરીરમાં ગરમી રહી શરીર તન્દુરસ્ત રહેશે. બાળકના જન્મ પછી ચાર છ મહીના સુધી ફલાટીનનાં કપડાંની નીચે મારી મજમલનું જાણવું પહેરાવવું. જેથી તેને ખુશ થઈ નહીં અને ચામડીપર બીણી ફાલ્ગીઓ નહીં થઈ આવે.

જ્યારે બાળકને ઘણા ઝાડા આવતા હોય ત્યારે ફલાટીન પહેરાવ્યા વગર રહેવું નહીં. ચાલતાં સુધી બાળકને ટોપી પહેરાવવી નહીં કારણ કે માથું, ટોપી પહેરાવ્યાથી ગરમ રહેશે પણ ઠંડું રાખવામાં કાયદો છે વાસ્તે જે જરૂર પડેતોજ છીટની કે મજમીન કે બારીક ફલાટીનની ટોપી પહેરાવવી.

આપણા લોકોમાં ધર્મજીની માફક બુદ્ધ પહેરાવવાનો ચાલ નથી પણ જેનાથી બની શકે તેમને વજનમાં હલકા નરમ ચાલનાં અને પગનાં આંગલાં મારી રીતે મોકળા રહી શકે તેવાં બુદ્ધ રતીપાટ પહેરાવવાં જેથી તેમને પથરા ઠંડાણી સોપખાદી પદારથોથી બચાવ થશે.

ક્યાં લુગડાંના કેટલાં કપડાં પહેરાવવાં તેનો ખ્યાલ માત્રાએ ગરમ ઠંડ રૂતુનાં પ્રમાણમાં અને બાળક નાજુક છે કે શક્તીવાળું છે તેનો વીચાર કરીને પહેરાવવાં. મારે તમને કહેવું જોઈએ કે જન્મેલા અરુચિને નવ મહીનાની અંદર બચાવ થાયછે, અને ઉછરી આવેછે. તેનું સુખ કારણ ગરમ કપડાં શીવાય બીજું કાંઈ નથી. કેટલાક મુલકમાં ઠંડ રૂતુમાં ગરદન, છાતીનો ઉપરનો ભાગ અને બાળકના હાથ ઉંઘાડા રાખવાનો જે ચાલ છે તેમાં કાંઈ પણ શાણપણ નથી. પણ તે નિરદય વીચાર છે. અને નાજુક બાળકોને હાની કારક છે.

બાળકને કાંઈ શરદી ન થઈ જાય તેને વાસ્તે વધારે કાળજી રાખીને બાળકને વધારે કપડાં બાળકે પરી, રાત દીવસ ગરમ અને હવા ન આવે એવા ઘોરડામાં રાખી મુકેછે તે મોટી બુદ્ધ છે.

ખાજકોને ખરોખર રૂપરૂપ કપડાં પહેરાવાનો જે વિચાર છે તે માત્ર એવા વિચારથી કે ખાહારની હવાના ફેરફાર ક્રમથી ખાજક અમી થકે? વળી જ્યારે હવા સારી લાગે, ખુલ્લું હોય ત્યારે ખાજકને સારી હવામાં ફેરવવા લઈ જવાથી તેમનું લોહી સફળ થયે. મોઢાં પાંચની પીળાશ જઈ રતાશ અને ચુલાખી ગોલ થયે. પાચનશક્તિમાં વધારો થયે અને ફેફસાંમાં સારી હવા જાય તેથી ખાજકોને ઘરમાં ગંધાતા અંધારા, ઓરડામાં ગોંધી નહીં રાખતાં સારી હવામાં ફેરવવાની ખાત્ર જરૂર છે.

ખાજકોના રૂતા અને ફલાલીનવા કપડાં ચોવીશ ફલાકમાં ઓછામાં ઓછો એક વખત બદલવાં જોઈએ. અને તેમાં નાનાં ખાજકોને વાસ્તે તો ખામ બદલવાં જોઈએ કારણ કે તેમને વધારે ધાવણુ અગર દુધ આપવાથી ઉઘડીથી અગર અરધુ પચેલાં દુધની ખટાશથી તેમજ વારે ધડીએ સુતરવાથી અને દસ્ત આવવાથી તેમનાં કપડાં કેટલાં બગડી જઈ દૂરગંધ મારે છે, તેના ખ્યાલ મરવે જણા સારી રીતે કરી શકતા હશે. વાસ્તે ફુંકમાં લખવાનું કે જેમ વધારે સફાઈ તેમ વધારે તંદુરસ્તી.

વળી ખાજકનાં કપડાં જેવાં જોઈએ તેવાં મોઢાં અને ખરોખર બેસતા અને જીમ આવતાં હોવાં જોઈએ, એવાં કપડાં નહીં કરાવવા કે જેથી ખાજકના હાથ પગ શરીર કાંઈ પણ હાલિ માલિ નહીં થકે.

જેમ માખાવનાં કપડાં ઘણા તંગ હોય છે અને ખરોખર બેસતાં નહીં હોવાને લીધે જેટલું દુઃખ તેમને પડે છે, તેના કરતાં પણ ખાજકને વધારે પડતું હોય જોઈએ. એમ માખાધે ધારવું કારણ કે તેમને તેમનાં દુઃખની ફેરીવાદ કરવાની કાંઈ પણ વાચા હોતી નથી.

ખાજકનાં કપડાં એવાં મોઢાં હોવાં જોઈએ કે તેમના હાથપગ સારી રીતે હાલ ફેરી થકે, લોહી શરીરમાં સારી રીતે ફેરી થકે, અદબ પરસેવો બહાર નીકળી થકે એટલે કહેતાં કે પરસેવો કપડાંમાં નહીં રહી થકે અગર કપડાં ચુસી ને સે અને છેલ્લી વારે મારે લખણુ

જોઈએ કે નાનું ખાજક દીનપર દીન ઉઘરતું જાય છે, તેને વાસ્તે મોઢાં કપડાંની ખાત્ર જરૂર છે.

ખાજક જેમ જેમ ઉમરમાં વધતું જાય તેમ તેમ કેટલાંક માખાવના એવા વિચાર છે કે જેમ જેમ ખાજક કપડાં વગર અગર થોડાં કપડાં પહેરી ફેરવે અને મરવે રૂપ અમી થકે તેથી ટેવ પાડવી કે જેથી ખાજક શક્તિવાળું થાય પણ આવા વીચારવાળાંના દશ બચ્માં માંથી માત્ર એકજ બચ્મું ઉછરી આવે છે અને ખાજકના નવ ફેલેમંદ નિવડતા નથી એટલે કેટલાક તો આજની પડે છે અગર ખરોખર મૃત્યુ પામે છે અને તે બદલામાં તે દુખમાં નાખી જાય છે.

ખાજકને ઘણું નાજુક રીતે રાખવાથી બલિષ્ઠતા જિ પ્રકૃષ્ઠ તરીકે તેમનું તન મન નખતું પડી જાય છે.

ખાજકનાં કપડાં જેમ બને તેમ સ્વચ્છ અને સાદાં હોવાં જોઈએ, વધારે શોભાદાર કપડાં પહેરાયાથી ખાજક કાંઈ ખુબસુરતીમાં વધવાનાં નથી જેમ ઇંગ્લેન્ડ લોકોમાં અને તેવા ઉંચા વર્ગમાં ખાજકોનાં ખખાં, હાથ, પગ અને છાતી ઉંઘારી રાખવાનો જે હાની કારક સાબ છે તે સારા ભાગે આપણા લોકોમાં જેવામાં આવતા નથી તેથી ખુશી થવાનું છે.

આ ભાગે ઉંઘારા રાખવાથી કાંતો તાવ અગર છાતીનાં દરદો થઈ આવે છે અને બલિષ્ઠને વાસ્તે રોગના ખીજ રોપાય છે જેનાં મોઢાં ફળ કોઈ વખતે આખવાં પડે છે.

ચિપાલો અને ચોમાસામાં કે જે વખતે હવામાં વારેધડીએ ફેરફાર થઈ જાય છે તે વખતે જેમ બને તેમ ગરમ કપડાં પહેરાવવાનો રીવાજ રાખ્યો તો ખાજકોને કડી પણ ચરદી નહીં લાગે, ઠંડો, ઝાડો, અને મચણી નહીં થાય, ઘણીજ ચરદી નહીં હોય ત્યાંસુધી ખાજકને ખાહાર હવામાં લઈ જતી વખતે કમરૂરથી ગળું, ગરદન ખુબ ઠાંધી રાખવાનો જે રીવાજ છે તે ગેરફાયદાકારક છે કારણ કે તેથી કડીને ચરદી નહીં થતી હોય તોપણ વધારે થાય તેવી

આદત પડી ન્યથે, વારતે ગણું ગરદન ખુબ ઢાંક્યાં નહી. માત્ર ધણીજ સરદ હવા હોય તોજ યોડ વખતસર ઢાંકવા.

ગણુ ગરદન ઉંઘાડાં રાખી બાંકકને સખત થવાની દેવ પાડવાની રીત ધણીજ અકલમંદ અને તનુરસ્તી આપનારી છે.

બાંકકનાં શરીરપર ગમે તેવા કપડાં પહેરાવો તોપણ સરદ હવામાં પણ તમારે કદી પણ ગરમ રાખ્યા વગર રહેવું નહી, કારણ કે તેમ નહી રાખવાથી બાંકકને ફેફસાંના અને જઠરા-શ્રીનાં દરદા થઇ આવેછે. આપણો મુમક ચારા બાગે કરીને વિલાયતના જેવા ઢંડો નહી હોવાને લીધે બાંકકના ખુટના તળીઆં ધણુ જડા અગર તળી ઉપર ઉન અને ખુચના લાકડાના તળીઆની જરૂર પડતી નથી. ચિવા-

જામાં અગર ચોમાસામાં જે માખાપથી બની શકે તેમણે બાંકકોને ઉનનાં લાલ મોજાં પહેરાવવા.

જો બાંકકને તમે બરોબર કપડાં સરખી રીતે પહેરાવશો તો તેમનાં શરીરની બાહારની ગરમી સરખી રહેશે કે જેથી લાહી તેમનાં શરીરમાં ચારી રીતે ફરવું રહી શરીર અંદરની સરવે ઇન્દ્રિયો પાત પાતાનું કામ બરાબર બાજવી તાથે રહેશે.

રાતના સુતી વખતે બાંકકોને જે કુસાલીનું કપડું દિવસના પહેરાવું હોય તે બદલાવવું જોઇએ.

સરવે રંગના કપડામાં સરમ રંગ સફેત ગણવામાં આવેલાંછે.

(“શમશેર બાહુર” ઉપરથી.)

માસિકં.

વિદ્યા હુનરને લગતી નવી નાણવાગેગ બાબતો.

રંગેરંગીન વર્ષાદ—લાલ અને પીળા વર્ષાદ વિશે અમે આગળ લખ્યું છે. હાલ કાળા વર્ષાદ થવાના ખતાવ બન્યાછે. જે જે શહેરોમાં મોટાં અને સંખ્યાબંધ કારખાનાઓ હોય, અને તેમનાં ધુમાડિઆંમાંથી ધુમાડા નિકળતી વેળા જો સુસુદ તરફથી તુફાની પવન ફૂકતો હોય, ત્યારે તે પવન આ કાળા ધુમાડાને ખીજાં ગામો તરફ ધસડી લઇ જાયછે, અને ત્યાં બાજેલા વરાળ સાથે ભળી ગયા પછી જ્યારે વર્ષાદ રૂપે પાણી પડેછે ત્યારે તે કાણું પડેછે. આવા કાળા વર્ષાદ વેળા આકાશ તદન કાળો થઇ જઇને રાત પડી હોય એવા દેખાવ થઇ પડેછે, જેથી બાપડાં પક્ષિઓ ઠગાઇને પોતાના માળાઓમાં ભરાઇ જાયછે. ગયા માર્ચ માસની આખરીએ આયરલાંડ દેશનાં મુલિન્ગર નામે ગામમાં એવાજ કાળો વર્ષાદ પડ્યો. હતા, જે વેળા જોકે મધ બપોર હતા, તોપણ ધર અને ડુકાનોમાં દીવા સ્તગાવવા પડ્યા હતા.

વર્ષાદનું પાણી સ્વછ નથી—કેટલાકો એમ માનેછે કે કુપા, તળાવ, નદી, ઝરા વગેરેનાં પાણીઓ કરતાં નિર્મળ પાણી વર્ષાદનું છે, અને આમ સમજીને તેઓ એ પાણી એમનું એમ પીવામાં લેછે. પણ એ પાણીને સ્વછ સમજવામાં જલ છે, તે રંગેરંગીન વર્ષાદ વર્ષેછે તે ઉપરથી સમજાયછે. લાલ, પીળી, કાળી વગેરે ખારીક વસ્તુઓ અથવા રજકણો હવામાં ઉડી જઇ પાણીનાં બનેલાં વાદળાં સાથે ભળી જાયછે તેથી વર્ષાદનાં પાણીને રંગ મળેછે, અને એ રંગનાં પ્રમાણમાં પાણી વધવું ઓછું રંગીન હોયછે. હવે આવી રંગીન વસ્તુઓ જે જાતની ખુબી ખામી ધરાવતી હોય તે સુખ્ય તેવા વર્ષાદનું પાણી આપણને ધન્ય કરેછે. રાત્રી કે કાણું પાણી તો દેખતી આંખે આપણુ પીતા નથી, પણ સાધારણ વર્ષાદનું પાણી તો નિર્મળ પીયે છીએ. તેમ છતાં એ પાણીથી એક અલેખ્ય થઇ આવેછે, અને ખીજા થવાના દાખલા બનેલાંછે. એટલામાટે આ

રણ વસીદનાં પાણીને પણ ગાળીનેજ વાપર-
વામાં લેવું જોઈએ.

✽

અર્ધ રાગનાં કારણો—આ બાબતમાં તપાસ ચલાવતાં હ'ગ્નડની મરકારે નેમલાં પાદશાહી કમિયનના આહુત તપીએને એવું જણાયું છે કે ખરાબ ગોશ્ત, અસ્વચ દુધ, અને નહિ ખાવાં લાયક યા બિગડેલા ખોરાક અર્ધ રાગનાં જંતુઓની પેદાવણનાં મૂળ કારણો છે. એટલામાટે કમિયને મરકારને બંધામણ કીધી છે કે ખોરાક તરીકે કપાતાં જનવરો હાં છે કે તનદરસ્ત તે ખામે જોઈતી ચોકાસી રાખવી, અને ગોશ્ત પાડવા માટે મોઢાં રહેરોમાં કચાઈખાનાં બાધેમાં હોય છે તેમ ગામડાંઓમાં પણ બાધવાં, અને તનદુર-સ્ત જનવરોજ કાપવા દેવાં. એજ રીતે દુધાળાં જનવરો હાં નહિ હોય તેની તપાસ રાખવી, તેમજ તેમનાં મત્તેના રાગિષ્ટ નથી તેની ચોકાસી રાખવી.

✽

કાણાએ જૂત જોયો !—જો કાણો માણસ એમ કહે કે 'મેં જૂત જોયો છે તો જૂતની હસ્તી ખરી માનનાર' ધણીએ પણ પેલાની વાત ઝાટી જાણવી. વિદ્વાનોએ એવું જાહેર કીધું છે કે કાણા તેમજ વધતા ઝોઝા આંધળા માણસોની આંખમાં ચોકસ ખામીએને લીધે તેઓ પોતાની સામે કેટલીક વાર પ્રાણીઓ તેમજ માણસોને દેખે છે, અને તેમને જૂત માને છે. તનદરસ્ત આંખવાળાને દેખાડવા છતાં તે જો આકારો નથી જોઈ શકતા, તે પેલા કાણો જોઈ કહે છે કે 'મેં જૂત જોયો !

✽

વાસી પાણીના અવયુલ—ગર્ભીના દિવસો ઉપર થંડું પાણી ધનસાનને માટે એક આશી-વાદ સમાન છે અને તેટલામાટે એકાદ દિવસ આગમજનું બરી રાખેલું પાણી થંડું પડેલું હોવાથી તાજું પાણી કરતાં ઘણીજ સહેલ આવે છે. પણ હાલ એવું જાહેર થયું છે કે તારું પાણી આનવાનમાં વાપરીથી હવામાં ઉડતાં મેરી જંતુઓ તેમાં જોડતાં દાખ્ખ થવા પામતાં નથી તેટલાં આગમજયા બનીને થંડું

પડેલાં પાણીમાં દાખ્ખ થવા પામે છે. થંડાં પાણીમાં હવામાંની નાસી રજો તેમાં તાજું પાણી કરતાં વધારે મહેલથી દાખ્ખ થઈ શકે છે, અને તેથીજ ઉપલી મકાલ આપવામાં આવે છે. વળી જો ધરોના નજો જાહેરની પડોશમાં હોય તેમના મંબંધમાં એવી મકાલ અપાય છે કે જે નજોમાં અસ્વચ અને ગંદી હવા બરાબ રહેલી હોવાથી મોડી રાત્રે યા મહવારે નજમાંથી પાણી ભરતી વેળા પ્રથમ થોડુંક પાણી મોરી ઉપર ધોળાઈ જવા દેવું, અને ત્યાર બાદ તાજું પાણી ભરી વાપરવું.

✽

૭૫૦૦ રૂપિયાની કીમતનો અંધ !—વાંચનાર માનશો ! આવડી મોટી કીમતનું દક્તર આગળ કદી પ્રગટ થયું નથી. પણ અમેરિકાની જમિ આજ કાલ સર્વ બડીબડી વાતોને ધકીળ પ્રખ્યાત થયેલી છે, તેમ ઉપલા અંધની વાત પણ ત્યાંથીજ આવી છે. મી૦ હુબર્ડ હાઉ જેન્કાસ્ટ નામે એક ધણીએ આખી દુનિયામાં અમુકથી તે આજ સુધી ઘણ ગયલા મોટા મોટા લક્ષાપતિ અને કરોડપતિઓનાં બિચો અને ચરિત્રો માધ્યમે ઉપેક્ષા અંધ લખી પ્રગટ કરવાનું માથે લીધું છે, જેમાં ૨૫૦૦ બિચો આપવામાં આવનાર છે. વળી ફોટો-ગ્રાફી અને ખીજી ઉત્તમ કળાથી લીધેલી તસ્વીરો તો જુદી છે. આ સર્વ ભપકા અને કીમત મુજબ અંધનું પુરું પણ એવું ઉમદા સેવા ધાર્યું છે કે આ સાડા માત હજાર રૂપિયાનો અંધ લક્ષાપતિઓજ લઈ શકે.

✽

મહેલા ધણીએ—આમડી છોલાઈ ગઈ હોય તેપર યા નાના જખમ ઉપર ચોખ્ખાને આટો દાળવાથી લોહી નિકળતું તરત બંધ થઈ જાય છે.

મેલાં કપડાં સાફ કરવા માટે સાબુ કરતાં પોટાનો રસ વધારે અકસીર જણાયો છે.

✽

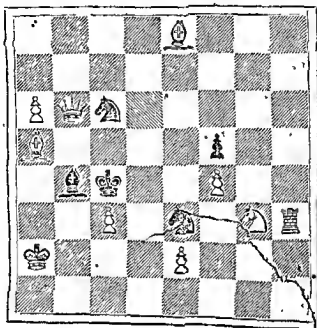
વનસ્પતિની વિચિત્રતા—ઉત્તર ધ્રુવ તરફ સઘળાં મળાને માડી માતગાથી વધારે કિંમતનાં ફુલો ડોળે છે, જેમના મંબંધમાં નવાઈ જેવું એ છે કે તેઓ સઘળાં સફેદ યા પિળા

રંગનાંજ હોયછે. ખીજો રંગ ત્યાં જણાવેલ નથી.

ન્યુમ્બા દેશનું એક બાંડ પવનથી હાલેછે ત્યાં તેમાંથી સીસોડીના નાદ નિકળેછે જે કાનને બહુ ખુશ લાગેછે.

મયુદ્રનાં તળિયાનું પાણી—કેટલાક જાણુ-
કારેનો એવો અભિપ્રાય છે કે મયુદ્રને તળિયે
એપાટીપર હોયછે તેવું નહિ પણ બહુ ઘાડું
પાણી હોયછે, અને તેથી ડુખી ગયલી મન-
વાદી જેવી બાદે-વાવનની ચીજો પણ છેક
તળિયે જઈ બેસવા પામતી નથી.

શેરૈંજની બાજી ઉડા મો- કા બાં.

સંકેદ.

પરમ, મુદ્રેલી, આંધળું છે અને, ઘાંઘાળી, ખીજો હાથ મલગાવેલો

ખોલા સો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪

શેરૈંજની બાજી ઉડા મીના :—

- ૧—૬૩ મે ધરના મુદ્રે ઘોડાને ૪૬ મે ધર ખેસો કાળો પાદશાહ એ ઘોડાને મારી લેશે;
- ૨—૩૬ મે ધરનાં મુદ્રે પાદાને ૩૧ મે ધર ચડી ખેસો,
- ૨૬ મે ધરનું કાણું પાડું ૩૭ મે ધર જઈ બેસશે;
- ૩—મુદ્રે પછરને ૪૮ મે ધર ખેસી શેહ અને માખત.

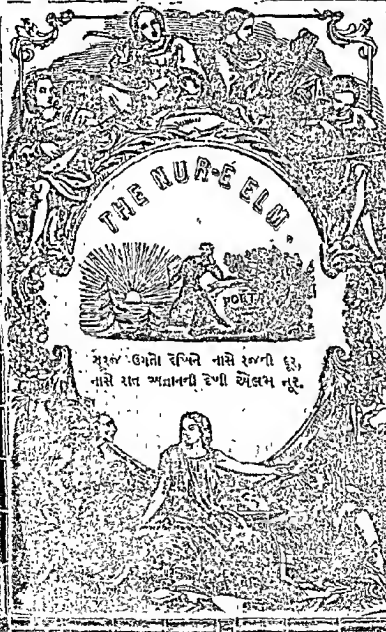
સુંગમ, દક્ષિણ આશકારા કેરોસીન આંધિ મનજીન ગ્રેસમાં એવેલજી માણેકજી વાચકાએ લખ્યુંછે.

પુસ્તક ૨૮ મું.

શીટ ૧૦ મે.

નુર-એ-એલ

ગાંધીજી ૧૮૯૮.

મરજી ઉગતો દેખિને નાસે રંગની દૂર,
નાસે રાત અગામની દેખી એલમ નૂર.

સાંકળિયું.

મર્.

ગુલાનિ ગુલામ—(પાર્શ્વ સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા):—

પ્રકરણ ૩૭ મું—આવડા અને પેવડા..... ૨૮૯

પ્રકરણ ૩૮ મું—બર વજની મદદ ૨૯૨

પ્રકરણ ૩૯ મું—સ્ત્રીસંપ્રદાયની સજા ૨૯૬

લોક રેવાળની વિચિત્રતા..... ૨૯૭

હડતા રોગોનો ફેલાવો અને નાશ કરતાં દાખલ માખ અને મછર:—

અઠકો મારનારાં જંતુઓની ખુખી—માખ મછર વિરૂદ્ધ ભમરો અને

મધમાખ—રોગોનો ફેલાવો કરનાર દાખલ માખી—અઠકો મારનારાં

જંતુઓની ખુખી પામીતો સર્વાંગો—જંતુવિદ્યાની અધુરી હાલત: ૩૦૦

શાહ નેપોલ્યનના કેદ પડવાની કહાણી—(ચિત્રો સાથે) ૩૦૧

એલ્યુમિનયમ:—એક નવી ધાતુ અને તેનાં નવાં જોવાં વામણો ૩૦૫

સંખ્યાવતના શાહ તે એ! :—

૧—વજીર બહાર અને બર્મીની મુખી દિલચુદો—૨ દુશ્મનને દોસ્ત

ગણનારો મુખી મદદ ૩૦૯

તખીનો શું કહેછે? ૩૧૨

વાંધ કેળવનાર એક બંગાળી..... ૩૧૩

એક પાર્સી બાળ કવિ..... ૩૧૫

હબ્સી કાળો કપારે ધાપ? ૩૧૭

વિવિધ વિષયો:—

અભયજી જેવી અમેરિકન નાણાધેરી—આતશ ઉપર ચાલનારા લોકો—

દુનિયામાં સર્વથી થડો મુલક..... ૩૧૯

શેવંતની બાજી ૩૩૧ મી ૨૮૮

वे. पादशाही नी मुलाक़त—

નૂરે એ લ મ.

અક્ટોબર ૧૯૯૮.

ગુલાંના ગુલામ :

અથવા

બાવણ અને બેવણ.

(પાસી સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા.)

૩૬૨૯ ૭૭ મું.

બાવણ અને બેવણ.

ઝોરતનો પ્યાર બોક્ષતો નથી, પણ કરી બતાવેછે, મદદ મીઠા મીઠા મંજુનેનો ઝરો મહેતો કરવામાં બહાર છે, પણ તે મુજબ કરી બતાવવામાં ધણી પછાત છે. પણ કહેવા કરતાં કરી બતાવવું હજાર, દરબને બેહતર છે. બોક્ષતાં તો એને : આવડેછે, પણ બળવતાં આવડે તે અડકો, મીઠું પિરમનાર મીઠું પકાવી બાણુતો નથી. મોટી મોટી કબૂલતો આવવામાં પેશા બેસતા નથી; પણ એકજ અણુ કામ બળવવામાં ને મહેનત પડેછે તેનો લાખ રૂબિયાથી પણ ખંગ વળી શકતો નથી. દુકમાં ને કામ મુગે જાદે મીઠી માહયુબ બળવેછે તે બોલીદરાજ મદદના સુબાધિત અને સ્વાદિષ્ટ એક લાખ સુવચનો બળવી શકતા નથી.

આવણ વાર્તાની નાવિકા ગુલાંના મંબંધમાં અમારો આ સારંથ બોલેબોલ ખરો છે. તેના બતોર. આનંદબાઈ સમુદ્રબાઈ કાંદા પેટાવાળા—તેને તેણીનો માત્ર “વહાલા હોરમલ” ને નામેજ આજબતી અને બોલાવતી હતી તે—તોકરીથી મેકાર થયા પછી, અને તેનીજ પાણી વર્નચુકને લીધે બાપડી ગુલાંને કંઈ પેદા કરી ચકતી હતી તેનું ચેપટ આપ્યા પછી, તથા એ સુંદર અને સંતોષી નાજની-

નની છઠ્ઠાંની કુએક વાર કરીને તે મોદેલી માવાપુંજ સાથે ચોરાઈ ગયા પછી, ગુલાંની હાલત બહુજ તંગ થઈ પડી હતી. તેણીને માથે ધરનો તમામ ખર્ચ આવી પડ્યો હતો. ને આનંદ અહાતતો લોકોની અરજીકરણ લખી આપીને, તથા દર દરમિયાન ધડી આપીને તે પાંચ પેશા કુટી. કહાડત એવી તેની જીજ્ઞા હતી. પણ અનીતિમાં રસેલા આદમીને કંઈ સુઝ પડતું નથી. તેની આંખે ગોથા પાટા બંધાયા હોય તેમ તે પોતાની બદીમાંજ ગઈ ચકાવ ચઈ રહેછે; તેને ખીજું કંઈ સુઝ પડતું નથી; તેને ખીજી કોઈ વાતની દરકાર રહેલીજ નથી.

એટલામાટે આ નરોણયો નર—ખરેખરો તો બેવણ, બદ દવસી ખર—બાવણીને માથે પડ્યો, અને ગરીબ ગુલાંને સરતેનું પેટ ભરવાનું આવી પડ્યું. પણ તેથી શું થયું? એટલામાટે કાંઈ તેણી ડરી નય કે ? તે પોતાના આ બેજુ-બદ પતિ ઉપર એટલીબધી ફિલ હતી, તેની માહબતમાં એટલીબધી ચકચુર હતી કે તેને કાંઈ ગમે તે સેવા ઉઘાવવાને તેણી જોઈ સમજતી હતી. માતખર માત પિતાની બેટી હોવાથી જોઈબજાઈમાં ઉછરેલી હતી, તોપણ હવે ન્યારે પોતાની વત ગરી-

ખાધને, આપ્યો ત્યારે તેણીએ પોતાની થોડી ઘણી નજીવી માન પણ તર્ક કીધી, અને તેમ છતાં તેણી મુખી જણાઇ.

એક મોકલ હતો તેનેખી રજા આપી. રાત્રી થાપવાવાળી ખેરીનેખી તેનું નિકળવું ચુકવી આપીને ખીજે દિને આવતી અટકાવી. ઘરના સઘળો કારોબાર તો તેણી સંભાલતીજ હતી, પણ હવે તો ઘરના ઘસડખોડો માથે પડ્યો. રાંધવું સીંધવું, કચરો પુત્તો, વાસણ કુમણ, પાણીઘણી, વગેરે સર્વ જાજલ તેને માથે આવી પડી અને એ સઘળું તેણીએ હસતે એહરે માથે ખેંચી લીધું, એટલુંજ નહિ પણ ઘર સલાવવા માટે જોઇતાં નાણાંખી પેદા કરવાનું તેણીનેજ માથે હતું માટે તેને થકી કુરસતના વજ્ર જોઇયે. એ વજ્ર માઠી રાતે સુવા અને પાછલી રાતે ઉઠવાથી મંજી થકે, માટે એ રીત સંતોષી યુધાંએ એજિથાર કીધી. આડાશીપાડાશીઓનાં કપડાં સીવવા, બરવા યુથવા વગેરે હુનરથી જ કંઈ મળે તે ઉપર તેણી પોતાના યુનરો કરવા લાગી, એટલુંજ નહિ પણ પોતાના નરોજીયા, માથે પડેલા, લફંગા, બદખસલતી, બદમાથ આવંદનું પણ પોતેજ પુરું કરવા લાગી !

આ બદમાથ આ સઘળો વજ્ર શું કરતો હતો ? તે પોતાની ખામડીને ઉધુંચડું સમજાવી, ઉલથાપ અને હાથતાકી આપીને, પેલી યુધાંને ઘર જતો અને તેના સંગમાં દિવસ પુરો કરતો. થોડાક દિવસ તો તેણીએ તેને આવતો જતો રાખ્યો; પછી એક દિને પૈસાની માંગણી કીધી. પેલી ઇસ્કોતી માંહેલી સર્વ વસ્તુઓ તો આનજીએ આ યુધાંનેજ લાવી આપી હતી; પણ હવે તેણીને પૈસા જોઇતા હતા. તેહવારના દિવસે આવ્યા હતા માટે તેણીને માણું જોઇયે. આનજીએ તે લાવી આપવાં જોઇયે. પણ તે તે લાવે ક્યા યુલામાંથી ? હવે ચોરી કરવાનુંખી ઘરમાં કંઈ હતું નહિ. જો યુધાં કંબૂલ રાખતી હાય તો યુધાંની સાડીઓ પણ આ બદમાથ તેણીને લઇ જઈ આપે; પણ તેવી સાડીઓ યુધાંએ પહેરતી નથી. એટલામાટે પૈસા વિના આનજી

નાચાર થયો; તેણે પોતાની નાચારી જણાવી, પણ યુધાંએને દયા હોતી નથી. પેલીએ આનજીને પોતાનાં મકાનમાં આવતો અટકાવ્યો. પણ તેણીથી એક દિવસખી દૂર રહે તો આનજીને જીવ જાય. એટલામાટે તે પાછલાં બારની દિવાલ કુંદાવીને યુધાંનાં ઘરમાં દાખલ થયો. આથી તે નીચ ચોરતને ચીડ ચડી. ધકા મારીને બહાર કહાડતાં પણ આનજી ગયો નહિ. આનું શેવટ કચણારસિક આવ્યું. યુધાંએ યુસ્માના આવેશમાં એક છુટી છરી આનજીનાં પેટમાં ખોલી દીધી !

રાત પડી ગઈ તોપણ પોતાના આવંદને પાછો ફરેલો નહિ. જોઇને યુધાંને ખુબ ચિંતા થઈ. તેણી તેની શોધમાં જાયખી ક્યાં ? વિચારમાં ખોટી હતી, એટલામાં જ માણસો એક જણેને લગભગ ઘસડતા ત્યાં લાવ્યા. આ ઘણી કોઈજ નહિ પણ આનજી હતો.

યુધાં તેને લોહીહાણ હાલતમાં દેખીને ચીસ પાડી ઉઠી. તેણીએ તેને પોતાની ખાથમાં લીધા. આનજી લોહી ગંધાથી ખંડુ નખજો પડી ગયો હતો, તોપણ તે આ હેતવંતી ચોરત આગળ આવી વાત પાલ્યો નહિ. તેણે કહ્યું કે “ઘેર આવતો હતો એટલામાં કોઈ બદમાથ મોઠાં ઉપર કીધું કપડું વિટાલેલો સામા આવ્યો અને પેટમાં છરી મારીને નાસી ગયો. જો આ જ માણસો તરતજ મરે આવે પુત્રા ન હોત તો ત્યાંજ મરણ નિપજત !”

યુધાં રડી. તેને પોતાનો આવંદ ઉપર વધારે ને વધારે હેત ઉત્પન્ન થયું. તેણીએ તરત તર્ક ખાંધી કે આ કામ પેલા ખાણ મેંજીએ પોતે સંચવા તો કોઈ ખૂબી પાસે કરમિલું હોયું જોઇયે. તેણીને થક ગયો કે આનજીને મોર્ગમાંથી ખડો કરીને ખાણુએ તેણી ઉપર દાવં લેવાની મતલબ રાખેલી હોવી જોઇયે.

તરતજ તેખીખની સલાહ લેવામાં આવી. તેણે મત આપ્યું કે જો જખમ એકજ આગળ ઉઠા ગયો હોત તો જરૂર મરણ નિપજત. યુધાંને માથે આ વળી નહિ ધારેલી

નવી જન્મલ આવી પડી. પણ એ દિવસવાન નારે મનનું કુખ બહાદુરીથી મેલન કીધું. તે આ નવા કુટુંબી પણ ખીધી નહિ. તેણી આખી રાત વચે ત્રણ ચાર કલાક ઉઘટી હતી; પણ હવે આખા દિવસની એટલી આશાશય પણ તેણીએ ખાવંદના જન ઉપર કુખન કીધી. આ કંઈ જેવો તેવો જોય ન હતો; કેમકે હવે તેણીની તનદુરસ્તીમાં જખરો બિગાડો થવાનાં ચિન્હો જણાવા લાગ્યાં. પણ એક વફાદાર ઓરતને માટે ખાવંદના જન કરતાં ખીજ કંઈ ઓછ વધારે કીમતી છે ? કોઈય નહિ.

ગુલાં આખી રાત ચાનજીનાં બિઠાણાં આગળ તેની સેવામાં ગુજરવા લાગી. તે પોતાના પેદા કરનારને અરજ કરતી કે તેનું કુખ તેણીને આપી દેવું; તેને બદલે તેણીને જન લેવો. તેણીએ કરગરીને અરજ કીધી કે હવેથી ચાનજીનાં મનુષ્યોને દવાણું બનાવવા અને તેને વધારે કુખી નહિ કરવો. ચાનજી વિશે જમાદાર ક્ષેત્રમણીએ અને ત્યારબાદ બાપુ બાનરજીએ જે જે વિચાર વિચારે ગુલાંને કહેલા અને તેણીને ચેનવણી આપેલી, તે સર્વ વાતો આ પેળા ગુલાંને યાદ આવી, અને તેઓના તે સર્વ વચ્ચેને તેણી નીચમાં નીચ જુલાણું તથા ધાતકીમાં ધાતકી નાવિશી ગણવા લાગી.

ચાનજીની માંદગીને દરમયાન એક દિને મીઠા બાનરજી મળવા આવ્યો. ગુલાંને તેના ઉપર શક હોવા છતાં પોતાના બર્તાર ઉપર વિરોધી સર્વ વાતોથી તેને વાકેફ કીધો, અને તેમ કરીને પોતાના શકને કંઈ મજબૂતી મળે છે કે નહિ તે બારીકથી તપાસ્યું. પણ બાનરજી તો આ હકીકતને દરમયાન ચાનજીએ કહેલી વિમતવાળો ભાગ માંગળીને હસી પડ્યો, અને તેની યા ગુલાંની તરફ કરી પણ દિવસોજ દેખાડી નહિ. આથી એ બધી ઓરતને બહુ કુખ લાગ્યું.

એમ કરતાં દહાડા વહી ગયા, અને ચાનજી મુદરસો ચાલ્યો. જખમ રહ્યો અને હવે તે ધીરે ધીરે ધરની બહાર નિકળવા અને

કરવા હરવા લાગ્યો. અંતે તેણે આગળા સરેસ્તા મુજબ પોતાનો વખ ધરની બહાર ગુજરવા માંડ્યો—અને તે બહાર તે ક્યાં ? અવખત પેલીજ ગુલાંને ત્યાં !

તે ખીતો ખીતો તેને ધર ગયો, અને પોતાને થયેલા જખમનો ડાગ તેણીને દેખાડ્યો, પોતે કેવી રીતે તેણીને બચાવી લીધી, તથા કેવી તાલ-મેજથી પોતાની બધી બાબતોને ઠગી, તે સર્વ હકીકત તેણે તેણીને કહી. ગુલાંને દયા આવી અને તેણી તેના ઉપર મેહરબાની કરી. ધરમાં તેને ખેસવા દીધો, અને બચાવ કીધો કે છરી વડે જખમી કીધો તે પેળા હું છાકડી હતી.

ચાનજીની આવી હાલતમાં ગુલાંએ તેની કને પેમાની માંગણી કીધી નહિ—માંગણી તેણીએ કરી એ તરત પેળા હલકાઈ જેવું તેને લાગ્યું. પણ એમ તે તેણી કેટલાક દિવસ તેને આશો આપે ? પેસા તો જોઈએજ; માટે તેણી અસેમસે પેમાની તંગીની વાતો કહાડી બેઠી. જરિયાતની ચીજો તો ઘણીખી હતી, કે જેમને થકી નાણું જોઈવું હતું. પણ તે હલકી ઓરતને સર્વથી વધારે જરિયાત તો તેણીને લાપકની માડી અને ચોલીની હતી.

એ જીનસો તેણીને અપાવવી તો જોઈએજ, એમ ચાનજીને લાગ્યું—પણ અપાવે ક્યાંથી ? પેમા જોઈવે તે ? “પેસા આપરે સેહલથી મળવથું,” ચાનજીએ મનમાં વિચાર કીધો. ક્યાંથી ? વળી બોટી સહીના ચેક લખીને ? કેટલી રકમનો ? હાલ તરત તો ૨૦૦ રૂપિયા પુરતા છે. પણ કોણને નામનો ? જમાદાર ક્ષેત્ર-મણીને નામનો લખાય તો કેમ ? પણ એ ઘણીનાં કંઈ નાણાં મધરાજ ખેંકમાં નહિ હશે ત્યારે ? નહિ નહિ, જે વકીલને ત્યાં પોતે પચાશ રૂપિયે નોકરી રહ્યો હતો, અને જેણે પોતાને રબ આપી હતી, તે વકીલ ઉપર ચાનજીને દાંત હતો; માટે તે વકીલને નામનોજ ચેક લખાય તો કેમ ? બોટી મંહી કરવામાં ચાનજી જેવો હુનરખાજ ખીજી કોઈ હતો નહિ. બસો ઊસ્તાદ કાં નહિ આવે, પણ તેની પિઠાની નહિ શકે કે ચેકપરની સહી બોટી છે.

હવે ત્યારે ૩૨૦૦ ની હુક રકમનો ચેક લખવાનું તો ચાનજીએ મનમાં નકી કીધું,

પણ એ રકમ કોણને આપવા થકી મહિ લખ્યું ?
 પોતાનું નામ તો કાંઈ લખાય નહિ. અરે હા ;
 એ સવાલનોખી ઝટ નિર્ણય થઈ ગયો. ગુલાં
 હમેશાં કહેતી તે ખરું જ હતું કે તેણીના
 “વહાલો હોરમજ” નવી નવી પુક્તિઓ શોધી
 કાઢવામાં બસા ઘણેવર વકીલ કે વિદ્વાનને
 વિચરાવે એવો હતો. વકીલ સહેખનાં સંરક્ષણ
 હેઠલ એક હિંદુ જવાન વિધવા બાઇ નામે
 મહાલસાખાઈ હતી. અગરજો, જાટી સહી
 જલદીથી પકડાઈ આવે તોપણ આ બાઇનાં
 નામવાળા એક બાપે વકીલ સહેખ લાંખી
 દોડધામ કરે એવું ચાનજીને લાગ્યું નહિ, કેમકે
 એ બાઈ સાથના તેના વહેવાર બાપે ઉચરપાલટ
 સવાલો પુછાય તે વકીલને કદી પસંદ પડશે
 નહિ, એવી ચાનજીની ખાતરી હતી.

‘-ક્રમાં સ્થાપથી વક્રીલની ખોટી સહી માય
મહાલસાખાંધ વિધવાને નામને એક બેંકમાં
રજીસ્ટ્રેશન, અને બાદમાં અથવા એક લાવ-
નારને નાણાં પગાર કરવાનું લખેલું હોવાથી,
વક્રીલ સહિયની આખાદ સહી જોઈને ‘બેંકે
તરત નાણાં ગણી આપ્યાં.

ગુણકાને યાદી તથા ચોળી અને ફક્ક સપા-
ટનો સરપાવ મળ્યો, જેથી તેણી રાજી થઈ,
અને બાકીનાં નાણાં માનજી શેઠે પોતાના
ખાનગી ઉપયોગને માટે રાખ્યાં. ગુણકાએ
પુછવાની દરકાર કીધી નહિ, અને માનજીએ
તેણીને જાણાવવાની જરૂર જોઈ નહિ, કે આ
નાણાં તેના જેવો સુસ્તેશ ક્યાંથી મેળવવા
પામ્યો હતો. એ રીતે ચેકની ચોરી ઠંકાઈ રહી.

ਮੁਕਤੀ ਲਈ ੨੮ ਮੁੰ.

ਘ ੨ ਵ ਘਟ ਨੀ ਮਦਦ.

ચોડાક દિવસ પછી એક દિન ગુણકાનાં ઘર-
માંથી ચાનજીએ એક ચીસી લખ્યાં પોતાની
જાહેરદાર ઉપર રવાના કરીધી, જેમાં આ સુખ-
ખતાં ગૃહચર પેરાયણાં હતાં :—

“વાલી યોરટ શુભા—આને શાંદને બાણુરજી
 બાણુરજીઆખને બંગલે રાતના આપરે જમવા
 જવાતું છે. ઉંતો આમે આલેમી, ક્રમને અને તો
 શકારથી તેરેણ છે. પણ તું એઆર વાજીનાકશી પરજો.
 રી બરબર એઆરને તરેરે આપરે છેત આપી
 પુગસે. વાલી તું જરાક દીરખટારક થઈનેજ આવશે હું
 કે; સીધરે હવાલ આલેવ તે મને જોવા નહીં ગમશે.
 ગોરાવારને બંગલો ખબર છે, તે તુંને ઘેકાને પાઆરસે.
 લખતણ તારો અમેસને વાલી યોરમજ.”

આ પત્રથી મુંદર શુભાં ગભરાટમાં પડી.
બાપુ બાનરજી ઉપર તેણીને મુશ્કેલ વિશ્વાસ ન
હતો. એક વખતે એ પાપી હવસના અમલદાર-
નાં મકાનમાંથી પોતે કેવાં સંકટો વચ્ચે અર્ધી
રાતે એકલી નિકળી આવી હતી તે વાત તેણી
બુદ્ધી ગાંધ ન હતી; માટે આને ફરીથી તેજ
ધણીને બંગલે—અને તેની વળી એક
અબજા ઘોડાવાળાની સંભાળ હેઠલ જવાનું
તેણીને કેમ ભાવે?

वांयतार वाजप्यी सवाल करशे के "वहाला हारमज"ने पोतांने पोतानी भाहरदारने माये

લક જતાં શું હતું ? પણ એ વાતની તો
 યુવાંએ તેને તરત છુટ મુકી. હથે, કંઈ કામ
 હથે, તેથી ઘેર આવી, મહેાડ મહેાડ મને
 વાત કહેવા અને પોતાની સાથે લઈ જવાને
 તેણે બંધુ નહિ જાણે. શોડાક વાર વિચાર
 કરીને પોતાની બિલકુલ મરજી નહિ છતાં
 યુવાંએ સકાળેથી તેવાર થઈ ગાડીની વાટ
 જોવાને ડરાવ રાખ્યો ; કેમકે જો પોતે નહિ
 જાય તો તેથી પોતાનો વહાલો આવંદ નાખુશ
 થયે, એમ તેણીએ ફિક્કર કરી. અને આવંદ
 ને નાખુશ રાખવાને તો પોતાનો ધર્મજ
 નથી એમ વહાદાર યુવાં ચોક્કસ સમજતી હતી.

હવે વખત થયો : યુધાંએ પોતાની કને ને
કંઈ ઠેરાલાયક હતું તે પહેરી લીધું, કેમકે
તેમ કરવાનો તેણીને આસ હુકમ હતો. માડી
દરવાજા આગળ આવી ઉભી, અને યુધાં
નિગવાક થઈને પોતાની નાનકડી બંગલીનાં
આરી આરણં બંધ કરવા લાગી.

એજ વખતે દરવાજા આગળ એક નવોજ
પરણો આવી ચઢ્યો. તે ડોહજ નહિ પણ
જમાદાર કુતોદ્યક્ષી હતો. તેણીના રાહબર
જામિયાં તે હતો, જે આ બરાબર વખતેજ

તેણીની મદદગારીમાં આવી લાગ્યો હતો. જમાદાર પોતાના ઘોડા ઉપર ચાર ચપ્પો હતો, અને તેની જોડે તેની “શીરી” નામની ઘોડી ઉપર એક ખુબસૂર્ત નાજનીન સવાર ચપ્પી હતી, જેને તેણે હુકમ કીધો કે “ઉતરી ૫૬, વહાલી સકીના; આ મારાં બાઈસાઈન-નું મકાન. આજ તને અંદર લઈ જઈ તેવણુ સાથે સુનાકાત કરાવું અને તારે વિશે તેવણુ કેવો વિચાર આપેછે તે જાણી લઉં.”

આમ બોલી જમાદારે પોતે પ્રથમ ઉતરી પડીને પછી સકીનાને ઘોડી ઉપરથી ઉતરવામાં મદદ આપી. હજુનો તેઓ અંદર જાય તે આગમજ સુંદર યુવા ઠંઠેર કરીને બાહરના દરવાજાને તાણું મારવા થકી નિકળી આવી. દરવાજા ઉપર કંઈક ગડબડ સાંભળી ડોકું ઉંચું કરી તેણી જુએછે તો જમાદાર !

“અરે કુતેઆકી ! તમે કાંદાંથી ? મેં તો સાંભળ્યું કે તમે તો આજ બે મહિના થયા કુખી મુઆ હતા !” યુવાએ અચરતી અને ખુશહાલીથી પૂછ્યું.

“નહિ, યુવખાનુબાઈ, હજુ મરવાને તો વિચંબ છે. પણ તમે કેમ છો ? ખુશ ? તન-કુસ્ત ?” જમાદારે તેણીના ચહેરા ઉપર નજર કરીને જાણવા માંડ્યું.

આહા, બાઈ ! તમને જીવતા જોઈને મને કેવી મોઢી ખુશી પેદા થઈ છે ! બલે, બલે જીવતા રહ્યા ! વારં આ કોણ ?” યુવાં તેઓને અંદર લઈ જઈ, બેસાડી, સકીના તરફ જોઈને બોલી.

“શું કરે બાઈ ? મારી તો મરજી નહિ હતી, પણ થઈ અને તેથી આ જવાન છોકરીને મારી આગ્રુન દાખલ થોઈ કહાડી. હું આવતી ધંદને તેક રાજે એની સાથે નિકા કરનાર છું. શું થાયું, યુવાંબાઈ ? હું લુછા-એને બંદીવાન બનાવનાર, તે નાજનીનના હાથ ઉપર લુછો બની એનો બંદીવાન થઈ પડ્યો ! કેવો યાપી જમાનો આવ્યોછે, બાઈ, તે હવે તમેજ જુઓ.”

“બલે, બલે !” યુવાં હરખથી બોલી.

“એનું નામ સકીના. બુદ્ધા મેજર આહ-

બની નોકરીમાં હતી ત્યાંથી એની લાબોછું. કેમ, લાકડું માકડું મલે એવીજ દેખાયછેની ? બની છે, હો ! ૧૦૧ ટપ્પાં સોનાં જેવી નિર્મળ, હં કે. ખરું કે સકીના ?” જમાદાર સકીના તરફ મીઠે ચહેરે જોઈ બોલ્યો.

“અરે પણ આ તમારો ચહેરો એટલો આમળો કેમ થઈ ગયો, જમાદાર ? ને વળી સોહરાઈ મુકાઈબી કેવા ગયાછ ? એમ કાંય વારં ?” યુવાએ ઇતેજારીથી પૂછ્યું, અને પછી બાહર ઉમરી ગાડી તરફ જોડું, એવી મતલબથી કે ગાડીવાન અંધારો પડેછે કે કેમ તે જુએ.

“અરે બાઈ, તમને મારી ફિકર કરતાં જોઈ મને ઘણું લાગેછે. તમે એમ ના બોલો. મને તમારી ફિકર આજ બધે મહિના થયા લાગી રહેલીછે. કોઈ કે તમે મુખી છો. મારો તો ધંધોજ લુછાએની પુઠે ફરી તેમને થોઈ કાઢવા અને તેમને પકડી લાવવાનો, એટલે પછી કાળો મારી જઈ તેમાં નવાઈ નથી. મે મહિનામાં મને બહુ ખમવું પડ્યું, પણ તેના બદલામાં બધે મોટાં ધનામો મળી ગયછે. એક તો મરકાર તરફનું, ને બીજું તો આ મારી સકીનાનું. કેમ, ખરું કની પ્યારી ! પણ બાઈ, એ મર્વે વાતો વિસ્તારીને હું તમને હવે પછી કહીશ. મરકાર પાસે રજા લઈ હું થોઈ કરીને થોડીક આસપાસ લેવા ધારં છું, તે વખતે તમારા રસ્તામ પેહનવાન જેવી જગો મને કરવી પડેલીછે તેનું બયાન તમને કહી સંભળાવીશ. પણ વારં થોડ ક્યાં છે ? દેખાતા કેમ નથી ?”

“વહાલા હોરમજ તો મીઠો બાનરજી મેજ-સ્ટેટને બંધલે જમવા ગયાછ, ને મનેબી તાંદાંજ બોલાવીછ;” યુવાં આમ બોલતી વેળા જમાદાર તરફ જોવા લાગી. “મને જય લાગેછ કે તાંદાંજ પુગતાં મને મોડું થશે. જમાદાર, કલે આપણે વાતોકરિયે તો કેમ ?”

ફતેહઅલીને દેખાઈતી રીતે આ છેલ્લા સખુ-નો પસંદ આચ્છા નહિ. તે પોતાની બેઠક ઉપરથી ડોકવો, અને એકજ નજરે યુવાને માથાંથી પગ સુધી નિહાળીને જોઈ લીધી. પછી

બારણે ઉમિલી ગાડી તરફ આંગળી બતાવીને તેણે પુછ્યું કે “આ બાનરજીની ગાડી છે, કેમ ? એ ગાડી હું જોઈ પૂછું.”

“હા, એ બાનરજી છે; તેણે એ મારે થઈ માકલાવી છે. એમાં બેસીને હું તેને બંગલે બંધાયું.”

“એમ કે ? કોણ બંધો માન્યો ? વારં યુવબાનું, તમને ને એને પિછાન કેમ પડી ?” જમાદાર વધારે ને વધારે શકમંદ થતો ગયો.

યુવાએ પિછાન થવાની સર્વ વાત કુકમાં કહી, અને પછી ખબર આપી કે એક વાર આંગળી વહાલો હોરમન અને તેણી બાનરજીને બંગલે જમવા ગયાં હતાં, અને ત્યારથી તેઓને તે મળતો ભેટતો રહ્યો છે.

“પણ તે તમારી પરવાનગીથી—તમારી રાજપુત્રીથી અહીં આવેલો કે પોતાને ગમે ત્યારે, ગમે તેમ આવેલો ?” જમાદારે એક વાર ફરીને શકમંદ થઈ પુછ્યું.

“બાઈ કાસમ, ” યુવાને જમાદાર ઉપર એટલાબધો વિશ્વાસ બેસી ગયો હતો કે તેણે તાકીદ આપ્યા છતાં તેનાં અસહ્ય નામથી તેણી બોલાવતી બોલી : “બાઈ કાસમ, તમારાથી ખરી વાત છુપાવવા મને ગમતું નથી; એનું કારણ શું તે હું જાણતી નથી. ખરી વાત એ છે કે મને આ ધણીની હાજરી સુદ્ધ બાવતી નથી. એ ગમે એવો મોટો ચરકારી પોલોદાર છે તો શું થયું—મારા વહાલા હોરમનને એ મેજસ્ટ્રેટની દોસ્તી ગમે એટલી વહાલી છે તો શું થયું—પણ એ બાજુ મારાં મકાનમાં આવે તે મને ગમતું નથી; અને તેથી વધારે નાખુશ તો હું તેને મકાને જવામાટે છું. હું કંઈ તેને તેડાવતી નથી; તે મારી મરજી પુછાવતો નથી; પણ મારા આવંદ સાચી દોસ્તીના હકમાં અહીં ગમે ત્યારે ઉતરી પડે છે. મારાથી તેને ના પડતી નથી, કેમકે તેને નાખુશ કરવા કરતાં મારા ધણીને નારાજ કરવાને હું આહાતી નથી. તે આવેલો એટલે મને કુદવી અભાવ પેદા થાય છે. વળી જલદીથી પડતો નથી. તેની હાજરીથી મારાં ચરીરમાં સુખા બોકાય છે. આને તેને મકાને કેવાં બાગાં

વૃદ્ધાં મનથી હું જાઉં છું તે તો મારા પરવર-દેગરજ જાણે છે. મને સુદ્ધ ગમેતું નથી; તોપણ મને મારા ગરીબ આવંદની હાલત જોઈને આવી રીતે ગળે છરી ફેરવવી પડે છે. બાનરજી મેજસ્ટ્રેટ પડયો એટલે તેને છેડીને અમે કાંઈ બંધાયું ?” આમ બોલીને યુવાં કલવાઈ પડી, જેથી જમાદારનો પિત્તો ઉસ્કેરાયો.

“અં હં, એમ છે કે ? ચાલો ત્યારે આને તમે ત્યાં ના જાઓ; તમારાં મકાનમાં રહેા; આ સુંદર પોશાક બદલી નાઓ; અને પછી શું થાય છે તે જોવા કરો. બેઠક રહેા, ને હું કહું છું તેમ એકદમ કરો.” જમાદાર જુસ્સાથી બોલ્યો, અને એવા આઘાતથી આવાને બોલ્યો કે ગોથા બાપના મુખનું માથે ચઢાવતી હોય તેમ યુવાં એકદમ તેને તાપે થઈ હજુ તેણીએ બાનરજીની પાપી વર્તણૂકની વાત તો જમાદાર આંગળ કીધીજ ન હતી; તે વાત તો તેણીએ જોયે પોતાના આવંદથી તેમ ક્રોધમ્બરીથી પણ છુપાવી હતી.

યુવાને એક ચીજનો અનુભવ હતો, જ્યારે તેણીના માયાણ પીતાજી હોમજી શેઠ જુસ્સામાં આવતા અને જેવા જુસ્સાથી હુકમ ફરમાવતા તેથીજ ટપલ્ય તેણીએ ક્રોધમ્બરીમાં દીડી; અને તેથી જેવી ધાક તેણી પોતાના પિતાની માનીને અમલ કરતી, તેવીજ ધાક આ વક્તે જમાદારની પણ માર્ગને તેના ફરમાવા મુજબનો અમલ વગર આંધળીએ તેણે કીધો. આ વેળા તેણીને “વહાલો હોરમન” યાં તે નારાજ થશે એવો કથો વિચાર આવ્યોજ નહિ.

આણી તરફથી ઉપલો હુકમ જાણે પોતાની બેઠક યા બેઠકને ફરમાવતો હોય તેમ આવેશ દિયતી અને બહુ કરવાના ધરાદાંથી ફરમાવતાં જમાદારનું હૈકું એટલું બધું પિંગળનું જણાયું કે તેના હોડાં ફડફડાં ઉડવા અને ધ્રુમવા લાગ્યા. એટલુંજ નહિ પણ તેનું ગળું એટલા યોડાં મુખનું બોધતાં એટલું તણાયું કે તે ઉપરની નેસો જેઆઈ આવી અને લોહીથી યા પવનથી નહિ પણ પાક જુસ્સાથી જડી થઈ આવી. તેની આંખમાં એટલું બધું અનુન પેદા થયું કે તેના ડોળાંમાંથી ગોથાં આતથ વરસતો જણાયો.

આવી દેખાવ જોઈને બાપડી જવાનું સકીતો
પણ ગભરાઈ.

“બાપુને બંગલે કેવું જવાનું? ના, બાપ,
તમારું ત્યાં કામજ નથી. એ ઘણી પરણેલા
ક્યાં છે? એનાં છોકરાં બધાં કોણ સુઆંછ?
કોઈજ નહિ. ત્યારે તેવા છડા મદીને બંગલે
તમારાં સરખી અબજાએ કેવું જવાનું હોય?
બાપુને હું આજખુદ, ને પીજી બધી રીતે
તે મને પમદા છે; પણ જેની ઓરતબત તરફ
મને માન હોય તેની નજીક તેને અગર એક
વારખી હું વગર પુછવે આવેલા જોઈ તો
મંદિથી પહેલાં હું તેનું ગળું કાપું! આહા,
બદમાશ! હવેજ હું સમજ્યો! એ મને મધ-
રાજ્યથી બાહરે ક્રોકડવાને એટલાજથી ખતી
કાં હતો, તેનું કોરણ હવે મને સમજાયું. સંજાળ!
પાપી! પણ ફિકર નહિ; અલ્લાહનામાના શુક
હોજો હજારો હજાર, કે હું બરાબર કટોકટ
વખતે પાંછો ફોપું; ને હવે એ નીચ પોતાની
હુરમતબરક્કી ઉમેદમાં નિરાશ થશે તેથી મને
પેટ ભરીને ઉધ આવશે. બચા સુજી! આવ
મારી સામે જો તારામાં હિમત હોય તો! ને
પછી જો જમાદારના સપાટા! કેમ, ગુલાં,
હું કહું છું તે હજી તમારી આંતરમાં ઉતરવું
નથી કે? તમારો પોશાક કહાડી નાખો; તમને
હું તેને બંગલે જવા દેનાર નથી. પણ—

પણ—જરા સજીર! હા, મને એક વિચાર
સુઝ પડેલ. તમારો પેલા આવદનાં નામને
એમ લગાડનાર ઘોઘો અને એ સુજી
તમારી વાટ જોતા હશે તેની તમને ચિંતા
થતી હશે. હા; ત્યારે તમારે બસે તેની
ગાડીમાં ખેસીને હું જ જાય તેને મકાને, અને
તમે કાં નથી આવી શક્યાં તેનું ખરખર
કારણ હું પોતેજ તેને માટેમાહું સમજાવીશ.”

આ લાંબા બાપણથી ગુલાં ઉપર બહુજ
ઉંડી અસર થઈ. તે અબજા નાજીમીથી
કશું બોલી શકાયું નહિ. તે એટલાજ હર્દ
આચરી કે, “કુતેહઅલી, યાદ રાખજો કે
બાપુ મેજાએ છે.”

“તો તેની અહીં કોને પરવા છે?” હું તેના
સપાટામાં ઘોડાજ છું.”

“પણ વહાલા હોરમજ છેની!”

“ના, ના, તે મૂર્ખોની નથી.” જમાદારે
કાવકેપણે ઉત્તર દીધો. “હું જાણું. એ બદ
નજરના પાપીનું ઘોખડુંજ રંગી નાખીશ. હું
તેનાં સપાટામાં તો નથીજ, પણ એ સુજી મારા
કાજમાં છે.”

આમ બોલીને કુતેહઅલી ઝડપમાં ઘરની
બાહરે નિકળ્યો, ઉભા રહેતાં કંટાલી ગયેલા
ઘોડાવાળાને ફરમાવું કે “તારું અડખડિયું
એકદમ હંકારી જ, અને તારા શિકને કહે કે
એની કશી જરૂર નથી.”

પછી ગુલાં આગળ પાછો ફરી તે બોલ્યો
કે “લોકો કહેછે કે ખવાખમાં દીઠલી વાતો
ખોટી છે; પણ એમ કહેનારા ખોટા છે. બાનુ,
જે ખવાખ મેં તમારે ઘણી એક મહિનાની
વાત ઉપર જોયેલા તે આજે હું મારી નજરે
નજર ખરો પડેલા જોઈ છું. ચાલો, હું
એકાદ બે કમાકમાં પાછો ફરું એટલો વાર
તમે મારી સકીતાને તમારી આગળ રાખવાની
મહેરબાની કરો, અને મનમાંથી સંધો માંડો
વિચાર કાઢી નાખો. સેવક રજા લેછે.”

આમ બોલી જવાખની વાટ જોવા વિના તે
પોતાના ઘોડા ઉપર ચડી ખેડો અને એક
સેકડમાં બેમાલુમ થઈ ગયો.

સકીતા બોલકણી હતી. તેણીએ પોતાના
બવિપના આવદની બજાવેલી બહાદુરીની વાતો
જવાબી, પણ ગુલાંનાં મનમાં એકજ વિચાર
ઘોળાયા કરતો હતો તેથી તેણીને મીઠી સકી-
વાની સુંદર વાતો સંભળવા ગમી નહિ.

“વહાલા હોરમજનું હવે શું થશે?” એજ
વિચાર ગુલાંને ધસવા માંડી. જમાદારના
આવી પુગવાથી તેણી દિલોર્જનથી ખુશી થઈ;
તેની હાજરીમાં તેણીએ પોતાને એક જાતની
નર્મિતાઈ મજેલી જોઈ; તેના સુસ્વાભવો
દેખાવ જોઈ તેણીને પોતાના બાવાજી યાદ
આવ્યા, અને આપણી મીઠી, માનિતી,
સતોષી, સુંદર પણ બોળી ગુલાં તડતડ આંસુ
ખેરવીને ગુસ્સાપે રડી પડી.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

શ્રી હં પટાઈ ની રાજી.

ઘોડા એટલા જોશમાં પવન ઊપર સ્વાર થઈ દોડ્યો કે ઘોડા વચ્ચેમાં ખાનગીની વાડીમાં જમાદાર જઈ પુગ્યો. ત્યાં સૂઝતું શાંત હતું, તે જોઈને બહાદુર જમાદારનાં દિલમાં કંપારી છુટી.

મેજીએટના અનેક નોકરામાંના એકખી ત્યાં જણાયો નહિ. ખાનગી પોતે તો ત્યાં હાજર હતોજ, કે જે પોતાની ગાડીને આવી પુગવાની કાગને ડાળે વાટ જોતો હતો. પણ ગાડીને બદલે તેણે ઘોડાનાં પગનાં માંબળાં. એ બનાવ નવાઈ જોવા હતો, માટે એ કોણ છે તે જલદીથી જાણી લેવા ખાત્ર ખંગલાની બાહરે વરંડા ઉપર દોડી આવ્યો.

પણ જ્યારે તેણે પોતાના ઘોડાને બદલે જમાદારને સ્વાર થઈ આવેલા જોયો ત્યારે તેના ટકિટાંકા દીક્રા થઈ ગયા. તેનું કારણ એ કે તે પોતે ખીજા સર્વ ભેગો એમજ માનતો તો કે ક્તેહઅલી તો છક્ટો થઈ નદી પસાર પુખી મુખો હતો.

“એ કોણ? જમાદાર ક્તેહઅલી કે તેના ભૂત?” મેજીએટે અર્ધી ટોકાર અને અર્ધી અજબખીમાં પૂછ્યું.

“ભૂત ડાકણના વેદમા તો હિંદુઓને લખી આપેલા: એ તો હું જમાદાર પોતે! વારં, મારા ઘોડાને ધાસ પાણી આપનારે કોઈ મુખો જીવતો નોકર નફરની નહિ મળે કે?” જમાદારે લગાર તોરમાંજ વાતો ચલાવી.

“અરે બાઈ, કોઈ નથી. ચંડાળો બધાજ તેહવાર છે તે વગર પુછવે ચાલી ગયા.”

“ફિકર નહિ; હુંજ મારા રક્ષનો નોકર થઈશ.” આમ કહી ક્તેહઅલી ઘોડા ઉપરથી ઉતર્યો, અને લગામ ખંગલાના કોટા સાથે બાંધી. પછી પોતાના ખૂંને હાથે પોતાની પીઠ વાછળ ભેળવી, ખુબ અકડમાં સીડી ચડી વરંડા ઉપર આવ્યો, અને તોરમાંજ ખાનગીની નજદીક જઈ, તેને માથાંથી પગસુધી ખૂન ભરેલી આંખોથી તપાસીને બોલ્યો કે—

“હે બાત્ર, શું તું એક દિવસારે ચંડાળ નથી?”

“એ શું બોલે છે તું?” બાત્ર ગભરાટમાં બોલ્યો.

“હું શું બોલું છું તે તો અવધડી તું જોયે. પણ મારા મધુનો માંબળતાંજ તું શીકા કેમ પડી ગયો, પાપી? તારા હાથ કેમ ધુલેછ? શું મેં તને આધા કે આવડો યરંધરેછ? તું એકલોજ મુખોજ તો કીકે, બચાજ! આજે તને હું છોડનાર નથી. મરી જશે તોપણ તારી મદદે કોઈ આવનાર નથી. બદમાશ તું અહીં એકલો શું કરેછ? તારા નોકરો કાંઈ ગયા? તેઓ નથી અને તું એકલો છે તેની મતલબ હું પુરેપુરી ગમજ ચુકોછ, નાપાક! તું આ વચ્ચે અહીં એક બકલિયાંને આવી પુગવાની ભારી હેંથ અને ઉમટમાં, ઉમિદ અને ઉમંગમાં હતો; પણ તેને બદલે મને વાઘને જોઈને તું ધુલેછ. ‘અરં’ કે, ‘હે કાડી ખાનારં વરં’? આજ ત્યારે જો તારી સામે ત્રાપ મારવાને તૈયાર જમાદાર જેવા શીરને!”

આમ બોલીને જમાદાર પેના દિવસારા બદમાશના ખૂંને હાથે પકડી તેને દિવાલ સાથે ચાંચે અને પોતાના હાથેનું એટલુંબધું દબાણ મક્કાત્તું કે ખાનગીના ડાળા ઉપર આવી ગયા, તથા તેની આંખમાંથી આંસુ, નાકમાંથી નીટ, અને મોઢાંમાંથી યુક ઘડઘડ નિકળી પડી!

આ અરેખરી બદખત્રી ભરેલી હાલતમાંથી તે બાત્ર કાલાવાળા કરવા લાગ્યો—“મને છોડો, જમાદાર!”

“મુજ, તું જાણતો નથી કે જોને તું ફસાવના માંગતો હતો તે તો આનંદાની ખાનુ છે? તું જાણેછ કે તેના બદમાશ આવંદની મોહબતમાં તેણી નાહક શીકાર થઈ પડેલીછે. એવા નીચમાં નીચ માણસને કોણ ચાહે—કોણ વળગી રહે—કોણ જાન કુખીન કરે? કોઈજ નહિ; પણ એ ખાનુ તેમ કરેછે. એટલામાટે તેની હાલંત દયાને લાયક છે. તેના તરફ તો તારે દિલસોજ બતાવવી જોઈએ—તેણીને જોઈવી

મદદ આપવી જોઈએ—તેણીને ધીરજ અને હિમત આપવી જોઈએ. પણ તેને બદલે તે શું કીધું ? તે ઉલટું જ કીધું. તે તેને ક્રોધાવવા માંગી—તે તેની પાક દામાનને દાગ લગાડવા માંગ્યો—તે તેની આખર ઘટવા માંગી. બદ-બખત ! અગરજો તે આજે અહીં આવી હોતો તો જરૂર ફસી હોત. પણ પછી તેનું પરિણામ શું આવત, તે તું જાણેછ ? હાજર લગાવવી જોઈને તેણીએ જીવર કીધું હોત ! અને તોપણ—”

“જમાદાર સહિય, મને છોડા ! મારા દમ બંધાઈ જાયછ—મારું પેટ ફુટી જાયછ—મને છોડા !”

“સૂય ! સુગો મરી રહે, નહિતો અપધડી ગયું દાખી તને પુરો કરી સુકીય. હવે માંજળ, હું તને કેવી મગ કરવા માંડુછ તે. હું તને જીવતો રાખીય, પણ તારી બેઠજતી કરીય. આજથી જલ્દી મહિનાની અંદર તું મધરાત શહેરની ગલી સુધીમાં ચીપડેહાલ હાલતમાં ભીખ માંગતો ફરશે; તારા કપડાં અને જોડામાંથી તારાં થરીની બદબખત આમડી પુકી દેખાશે. તું જીવે મરતો રખડશે, અને હું ચવલી પાવડી ફેંકીય તે તું મોટા હરખ્યા ઉપાડી

લેશે. દુકમાં એક કુત્રાનાં જેવો તારો હાલ થયે. એક કુત્રો હાડકાંને માટે જીવર એકી, ખીજા હરીફ માથ લડેછે તેમ તું ખીજા ભીખારીઓ માથ જુકમાત્રક ધાનને થકી લડશે. મરકાર તને તારા જોદા ઉપરથી કાઢી મુકશે, અને મધરાતમાં ફરીથી પગ નહિ મુકવા ફરમાવશે. તેમ છતાં તું ચોરી છુપાઈથી આવશે ને તારા મિત્રોની મદદ માંગશે તો એકબી જીલ્લો એવો નજર નહિ આવશે કે જે તને મદદ આપે. યાદ રાખજે મારા આ માથા મજબુતો, આ પાપી, મુછ, બદલવસી બાજુ ! આહા, મને એવું થાયછે કે તે બાનુની ઈજતને આતર હું તારું લોહી પિંડું. પણ નહિ. જે જે કહુંછે તે કરી બજાવવા, અને તે મારી નજરે જોવા, અને જોઈને તારી ઉપર યુકવાને થકી હું તારી ઉપર હાથ ઉઠાવતાર નથી.—ચલો, હવે સહિયજી, બાજુ મીઠા મીઠા બાનરજી, મેજીએટ મહાર !”

આમ પોલી, છેલી વાર તે બાજુને એક જખરા આંચકાથી દલાજમાં દાખાને જમાદાર ઉતરી પડ્યો, ઘોડા છોડી તે ઊપર સવાર થયો અને જેવો ઉચાઠિય આવ્યો હતો તેવોજ એકાએક ગેજ થઈ ગયો. તેના જખરા આંચકાથી દલાજ, કળ ખાઈ, બાજુ વરંદા ઉપર એક કારમી ચીસ પાડીને પડ્યો તેનીખી તેણે દરકાર કીધી નહિ.

લોક દેવાજની વિચિત્રતા—આગળ જમાનાઓમા નિર્દોષપણું સાબિત કરવા માટે તકસીરવારેને તપવિદ્યા લોખંડ ઉપર ચલાવતા હતા. આજે સિવામ દેશમાં એવો દેવાજ છે કે જે લડનારાઓમાનો જે ધણા પાણીમાં વધુ પત્ત રહી શકે તે માથો—ખાજો જીલો ! ચીન દેશમાં ભીખારીઓને ભીખ માંગવાનાં ગોવા લાઈમ્સ આપાયછે. તેઓ કને સંતોષાણાઓ કર લેછે, અને તેના બંદલામાં તેમન ભીખ માંગવા માટે ચોકસ લખાઓ વેંદમી આપવામાં આવેછે.

લખાનમાં વસ્તીની ગણતરી કરવાની રીત બહુજ મહેસી છે. ફક્ત વસ્તીવાળા ઘરો ગણી જવામાં આવેછે, અને દર ઘર દીક પાચ માણસની રામ ગણાને તે સુખ્ય વસ્તી સુકર કરવામાં આવેછે ?

ઓશિયા અને હંગેરી દેશોમાં અત્યાર મુવી એવો દેવાજ હતો કે નિયાળિયાઓએ

ધરે જતી વેળા પોતાના ઉચાઠના હાથ ઉપર ચુમી લેતા જવું, હાલ એ રમમ બંધ પાડવામાં આવેછે, કેમકે આમ ચુમી લેવાથી તનદુરસ્તીના બિગાડ થવાનો મંજબ છે.

જપાન દેશના ચોકસ બાગો આતે જેઓ દાદી રાખેછે તેઓ કનેથી કર લેવામાં આવેછે. તેવું દેશમાં પરણ્યાં જોડાને, રેલવેની ચુસાફરી કરતી વેળા બિને બદલે ૧૫ ટિકિટ તુજ દામ આપવું પડેછે.

ધરાનમાં વાંધવાઓ પોતાના આવંદના એક ૧૫ દિવસથી વધુ મુદત પાળતી નથી.

સ્પેનમાં એવો દેવાજ છે કે રેલવેની ગાડીમાં નવા દાખત્ર થતાર યા પાછા ઉતરી જતાર ઉતાડ્યો જેઓ ખેસી મુક્યાં હોય તેમને નર્મને સલામ કરવી. વળી બજારમાં સેદા વસાવતી વેળા દુકાનમાં દાખત્ર થતાજ દુકાનવાળાને સલામ કરવી, આમ નહિ કરે તે અવિવેકી કહેછે.

ઉડતા રાગોના ફેલાવો અને નારી 'કં-તી' દાખલ માખ અને મછર.

ચટકા મારનારાં જંતુઓની ખુબી.

લિપઝીગ એંહરમાં માર્પમાન નામે એક વિદ્વાન પોતાના અનેક આત્મરાશિ 'ઉપરથી એવા સાર ઉપર આચોંછે કે

૧—માખી, મછર અને માકડ સાંચડ જ્યાં જ્યાં સંખ્યાબંધ હોય ત્યાં ત્યાંથી ઉડતા રાગો નાપેદા થયલા જણાયે; અને

૨—માખી, મછર તથા માકડ સાંચડ આપણને ચટકા મારીને શરીરમાં ઉડતા રાગો સામે મજબૂત થવાની રસી પેવશ કરેછે.

જે આ વાત ખરી કરેતો ઉપલાં જંતુઓ માણુમજાતની જખરી અને બિમૂળી સેવા બળવનારાં કરે; જે એ વાત ખરી કરેતો તેઓના ચટકા ખમવાને આપણુ ખુશીથી તૈયાર થઇયે; આપણી કુદનીઓ કાઢી નાખિયે; આપણા બિછાણુઓને માકડનાં ભંડાર બનાવિયે, આપણા ચોરડાઓમાં માખીઓને બહુબહુતી કરિયે !

પણ આ બિના છેક રમુજ કરવા નેવી ઉપલો વિદ્વાન માનતો નથી. આવાં જંતુઓની મારફતે રાગોનો ફેલાવો થવાની વાત છેક પાટી કે હશી કાઢવા જોગ નથી. આ વાત અનુભવસિદ્ધ છે કે જે ચોરડામાં ખંધ રાગનો એક દર્દી મુતો હોય તેજ દર્દીનાં બિછાણુ ઉપર જે પીણ વેળા એક કેવળ તનદોરસ્ત માણુસ મુકું કરેતો તેને ખંધ રાગ લાગુ પડેછે. આમ કેમ ખન્યું ? જવાબ મળેછે કે 'ખંધના દર્દીનું' લોહી ચુશનાર માકડ, ચટકાની મારફતે તનદોરસ્ત માણુસનાં લોહીમાં 'ખંધનું' નેહર પેવશ થાયછે.

કેટલાક ગરમ મુલુકોમાં એકઠાં ઉડતા રાગો હોતા નથી, પણ તેમને ખલે ત્યાં મછરોનો ભારી જીલ્માત હોયછે; પણ જ્યાં મછરોનો કંટાળો નથી હોતો ત્યાં ઉડતા રાગોનો ઉપદ્રવ હોયછે. આ બતાવે પણ અનુભવથી ખરા પડેલાછે, એનું કારણ એવું સમજાવવામાં

આવેછે કે ઉડતા રાગનું નેહર પોતાના ચટકા વડે માણુસનાં શરીરમાં પેવશ કરી તેને રાગના હુમલા સામે મજબૂત કરી રાખેલો હોવાથી રાગની હસ્તી હોવા છતાં, માણુમ પડતીજ નથી. પેલા મછરના ચટકાથી રાગનાં નેહરની રસી શરીરમાં પેવશ થઇ લોહીને એક જાતનું એવું કુવત આપેછે કે તે વડે રાગનાં જંતુઓના હુમલા સામે મજબૂતીથી લંડી શકાયછે.

મછરોના ગિપલા દાખલાને મળતોજ માખીઓનો દાખલો પણ છે. આજ ૫૦ વરસોની વાત ઉપર ડૉં હોયલશેર નામે એક તખ્તીય થઇ ગયો તે પોતાનો અને પોતાના ઉસ્તાદનો એવો અભિપ્રાય નોધી ગયોછે કે જ્યાં જ્યાં માખીઓની સંખ્યા ઘણીજ હોય ત્યાં ત્યાંથી ઉડતા રાગો સદંતર નાહુદ થઇ ગયલા અથવા તો ઘણાંજ નરમ રૂપમાં હસ્તી ભોગવતા જણાયછે. પણ એથી ઉત્કર્ષ, જ્યાં જ્યાંથી માખીઓ નાપેદા થયલી જણાયછે ત્યાં ત્યાં ઉડતા રાગો ખૂબ જોશમાં ફાટી નિકળેછે.

માખ મછર વિદ્ધ ભંમરા અને
મધ મા ખ.

ગિપલી હકીકતોની સચાઇ મજકુર લીપઝીગ વાળો વિદ્વાન માર્પમાન આજે સ્વિકારેછે. તેનો ખાસ અભ્યાસજ માખી અને મછરોની ખુખીખામી આજની વિદ્યાની રાશનીની મદદથી તપાસવાનો છે, અને એ અભ્યાસની રૂએ તે આપણને કેટલીક ઘણીજ અગત્યની બિના નેહર કરવાને સામર્થવાન થયોછે. કે કબૂલ કરેછે કે માખી અને મછર બહુજ કંટાળે ભરેલાં જંતુઓ છે અને તેમના ચટકાં કોહો વાટવાળી જીનસોમાંથી મુસેલાં નેહરને લીધે એવા તિદ્ધ અને નેહરી હોયછે કે તેય કોઈ કોઈ વાર લોહી નેહરી બની જાયછે અંમરણુ વડીક નિપજેછે. તેઓના ચટકા સાધા રહુ છે, પણ તેઓથી કોઈ વાર ઉપર મુજબ થતી ખરાખી આગળ ભંમરા અને મધમાખી

ના ચટકા નજવા નેવા છે, કેમકે આ છેલ્લાં જંતુઓના ચટકા ગમે એવા વધારે તિસ્તુ હોવા છતાં તેઓ વડે લોહીમાં તેમનાં પોતાનાં નેહર ઉપરાંત ખીજું પારકું નેહર ફેલાવું નથી અને તેથી મરણને કારણ મળવું નથી. આ ફક્ત કોઈને નહિ મનાય એવા કાગથે; પણ ઉપરો વિદ્વાન કારણ સમજાવે છે કે ભરના અને મધમાખી પોતાના દાંત મારે છે અને પોતાનાં જંતુ મુઠ્ઠા નેહર આમડીમાં પેવડ કરે છે તેથી તેના ચટકો આપણને જખરો લાગે છે, તેપણ તે મરણ નિવળવે એવું નેહરો નથી. ખીજા હાથ ઉપર માખી અને મહર પોતાના દંખ મારફતે રાગોનાં શક્તિમક જંતુઓને લોહીમાં દાખલ કરી શકે છે, અને તે જંતુઓ ઓછાં વધતાં નેહરો હોય તે સુગળ લોહીમાં વધતી ઓછી અસર થાય છે. ગોવા તેઓ લોહીમાં નેહરની રસી મૂકે છે.

રાગોના ફલાવો કરનાર દાખલ માખી.

આ વિદ્વાન પોતાના અજરાએને આધારે એવા ઝાર ઉપર આપ્યો છે કે માખ અને મહર અને માકડ માંચડ શક્તિમક જંતુઓને એક જગા ઉપરથી ખીજી જગા ઉપર લઈ જઈ શકે છે. હવે આપણાં ઘરમાં ઉડતી ફરતી માખીઓ બે જાતની છે. એક જે ઘણીજ આધારણ છે તે પોતાની શ્રદ્ધ અથવા જીભ બહાર કાઢી તે વડે ચોરાક વગેરે ચુસી લે છે; ખીજી દાંત વડે એ કામ બજાવે છે. ચટકો મારનારી માખી કોહિતી વસ્તુઓ અને ગતીચીમાંથી કોહિવાટનાં અને ઉડતા રાગનાં જંતુઓને શરીરમાં દાખલ કરે છે. શ્રદ્ધ વડે ચુસનારી માખી રાગવાળી જગાએથી ઉડતી આવેલે આપણી ચોરાકીની વસ્તુઓ ઉપર બેસે છે અને ત્યાં પેલાં રાગવાળાં જંતુઓને આ વસ્તુઓ ઉપર લાવી નાખે છે. તેના પગ, પાંખ અને મોઢાં મારફતે આ જંતુઓ આપણા પામે છે, અને એ રીતે ચોરાકી મારફતે રાગ એક જગાએથી ખીજી જગાએ ફેલાય છે.

હવે આ છેલ્લી ધિમગી માખીઓને જે ચોરાકીથી તપાસવામાં આવે છે તો તેઓ

ચોરાકી ઉપર બેસા પછી પોતાનાં મુખમાં આધેલી વસ્તુ ગોવા ઓછી કાઢતી હોય તેવું કંઈક તેનાં મુખ આગળ આવી રહે છે. તે નિર્મળ પ્રવાહી નેવું હોય છે, અને તેને જે કાચ ઉપર લઈને શક્તિમક કાચોથી તપાસું હોય તો તેમાંથી બે જાતનાં જંતુઓ મળી આવે છે. મજકુર વિદ્વાન માર્પેમનિ કહેલા દરેક અજરામાં તેને માખનાં મુખમાંના આ ઓછી કાઢેલા પ્રવાહીમાંથી તરેહવાર જંતુઓ મળી આવેલાં તે જણાવે છે. આ તેમજ માખીનાં શરીરમાં પેવડ થઈ તેના મલ મારફતે બહાર આવતાં જંતુઓની તપાસ લેતાં જણાવે છે કે તેઓ રાગોના ફલાવો કરે છે. માત્ર આ લખ ચોરાકી ઉપર નાખીનેજ નહિ પણ વળી માખી, મહર અને ખીજા ચટકા મારનારાં જંતુઓ રાગનાં બિયાં જુદા ચટકા મારફતેજ પ્રાણી માત્રનાં લોહીમાં દાખલ કરી તેને રાગને આધીન બનાવે છે, અથવા કોહવાટ પેદા કરે છે. ઊપલી બંને બિના ઉપરથી શિદ્ધ થાય છે કે માખી, મહર, માકડ, માંચડ વગેરે ચટકામરેલાં જંતુઓ માણસજાતનાં મિત્ર નહિ પણ શત્રુ નેવાં છે.

ચટકો મારનારાં જંતુઓની ખૂબી
ખામીનો સર્વાળો.

આ રીતે આ જંતુઓ ખરાબી પાંચરનારાં છે, અને એ બિના પાર્શ્વોચીના બહુજ અજલી નેવાગાનેને ચોરી પેદા જણીતી હતી એવું તેમનાં ધર્મનાં દક્તરો ઉપરથી જાહેર થાય છે. પણ આને વિદ્યા વધારે બજાવત જણાવે છે; જે કાંઈ તે બહુજ પુરાણ મજા હખનાં પુસ્તકોમાં નથી તે આને વિદ્યાનાં નવાં નવાં દક્તરોમાં જાહેર થતું જાય છે. અને માર્પેમાનગીનીચી શોધ પણ હવે જલદીથી એક ધર્મનાં ફરમાન કરતાં; વધારે મામકુલ, વધારે કીમતી અને વધારે ઉપયોગી બનેલ થશે. તેણે પોતાના બેશુમાર અજરાઓ ઉપરથી તપાસ ચલાવી કે ઉપર જણાવ્યા સુગળ ચટકા મારી કંદાજોજ આપનારાં નહિ પણ શરીરમાં કાતેલ નેહર પેવડ કરનારાં જંતુઓ રાગનાં જે બિ રાગવાળી જગાએથી લાવી

ખીજી તત્તુરસ્ત જગા ઉપર ફેલાવેલે તે બિયાંઓ કોઈ ખીજી રીતે ખરાખી કરતાં અટકે કે નહિ; અને તેમનાં આણેલાં રાગનાં એજ બિયાં માણસને પોતાને ખીજી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે કે નહિ? ખીજી બોલેલાં, માર્ગમાને આ વાત નકી કરવા માગી કે—

૧—રાગનાં બિયાં અટકા મારનારાં જંતુઓનાં પેટમાંથી પચાર થતી વેળાએ પોતાની જોડેથી અમરમાં નખળાં પડે છે કે કેમ?

૨—અગરજો તેઓ નખળાં પડતાં હોય તો એ નખળાં પડેલાં બિયાં માણસનાં શરીરમાં દાખલ થવાથી તેમની માઠી અમરમાંથી માણસને મુક્તિ મળે છે કે નહિ?

૩—અગરજો આ બિયાં જંતુઓના અટકા મારફતે શરીરમાં આમખા દાખલ કરવામાં આવે તો તેથી માણસને રાગ પ્રાપ્તિ રક્ષણ આપવા જેવાં તે થઈ પડે કે નહિ?

૪—ઉપર જણાવેલી ક્રિયાઓમાંની એક યા ખીજી મારફતે જોડેરનું બળ ઓછું કરી શકાય કે કેમ?

આ સર્વ સવાલોના જવાબ ખરેખર જાણવાળેજ છે. એ જવાબો મજદૂર વિદ્વાન પોતેજ પોતાના પ્રુબ્બલ અજ્ઞાઓનાં પરિણામ દાખલ નીચે મુજબ આપે છે, જેમ કરતાં તે કહે છે કે આ અજ્ઞાઓમાં તેને બહુજ મુશ્કેલી નહીં હતી. તે જણાવે છે કે:—

૧—માખી અને ખીજાં જંતુઓ પોતાના પગ, ઝૂઢ અથવા દંખ દેવાનાં ઓળંગેલાની મારફતે કોઈ જગા વસ્તુઓ, માણસ અને હેવાનના મન, અને એવીજ ખીજી જાતીઓ-ઓમાંથી અદિમક જંતુઓને આપણી સોરા-શ્રીની જીનસો ઉપર લઈ જઈ મૂકે છે, જ્યાં એકમ સંજોગો વેચે આ જંતુઓનો ઉધરભાવ થાય છે અને તેમના ફેલાવાને કારણ મળે છે.

૨—કોહવાટમાંનાં જંતુઓ માખી વગેરેનાં પેટમાં થઈને બાહર પડવાથી પોતાનાં જોડેથી બળમાં નખળાં પડી જાય છે; અને તવામ ઉપરથી જાણીએ કે મુએના ઉદરે ઉપર યજ્ઞરે કરનારી માખીઓમાંની ૩૦ ટકા જોડેલી ૧૨ કલાકની મુદત બાદ રાગિષ્ટ જંતુઓથી વદન મુક્તિ મેળવી શકે છે.

૩—અટકા મારનારાં જંતુઓમાં જોડેર સંખ્યામાં માણસોને એકસરખું લાગુ પડતું નથી. નખળાં પોચાં માણસ કરતાં તત્તુરસ્ત લોહિવાર માણસ ઉપર એ જોડેરનો સંબંધ ઓછો રહે છે. દુખળાં માણસમાં લોહીનાં બારીક સૂઈ સૂઈ મધ્યમા વધારે હોય છે, પણ તેઓ કરતાં રાતા રંગનાં એવાંજ સૂઈમા રાગનાં જંતુઓનો વધારે મજબૂતીથી નાશ કરી શકે છે.

૪—અટકા મારનારાં જંતુઓમાં રાગનાં જંતુઓનો નાશ કરવાનું મોટું બળ હોય છે; અથવા કોઈ નહિ સમજાય એવી રીતે પોતાના દંખની મારફતે તેઓ રાગનાં જંતુઓની જોડેરી અમરનું બળ કમી કરી નાખે છે, જે મુલકોમાં મુખ્ય કરીને માખ મજરની વસ્તી ઘણી હોય છે ત્યાં, આ જવ-ડાઓ વિનાના મુલકો કરતાં ઉડતા રાગોનો ઉપદ્રવ ઓછો અથવા નહિ થરખો હોય છે.

દુકમાં આ વિદ્વાનનું કહેવું એમ છે કે માખ, મજર વગેરે રાગનાં બિયાં એકથી ખીજી જગાએ લઈ જઈ તેના ઉપદ્રવને કારણ આપે છે. પરંતુ, પણ માખ મજરના અટકા મારફતે માણસનાં શરીરમાં તેજ રાગનાં બિયાં રસી દાખલ પેવમ થઈ માણસને રાગના હુમલા સામે બચાવની દામ જેવાં થઈ પડે છે; તોપણ જો આ તત્તુરસ્ત હોય તેઓનેજ આ ક્રિયાથી ઘણું લાભ મળે છે, પણ દુખળાં માણસોને તે જોડેર એટલા મળતો નથી.

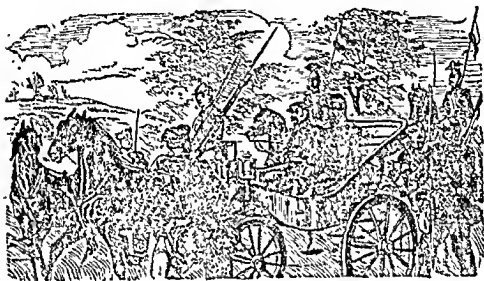
જંતુ વિદ્યાની અધુરી હાલત.

આ અધ્ય છતાં માર્ગમાનના આ મધુને પ્યાનમાં લેવા જોગ છે. તે શેવટે જણાવે છે કે અદિમક જંતુઓની વિદ્યા પાશ્વ અજ્ઞ ત્રીય વરસો થયાં વિદ્વાને લાગીને શોધ જાળ અધાવે છે, તેથી જોકે ઘણાં લાભો થયા છે અને ઘણી અંધારામાં રહેલી વાતો અજવાળું જોવા પામી છે, તોપણ આ જંતુ વિદ્યા એક પણ ઉડતા રાગનાં કામણનો ખરો ખોલાસો જોડેર પાડવાને ચક્રિતવાન થઈ નથી, અને દેવા દાર ત્રીય આસીથ વરમ ઉપર એ રાગોના સંબંધમાં જેવી રીતે બિનકારગત હતાં તેવીજ સ્થિતિમાં તે આજે ખી છે, શરૂ વેદ અને નાકી વેદ સ્વછ

પાણી, તાજી હવા, મુઠરેલી ગરર, ગલીય અને રાગિય ધરેનો નાચ, નિર્મળ આરાક્રીની સંભાળ, વગેરે બાબતો ઉપર આપણને આવધ કરેછે અને તેમ કરીને ઉડતા રાગો સામે થવા માટેની સચવાઓ આપેછે, અને તેથી જીંદગીની આપણી હાલતમાં મોટો સુધારો થઈ ગયોછે એ વાત

ખરી; તોપણ આ અને એવીજ ખીજ વાતની માહિતી છતાં આ બંને કિસ્મના વૈદોએ આ બાબતમાં તો આપણને નેપાના તેવા અવાન રાખેલાછે કે સુદિમક જાંતુઓ કેવી રીતે લોહીમાં ચારી માકી અમર ચલાવી શકેછે, તથા ઉડતા રાગોને તેઓ કેવી રીતે કાચુ આપી તથા ફેલાવી શકેછે.

શાહ નેપોલ્યનના કેદ પડવાની કહાણી.

નેપોલ્યન શરૂ થવા જાય છે.

એક યુદ્ધની મુદતમાં ફ્રાન્સમાં નેહલી ઉચ્ચ પાયાન થઈ છે તેથી દુનિયાની તવારીખમાં ખીજાં કોઈજ દેશમાં ધઈ હતો. ગઈ યુદ્ધની આખરીએ ત્યાં રાજ્યની મોટી તજ ઉપર યજ, રાજ રાણી ઉપર પ્રજા કોપાયમાન યજ, રાજને મહેન મોર્ષી, રાણી નાસી ગઈ, અને રાજ્યનો અંત આવ્યો. એ તકનો લાભ લઈ નેપોલ્યન પોનાપાર્ટી ધીરે ધીરે પોતાનો પગપેચારો કરીને રાજ્ય સત્તા હાથમાં લીધી, અને પ્રજાને તરેહ-વાર રીતે બમાલીને પછી ઉચાઉચ પોતે મેહન-ચાહ યજ નિકળ્યો ! તેણે ધડપર ચર રાખ્યું નહિ—આખાં ધરેપને હચમચાચું—આફ્રિકામાં દોડી જઈ ત્યાંથી હિંદુસ્તાન ઉપર કીચી પડવા મોકલું. પણ ૧૮૧૫ પાણી પોંછલુંની લડાઈમાં તે કેદ પડાયો અને કેદી હાલતમાંજ

મરણ જાયો. ત્યારબાદ તેનો મોટો બીજો નેપોલ્યન થવા પામ્યો, પણ ચેહનચાહાતની પડતી પાસે હતી. પ્રાણું રાજનું રાજ્ય ચાલ્યું, જેનો અમલ પોડાંક વધુ વરસો મુઠી ચાલ્યા પછી રાજ્ય લુપ્ત કિલિપને રાજ્ય છોડી નામંતું પડ્યું. રાજ્યની આ રીતે ખીજ વાર આખરી આવી કે લુપ્ત નેપોલ્યન પોતાના નેચાગાન પોનાપાર્ટીનાં તજ ઉપર ચહી પેટો. તેણે આમ કરીને ખીજ વારની ચાહાનચાહાત ચાલુ કરી. પણ એ ચેહનચાહાતની જીંદગી પણ પોડાંક વરસની હતી, કેમકે ૧૮૭૦ માં લુપ્ત નેપોલ્યન જર્મની સાથની લડાઈમાં હાર્યો અને કેદ પડાયો, તથા તેની રાણી લુજીની હિંજાંડ નાસી જવાની ફરજ પડી. આ નાચ જાગની વિગતો અમે ગયા અંકમાં પ્રગટ કરી

છે. એ પછી જોશપર ચઢતા ક્રૌંચ લોકે પ્રજા-
સત્તાક રાજ્ય સ્થાપ્યું; જે એક વરસ નહિ ચાલ્યું
એટલામાં કમુનિસ્ટ બળવાખોરો પરિચિના
ધણી થઇ મેડા અને નવાં રાજ્ય સામે લડા-
ઇએ ચલાવી. અંતે તેઓને દેશવેરા મળ્યો
યા તેમનો નાશ થયો, અને ત્યારબાદ આજ
સુધી હજારો યુધ્ધા સાથે પ્રજાસત્તાક રાજ્ય
ચાલુ રહ્યું છે. પણ છેલ્લાં ૨૮ વરસોમાં ૨૮૦૦
વિદ્યુત્તંત્રો એ નવાં રાજ્ય ઉપર પડી ચુક્યાં છે.

નેપોલ્યન ૩ જાને જર્મની સાથે લડાઇમાં
ઉતરવાની કરી જરૂર હતી નહિ. પ્રશિયાનો
રાજા વિલ્હમ આંત્રિક સાથની. લડાઇમાં
દમસ્કમથી ફોતેહમંદ નિવડ્યા પછી તેણે નાનાં
નાનાં જર્મન રાજ્યો, જેઓ માહોમાહે લડી
મરતા હતાં તેમને જીતીને તામે કીધાં અને
તેમને સમજાવી પડાવીને એક બેગી પાદશાહાત
સ્થાપી, અને પોતે તેનો પહેલો પાદશાહ બન્યો.
આ મધ્યસ્થ લુધ નેપોલ્યનની અદેખી પ્રજાથી
દેખી ખમાયું નહિ. એ વેળા ક્રૌંચ પ્રજા પોતાનું
પર આસ્માન સાથે લાગવું હોયતો લગાડે
લીધથી ગરર બની ગઇ હતી. જર્મન
... પોતે અને પ્રશિયાનાં રાજ્યને તે તુરજ-
કારથી જોતી હતી; પણ હવે એ મધ્યજાં
જ્યારે એકદિલ થઇ ગયાં ત્યારે તેમની
ચઢતી કળા અદેખાં ક્રાન્ધથી દેખી શકાઇ
નહિ. ક્રૌંચો હરકાંઈ બહાને વત્તે વત્તે
જર્મની સામે લડાઈ ઉઠાવવાનો પોકા-
ર કરવા લાગ્યા. તેમના શેહનશાહની
મરજી આવી કોઇની લડાઇમાં ઉતરવાની
ન હતી; પણ પ્રજાનું દબાણ હવે ચાહનચાહ-
ના પ્રધાનો ઉપર આવી પડ્યું અને તેઓની
લડાઇમાં ઉતરવાને તૈયાર થયા. ટુકમાં નેપો-
લ્યનની મરજી વિના તેણે લડાઇનો ઢંઢેરો
કહાડ્યો, નકારો કોઠાયાં, ખૂનરેજી ચાલી,
અને એક પછી એક લડાઇઓમાં ક્રૌંચોની
હાર થવા લાગી. એવું જણાવું કે ટુકાં કરી
રહેલા ક્રૌંચોનું લશ્કર પોતાની જોઇયે તેવી
તૈયારીમાં ન હતું; કવાપદનું કંઠાણું ન હતું;
ચાહોમ અર્થ છતાં તકેદારી તો ધૂળ જેવી
હતી. અને એ મધ્યજાંનાં પરિણામ દાખલ

શેહનશાહ પોતે કેદ પકડાયો. ત કદ પક-
ડાયો ત્યારજ તેણે જાણ્યું કે જે ક્રૌંચ પ્રજા
લડાઇમાં બીપજાવાની તેને છોંપે મારતી હતી
તે પ્રજા તો કંપી બડાઇ મારનારી, એથ-
આરામવાળી, મેદરકાર અને બદ્ધુમાળી હતી.

સીડન આતેની નાશકારક લડાઇમાં નેપો-
લ્યન વંશની કમબખ્તી આવી. એ લડાઇમાં
પોતાના સિપાહીઓ જોડે આ શેહનશાહ પણ
લડ્યો. એજ લડાઇમાં તેનો શરો સપેહ-
સાલાર ધાવક થઈ જંગ મેદાનમાં પડ્યો,
જેને ત્યાંથી બેહોશ હાલતમાં જ્યારે ઉંચકી લઇ
ગયા ત્યારે નેપોલ્યનને ધણીની આગ્રહ થવા
છતાં તે રણમથામમાંથી ખસ્યો નહિ. તાં ૩૧
મી ઓગસ્ટની સાંજ સુધી લડાઇ ચાંલી, પણ
એ આખા દિવસની જેહમતમાં જ્યારે કંઈજ
વળ્યું નહિ ત્યારે નેપોલ્યને સુલેહની માગણી
કીધી, તે એવી રીતે કે સીડન શેહર તે માહેમાં
૮૦૦૦૦ રહેવાસીઓ સુધાં ફોતેહમંદ જર્મનીને
સ્વાધીન કરી દેવું. એ પેગામથી જર્મનો
છળી ગયા નહિ, પણ જર્મન રાજા વિલ્હમ
પેગામ લાવનાર પાસે સીડનના હાકમને કહે-
વાડ્યું કે આપો ચરણ થવાનો પેગામ કોઇ
ઝાઝા લશ્કરી સમજદાર મારફતે અમને મળવો
જોઇયે, અને એ પેગામ એક કલાકમાં નહિ
મળશે તો સીડન ઉપર પાછો તોપોનો મારો
રાતોરાત ચાલશે. અને ખરેખર એકજ કલા-
કમાં જેનરલ રીલ નામે શેહનશાહનો એડજુ-
ટ જેનરલ સુલેહનો ઉપલોભ પેગામ લઇ
આવ્યો, એટલુંજ નહિ પણ તેની જોડે નેપો-
લ્યન તરફનો એક ફકો પણ રાજા વિલ્હમ
જોગો લેતો આવ્યો.

તે નામામાં એટલુંજ લખેલું હતું કે “જ્યારે
હું મારાં લશ્કરની સરદારીને દરમ્યાન લડા-
ઇમાં માર્યો ગયો નથી ત્યારે હું મારી
ચમ્પીર, ટું પાદશાહના પાઉં આગળ ચુકું-
છું.” આ તાપેદારીનો પેગામ હતો, જેથી
જર્મન રાજા, તેનો બેટો પ્રિન્સ ફ્રેડરિક
વિલ્હમ (રાણી વિક્ટોરિયાનો જમાઈ અને
હાલના જર્મન શેહનશાહનો પિતા), પ્રધાન
બિસ્માર્ક (જેને તે વેળા હતું “પ્રિન્સ”

ને એકકાળ મળ્યો ન હતો) અને કાઉંટ મોંદ્રી (જર્મન લશ્કરનાં સપેહસાહાર) આનગી-મસ્લેહત કરવા મંડ્યા. થોડા વારમાં જર્મન પાદશાહે એક ભગિની ખુર્સી ઉપર એક જોવા તેવો ફ્રાંકો ફ્રેંચ શેહનશાહ જોગો લખી કાઢ્યો, જેમાં એવું જણાવ્યું હતું કે મેહરબાની કરીને આવતી મહવારે મને મારાં વંદે ખાંતેનાં મકાનમાં આવી મળવું." વળી લખ્યું કે "તું જેવા શેહનશાહ સાથે આવી રીતની મુલાકાત થાય તેથી હું દિલગીર છું. હવે શરણ થવાના કોલકરાર ધડી કાઢવા માટે કુલ મુજિવારી સાથે ઠરાવેલો પાદશાહી પેગામી મોકલવાની તું નામદારને અરજ કરેછું."

જર્મનીનાં આ ક્રોહે ઉપરથી જ્યારે તેમના પાદશાહ, શાહનવા, વડા વજીર વગેરેને અનેક તરફથી મુખ્યારકબાદીઓ મળવા લાગી ત્યારે સીડન ખાતે ફ્રેંચ શેહનશાહ અને તેનું લશ્કર કેદીની હાલતમાં પડેલું હતું. સીડન એક નાતું ગામડું છે, જેનાં મેદાનમાં લડાઈમાં મારી ગયેલાં સિપાહીઓનાં મુદીઓના ઢગ વચે ફ્રેંચ સિપાહીઓ અને તેમને ઘેરીને ઉમેલા જર્મન સિપાહીઓની પલટણોથી દેખાવ ધેણેજ ભયાનક યદ્ધ પડ્યો હતો. આવી હાલતમાં ખાંતે કાંઈ ઇલાજ હતો નહિ. નાસી ચકાય એમ તો હતું જ નહિ, અને લડાઈમાં જીત મળવાની તો વકીજ ન હતી. આવા સંજોગો વચે લુધ નેપોલ્યને ઉંચે જણાવ્યા મુજબ મુસેહનો મરદો મોકલાવી પોતાના પેગામી જિનરલ રીલને પાછો ફરવાની વાટ જોતો તે જંગ મેદાનમાં ગમગીન બેઠો હતો. હવે જ્યારે ઉપલો પેગામી પાછો ફર્યો અને નેપોલ્યન જોગાં નામા જોડે કણુ કોલકરારની શરતો લેતો આવ્યો, જે ઉપરથી તે બહુ નામુશ્ય થયો અને આખી રાત હાથ અફસોસમાં ગુલરી.

ખીજી મહવારે, યાને તા. ૧ લી મરેચ્છરને દિને તેણે જ્યારે પોતાના બચાવની ખીજી એકે ખારી જોઈ નહિ ત્યારે પોતાનાં-સીડનનાં જંગ મેદાનવાળા મુખ્ય

નેની છાવણી તરફ ગાડી હંકારવા ફરમાવ્યું. તેની તે ગમગીન સવારીનું ચિત્ર આ બાબતને મથાળે આપ્યું છે. નેપોલ્યન પ્રથમ ખિસ્માઈ વજીરને મળવા ગયો, કેમકે તે ધારતો હતો કે પાદશાહ વિલ્યમના કણુ કોલકરારમાં જો કાંઈખી નરમ દોરી મુકાય તો તે ખિસ્માઈની મસ્લેહતથી મુકાય. ખિસ્માઈની છાવણી આ પેળા ડા-ચેરી ખાતે હતી, જ્યાં હજુતો તે બિઝના ઉપર ઊઘાતો હતો, એટલામાં તેને નેપોલ્યનના આવી મુગવાની ખબર મળી. જે બનાવની ખિસ્માઈકદી સ્વપ્ને પણ વકી રાખેલી નહિજ, તે બનાવથી તે અત્યંત અચરત થાય તેમાં નવાઈ નથી. તે ઝડપથી તૈયાર થઈ ગામને ચિમાડે નેપોલ્યનને સામે લેવા દોડ્યો અને તોપી ઉતારી ઉભો. શેહનશાહે તેને તોપી પાછી પહેરવા આગ્રહ કર્યો, પણ ખિસ્માઈ કહ્યું કે "જે માન મારી તરફથી મારા પાદશાહેને ધોટે છે તે તું નામવરને પણ ધોટે છે." અહીંથી નેપોલ્યન ગાડીમાં અને ખિસ્માઈ ઘોડસ્વાર થઈ ગામમાં દાખલ થયા, અને એક વણકરનો ધરની બહાર લાલિખાવાળી જગામાં બે ખુર્સીઓ મંગાવી ખંતે વાતે વળગ્યા. નેપોલ્યને વાત છેડી અને પાદશાહ વિલ્યમ સાથે મળવા માંડ્યું. ખિસ્માઈ કશી પણ શરતો થયા વિના પોતાના રાજ સાથે નેપોલ્યનને મળવવાની ના પાડી. નેપોલ્યને ઉચર વાળ્યો કે કોઈખી જીતના કોલકરાર કરવાનું કે સપેહસાહારને હુકમ આપવાનો એસિયાર મારો નહિ પણ મારી રાણી અને પ્રધાનેનો છે. હું તો એક લશ્કરી અમલદાર. દાખલ લડાઈમાં ઉતરે-લોછું." આવા સંજોગો વચે કશું શેવટ આપ્યું નહિ, અને ખંતે છુટા પડ્યા. ખિસ્માઈ પોતાના પાદશાહેને જઈ મળ્યો અને નેપોલ્યન સીડન પાછો ફર્યો, જ્યાં મધળા ફ્રેંચ મરદારે અને સિપાહીઓ કશી પણ નામુસીબરેલી મુસેહ કરવાની સામે ઉરેકરાયલા હતા.

પણ મુસેહ તો તા. ૨ જીને દિને નકી થઈ. નેપોલ્યન તરફથી જિનરલ વિમ્પકન અને જર્મનો તરફથી કોંટ મોંદ્રી વચે આ કરારો નકી થયા. મોંદ્રી ફુનિયાનો આધેલો

રાખવું કે એ ધાતુ કંઈ આજ કાલની જાણીતી નથી, પણ આજ નજદીક પોણાશી વરસની વાત ઉપર તેની પહેલવહેલી શોધ થઈ હતી, પણ તે વેળા તેના ઉપયોગનું કોઈને જ્ઞાન ન હોવાથી આ શોધ ગમે એટલી કીમતી હોવા છતાં પડતી નખાઈ હતી. પાછલથી તેના ઉપયોગો નજર આવતા ગયા તેમ એ ધાતુ આદાતી આવી. પણ આજ પાંચ છ વરસ થયાંજ એ ધાતુને મોટા અપ અને બહોળા ઉપયોગમાં લેવાનું કારખાનાવાળાઓને સુઝ પડ્યું છે, અને ત્યારથીજ તે એક વાર અજ-કતી સાધ્યાઈ જેવીજ માત્ર મનાતી હતી તે કીમતી અને ઉપયોગી થઈ પડેલી મનાવા લાગી છે.

દિલ્લીની વાત છે કે આ ધાતુ એશિયા-ખંડમાંથી મળી આવે કે નહિ તે બાબે આતરી પૂર્વક તપાસ થઈ નથી; પણ આ બિના નોંધવા જોગ છે કે મુંબઈના “વિક્ટોરિયા જીયુબિલી ટેકનિકલ હન્ડીટયુટ” ના પ્રિન્સિપલ મીં. એચ. મોનીએ પોતાના ચેલાઓ આગળ ધાતુના સંબંધમાં એક વિદ્વાતભરેલું ભાષણ આપતાં એવું જાહેર કીધું છે કે એલ્યુમિનિયમ ધાતુ હિંદુસ્તાનમાંથી મળી શકે એમ છે. એ ધાતુનાં વાસણો વગેરેના અપ વજન જતાં આપણા દેશમાં બહોળો થવાનું ભવિષ્ય વર્તાવે છે તેવા વજનમાં તપાસ થવી જોઈએ કે આ ધાતુ આપણા દેશમાંથી મળે કે નહિ, અને તે ક્યાંથી મળશે ?

આ નવી ધાતુની થોડીક ખુબીઓ આ સુઝબળની છે :—તેના સ્વાદ નથી, તેના વાસ નથી, હવાની તેના ઉપર અસર થતી નથી, તેને જોરે ચકતું નથી, તે નરમ અને વળાય એવી છે, મહેલથી દબાઈ અને કાણુબની શકે છે, ચળકાટ લઈ શકે છે, થોડા કામોમાં ખીજી ધાતુઓ સાથે બેળાઈને તેમને સુધારી શકે છે, થંડી નૈત્રિક એસિડમાં પિગળતી નથી, ગંધકના તેજબળની તેના ઉપર અસર થતી નથી, પણ હેંદા-કેલારિક એસિડ તથા આલ્કલીમાં તે પિગળી જાય છે. આ ધાતુ સફેદ રંગની છે, પણ તેને અપાતી ગર્ભી સુઝબળ તેના રંગમાં ફેર પડે છે.

એલ્યુમિનિયમને ખીજી લગભગ સઘળી ધાતુઓ કરતાં ઓછી ગર્ભી જોઈએ છે તે નીચલી ટીપ ઉપરથી જણાશે. એલ્યુમિનિયમ બરાબર ૬૬૦ ડીગ્રી (સેન્ટિગ્રેડ) જેટલી ગર્ભીથી પિગળે છે ત્યારે સ્ટીલ ૧૪૫૦ ડીગ્રી, લોખંડ ૧૨૦૦ થી ૧૬૦૦ ડીગ્રી, ત્રાંખું ૧૦૫૫ ડીગ્રી, પિત્તળ ૧૦૩૦ ડીગ્રી, રૂપું ૯૪૫ ડીગ્રી અને શીશું માત્ર ૩૨૫ ડીગ્રી જેટલી ગર્ભીથી પિગળે છે.

એલ્યુમિનિયમનાં જડાં કે પતળાં પત્રાં બનાવે છે, અથવા તાર બનાવે છે, અથવા સોના રૂપાંના જેવી લગડી બનાવે છે. ખીજી સર્વ ધાતુઓ કરતાં તે વજનમાં હલકું છે. સ્ટીલ કરતાં તે ૩ જેટલું હલકું છે. નિકલ સિલવરના “રૂપા” નાં ઘડિયાળોથી આપણે જાણીતા છીએ. આ નિકલ સિલવર દર હંડરવેટ ૩૯૮ ની કીમત પેદા કરે છે, પણ એલ્યુમિનિયમના એટલાજ વજન માટે ૩૧૮૦ પેદા કરી શકાય છે. પણ નિકલ ભારી હોવાથી તેના ઓળસે બનાવતાં એલ્યુમિનિયમ કરતાં ઘણો વધારે અર્થ બેસે છે. એલ્યુમિનિયમનાં પત્રાંઓમાં સેંકડે ૬ ટકા જેટલો ત્રાંખાનો ભેગ કરે છે.

હવે આપણે આ ધાતુનાં બનતાં વાસણો વિશે થોડાક શબ્દો લખીશું. આ વાસણો મધરાજની “આર્ટ્સ સ્કુલ” ના શિક્ષાચુર મીં. ઓર્ફેડ મોર્ડેનની જાતિ દેખરેખ હેઠલ બનાવવામાં આવે છે. વાસણો જાતજાતનાં અને આપણા દેશીઓના સામાન્ય અપને બરનાં બને છે. ત્રાંખાનાં વાસણો કરતાં એ, થોડાંક મોઢાં છે, પણ આપણને જણાવવામાં આવે છે કે આ નવી ધાતુનાં વાસણોને કઠાઈ કરાવવી પડતી નથી, તથા વળી તે ત્રાંખા કરતાં વધારે ટકાઉ છે, એટલુંજ નહિ પણ વળી ઘણા હલકાં છે. કહે છે કે તે હમેશાં સફેદ રંગનાં બ્રજકતાં રહી શકે છે. વળી તે મજબૂત અને શોભાપમાન છે. તેમાં જંગાલની જેટલી અસર ઉત્પન્ન થવાની સુદલ ધાસ્તી રખાવી નથી, છેલે, આ વાસણો સાંધ વિનાનાં છે. આ સર્વ કાયદાઓની વિરૂધ્ધમાં એકજ વાંધો રજુ થયો છે, અને તે એ કે આ ધાતુ ઓછી ગર્ભી અમી શકતી નથી, અને તેથી

તેમાં ખોરાકી પકાવવા થકી તેનાં બનાવેલાં વામણોને સુલે ચઢાવી શકાય એમ નથી. વળી કેટલીક તરફથી ખીજો વાંધો એ લેવાયો છે. કે એલ્યુમિનિયમનાં વામણોમાં ખોરાકીની વસ્તુઓ સજામત રહી શકે એ શક્યરહ્યું છે. આ અને એવાજ ખીજ વાંધાઓના મંબંધમાં મજકુર પ્રોફેસર ચેટર્ડને મધરાત્રનાં એક પત્રમાં હમણાજ કેટલોક અગત્યનો જાલાસો પ્રગટ કરાયો છે; જેનો સાર આ ઢોકાણે ઉતારી લઇ આ વિષય સમાપ્ત કરીશું. તે લખે છે કે

“કેટલેક ઢોકાણે એવું જણાવવામાં આવે છે કે ચોક્કસ મંજોગો વચે, એલ્યુમિનિયમ ધાતુ ઉપર જીવી જીવી જાતના પ્યાર, આદીક વગેરેથી કેટલીક અસર થાય છે. એ ખીનાથી એલ્યુમિનિયમ ધાતુનાં વામણોનો ઉપયોગ કરવા હઠ્ઠતા ધણા ભોડો, તેના લાજ ભેતાં અટકી પડે, એ ખનવાજોગ છે. જીવલી જાણા-વેલી ખીના કેટલે દરજ્જે ખરી છે તે તપાસી જોવાનો મને વખત મળ્યો નથી, પણ એ ખીના મોટે ભાગે ખરી હોય એમ હું માની લઉં છું. પરંતુ એ ધાતુનાં વામણોના મંબંધમાં જે ખીના જીપર હું ભોડોતું વધુ લક્ષ એસવા માયું છું તે એ છે કે એ વામણો ઉપર આવરસીપાનાના માધારણ વપરાયથી પાને તેમાં ખોરાક, પાણી વગેરે ભારી રાખવાથી અથવા એ વામણોને સુલા ઉપર મેલ્યા-થી તેઓ ઉપર કાંઈ પણ માડી અસર થતી નથી. એલ્યુમિનિયમ ધાતુનાં વામણો કેટલાંક વચ પયાં હું વાપરું છું અને તેઓમાંના કેટલાંકનો ઉપયોગ મારો આવરસી પોતાને જેમ ગમે તેમ કરે છે, તેમ છતાં તેઓ હાલ અગા-ગીતાં જેવાંજ લાગે છે અને તેઓ ઉપર કાંઈ પણ અસર થયેલી જાણાતી નથી. એ વામણોને દરરોજ રાખથી માણને ઘોષ નાખવામાં આવે છે અને તેઓ ભોખડ ઉપર બનેમલતું પડ ચઢાવેલાં વામણો કરતાં બહુ ચડીયાતાં માલમ પડ્યાં છે. કેટલાંક ભોડો એ વામણોને ફક્ત માણને ધરાતાં નથી, પણ તેઓને અજકતાં બનાવવાની ખાએસ રાખે છે. તેઓની એ

ખાએસ પાર પાડવાનું કામ પણ બહુ સેહિયું છે, કારણ કે એ વામણોને ફટકી વતી માંજવાથી તેઓ ઘણા ચક્રમકતાં બને છે. આઠી રીતે પાલીસ કરેલાં એલ્યુમિનિયમનાં વામણો લાંબા વપરાયથી જાંખાં પડી જાય છે, પણ તેઓને ફટકી વતી માંજવાથી તેઓ તદન નવાં જેવાં ચક્રમકીત બને છે. ફટકીને પાણીમાં પળાવવાની કાંઈ જરૂર નથી, પણ હાગડાંના એક ટુકડા ઉપર તેના બારીક ભુકો મેલીને તે વતી વામણોને ધસવાથી તેઓ વધારે સફેદ તેમજ ચળકતાં બને છે. એલ્યુમિનિયમ ધાતુનાં વામણોના મંબંધમાં ફટકી વાપરવાની આ એક નવી તેમજ બહુ સચતી શોધ છે, અને તેથી એ ધાતુનાં વામણોની એક મોટી ખામી દુર થઈ છે. એલ્યુમિનિયમ ધાતુનાં જે વામણો ઘણાં ખરાબ થઈ ગયાં હોય તે વામણોને સાફ કરવાની રીત એ છે કે પેલલાં તેઓને તેમ તથા બારીક પાલીસનાં કાગલ વતી અને તે પછી ફટકીના ભુકા વતી ધસવાં.

“એલ્યુમિનિયમનાં વામણો, પીતળનાં વામણોની પેઠે, લાંબા વપરાયથી ધસાઈ જાય છે કે નહી, એમાં ઘણેક ઢોકાણેથી સવાલ પુછવામાં આવે છે, પણ એ સવાલનો જવાબ આપવાને હજી અમને પુરતો વજત મળ્યો નથી. તોપણ એ ધાતુનાં એક વામણને ચરખ જીપર ચંદ-ગાવીને તથા ચરખને જોરમાં ફરવાને એલ્યુમિનિયમ ઉપર એ ધસાડાની કેવી અસર થાય છે તે અમાએ તપાસી જોયું છે. અમારા અજરા ઉપરથી અમને માલુમ પડ્યું છે કે એલ્યુમિનિયમ ધાતુ પીતળ કરતાં વધુ વખત ઘસાડા માં જે ટકી શકે છે, જેથી હું કાંઈ પણ આંચકી વગર કહી શકું છું કે જે એકસરખી જાડાઈનાં પીતળ તથા એલ્યુમિનિયમનાં જે વામણો એકજ વજતે વાપરવાં શરૂ કર્યાં હોય, તો એલ્યુમિનિયમનાં વામણ પીતળનાં વામણ કરતાં વધારે દિવસ નીભી શકશે. પાણી ભરીને એક ઢોકાણેથી ખીજે ઢોકાણે લઈ જવા મોટે એલ્યુમિનિયમના હાંડા, તામડી, વગેરે વામણો, તેઓ વજનમાં હલકાં હોવાથી, બહુ ઉપયોગી

થઈ પડે છે, પણ કુવામાંથી પાણી કહાડવાના બાબમાં તેઓ એટલા બધા ઉપયોગી થઈ પડતા નથી; કેમકે તેઓ વળનમાં હલકાં હોવાથી, મેહલાઈથી પાણીમાં કુખી થકતાં નથી, જેથી

પાણી કહાડવા માટે મારી વગેરેનાં ભારી વાસણો તથા પાણી એક ટકાણેથી ખીન્ને ટકાણે લઈ જવા માટે એલુમીનમના હલકાં વાસણો વાપરવાં વધારે અનુકૂળ થઈ પડે છે."

સંખ્યાવતના શાહ તે એ !

"અરેબ્યન ટેસ્ટ" નાં નવાં દફતરમાં ઘણી એક દિલકશ વાર્તાઓ છે, પણ તેઓમાં પાર્સીઓને ખાસ હર્ષાવે એવી વાંચ નાની નાની વાર્તાઓનો સુખો વાંચવાજોગ છે. આ પુસ્તકની નુકતેચીની કરનારા ગૃહસ્થોએ પણ એ વાર્તાઓ વખાણી છે, અને કર્તા લખે છે કે એ વાર્તાઓ પાર્સીઓ મગરૂરી સાથ વાંચશે. કેમકે તેઓમાં જે બર્મીઝી ખાનદાનની સંખ્યાવતોની સ્મૃતિ ગાંધ છે તે અસંખ્ય એક પાર્સી ખાનદાન હવું, એટલું જ નહિ પણ ઇરાનમાં ઘણું જ નામીયું અને પાદશાહી દરજ્જાનું ખાનદાન હવું, એટલામાટે આ વાર્તાઓ સંખ્યાવતના બાબમાં પાર્સી કીર્તિને જેમ દેનારી છે. પાર્સી નામ સાથ સંખ્યાવત સદાની જોડાયેલી છે, તે આજ કાલની નથી પણ સેંકડો વરસોથી છે, તે નીચલી વાર્તાઓ દર્શિત કરે છે. ઉપલાં બર્મીઝી ખાનદાન બાબે અમે હવે પછી જાણવાજોગ વિગતોથી બરેલો એક વિષય લખવા ધારિયે છીએ, પણ તે આગમજ એ ખાનદાનના સખી દિલગુદા અને જહો-જલાલીનું જોઈવું માન નીચલી વાર્તાઓ વાંચનારને પૂરે પડશે.

૧૨-વજીર જાફર અલ બર્મીઝીનો
સખી દિલગુદા.

એક દૂરનાં જંગલમાં વચગર એક ખીદાવી આરબ ખેડીક હારન અલ રશીદના વજીર જાફર અલ બર્મીઝી પાસે દર સાલ એક ગજલ તેની તારીફમાં બતાવી લાવતો, અને તે નજર કરવાનાં ઇનામ દાખલ તેને સોનાના ૧૦૦૦ સિકા મળતા હતા. આ ઇનામ લઈને તે આરબ તેના મહેલમાંથી પાછો ફરતો હતો, અને તેમાંથી આપું વરસ પોતાનાં કુટુંબને

અર્પે મલાવતો હતો. એક દિન પોતાના શરેસ્તા મુજબ આરબ ગજલ જોડીને વજીરને માટે લાવ્યો, ત્યારે તેને અબર મળી કે તે બજા વજીરને તો ખેડીક ફાંસી, ઇંદ મારી તપાવ્યો છે, આ ઉપરથી પેલા આરબ ફાંસીની જગાએ મથો અને ત્યાં પોતાની સવારીનાં ઉંઠને બેસાડીને પોકપોક રડ્યો, અને બહુ આંસુ પાડ્યાં. પછી તે જે નવી ગજલ બનાવી લાવ્યો હતો તે ગાંધ અને શેવટે ત્યાં જ ઉંઠી મથો.

ઉંઠમાં પેલા આરબે એક ખાખ દીઠાં, અને તેમાં તેણે વજીર જાફરને જોયો. જાફરે તેને આમ કહ્યું કે "તું બહુ તસ્દી અંચાને આવ્યો ખરો, પણ તે મને આ હાલતમાં જોયો છે. તો પણ ફિકર નહિ, તું બુધરા ખાતે જ, અને ફમાંના ચીના ઘણી વિશે પુછપરછ કર. એ ઘણી ત્યાંનો એક વેપારી છે, જેને જઈને એમ કહે કે જાફર અલ બર્મીઝીએ તેને સંજામ કહેવાડી છે અને કહ્યું છે કે 'પેલી' સિંગની નિવાનીથી તું મને ૧૦૦૦ સોનાના સિકા આપ."

જ્યારે પેલા ખીદાવી આરબ ઉંઠમાંથી જાગી ઉઠ્યો ત્યારે તે બુધરા ખાતે ગયો. અને પેલા સોદાગર માટે તલાસ કરવા લાગ્યો. જ્યારે તે તેને મળ્યો ત્યારે જાફરે પોતાને ખાખમાં જે કંઈ કહ્યું હતું તેથી તેને વાકેફ કીધો. આ સંબંધીને પેલા સોદાગર બહુ ડર્યો અને એટલીબધી માતમ કીધી કે ગોયા તેનો જન તેનાં બદનમાંથી નિકળી ગયો. પછી તેણે પેલા આરબને ઇજાતથી આવકાર લીધો, પોતે તેનાં પાસે બેઠો, અને તેના ફરા દરેક ચીતે મક્કળ થાય એમ તેને ખુશ કીધો. તે

આરબની તેણે આછી રીતે પરીણાં આછી કીધી, અને તે ત્યાં તેણું દિવસ સુધી રહ્યો. ત્યારે તેણે પાંચે ફરવાની રસ્તા માંગી ત્યારે પેલા સોદાગરે તેને ૧૫૦૦ સોનાના મિકા ગણી આપ્યા. અને કહ્યું કે “આમાંના એક હજાર તો તને આપવાનો મને હુકમ થયો તે છે, અને બાકીનાં પાનસો તો મારા તરફનીં તને બેટ છે. તને દર સાલ ૧૦૦૦ સોનાના મિકા મળ્યા કરશે.”

જતાં વેળા બીજીવીએ તે સોદાગરને કહ્યું કે “હું તને આજ્ઞાદના કસમ આપીને પુછું છું કે પેલી મિંગતી વાત તું મને કહે, કે આ આપનો બેદ હું સુણ પાપેથી જાણી શકું.” આ ઉપરથી તે સોદાગરે આ મુજબનો જવાબો કીધો :—

“મારી કોરકિંદાની ચરઆતમાં હું બહુ મુશ્કેલી હાલતમાં હતો, અને બગદાદના મહિ-લાઓમાં ગરમ મિંગ વેચતો કરતો હતો. તે વેચાતેજ હું મારે મુજરાન ચલાવતો હતો. એક દહાડે દિવસ બહુ થડો હતો અને વર્ષાદ પડતો હતો તે વેળાં મારાં ચરીરની મંબાળ માટે પુરતાં વસ્ત્ર વિના હું તાડમાં યથરતો અને વર્ષાદમાં ભિંમતો એથી તો કંબાળ હાલતમાં મિંગ વેચતો બેઠકતો હતો કે તે બાજેનો ત્યારેની વિચાર કરું છું ત્યારે મને ધૂનરાં છુટેછે.”

“હવે તેજ દિન જામફર મહાદાને મથાજે એક દલામાં બેસી તમારો જોતો હતો. તેની જોડે તેના આંચ નોકરો અને નાજનીનો હતો. તેની નજર મારા ઉપર પડી અને મારી હાલત જોઈને તેને દયા આવી. તેણે મને બોલાવવા પોતાનાં એક ખિસ્મતગારને મોકલ્યો, જે મને તેની આગળ લઈ ગયો. ત્યારે તેણે મને જોયે ત્યારે બોલ્યો કે ‘તારી કને મિંગ છે તે મારા નોકરોને વચાવી આપ.’ આ ઉપરથી હું તેમને મારી કને માપ હતું તે બરીને ગણી આપવા લાગ્યો. જે જે નોકરે મારી મિંગ વેચાવી લીધી તે દરેકે તેનાં દામ દાખલ મારે માપ બરીને મને સોનાના મિકા આપ્યા. મારી કને જેટલી મિંગ હતી તે

મથબી ખલામ થઈ ત્યાંમુધી આમ થયા કીધું. પછી મારી ટોપલીમાં કંઈ બાકી રહ્યું નહિ.

“હવે મેં મને મજલા મિકા બેગાં કીધા. જે વેળા જામફર મને પુછ્યું કે ‘હજી બીજી મિંગ બાકી રહી છે કે ?’ મેં કહ્યું કે ‘મને ખબર નથી.’ પછી મારી ટોપલીમાં તપાસ કરતાં તેમાંથી મને એક મિંગ મળી આવી. જામફરે તે લીધી અને તેનાં બે ફાડમાં કીધાં. એક બાગ તેણે પોતે રાખ્યો, અને બીજો પોતાની એક ચોરતને આપતાં પુછ્યું કે ‘આ અર્ધી મિંગ તું કેટલી કીમતે ખરીદ કરશે ?’ તેણીએ જવાબ દીધો કે ‘જેટલું સોનું બેચું થકું છે તેથી જેવડે દાગે.’

“આ મીંગળાને હું તો સુનો શાવજ બની ગયો અને મનથી બોલ્યો કે ‘એમ બનેજ નહિ.’ પણ હું આમ વિચાર કરતો હતો એટલામાં થું બન્યું તે જુઓ. પેલી નાજનીને પોતાની એક લોડીને ફરમાવ્યાથી તેણી મારી કને સોનું હતું તેથી જેવડે જયો લઈ આવી. પછી જામફરે મને કહ્યું કે ‘આ અર્ધી મિંગનું દામ તારી કને હાલ જેટલું સોનું જમા થયું છે તેથી જેવડી રકમે ખરીદ કરીશ. એ તારી મિંગનું દામ છે તે તું લે.’ આમ કહીને તેણે પોતાના એક નોકરને હુકમ આપ્યા-થી તેણે અર્ધું સોનું બેચું કીધું. અને તે મારી ટોપલીમાં મુક્યું. હું તે માથે ઉઠાવીને ત્યાંથી ચાલતો યયો.

“એ પંછી હું ખમરા ખાતે આચો અને મને મજલાં નાણાં વડે વેપાર ચલાવ્યો, જેની બરકતથી અજાહતાકાએ મને પુલકંજ દોલતની નવાંજેય કીધી. એટલામાટે અજાહતી હું વપ્પાણું કંઈ છું અને ઉપકાર માનું છું. હવે જો હું તને જામફરના મથબી દિલ્લિદીને લીધે મને મજેથી દોલતમાંથી દર સાલ એક એક હજાર સોનાના મિકા આપું તો તેથી મને શી ખોટ જવાગી છે ?”

૨—હુશમનને હૈન્દુત ગણનારો સખી મદદ. શાહિયા છપ્પને ખાલિદ, જે પોતાની મુખાવતથી બગદાદમાં મથકુર હતો તેની અને

અમદાવાદ મહાન મલિક અલ ખુત્રાઈ વચે છુપી દુશ્મની હતી. એ દુશ્મની તેઓમાંના એકબી જણ ખુશી ખતાવતો નહોતો. એ દુશ્મનીનું કારણ એ હતું કે ખલીફ હારન અર રશીદ મલિકના બેટા અમદાવાદે બહુજ મહાતો હતો, અને તે ઉપરથી આસિદના બેટા યાહિયા અને તેના બેટાએને એમ કહેવાનું કારણ મળ્યું હતું કે અમદાવાદે ખલીફ ઉપર બહુધી અજાબીયે. એ પ્રમાણે પોતાનાં દિલમાં એકેક તરફના તિરસ્કાર ખતાવવાનું તેઓએ લાંબી સુદત સુધી ચાલુ રાખ્યું.

એવું બન્યું કે ખલીફ અમદાવાદ મહાન મલિકને અર્માન્યાની હાકમી બક્ષી અને તેને ત્યાં મોકલ્યો. ત્યાં તેના ઠરીકામ થયા પછી એક બહુજ કેળવાયેલા, ખબરદાર અને ચાલાક ધણી કે જે એરાકને રહેવાસી હતો, તે તેને આવી મળ્યો. આ કેળવાયેલા ખબરદાર માણસ પેશાની બહુ તંગીમાં હતો; તેની દોષત ધસ-ડાઘ ગઈ હતી, અને તેની આબાદાની નાશ પામી હતી, એટલામાટે તેણે યાહિયા મહાન આસિદનાં નામથી અમદાવાદ મહાન મલિક જોગો એક પત્ર બનાવટથી ઉમેા ક્રીધો, અને તે લખને અર્માન્યા ખાતે તેને મળવા આપ્યો. મહેલના દરવાજા આગળ આવીને તેણે એક અમલદારને પેલા અમદાવાદ જોગો પત્ર હવાલે ક્રીધો, જે તેણે પોતાના હાકમને લઈ જઈ આપ્યો. અમદાવાદે તે ઉજડાને વાંચ્યો, અને વિચાર કરતાં તેણે બહુ ધીકું કે આ રકો બનાવટબરેલો છે. તેણે પેલા માણસને પોતાની નજદીક હાજર કરવાનો હુકમ આપ્યો જેણે હાજર થઈને હાકમને કુવા દીધી, અને તેની તથા તેની દરબારની તારીફ ક્રીધી. અમદાવાદે તેને કહ્યું કે “આટલી લાંબી મંજલ કાપીને એક બનાવટ બરેલો પત્ર મારી પાસે લોવવાની તને કેમ લાલસ થઈ? પણ હિમત રાખ; તને હું નાસિપાસ કરવા નથી માંગતો.”

પેલા માણસે મોલ્યો કે “જોદાતાલા વજરને લાંબી જીંદગી બકો! જે મારા આબાદી તને કંટાળો છુટતો હોય તો મને પાછો હાંકી

કહાડવા મારે તું બહાનાં ના શોધ. આસિદના બેટા યાહિયા તરફથી હું જે કાગળ લાવ્યો છું તે ખરો છે, બનાવટ બરેલો નથી.”

અમદાવાદે કહ્યું કે “હું બગદાદ ખાતેના મારા આડતિયા ઉપર લખીને જે કાગળ તું લાવ્યો છે તે બાબે તપાસ કરવાને તેને ફરમાવીશ; અને જો આ રકો બનાવટબરેલો નહિ પણ ખરોજ સાબિત થશે તો હું તને મારા મુજકના એક જીલ્લાનો હાકમ બનાવીશ, અથવા જો તને બક્ષેશ જોઈતી હશે તો રૂપાના ૨૦૦૦૦૦ સિકા, મોટી કીમતના ઉત્તમ ઘોડા અને ઉંઠ અને એક કીમતી એલાઅત બક્ષીશ કરીશ; પણ જો આ રકો બનાવટ બરેલો સાબિત થશે તો લાકડી વડે તને ૨૦૦ ફટકા બાંધી મારવા તથા તારી દહાડી મોડી નાખવાનો હું તને હુકમ લખું છું.” પછી અમદાવાદે પેલા માણસને દીવાનખાનામાં લઈ જવા ફરમાવ્યું અને તેના મુકદમાની તપાસ થાય ત્યાંસુધી તેને જોઈતી સીજે પુરી પાડવાનો હુકમ આપ્યો. એ બાદ તેણે બગદાદ ખાતેના પોતાના આડતિયા ઉપર એક પત્ર લખ્યો, જેમાં એવી મજમુન લખી કે—

“મારી પાસે એક ધણી એક રકો લખને આવ્યો છે, જે કહેણે કે આસિદના બેટા યાહિયાએ તે મોકલાવ્યો છે. પણ મને લાગે છે કે એવું કાગળ તે લખે નહિ. એટલામાટે હું એ વિશે ખબર કહાડતો, અને આ રકો યાહિયાએજ લખ્યો છે કેકોઈ ખીજનએ તે તું જાતે જાકને તપાસ કરી નકી કરને અને મારા ઉપર ઉતાવળો જવાખ મોકલને, કે જે ઉપરથી આ કાગળની સચાઈ જુકાઈ વિષે જાણવામાં આવે.”

બપોરે આ રકો બગદાદ ખાતે આડતિયાને મળ્યો ત્યારે તે જલદીથી સવાર થઈને યાહિયા મહાન આસિદનાં મકાન તરફ ચાલ્યો. એ વેળા તે પોતાના રમુજ દોસ્તો માથે બેઠેલો હતો, અને તેની હજુરમાં મુખ્ય ખિદમતગારો હતા. આડતિયાએ તેને મલામ ક્રીધી અને પેલા અમદાવાદ તરફથી આવેલો રકો રજુ ક્રીધો. યાહિયાએ તે વાંચ્યો અને પછી તેને કહ્યું કે “તમે કાલે પાછા આવજો, હું તમને જવાંજ લખી આપીશ.”

આડતિથાના ગયા પછી પોતાના સોહજ-
તીએ તરફ ફરીને યાદિયાએ પુછ્યું કે “એક
ધણી મારે નામે જોડો રૂકો બનાવી કાઢે
અને તે મારા દુરમત પાસે લઈ જાય તો તેને
કેવા નતીએ મળવા જોઈશે ? તે સોહજતીએએ
પોતપોતાનાં વિચાર આપ્યા, અને તેમાં દરેક
જણે પેલા ધણીને કંઈને કંઈ મળ કરવાનું
જયજયું. પણ યાદિયાએ તેઓને કહ્યું કે “તમે
મધળા બન કરો છો. તમે પેલા ધણીને મળ
કરવાની જે મનાહ મને આપો છો તે ઉપરથી
તમારાં મનની હલકાઈ અને નબળાઈ દેખાઈ
આવે છે. હમાનદારના પાદ્યાહ નામદાર
ખાલીફની અમદશા ઉપર કેવી ભારી મેહર-
બાનગી છે તે તો તમે મધળાઓ જાણો છો,
અને મારી તથા અમદશાની વચે જે દુરમની
અને ખાફ છે તેની તમે જાણો છો. હવે
અમદશા (જેનાં નામની જીવાદતી હોય !)
તેણે આ જોડો કાગજ બનાવનાર ધણીને
અંજો વચે દોડતી કરાવવાનો એક હક્ક
બતાવ્યો છે, તે માટે તેણે તેને લાયક ગણ્યો છે,
અને અમારાં દિલમાંથી દુરમનીનો આતથ
જુલાવી નાખવા માટે તેને ધરંદ કીધો છે,
કે જે દુરમની આજ, વીથ વરસો થયાં વધ-
તીજ ગઈ છે. હવે એ ધણીના વચે પડયાથી
અમારા મામલાનો મુખાબાનીથી નિરો
આવશે. હવે આ ધણીએ જે કંઈ મારે
નામે લખ્યું છે તે ખરું પાડવાની અને તેની
હાલતમાં મુધારો કરી અપાવવાની મારી
ફરજ છે, એટલા માટે હું તેના લાભમાં એક
રૂકો અમદશા હવે મહિક અદ ખુલાઈ
ઉપર એવો લખીય કે જે ઉપરથી તે તે
આદતી માથ વધારે હજતથી વર્તે, અને
તેના મરતમે વધારવા તથા તેને માન આપ-
વાનું સાધુ રાખે.”

બારે પેલા ખાસ સોહજતીએએ યાદિયાને
મહાડતી આ મધળા મખુનો સંભળ્યા ત્યારે
તેઓએ તેને આશિષ દીધા. અને તેની
સખાવત તથા ભારી મેહરબાનગી જોઈ અત-
રત થયા. પછી યાદિયાએ કાગજ તથા ખડિયો
કસમ મંગાવીને અમદશા હવે મહિક ઉપર

પોતાને હાથે નીચથી મતલબનો એક પત્ર
લખ્યો :—

“દયાવંત હાતાર અને માયાજી બાદ-
તાલાનાં નામથી ! તારો રૂકો મને મલ્યો છે ;
અમદશ તારી ઉમરની જીવાદતી કરે ! તે પત્ર
મેં વાંચ્યો છે. તને મનામત જોઈ ખુશી
થયો છું. તું સુખમાં તથા આપ્યાદ હાલતમાં
છે એમ સંભળીને હું મળ છું. તું એમ
ધારે છે કે પેલા ખાનદાની ધણીએ મારે
નામનો એક પત્ર બનાવટથી ઉભો કીધો છે,
અને તે કંઈ મારો લખેલો નથી. પણ ખરે-
ખર જોતાં એમ નથી ; કેમકે તે રૂકો બના-
વટનો નથી, પણ મેં પોતે લખ્યો છે ; અને
હું જીનેદ રાખ્યું છે કે તું તારા મખી દિલ-
ચુદાઈ અને મેહરબાનગીથી અને ભડા
ખવામથી પેલા નિઝકપટ અને મખી માણ-
મની ઉમેદ અને ઇજા ખર લાવશે, અને
તેની લાયકી મુજબની તેને હજત આપશે,
તેની આદેશ ખર આપે એમ કરશે, અને
તારી ભરપુર મેહરબાનગી અને માયા તેના
ઉપર ખાસ ઉતારશે. તેને માટે તું જેખી
કંઈ કરશે તે મારે માટે કીધેલું હું ગણીશ,
અને તે માટે હું તારો જીવકારી થકશ.”

એ પછી આ કાગજ ઉપર તેણે મરતાયું
લખ્યું અને તેને બંધ કરીને પેલા આડતિયો
ખીને દિને આપ્યો તેને આપ્યું, અને અડ-
તિયાએ તે અમદશા ઉપર મોકળી આપ્યું,
જેણે બારે તે વાંચ્યું ત્યારે તેમાંની મત-
લબથી ખુશ થયો. પછી પેલા માણસને
પોતાની નજદીક બેલાવીને તેણે કહ્યું કે “મેં
તને કબૂલત આપી હતી તેમાંની જેખી બહોશ
તને ધરંદ પડતી થઈ પડશે તે હું તને
આપીશ ; માટે કહે કે તને હાકમી જોઈયે છે
કે હનામ ?”

પેલા માણસે કહ્યું કે “મને હનામ સિવાય
ખીજું કંઈ ધરંદ નથી.”

આ ઉપરથી અમદશાએ હુકમ કરીને તે
ધણીને બે લાખ રૂપાંના સિકા, પાંચ રૂપા
સાત આંધા તથા પાંચ મેરાતથી મહેલાં જીન
સાંધવા એવા દશ આરખી યોડા, (કે જેવા

ઘોડા પોદશાહી સવારીઓ વેળાજ વપરાય છે.) ક્રીમતી કાપડની વીંચ પેટીઓ, ક્રીમતી ઝેરાત સાથના દશ ચુલામ. ઘોડેસ્વારી બક્સા, એ ઉપરાંત વળી તેણે તેને હંથે સરખાવ આપ્યો, અને તે પહેરાવી બપકાદાર બનાવીને બગદાદ ખાતે મોકલી આપ્યો.

પેલા ભાગ્યશાળી ધણી બ્યારે બગદાદ ખાતે આવી પુગ્યો ત્યારે તે પોતાનાં કુટુંબને જઈ મળવા આગમજ યાહિયાના મેહલ તરફ ચાલ્યો અને તેની મુલાકાત લેવાની પરવાનગી માગી. દરબાને જઈને યાહિયાને, ખમ્પર આવી કે “આપણા દરવાજા આગળ એક આબરદાર દેખાવનો, અને ખુબસુર્ત ચેહરાનો તથા બપકાદાર લેખાસનો ધણી કેટલાક ખિદમતગારે સાથ આવી ઉભાં છે અને તારી મુલાકાતની આદેશ રાખે છે.”

યાહિયાએ રજા આપવાથી પેલા ધણી દીવાનખાનામાં દાખલ થયો, અને જમીનને બારસો દીધા.

યાહિયાએ પુછ્યું કે “તમે કોણ છો ?”

પેલા માણસે જવાબ દીધો કે “અમે સાહેબ, હું તે ધણી છું કે જે તસીખદેવીના જીવભાતથી મરી ગયો હતો પણ તે મને આફ-તોની કમરમાંથી પાછો જીવતો પ્રાપ્ત છે, અને મારી આહિયાનાં ખેદસ્તમાં મને મહાખ્યો છે. હું તે ધણી છું કે જેણે તારે નામનું એક

પત્ર બનાવ્યું, હવે, અને તે અખદ્દા. ધબન મલિકને લઈ ગયો હતો.”

“અખદ્દાએ તને શું કહ્યું ? તને તેણે શું આપ્યું ?” યાહિયાએ પુછ્યું,

“તારાં મોઢાં દિલ અને સખી દીલચુદાઈથી ઉપજતા કાપડા તેણે મને બક્ષા છે,” પેલાએ જવાબ દીધો. “તેણે મને દોલતમંદ બનાવ્યો છે, અને મારા ઉપર ખાસ મેહરબાનગી કરીને મને નવાજ નાખ્યો છે. તેની સંધળી બક્ષેશો અને ધનાઓ હું સાથે લાવ્યો છું. તારા દરવાજા આગળ તે સંધળું છે, હવે તારે ગમે તેમ તેના વું નિકાળ કર.”

“જે કામ મેં તારે માટે કીધું છે તેના કરતાં જે કામ તેં મારે માટે બંજાવ્યું છે તે બેહતર છે. મારી તરફના મોઢાં ઉપકાર અને ભારી સખાવતને વું લાયક છે. કમ્પેકે મારી અને તે મોઢા દરજ્જાના સાહેબની વચે જે દુસ્તની હતી તેને તે દિલાજાની બરેલી મોહબત અને મિત્રાચારીમાં બદલી નાખી છે. એટલામાટે અખદ્દાએ તને જે કંઈ આપ્યું છે તેને મળવું જ મારેખી તને આપવું.”

આમ કહીને યાહિયાએ પોતાનાં માણસોને ફરમાવ્યું કે આ ધણીને અખદ્દાએ જેટલી કપડાંની પેટીઓ, નાણાં અને ઘોડા વગેરે બક્ષ્યા હોય તેટલું ખીજું આપવું. આથી પેલા આદમી અસહ જીવી આખા દોલતમાં હતો તેણે તે આ બિ સખી દિલચુદાઈના સાહેબાની મેહરબાનગીથી પાછો આપ્યાદ થયો.

તબીબો શું કહે છે ?—તખીબો પોતાના અનુભવ ઉપરથી જણાવે છે કે જેમ જેમ દુનિયા જુની થતી જાય છે તેમ તેમ તે સુધરતી અને મોજાલી બનતી જાય છે, અને તેમ તેમ માણસો વધારે ગોંડા બનતા જાય છે. આગળાં વરસો કરતાં હાલ ઘેલાંપણું થયું વધી ગયું છે, અને તે સુધરેલી મોજાલી રીતબાતનું પરિણામ છે. વળી તખીબો એમખી કહે છે કે સંધિવાં મર્દ કરતાં ગરમ રત્નમાં વધારે જોર પડે છે.

આખી વેદ જણાવે છે કે દર પંદર માણસે એકજ માણસની આખાં દરેક રીત તનદુસ્ત હોય છે.

તખીબાનું એવું પણ કહેવું છે કે સ્ત્રી કરતાં પુરૂષમાં અંધારો વધારે જણાય છે.

ઘેલાપણું એવેખી ઉતરે છે; અને તખીબો જણાવે છે કે દુનિયાના સર્વ ઘેલાઓમાંના એકો ભાગ એક ઉતરેલાં ઘેલાપણાના ભાગ છે.

તખીબો કહે છે કે ખીમારીનું થયું સાધારણ કારણ અડપથી એરાક આઈ લેવાનું છે. તેઓ જણાવે છે કે એકશા ખીમાર ૧૬ દર્દીઓ પા કલાતમાં મોજન પુર કરવા માટેની મુજ તરફ ખીમાર પર છે.

વાધ કેળવનાર એક બંગાળી.

એક બંગાળી ચોપાનિયામાં વાધ કેળવનાર એક બંગાળી બાજુ સાયની મુકાકાતના હેવાલ પ્રગટ થયો છે, જે દેશીઓની હિમત અને ચતુરાઈના અસાધારણ દાખના તરીકે જાણવા જોઈએ.

બાજુ શીયામ કંત બાનરજી ઢાકોના રહેવાસી છે. તે ૩૯ વરસની ઉમરનો એક જવાન શખ્સ છે. તે બંગાળ પ્રાંતનો રહેવાસી છે એવો ખ્યાલ મનમાં રાખતાં તે પોતાની ઉમર કરતાં પણ જવાન દેખાઈ છે. કેટલીક વાર્તાઓની વાતો પછી મેં વાધ કેળવવાની બાબત આગળ ધરી. મીઠા બાનરજીએ કહ્યું કે:—“છેલ્લાં દસ વરસ થયા હું વાધ સાથે એણે કરતો આવ્યો છું. અગાઉ ધીજ વાધ કેળવવાનો અભ્યસરો હોવાથી હું કસરતખાજ અને કુસ્તી રમનાર બન્યો. કેટલાક વખત લગણુ મેં હિંદી સરકસતું કામ અદાવું. ઢાકા કૌલેજમાં કસરત કરતાં અને ઢાકાના દેશી કુસ્તી રમનારાઓની કુસ્તી રમતાં શિખ્યો. હિંદી સરકસના મનેજર તરીકે મેં સનમગજ જે સીલેટ પ્રાણીમાં એક નાનું શેહર છે, તેની મુકાકાત લીધી. તે જગાના યોગક ઉતરતી પંક્તિના મહેમંદનાએ એક ચિત્તાને પકડ્યો અને લોકોને તે દેખડાવતી પોતાનું ચુમરાણુ કરવા લાગ્યા. મેં તે પ્રાણીને તપાસવા જવા અને જોવાને મનપર લીધું. તેને જોતાં વારજ પ્રાણીઓ કેળવવાના અને જેમ પુરોપિથત સરકસવાળાઓ કરે છે તેમ પિજરામાં તેની સાથે એણે કરવાની વિચાર મારાં મનમાં આવ્યો. મેં તે ચિત્તાની કીમત આપવાની માગણી કરી અને તેના ધણીઓ મને તે વેચવાને કમ્પ્લેટ થવાથી મારી ઉપર તે ચોકડી આવવામાં આવ્યો. મારા કબજામાં તે આવ્યા પછી ‘નીને’ અથવા ચોથે દિવસે મેં તેના પિજરામાં દાખલ થવાનું ચર કર્યું. પહેલાં યોગક પ્રસંગમાં તેણે મને એવું મારવાને બળવાન કોશિશ કરી, પણ તેના ચુસ્ત તપ્ત કરવાને મેં કંઈ પણ તક આપી નહિ.”

મેં જાણવા માંગ્યું કે “તમે તમારે પોતાને હાથે તે પ્રાણીને ખવાડતા હતા કે?”

“નહિ, કદી નહિ.”

“ત્યારે તમે તે પ્રાણીને તમારા કબજામાં લાવવાને કેવી હિંમત ચલાવી?”

“એ સવાલનો જવાબ આપવો મુશ્કેલ છે. હું માનું છું કે આવાં યુગની અને લોકોના તરફમાં હેવાનો જેવાં કે વાધ અથવા ચિંહને તાલે કરવાની માલુમમાં જે શક્તિ છે તે એક આદર્શ બક્ષે છે, દરેક જાણુ તે બક્ષે ચેળવતો નથી, અને જેને તે મળતી નથી તે ગમે એટલી કોશિશ કરવા છતાં મેળવી શકતો નથી. તોપણ મારી પાસે એક છુપી કળા છે, તે કંઈ નહિ પણ હિમત છે. જેને તમે ભય કહેછો તે મેં મારી જીંદગીમાં કદી જી જાણ્યું નથી. પહેલેજ દિવસે જ્યારે હું વાધના પિજરામાં દાખલ થયો ત્યારે મારે અંતકરણ ભયથી જરાકળી પુઠ્યું નહિ. તે આ જાતની હિમત છે કે જે તમને યુગની હેવાનને તાલે કરવાને શક્તિ આપે છે. જો વાધની સાથે ઉભા રહીને તમે ભયની જરાકળી નિચાણી બતાવશે તો અચિત તે તમારી ઉપર ધસી આવશે. જ્યારે વાધને હું આજુક વડી કેળવતો હતો. ત્યારે ભયને મારાં અંતકરણમાં કદી હું દાખલ થવા દેતો હતો નહિ. જે વરસ સુધી મારે પહેલા ચિત્તો મારી સાથે હતો, જે પછી તે મરી ગયો. સનમગજના આ ચિત્તાનાં મરણ પછી યોગ દિવસમાં મેં ખીજ જે ખરીદ્યા. મેં પહેલા ચિત્તાને તાલે કરી તેના કરતાં યોગ વસ્ત્રમાં આ મારા ખીજ જેને કેળવી શક્યો. તોપણ આમાંનો એક ટુક વસ્ત્રમાં મરણ પામ્યો, નથી મેં પણ વધારે ઉમર પુગેલા ચિત્તાઓ ખરીદ્યા. ત્યાર પછી બંગાળનો પાદશાહી વાધ, જે મંદરખત ખાતે પકડાયો હતો, તેની સાથે લડવાની મેં હિંમત કરી. બાવલના રાજા રાજેન્દ્ર તારાણુ રાખજહાદુરે એક મારો બંગાળી વાધ મને ભેટ આપ્યો. આ પ્રાણી

આથે હું પડતા ગયો. પડનાનો તવાળ બહા-
 દુર મારા વાઘ સાથે મને રમતો જોવા
 આપ્યો. હું પિત્તરામાંથી બહાર આપ્યો ત્યારે
 નવાળ બહાદુરે મારી નજદીક આવીને કહ્યું
 કે:—આ વાઘ સાથે એક કરવાનું તમારે
 મનસે ધણું સહેલું હોયું જોઈએ, કારણકે
 તમે તેને કેળવ્યોછે અને ઘણો ખર્ચ પાડ્યો
 છે. જો તમે કોઈની વાઘ, જેને તમે કેળવ્યો
 નહિ હોય, તેની સાથે લડી શકો તો તમે
 તમારી હિમતનો અને કુવતનો અવિત ધણો
 મારે દેખાવ કર્યો. ત્યાર પછી નવાળે
 પોતાની મોટી વાઘણ સાથે તેણીનાં પિત્ત-
 રામાં લડવાનું મને નોવું થયું. મેં જવાબ
 આપ્યો કે જ્યાંસુધી તે પ્રાણીને હું જોઉં
 નહિ ત્યાંસુધી તે નોવું કબૂલ રાખી શકતો
 નથી. ખીજી સહવારે મેં નવાળની મુલાકાત
 લીધી અને તેણે મને પોતાનું શિકારખાનું
 બતાવ્યું. જેથી તે વાઘણ મને દેખાડવામાં
 આવી તેવુંજ મેં નવાળને કહ્યું કે તેણી
 ને હું એક કરીશ. નવાળે પૂછ્યું કે ‘આ
 પરાક્રમ કરવાને તમે ક્યારે તૈયાર થયો?’
 મેં જવાબ દીધો કે ‘જો તમે નામદારની
 મરજી હોય તો આ પજોજ હું તૈયાર છું,
 પણ ધનામ તરીકે હું વાઘણનીજ માગણી
 કરીશ.’ તે જગાના લોકોમાં તે વિષે પુરતી રીતે
 જાહેરખબર માટે થોડો વખત આપવો જોઈતો
 હતો, તેથી થોડા દિન ઉપર તે એક મુજતથી
 રાખવાની મેં માત્ર નવાળની રજા માંગી. નવાળ
 કબૂલ થયો. દરવિંસે દિવસે સરકસની છાવણી
 આગુર અને ઉત્કંઠિત જોનારાઓથી જભાઈ
 જતી હતી. લોકો ધણા દૂરનાં મોકો—જેવાકે
 ઘનાપોર—થી આયાં હતાં. જ્યારે હું તે
 વાઘણના પિત્તરામાં દાખલ થવા કરતો હતો
 ત્યારે નવાળ બહાદુર મારી નજદીક આપ્યા
 અને કહ્યું કે:—‘આ વગર કેળવાયેલાં
 હેવાન સાથે લડાઈ કરવાનું સહાશ માત્ર સાથે
 ઉઠાવવાની વિચક્ષણ હિમત, જે તમે બતાવેલો
 તેને માટે હું આ વાઘણ તમને બક્ષીશ તરીકે
 આપવાને તૈયાર છું. તમને પિત્તરામાં દાખલ
 થવાની ખરેખર ગરજ નથી! ક્યુ, મેં

નવાળની માથાણુ દરખાસ્તનો લાભ લેવાને
 કીક ધાર્યું નહિ, કારણ કે આ અમાધરણુ
 એક જોવાને તમાશગીરો, આપ્યા હતા, તેઓને
 ઠગવામાં આવતા હતા, તેથી મેં મારો સખુન
 રાખ્યો, પિત્તરામાં દાખલ થયો, વાઘણ સાથે
 ખેલો કીધા અને તે હેવાનથી કંઈ પણ ધન
 પામ્યા વગર કુત્તેહતી ધામધુમ સાથે બહાર
 આપ્યો. નવાળ મારીપર એટલા તો ખુશ
 થયો હતો કે વાઘણની બક્ષીશમાં એક હજાર
 રૂપિયાની ટેલી અને બે સુંદર અરખી ઘોડા-
 ઓનો તેણે ઉમેર્યા કીધો. હજી સુધી તે
 વાઘણ, જેને મેં “બેગમ” નું નામ આપ્યું
 છે, કારણકે તે નવાળ તરફથી મને બેઠ મળી
 હતી, તે મારી પાસે છે.”

“વાઘો સાથની તમારી ધણીક લડાઈઓ-
 માં કદી તમે પોતાને મોટા બચમાં આવી
 પડેલા દીકા હતા?”

“હા, વાઘો મળતાવડો સ્વભાવ ધરાવવાને
 આશીર્વાદ મેળવેલા હોતા નથી. નજીવાં કારણો
 તેમને ખરાબ સ્વભાવમાં બદલી નાખે છે.
 રમતાં અને કુદતાં, વાઘ તરતના યુસ્ત્રાની
 નિશાનીઓ એકાએક બતાવે છે અને તમને
 એ ચાંતે મારવાની ગોડવણ કરે છે. જો તમે
 તેજ પજે પાછાં પગાં ભરીશો, તો મોતની
 શિક્ષાને પાત્ર થાઓશો. એક પ્રસંગે મારું
 માથું વાઘનાં મોહોડાંમાં આપેલું મને માલમ
 પડ્યું, જેમાંથી ધણીખરી અશકત હાથે
 મારા હાથોથી તે વાઘનાં જડખાંઓ જીરું
 કરીને મેં મારી મેજે બહાર કાઢાડ્યું. તે વખતે
 માત્ર જરાકજ મને એ ચાંતે તેણે માર્યા હતા.
 ધણી વખત મેં મોટા વાઘોથી માર આધી છે.
 હુમલીમાં ખેલો કરતો હતો તે વખતે એક વાઘ
 મારી છાતી ઉપર ચડી ખેડા હતા. આ ઉપર-
 થી થોડાક પુરોપિયન મૂઠસ્યો જોઓ હાજર હતા
 તેઓ તે જગ્યા છોડી ગયા, જ્યારે થોડીક
 બાનુઓ બેભાન થઈ હતી. મારાં માલુસો ગભ-
 રાટમાં પડ્યાં અને તે પ્રાણીને મારી નાખવાને
 ખંદુક સાથે આપ્યાં. આવી કંઈ પણ ચીજ
 કરવાને મેં તેઓને મના કીધા, પણ ગોસની
 એક આખી ટાંગ લાવવાને કહ્યું. મને જ્યા

દેવાને આ લાલચે પણ તે વાંધને નહિ પમાડ્યો નહિ. પણ થોડાક વજન પછી તે લલચ્યાયો અને ગોમની ટાંગપર તેણે ટાંપ મારી. તરતજ હું ઉભો થઈને પિજરમાંથી બહાર આંચ્યો.”

“શું તમે તમારો મરક્ય પાછો કરવાને ધારણ રાખો છો?”

“નહિ. પણ થોડાક ખેતી કરતા વાણે અને સિંહો સાથે પુરોપ તરફ જવાની આલેશ રાખું છું. હમણાજ કેટલાક પુરો-પિયનો બે મોટા આફ્રિકન સિંહો પોતા સાથે કબકતામાં લાયાછે. તે જોડીના તેઓ ૩૩૦૦૦ માગેછે. જો કોઈ ચપ્પસ સિંહોની આ જોડીની ભેટ કરવાને મને વચન આપે તો પિજરમાં તેઓ સાથે લગવાને હું તૈયાર છું. પણ આવી રીતે મને ઉત્તેજન આપે એવા કોઈ ચપ્પસને હું જોતો નથી.”

“મારામાંબળવામાં આવ્યું છે કે તમે તમારી છાતી ઉપર મારી પથરો મુકીને તેના કટકે કટકા કરો છો. તે વિષ મને તમે સૂચવું કહેશો?”

“કુકીનાનાં રાજ્યએ એક વજ્રે મારી ૩૫૩૩ કહું. કે બગાળીઓ જે ચીજોમાં મુરુરાઈ અથવા માત્ર હિમત દેખાડાવવી પડતી હોય તેમાંથી બીજી યાત્રિના સોજોને દુરાવી થકેછે, પણ વિશ્વકેષુ અંગની કચરોમાં લાપક હોતા નથી. ત્યાર પછી રાજ્યએ કહું કે “એક

હિંદુસ્તાની કુસ્તી એકનારે મારી નોકરીમાં હતો, જે ત્રણ મણના ભોજનો એક પથર પોતાની છાતી ઉપર મુકીને ભાંજી શકતો હતો! મેં રાજ્યને જણાવ્યું કે સેહલાઈથી હું તેમ પ્રભાણે કરી શકું છું, અને મેં મારે વચન રાખ્યું. છ મણના ભોજનો એક પથર મારી છાતી ઉપર મુકવામાં આવ્યો હતો અને તેને ભાંજીને કટકે કટકા કીધા હતા. હમણાં હું ૬૫ મણના ભોજના પથરો મારી છાતી ઉપર મુકીને ભાંજવા દઈ છું.” (અહીં સવાલ પૂછનાર જણવેછે કે મેં પોતે અહિં અથવા પંદર માણમના ટોળાંને અગ્યાર મણના ભોજનો એક પથર ઉપાડીને બાજુ શીયામ કંતની છાતી ઉપર મુકતાં અને મજબૂત બાંધાના બે માણસોને મોટા દુયોડા પતી બાજતા જોવાછે.)

“આવાની તમારી મુખ્ય જીવંચો શી છે?”

“હું દરરોજ દોઢ શેર માંસ, બાફેલા આખાનો થોડાક જથ્થો, અને વળી થોડાક ધંડાં ખાઉં છું.”

“કોઈ પણ દેશી વસ્તુ લેવાની તમને ટેવ છે કે?”

“નહિ, મુશ્કેલ નહિ. આ અને કાશી પણ હું લેતો નથી. જો આ મારી તંદુરસ્તી માખવા માગતા હોય તેઓને તે જેર સમાન છે.”

દો. પા. દો.

એક પાર્શ્વી બાળ કવિ.

પ્રખ્યાત ઇંગ્લેન્ડ કવિ એલકઝાન્ડર પોપ પોતાને માટે લખી ગયેછે કે “મને નાનપણથી કવિતા જોડવાનો શોક હતો; હું કંઈ મહેનત વિના કાવ્ય બોલતો અને કવિતા પોતાની જેમ મારાં મગજમાં પેદા થઈ મારાં મોઝાડાં વાટે બહાર નિકળી પડતી હતી.” પોપને માટે કહેછે કે તે ૧૧ વરસની વયથી કવિતા બતાવી જાણતો હતો. કાગળનો એક ટુકડો મળ્યો કે તે ઉપર તે પોતાની લીટીઓ ઉતારી લેતો હતો, અને આગપાગનાઓ આગળ તે વાંચી બતાવી તેમને ખુશ કરતો

હતો. એજ કિશોરો એક બાળ કવિ મુજ રાંતમાં શ્રી દમણ શહેરમાં જન્મ પામેલો જોહેર થયેછે. વધારે ખુશહાલીની બિના એ છે કે તે એક પાર્શ્વી કવિ છે. તેણે ક્યારથી, માને પોતાની કેટલી વાની ઉમરથી કવિતા રચવા માંડી તે અને જાણતા નથી; પણ “માયિક મગ્ગલ” ના કવિ અધિપતિ મીંઠ દાદી તારાપોરવાળાએ જે કંઈ જોહેર કહ્યું છે તે ઉમરથી અને જોડાયે છેવે કે તેનું વય હાલ ૧૬ વરસનું છે, અને એ ઉમરે તે મારી કવિતા રચી જાણેછે. આ પાર્શ્વી કવિ અરવેશર

કુશલ જી અખરદાર નામનો છે, અને એ
ખાળકના ખનાવેલા જે નમુનાઓ અમે જોયાછે
તે ઉપરથી તે યુગ્મરાતી પિંગળધીજી નહિ
પણ કવિતાના અવશ્ય ચણગારોથી અખરદારજી
હિસેછે. નીચે તેનાં રચનાં કાચના અમે જે
નમુનાઓ ઉતારી લીધાછે તે ઉપરથી વાંચ-
નારને આ પાર્શ્વી કવિની અખરદારીનું મારું
માન થયા વિના નહિ રહેશે. મીઠા દાદી જોડે
મીઠા અખરદારને સવાસ જવાળો થયાછે;
એટલેજે “દિલજન” ના તખલ્લુસથી જાણીતા
થયલા વડા કવિએ પુછેલા પ્રશ્નોના નાના
કવિ અખરદારે અખરદારીબરેલા ઉત્તરો
આપ્યાછે. આ મધળા પ્રશ્નોત્તર “દોહરા” ના
સાધારણ અને સરળ વચ્ચનમાં રચાયલાછે,
જેમાંથી જોવાનું એટલુંજ છે કે સામાન્ય
વાંચનારને સમજાયે કહણ એવા સવાસો ખરા-
ખર સમજી લઈને તેમના કેવા ચતુરાઈબરેલા
જવાબો આપવામાં આપ્યાછે. આ દીવાલો
વધારે નહિ લખાવતાં અમે ઉપલી પ્રશ્નોત્તર-
માળા “માસિક મનહ” ઉપરથી હેઠળ સદાખરી
ઉતારી લખાયે છિયે.

(દોહરા.)

પ્રશ્ન.

નર સાથી નિંદાય છે?—ત્રિયા તણું શું તેજ ?
કોણ જન્મત જન્મ જોગવે ?—શું નહિ શીટ રેજ ?
ઉત્તર.

હુશીયથી હુનિયા વિષે, નર નિશ્ચય નિંદાય;
પાળે પતિવ્રત શિળ થઈ. એ સ્ત્રી તેજ મનાય.
સમય સાચવી કામ લે, જરા જગમાં લે તેજ;
ટેવ પડી પ્રખ્યાત તે, હદી ન શીટ રેજ.

પ્રશ્ન.

યાય સફળ ભવ શા થકી ?—પામે કોણ પ્રકાર ?
સંત સદા શું સાચવે ?—પ્રેમીને શી ખ્યાલ ?

ઉત્તર.

સતકર્મે ભવ છે સફળ, પામે સત્ય પ્રકાર;
સંત સદા સત સાચવી, મુખે ધરે દરિ વાસ.
પ્રેમી નિજ પ્રિયવિષ્ણુ હરે, રહે સદાય વદાસ;
તલપે પ્રિયની ભેટ યદિ, પ્રેમીની એ ખ્યાલ.

પ્રશ્ન.

ધીર તજે ધનવાન તો ?—કાયરનું શું કામ ?
વહું સર્વથી વિશ્વમાં ?—નિશ્ચળ કોણું નામ ?

ઉત્તર.

ધીર તજે ધનવાન તો, ધિક તેણું ધન નામ;
ધીર મુકી પાછો પડે, એ કાયરનું કામ.
વહું વિશ્વમાં તો સદા, લોભી ગણશે કામ;
વહું સર્વથી વિશ્વમાં, નિશ્ચળ પ્રભુનું નામ.

પ્રશ્ન.

પ્રેમ અખંડિત કોણુનો ?—કોણું મન મસ્તાન ?
જતાં રહે શું જગતથી ?—કોણું ન ભૂલે માન ?

ઉત્તર.

પ્રેમ અખંડિત ધરાનો, સૌપર એક સમાન;
મૂરખ ને અભિમાનિનું, જણી મન મસ્તાન,
માયા સર્વ વિનાશિ છે, જગથી ભય નિદાન;
મન જેણું અતિ મુજ છે, તે નહિ ભૂલે ભાન.

પ્રશ્ન.

માયા મારે કોણુને ?—કોણું ભોગવે દોર ?
કોણું લગવે માત કુખ ?—કોણું ધર છે ધોર ?

ઉત્તર.

માયા મારે મૂર્ખને, રંક ભોગવે દોર;
કપુત લગવે માત કુખ, કુસંપિ ધર છે ધોર.

પ્રશ્ન.

જરાહિણ કોની છંદગી ?—શું છવતા નહિ ભય ?
હડવી માયા કોણુની ?—કોણું ન પરવશ થાય ?

ઉત્તર.

વ્યસની વ્યથિચારી તથા, જુઝારિ જાહો હોય;
જરાહિણ તેની છંદગી, જરર સૌ જન જોય.
જિવતાં કે દિન જન તણો, મિતિ સ્વભાવ ન ભય;
ઘટનો ઘાટ કુંભારનો, મરડયો નહિ મરડાય.
હડવી માયા કાળની, હદી ન પાછો ભય;
સર પરાક્રમ કોઇને, પરવશ તો નવ થાય.

પ્રશ્ન.

નરે કોણું નિર્દોષને ?—નર કેરું શું નૂર ?
ભૂપતિ કેમ ભલો ઠરે ?—પ્રેમ કોણુનો પૂર ?

ઉત્તર.

નિર્દોષ જન નિર્દોષને, નડવામાં ચકચૂર;
સત્ય સદાયરણી રહે, તે નર કેરું નૂર.
ભૂમિ વિષે શુભ ન્યાયથી, ભૂપતિ ભલો બહુાય;
દરેક પ્રેમથી પૂર પણ, માત પ્રેમ પુર ધાય.

પ્રશ્ન.

કોણું સારણું સંતોષને ?—કોણું ધરે નવ ધીર ?
સોભે કોણું સત્તા વિષે ?—કોણું વિશ્વમાં વીર ?

ઉત્તર.

જ્ઞાનિ સારણું સંતોષને, સદા ધરે મન સ્પીર;
કાયર નર ને બાવરો, લેસ ધરે નવ ધીર

રોએ સદા સમાવિષે, જ્ઞાનિ પ્રસુખ નિરધાર ;
કવિ કાવિદ ને સમ્મનનો, દિષે સમામાં સાર.
કામ ક્રોધ મદ લોભ ને, ધર્મ રાત્રુ ગણાય ;
જેણે એ વરા રાખિયાં, તે સત વીર મનાય.

પ્રશ્ન.

ગણિયે ગમાર કોણને ?—જોડે ન કોની જોડ ?
અબળાનું અભિમાન શું ?—કવિજનનો રો કોડ ?

ઉત્તર.

કરે વિચાર ન આનનો, બવિધ્યપર આધાર ;
દાસે આવી તક ખુલે, પછિ પરતાય અપાર.
અંધ બને નહુયા છતાં, અતિ થાય ખુવાર ;
અસની નગારી બને, ગણિયે એજ ગમાર.
જોડે કદી નહિ જગવિષે, જોડે હરિની નહુ ;
ઉદાર ઉજળો સર્વથી, કરે મુઝિમાં આણુ.
હોય બહી રૂપવંતિ ને, પતિ જેનો વિદાન ;
સંધે પાળે ધર્મ એ, અબળાનું અભિમાન.
સત્ય જોધ આપે સદા, બરી બતાવી જોડ ;
શુદ્ધ પંથ દુનિયા પળે, કવિજનનો એ જોડ.

પ્રશ્ન.

શું બહાણું રણધીરને ?—નેક તણી રી નેમ ?
પંડિત શું પૂછે નહિ ?—પરગણુ કોનો પ્રેમ ?

ઉત્તર.

નામ પ્રિય રણધીરને, વિશ્વે હોય વિરોધ ;
બલે નથ નિજ છપ પણ, હલે નહિ લવલેશ.
સદાચરણિ જનપર સદા, પૂર વસાવે પ્રેમ ;
શુભિજન નામ વધારેડું, નેક તણી એ નેમ.
મન જોડે પૂછે નહિ, પંડિત જન સાક્ષાત ;
પરમારથી પુરજ તણે, પરગણુ પ્રેમ આપત.

પ્રશ્ન.

કોણુ બલો ભવ જોગવે ?—કોણુ લભવે કળ ?
કહિ જનુનીનું ધન જિવન ?—કોણુ પાપનું મૂળ ?

ઉત્તર.

જ્ઞાની સત્ય જનો વળી, જેને સચણી નાર ;
સંધે વસે સજોડ જે, કલેશ નહિ કો વાર.
સખતાનાં શુભ કર્મથી, સુખમાં રાજ સાર ;
એજ બલો ભવ જોગવે, સુખી રહે આ કાર.

વહીલનાં શુભ નામને કુકર્મથી દણ મૂળ ;
શીર કલંક ચઢાવિ ને, કપુત લભવે કળ.
સચુત શર સચણી દિલે, દીપે સત્ય હકળ ;
એનિ જનુનિનું ધન જિવન, લોભ પાપનું મૂળ.

પ્રશ્ન.

ધટે ન ગોરવ કોણનું ?—સરસ કોણનો સંગ ?
કોની પ્રતિમાં પુજ્ય છે ?—કોની આશા ભંગ ?

ઉત્તર.

ચતુર-જ્ઞાનિ ને શરનું ધટે ન ગોરવ અંગ ;
સંત તથા શુભ કાચનો, સરસ ગણાયજ સંગ.
પ્રતિમા ધરમી પુરપની, પૂજ્ય ગણાય નિદાન ;
ધર્મની લીલા વિષે, જેનું તન મન ધ્યાન.
મૂર્ખ ચહે રસ કાચનો, કાચર જિતવા જંગ ;
કમ બળ સુજન ગણાવવા, એની આશા ભંગ.

પ્રશ્ન.

શું સાચું સંસારમાં ?—હિલ કોનું દરિયાવ ?
જેઅકલી રાથી બળે ?—ચહે કોણનો ભાવ ?

ઉત્તર.

જગ માયા સૌ નહુ છે, નહુ સૌ દેખાવ ;
સાચું હરિનું નામ હિર, ઉદાર હિલ દરિયાવ.
સજન તણું શુભ દેખિને, જેઅકલી બળનાર ;
ચહે ભાવ જાડુ તેહનો, જેની અછત અપાર.

પ્રશ્ન.

કોણી ભમરો ક્યાં ભમે ?—મળે કોણને માન ?
શા રા લાભ સુસંગથી ?—કયો દુખી દિલનન ?

ઉત્તર.

ભમરો કોણી પુષ્પનો, ભમી કરે રસપાન ;
જ્યહિતમર શરવિરને, મળે સહીમાં આન.
સત્સંગે જન જરા વધે, સર્વ કરે સત્કાર ;
તે દુખિયો દિલનન છે, પરહિત પર બળનાર.

પ્રશ્ન.

કયે હેત વસાવિને, પૂછું એક સવાલ ;
બાલક-કવિ મુજ કોમનાં, સત્ય કોણનું બહાલ ?

ઉત્તર.

મુજ મતિસમ ઉત્તરદિપા, કવિ નયિ છું હું બાળ
સુષુભિ મિત દિલજીન લાં, સત્ય માતનું બહાલ.

હવેસી કાજો કયારે થાય ?—જાં ફેરાવેરી
નામે એક તખીને પોતાના જાતી અનુભવ
ઉત્તરથી એવું જાહેર કીધું છે કે હવેસી બાળકો
કાંઈ જન્મથીજ કાજાં હોતાં નથી પણ ઉમરે
પુખ્ત પછીજ તેઓની આમડી કાજો રંગ
પડે છે. જન્મ વેળા આ બાળક એક સુરે-

વિષન બાળકના જેવાજ કીરમજ રંગનું હોય
છે; પછી તે જાંબુડો રંગ પડે છે; પંદરમે
દિને તે ચોક્કસ રંગનું બને છે, અને પછી
આસ્તે આસ્તે આમડીના રંગ બદલાઈને વરે
પુખ્ત પછી તે પોતાનાં માતપિતા જેવા રંગનું
બને છે.

વિવિધ વિષયો.

અમ્બયળ જેવી અમેરિકન નાળિયેરી.

કુચ્ચાનો ટાપુ ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકા વચ્ચે આવેલા કેરીબિયન સમુદ્રમાં આવેલો છે, અને આજ સુધી તે સ્પેનને તાબે હતો; પણ ગયાજ માસમાં અમેરિકા સાથની સ્પેનની લડાઈમાં તેણે તે જાણ દીધો છે. એ ટાપુ પહેલાં ફ્રાંસ પછે; જમીન માતખર છે એટલું જ નહિ પણ આબોહવાની ઘણીજ સારી છે. કુદ્રતની ગોથા બાર હાથની મહેરબાની તેના ઉપર છે. ત્યાં વળી જલતજલતાં નવાઈ સરખાં મોટાં ઝાડાની પણ એવી બહોળ થયેલી છે કે એકતની મહેનત વિના કુદ્રત પોતેજ રહેવાસીને જોઈવી ઘણીએક જાનસો પુરી પાડે છે.

આ નવાઈ જેવાં ઝાડામાં મોંઘી પહેલાં દરજ્જે તાડમહાડની જાતનાં ઝાડ બોગવે છે, જેમની કુચ્ચામાં એક બે નહિ પણ ૨૬ જુદી જુદી જાતો છે. એ ઝાડો રહેવાસીઓને છાપડો, ઓરાક અને જાંઘી પુરી પાડે છે. આ ૨૬ કિંમતનાં ઝાડામાં મોંઘી ખુલ્લમુર્ત અને મોંઘી કીમતી 'પાંદશાહી મહાડ' ને નામે ઓળખાય છે. આપણી નાળિયેરીઓની માફક તે ઉચું મીઠું ઉગે છે. તેનું થડ છેક મથાળાં સુધી ઊંચી કાટકું હોય તેવું ચક્રાકાર હોય છે, અને મથાળે એક જબરદસ્ત ફુલ ખીલી નિકળ્યું હોય તેમ તેનાં લાંબાં પાંદડાંઓની ડાળીઓ ચોતરફ ગોળાકારમાં વિખરાયેલી જણાય છે. ત્યાં એ ઝાડ અમ્બયળી જેવું ગણાય છે, તો જોકે તે ત્યાં બહુ સાધારણ છે. તે એતરેમાં, બાગોમાં, જંગલોમાં અને જ્યાં ગમે ત્યાં ઉગે છે. તે ખીણમાં તેમજ પહાડ ઉપર પણ ઉગે છે, અને જ્યારે મેદાનમાં મંખ્યાબંધ ઉગે છે ત્યારે તેની ઘટ્ટા ઘણીજ સરખા લાગે છે.

આ ઝાડ આશીર્વાદ પામેલું ગણાય છે, કેમકે તેના દરેક ભાગમાંથી માણસજાતને ઉપયોગી થઈ શકે એવું કાંઈને કાંઈ મળી આવે છે. તેનાં મુળિયાં દવાનાં કામમાં આવે છે; તેનાં થડની છાલ હોતી નથી અને આપણા

તાડમહાડની પેઠે તે વચેથી ચાખવાળી હોય છે; પણ બાહારનો ભાગ કાંચ જેવો કઠણ હોવાથી ત્યાંથી તેનાં પાટિયાં પાડીને તેમનાં બાકી, ટેબલ અને ખીજો ધરને બરનો સામાન બનાવવામાં આવે છે. આમાંથી વળી નેતર જેવી લાકડીઓ ઘડી કાઢવામાં આવે છે, જેઓ રોગાન લગાડવાથી બહુ શીલે છે. પાંદડાંઓ થડને મથાળે વચોવચમાંથી એક ફુલગાની માફક ટુટી નિકળે છે, અને પછી એક 'ડાળીતું' રૂપ લે છે. જેમ જેમ નવા ફુલગા ટુટતા જાય છે તેમ તેમ છેક નીચેની ડાળીઓ ધરડી થઈ ટુટી પડે છે, અને તે છાપરાં છાવાં, યા ટોપળીઓ બનાવવા વગેરેનાં કામમાં આવે છે. આપણી નાળિયેરીનાં પાંદડાંમાં ને આમાં ફક્ત એટલો છે કે ડાળી કાપીને તેને પાણીમાં ભિંગણ્યા પછી પાંદડાંને જેમ વાળિયે તેમ વળે છે, અને વળી અખંડ હોવાથી કેળનાં પાંદડાં મિસાલ ભોજન સુધી જમવાનાં કામમાં પણ આવી શકે છે. કુચ્ચન એટલે આ નરમ કીધેલાં પાંદડાંઓને એક છેડેથી ગોળ પિંડાંમાં વાળીને પછી તેની બાલદી બનાવે છે અને તેમાં પાણી ભરે છે, એટલું જ નહિ પણ તેમાં કુખં, ચર્ખી, માખણ, ઇંડાં અથવા ગમે તે વસ્તુ ભરી શકે છે. એ બાલદી આ રીતે સુકાયા મેદાનમાં પાંદડાંની ગરજ આરે છે એટલું જ નહિ, પણ જરૂરને વખતે તેને સુલે ચકાવી તેમાં ઓરાક પણ પકાવી ચકાય છે ! પાંદડાં અને ડાળીમાંનાં કુદ્રતી પાણીને લીધે તે બળી જવું નથી; એટલું જ નહિ પણ તેમાં પકાવવા સુકેલાં પાણીમાં નિમક નાખવાની પણ જરૂર પડતી નથી; કેમકે ઝાડમાંનું નિમક તેની ખૂટ પુરી પાડે છે ! વળી એમની ફરે છે કે ઉપર સુજળ બનાવેલી પાંદડાંની બાલદીઓમાંથી નિમક પેદા કરવામાં આવે છે, અને એવી ૧૨ બાલદીઓ હોય તો એક રતલ નિમક નિકળી શકે છે !

આપણી નાળિયેરી યા તાડની માફક આ ઝાડ ઉપરથી નાળિયેર યા તરફડાં જેવાં ફળો

મળતાં નથી, પણ ને બાગમાંથી નવાં પાંદડાં-
એવો પોવો દેરે છે તે બાગ બહુજ નરમ માવા
નવો હોય છે, અને તે છેક ઉડાણ સુધી પુગે-
લો હોય છે, આ માવો સ્વાદિષ્ટ હોય છે. તેને

કાચો આધો હોય વા તરકારી દાખલ પકા-
વીને ઉપયોગમાં લીધો હોયતો એકસરખો
ઉપયોગી થઈ પડે છે. વળી ચાકર નાખીને તેનો
મુરગો પણ બનાવવામાં આવે છે.

આ તથા ઊપર ચાલનારા લોકો.

અમલના જમાનામાં તકસીર-સામેત વા
નાસામેત ગણવા માટે તોહમતદારને આત-
શમાં સજાવવામાં આવતા હતા. હજરત તર-
તોશતના જમાનામાં એવો રેવાજ હોય એમ તે
સહિબની માયાવાણી ઉપરથી ધ્યાન રાખે છે.
નીચલા રેવાજ ઉપરથી વાંચનાર જોયે કે
આતશ ઉપર સજાવ્યાથી ખરા તકસીરવાર
પકડાય એમ સામેત થવું નથી. શીજીના ટાપુ-
ઓમાં રહેનારા લોકોમાં આતશ ઉપર ચાલ-
વાની એક જાતની ક્રિયા જાણીતી છે, પણ હવે
રહેતે રહેતે એ ક્રિયા કરનારાઓ બહુ ઓછા
થતા જાય છે. ન્યુ જીમાંડ આતેના બે પુરોષ-
મન તખીષો ઝાંઝાં હોંકત અને ઝાંઝાં કોંકુહોંન
થોડીક મુદને ઉપર શીજી તરફ ગયા હશે ત્યાં
તેમના જોવામાં ઊપલી ક્રિયા આવી હતી. આ
ક્રિયા હવે જવલેજ થાય છે, અને તે કરવાનું
કામ માત્ર એકજ કુટુંબના હાથમાં સંચાલ
રહેલું છે. શીજી ટાપુઓનું સુખ્ય ઝેરુર સુવા
નામનું છે, જ્યાંથી ૨૦ મેંજ ઉપર આવેલા એક
નાના મેટામાં તે કુટુંબ વસે છે, જેના મેટામેટીઓ
તદનનમ હાલતમાં ઊંઘાડે પગે આતશથી ખળીને
ગર્ભાગરમ થઈ ગયલાં એક ગંજવર ભડીની
પથરની કુરસી ઉપર બેઠકક ચાલી જાય-
છે. કુરસી તખીષીએ ભડીની ગર્ભી સાપ્તાની
તજવીજ કરી જોઈ, પણ જ્યારે પાશની
શીશીને ભડીના આતશથી પાંચ શીટ ઉંચી
પકડી રાખીને તપાસી જોઈ કે પારે ક્યાં
ચડે છે, તો તેઓને તત્કાળ જણાઈ કે સીસી-
ની માંધ ને વસ્તુઓથી પુરેલી હતી તે ધાતુ

પીગળી જતી હતી! એ વેળાએ પારે ૨૮૨
ડીગ્રી બતાવતો હતો, ને ઉપરથી ઝાંઝાં હોંકતે
અનુમાન કીધું કે ભડીની આસપાસના ગર્ભી-
થી મરેદ થઈ ગયલા પથરોની ગર્ભી ૪૦૦
ડીગ્રી કરતાં પણ વધુ હતી. આમ નકી કીધા
પકડી એવી કકડતી ગર્ભીવાળી જગા ઉપર
ચાલનાર આત નમ રહેવાસીઓ થોડી આપ્યા,
અને એકની પુઠે ખીજો એમ એક પછી એક
જાણે કાંઈ હોયજ નહિ તેમ બેદરકારીથી ધીમે
ધીમે હિંડવા લાગ્યા. તેઓએ ભડીની આસ-
પાસનું ચક્ર પુરું કીધું, અને ત્યારબાદ
આડા અને ઉભા ચાલ્યા, આ પછી એક
જાનનાં ગાઓ મોટા ઢગ ભડીમાં નાખ્યો,
જેમાંથી નિકળતા ધુમાડા અને વરાળ છતાં
પેલા આત દેશીઓ તે ઢગળા ઉપર બેઠા અને
ઉભા રહ્યા. આ ક્રિયા આગમજ ઉપત્ત તખી-
ષોએ પેલા ચાલનારાઓનાં પગનાં તળિયાં
તથા ચરીરની આમડીની તપાસ લીધી હતી,
પણ તે ઉપર કશી વસ્તુ લગાડેલી ન હતી. આજ-
વાની ક્રિયા પુરી થયા બાદ તેમને ફરીથી તપા-
સી જોતાં તેમની આમડી ઉપર છાગડા ઉડેલા
જણાયા નહિ. પગનાં તળિયાંની આમડી કંઈ
ઘણી જડી પણ હતી નહિ. તેઓને ચાલવાથી
કુશલ થઈ નહિ. તેમજ તેમની ત્રાડ પણ
જેવી હતી તેવીજ સજામત જણાઈ. આમ
રેવાથી તેમના ઉપર આવા ઢગડગતા આતશ
થી કશી પણ માડી અસર કાં નહિ થઈ તેનો
વિદ્વાને આધારે કશો પણ ખોલાસો ઉપલા
તખીષો આપી શકતા નથી.

કુનિયામાં સર્વથી થકો સુલક.

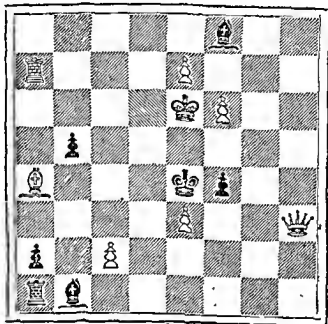
જે ખીરિયા દેશમાં વર્ગીજન-સ્ક નામ એક
કસો છે, તે ઉગમણે ૧૩૩૫૨ અક્ષાંશ ઉપર,
અને ઊતરે ૧૦૩૪ રેખાંશ ઉપર આવેલો છે,
ત્યાં જેટલી થંડી પડે છે એટલી પૃથ્વીના ખીજ
કોઈ પણ ભાગ આતે પડેલી નોંધાય નથી.
ત્યાં ધણીમાં ધણી થંડી ફેહરનહેટ થર્મો-
મીટર—૬૦ ડીગ્રી જેટલી પડે છે. જા-પુઆરી
માસમાં સરાસરી—૪૮ ડીગ્રી જેટલી તે રહે છે.
અને તોપણ ત્યાં જાન્યુઆરી અને ફેબ્રુઆરી
૧૦૫૦૦૦ લોકો વસે છે. ઉનાળામાં ૮૬ ડીગ્રી

સુધી પારે ચડે છે, પણ દિવસે જ્યારે એટલી
ગર્ભી પડે છે ત્યારે રાત્રે એટલી થંડી પડે છે કે
પારે બંધાઈ જાય છે. માસમની આખરીએ
જાન્યુઆરી વર્ષાદ પડે છે, ગંજવર રેલાં આવે-
છે, અને 'મેતીનું' કામ બંધ પડી જાય છે. ત્યાં
વનસ્પતિનું લગભગ નામ નથી. માડો તો
જણાતોજ નથી, પણ લીલાં ખેડેલાં મેદાનો
નજર આવે છે. લોકો રવાંવાળાં પ્રાણીઓનો
ચક્ર કરે છે, માછલી માંડે છે, અને દેર તથા
દેનડિયર ઉછેરે છે. આઠ માવો હોય તો એક

કુટુંબનું ગુજરાણુ ચાલેછે, કેમકે ગાય દાર
કરે બહુ દિંગણાં હોયછે, જેથી ઉનાળામાં ચાર
ગાય વિના કુધ પુરું પડતું નથી. કુધ તેઓનો
મુખ્ય ખોરાક છે, તો જોકે તેઓ કોઇ કોઇ
વાર મુસલાં મારી ખાયછે. પણ ત્યાંનાં એ
જનવરોનું ગોશ્ત સ્વાદદાર ગણાતું નથી.
ધરે લોકડાં અને મરોડાંનાં હોયછે, જેમાં
ચારડા ચારડી જેવું કાંઈ હોતું જ નથી, તેથી

માણસો અને દોરો સંધાં માચેજ વસેછે
તોપણ માતપર લોકો અછી તજીમલથી વસે
એક પ્રજા દાખલ આ લોકો ઘણા બાહુદર અ
પરોણા ચોકરી કરનારાં છે. જમવા ખાવા
તથા જાહેર જરૂનો જેવાં હિંગામો ઉપર સર્વને
મની લાયક જગાએજ ખેડાડવાને આલોકિ બ
કાળજી રાખેછે, અને ઉમરે યા દરજ્જે નો
માણસને પોતાના વડાનો હક લટવા દેતાં નથી

શેત્રંજની બાજી ઉરર મી. કાળાં.

સંદેહ.

પ્રથમ સંદેહની આલણ છે અને કાળાંની ખીતે હાથે માંખત છે

ખોલાસો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪

શેત્રંજની બાજી ઉરર મી.

૧-૪૭ મેં ધરના ઘોડાને ૧૨ મેં ધર ખેસો

૪૫ મેં ધરનો ઘોડો તેને મારી લેશે

૨-૧૮ મેં ધરનાં વજીરથી ૧૯ મેં ધરનો ઘોડો

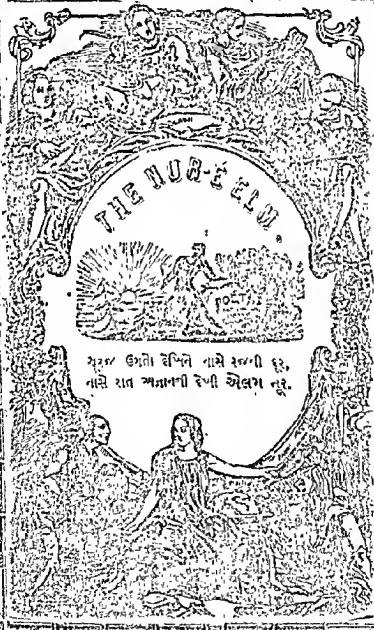
મારી શહે અને માંખત.

પ્રથમ ૨૮ ૨૬

માર્ચ ૨૨ મે.

જાન્યારી

નવેમ્બર ૧૮૬૮

મુદ્રા ઉભાને લેખને નામે રજાની હર,
નામે રાત અગામી રખી એલગ મુર.

ફિલ્મ વરસ ૧ ની રૂઝ—દેશીવાળા પાસેથી પોસ્ટેન્ડ સાથે રજાનું

સાંકળિયું.

ગુલાનો ગુલામ—(પાર્શ્વી સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા) :—

પ્રકરણ ૪૦ મું—આવક તરફની ખેતકામનો બદલો ૩૨૧

પ્રકરણ ૪૧ મું—આવક તરફની ખેતકામનો બદલો (આલુ) ૩૨૩

પ્રકરણ ૪૨ મું—એક નવાઈ જેવું કાવત્રું ૩૨૫

પ્રકરણ ૪૩ મું—“ખેતકા” નું શેવડું ૩૨૭

પ્રકરણ ૪૪ મું—ભુખી તરસી એક રાત..... ૩૨૯

૧૯ મી સદીનો સર્વથી મોટો ચમત્કાર સ્થળ ઉપર જન ॥—

અમેરિકન ભદુર ટેરના—તેણે ભાખેલું નવું ભવિષ્ય—માણસખતનો નવો

સેવક સ્થળ ॥—પૃથ્વીની આખરીના ફડાકા—એ ફડાકા બોગ પાડનારી

નવી શોધ—નવી શોધના પ્રતાપ—ટેરનાનું યંત્ર—નીજની પેદા કરવાની

ટેરનાની ગોઠવણ—વીજળીનો અખૂટ ભંડાર—તેણે આપ્યું..... ૩૩૫

શહેનશાહત બાદ બેઠેલું પાદશાહી જોડું—(ચિત્ર સાથે) ૩૩૫

મખાવતના શાહ તે એ ॥—૨

“અવગણ ઉપર ગુણ કરે તે જગમાં જીવે મહી” —છુપું બડું કરે તેજ

ખરે આદમી—ખરે સખી દુસ્મનનું પલ ભયું કરેછે ૩૪૦

માણસખાઉ જંગલીઓનો યુરોપિયન રાજ —

આશ્ચર્યજનક કાળા દેવીઓમા ૨૮ વરસ ગુજારી આવનાર એક કંચ

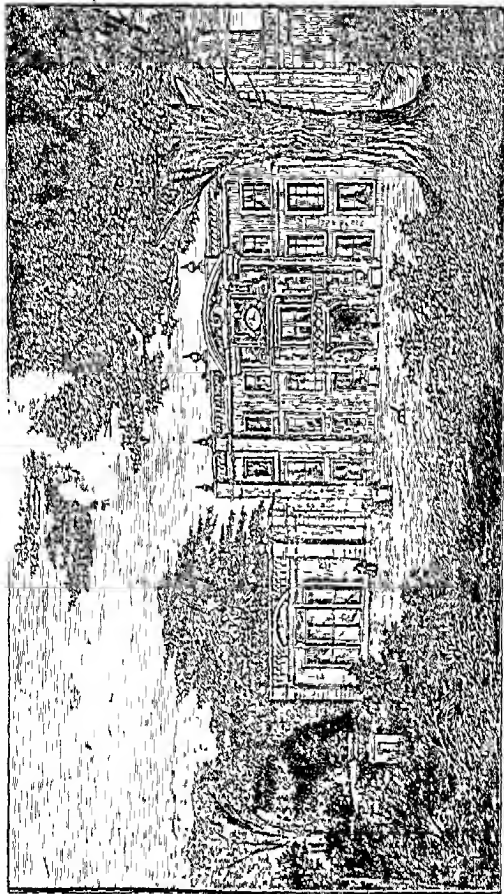
મુસાફરની કાલશી ૩૪૧

વિવિધ વિષયો —

હજમત કામચૂંતની ખરી તસ્વીર ॥—ઉડાના નવા સંચાઓની શોધ..... ૩૪૮

મામિક.—વિદ્યા હુતમે લગતી નવી જાણવાનો ખાખતો..... ૩૪૯

શેવડની બાજુ ૩૩૩ મી ૩૫૨

ସିଂହଗଡ଼:

નૂરે એ લ મ.

તવમ્બર ૧૯૯૮.

ગુલાનો ગુલામ:

અંથવા

બાવણ અને એવણ.

(પાસી સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૪૦ મું.

બાવણ તરફની એવણાંનો બદલો.

એક બાઈલ, બદલસી ગણાતે તેની કરણી સુખ સુખ આપીને જમાદાર હવે ખીજ તરફ નજર ફેરવેલી. એક ખીજ વધારે નાશક ગણાતે સુખ કરવાને તેના પિનો ઉશ્કેરાયો. તે હવે માનજીની શોધમાં નિકળ્યો.

જોકે યુદ્ધાંએ તેને કહ્યું હતું કે માનજી તો ખાંજુને બંગલે સંકલેતો ગયેલો હતો, તોપણ તેજ વત્તે જમાદાર એ વાતમાં અચાંચ જોઈ ન હતી. અને જ્યારે બંગલે તેણે બાંજુ સિવાય ખીજ કોઈને દીઠો નહિ ત્યારે તેના થક મનખૂત થયો. તે જોરેને પકડનાર બહાદર મુમત્સીન તરત ચેટી ગયો કે બાંજુની દગાઆછમાં યુનાના નીચે આવેદની ધામેદગીરી હોતી જોઈયે.

એટલા માટે જમાદાર એ બેવણ, બદકેરદાર બદમાશની શોધમાં નિકળ્યો. માનજીના ભરાઈ બેસવાનાં સર્વ આંગાં તેને ખંચે હતાં પણ એ સર્વ ડેકાણે શોધ કર્યા છતાં તે નીચ માણસના પંતો મળી શક્યો નહિ. પરપુછ કરતાં એક એજ બાણવાળી સ્ત્રીથી જમાદારને માનજીની યરતનાં મેદાનમાં યમ્મી બેઠજીવીની ખમર પડી, તેમજ તે વેળાની તેની સાથવાળી યુલુકાના હાથ ઉપર તે જખમાં થયો હતો તેની પણ ખાતમી મળી આં કીમતો

ખમરને આધારે ફતેહઅલી વેલી યુલુકાને ધર ગયો, અને ત્યાં તેણે માનજીને પાન સોપારી આઈ મોઢું લાલ કરી બારી આગળ ઉભેલા દીઠો.

ફતેહઅલીને માનજી મરણ પામેલો માનતો ન હતો. તેને અજ્ઞાતો લોનાંજ તે ખીધો, અને એરડામાં મોઢું એથી લઈ કેયે બરાઈ જવાની તદખીર કરવા લાગ્યો. યુલુકાને તેના આ કામના બે માણસ પડે તે આગમલતો જમાદાર એરડામાં દાખલ થયો. તેને જોઈ માનજી શકો પડી ગયો.

“એહો, કેમ છે, માનજી શેઠ?” આમ બોલીને જમાદારે પોતાનો હાથ લાપે કીધો. માનજી સમજ્યો કે જમાદાર આને પુથ મિલજમાં છે અને મારી જોઈ હાથ સાથ હાથ મેળવવાની રૂપા કરે છે. એટલામાટે તેણે શેઠેડ માટે પોતાનો હાથ તેને આપતી વેળા જવામ દીધો કે “હું મારી કાણી છઉં, જમાદાર સાહેબ!”

આમ બોલીને માનજીએ હવે પોતાનો હાથ પાછો એથી લેવા માંગ્યો, પણ ફતેહઅલીએ તે એટલો તો મનખૂત માંકી રાખેલો હતો કે માનજી તે ઘોડી શક્યો નહિ. છોડવવાને બદલે તે તો જખથી ચીયે કેમકે પાણીથી

બોલિલું લુગડું. સુકીમાં પકડીને જેમ નીચેથી નાખે તેમ જમાદારે આનજનાં આગળાં એવા જોરથી દાખ્યાં કે ગોયા તેમાંથી તરત સાંછી નિકળી પડે. આનજનાં આગળાં દખ્યાં જોડે વળી મંડાવા લાગ્યાં; એકેક ઉપર ચઢી ગયાં; અને એક સાખડની અપરાધમાં આવી ગયાં હોય તેમ છુંદવા લાગ્યાં. સાખડની “ખીનાડી” અથવા છટકાના ખંને બાજુના દાંતાઓની વચ્ચે ઉંદરજી આવી ગયા પછી જેમ ચીચીના પોકાર ઉઠાવે તેમ હવે આનજ પોકાર મારવા લાગ્યો. તેણે આંગળીએ વીંટી-ઓ ધાલેલી હતી. એઓમાંની એક પતળી હતી તે તો આનજનાં માથમાં પેશી ગઇ અને ખીજી એક તો બાંગી ગઇ.

આ સઘળાં દખ્યાલુથી આનજ પોકાર મારે તેમાં નવાઇ નથી. તે રડવા, ચીસ પાડવા અને પોકાર મારવા લાગ્યો. તેણે એટલું તો ગોખ્યારું કરી મેન્યું કે ગુલુકાખી કંઠાળી ગઇ. તેણી જમાદારને પિજાનતી ન હતી, માટે તેને જોડને પ્રથમ તો તેણી નાખ્યુય થઈ, અને આનજ ઉપર પડતાં વિઠંબણાથી તેણી ગુસ્સે ભરાઈ. તેણીએ પોકાર મારવા માટે આનજ ને ઠપકો દીધો, અને પછી પોલિસને બોલાવવા થકી માથુસ દોડાવવાની તજવીજ કરી. તેણી જમાદાર તરફ ડોળા કકડાવી તેને કંઈ ગાળખેજ કરવા જતી હતી, પણ એટલામાં કૂતેહમ્મડીએ તેણીને છાણી રાખી.

“બાઈ, ખખરદાર જો એકબી બાજ આડો અંવળો બોલ્યાંછો, તો ! તમારાબી એવાજ હાજ નહિ થાય તેની સાવચેતીમાં રહેજો. તમે પોલિસને બોલાવવાની તકલીફ મા લેશો; કેમકે પોલિસ આતરે હાજર છેજ. હું પોતિજ પોતિસ છું. આ સરકારના યુનેહગારને તમારાં મકાનમાં છુપાવી રાખવામાં તમે પોતેબી યુનાહ કીધોછો, જેનો જવાબ હવે પછી તમારી કનેથી લેવામાં આવશે. પણ ચોથી પેહલાં તો આ તમારા મનમોહન બેમુદા સોહમ્મડીને તમારી પાસેથી એટલી લઇ જવાની મને ફરજ પડેછે તે માફ. પણ જો આ સાખૂક વડે એ ચોને અહીં સજા

કરવાની તમે મને પરવાનગી આપશો તો વત્તે એવણુ કેદખાને સજા મજુરી કરવા જતા બચી જાય ખરા. હું ધાર છું—નહિ, મને ઉમેદ છે.—કે તમે મને સજા કરવા દેશોજ.”

આમ બેલીને જમાદારે આનજને પકડ્યો, અને પછી તેના ઉપર સાખૂકનો માર વર્ષાવવા માડ્યો. આનજના પોકારોનું હવે પુછવુંજ શું ? તેનાં શરીર ઉપર સજા ઉડવા. અને પોતે તેના ખંને હાથો પકડ્યા હતા તે એક જખરા આંચકા સમેત જમાદારે છોડી દીધા, અને પેલા બદખત ગયેડો મોટા ધખકારા સાથ જમીન ઉપર પડ્યો.

“બાઈ, મેં ફરીથી વિચાર કીધોછે. મને લાગેછ કે આજે મારે એને અહીંથી લઇ જવો નથી. સહવારે મુધી એને અહીંજ રાખજો. ખીજો દિને એણે ઉડીને પોતાને ધરે જવું, અને પોતાની ઓરતને ખખર આપવી કે “હું તો બાજુ મેજીએટ મીં બાનરજીને બંધેજી હતા, જ્યાં તેણી નહિ આવી તેથી મેં ગઇ રાત ત્યાંજ ગુજરી હતી.”

“શું આપ જમાદાર કૂતેહમ્મડી છો ? અરે મારા સહિબ, કેટલા રાજની મેં આપના દીદારની ઉમેદવાર છઉં. મને મુલાયાજ કે આપ બહુત ખુબસુર્ત હો.” પેલી ગુલુકાએ હવે જમાદારને છાપરે ચઢાવવા માંડ્યા, જેવણુ પોતે પોતાની તારીફ સાંભળવા અને જરા તારીફ કરવાને નાખ્યુય ન હતા, તેથી બોલ્યા કે—

“અઝબત, મેં ધૂપમે સાંવળા હો ગયા ધસિ આયુતો મેં ખુબસુર્ત જવાન ધાજ. મખર એછખાત સચ હય કે ઘોડકી શરતમે આપ મેરે એ રશીકકી સાત (આનજને ખતાલીને) ગયેયે ? અજ આનજ શેઠ મેર. છુટોંકુ સજ કયરેસે અજા ખતાએગા, દરમયાન આપ મુન્ન મુખ કિસ્સેસે વાકફ નહિ કરેગે ? મેં સરકારમે એસી ખાત નહિ કરેગા કે આપકે મકાનમે આનજ નાઉંકા તક્સીરવાર છુપાયા હએ.”

આનજને ફરીથી કહેવાની અગત્ય ન હતી. માટે તે જટ બિંવપરથી ઉઠ્યો, અને પોતાના

હમાન વેટે જમાદારનાં કાદવ તથા ધૂળથી અરડાવનાં બુટો સાફ કરવા મડી ગયો. ગુલુકાએ ઘોડઢોડની ચરતં વેળા બનેલા બનાવથી આ કામને દરમયાન જમાદારને વારૂં કીધો. આ હકીકત સાંભળતી વેળા જમાદારે હુકો પીવામાં અને તેજ વેળા વળી ગુલુકાએ મંગાવી રજુ કરેલા ખીરની પેટ પુરી કરવામાં વત્ત ગુલુકા.

ઉપલા બનાવો પછી ઘોડાક દિવસો વહી ગયા, અને ઇદને દિને જમાદાર ક્તેહઅલી સકીના જોડે શાદીના ગાંઠી જોડાયો.

આ બનાવની વાતમાં જમાદારે પોલિસ-ખાતાંની પોતાની નોકરી છોડી. પત્તે મારી પેઠે નાહું મેયું કરેલું હાવાથી હવે તેને નોકરીની હાજત રહી નહિ. તેણે ગાડી ઘોડા ભાડે આપવાનો તખેલો ઉઘાડયો, અને વળી આંજલિયાના ઘોડાઓ વેચવા માંડ્યા. આ બંને કામમાં તેને મારી કમાણી થવા માંડી, અને એ રીતે “જમાદાર સાહેબ” મધરાજ માં એજ નામે ઓળખાતા રહી માતબર આસામી યજ્ઞ પડ્યા.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

બાવજા તરફની બેવજાઈનો બદલો (ચાલુ).

પણ આ મધ્યું બને તે આગમજ બાબુ ખાતરજીને તેના ઓઢા ઉપરથી રજા મળી. જમાદારે તેની વિરૂધમાં સરકાર જોગી અરજી મોકલાવી, જેની પરપુછના જવાબમાં બાબુએ કશી બચાવ નહિ કરવાથી તેને તક્સીરવાર ગંણીને સરકારે તેના ઓઢા ઉપરથી કાઠી મુકયો. એ લકુંગો માણસ પોતાનો સર્વ પગાર બદ્દલીમાં અને શરાબખાજમાં શુભાવી દેતો હતો, મોટે નોકરી ગયા પછી તેની કંઈ રહ્યું નહિ. બે માસમાં તો તે પોતાનું સર્વસ્વ વેચી મારીને પરવારી ગયો, અને જમાદારે ભવિષ્ય વત્તું હતું તેમ તે હવે મધ-રાજમાં તદન સુફલેસ હાજતમાં બટકતો થયો. હવે તેનાં દિવસરનાં કપડાંની કાઠી વૂટી ગયાં; તેનાં ખૂંટમાંથી આંગળાં ડોકિયાં કરતાં દેખાયાં, તે ભીખારી હાલતમાં આવી ગયો, અને ક્તેહઅલીનાં મકાન આગળથી પસાર થતો તે વેળા જમાદાર તેની હાલત ઉપર કશી પણ ધ્યા નહિ કરવા છતાં બેઆની પાવલી તેના તરફ દેંડી તેનાં મોં તરફ પણ જોતો ન હતો. આ રૂપાંતાલું ઉપાડી લઈ બાબુ ગુપચુપ ચાલી જતો હતો, અને એક કુતું પસાર થઈ ગયલું જમાદાર સમજતો હતો.

શ્રીમંત્રાણની આથી વધારે ભયંકાર મળ બીજી કઈ હોય? એવાં બદલવસી માલુમની હિજત ભાંધે, દોષત જાણે, અને તે કૃત્રિને અવતારે ફરે.

અંતે એક દિને જમાદારને ધ્યા આવી. તેણે તેને એકથો રૂપિયાની બક્ષેશ કીધી, પણ તે એવી ચરતે કે તેણે મધરાજ ખાતેથી એકદમ કાઠું કરીને ગમે તો પોતાને વતન જવું, અથવા તો જેહનમમાં જવું, પણ ફરીથી જમાદારની નજરે પડવું નહિ.

આ ચરત મુજબ બાબુ એક અઠવાડિયામાં મધરાજ ખાતેથી ગેબ થઈ ગયો તે ફરીથી દેખાણ નહિ.

હવે એતેકાક એવો બ-ચો કે એક પોલિસ કોન્સ્ટેબલનો બાબુ ખાતરજી મોટો મુરખી હતો. તે કોન્સ્ટેબલ રજા ઉરથી પાછો આવ્યા પછી પોતાના મુરખાના મારા હાલ જાણીને એવું સમજ્યો કે બાબુની સર્વ આફતનું મૂળ આનજીભાઈ છે. એટલામોટે તેણે કોર્ટને અખર આપી કે આનજી તેની ઓરતની સેવામાં અપાયેલો છે તે છતાં તે બાઈની નોકરીમાં તો તે સુદ્ધ જણુતો નથી, અને હમેશાં એક ગુલુકાનાં મકાનમાં પડ્યો પાંચપૌ રહેતો માલુમ પડે.

કોર્ટેને આ કામ ઘણુંજ અયોગ્ય અને હુકમથી ઉઠતું જણાવ્યું. આ ઉપરથી મજ-કુર કોન્સ્ટેબલને પરવાનગી મળી કે આનજી જો તેની બાવડીની સેવામાં નહિ જણાવતો તે જાંબી જણાવ ત્યાંથી તેને ખેડી સાથે રજુ કરે. આ ઉરથી પેલા કોન્સ્ટેબલ આનજીનાં મકાનમાં અખર કાઢતાં તે ત્યાં નહિ

જણાયાથી ગુણકાનાં મકાનમાં થોડું સુધાવી, આ વખતે મધનાતનો હતો, જે વેળા પોતાની આસાપશમાં ખસલ થયેલી જોઈને ગુણકાએ કૉન્સ્ટેબલ ઉપર હાથઆલાકી કીધી, જેથી તે એકલા ચાંતજીનેજ નહિ પણ તેની જોડે પેલી હલકા પેશાવાળીનેયી પકડીને આવડી ઉપર લઈ ગયો, અને બાકીની રાત તેઓ કંઈ ત્યાંજ “ચાંચડા મરાયા.”

બીજી દિન તપાસ આવી અને તે વેળા ગુજાને હાજર થવાનો કોર્ટનો સમન મળ્યો. “વહાલા હોરમજ” ની ગેરહાજરી દિનપર-દિન વધી પડતી હતી તેથી આ નિર્દોષ નાર બહુ નિરાશ થઈ ગયેલી હતી, એટલામાં કોર્ટમાં તેણીએ પોતાના આવંદને એક ગુણકા જોડે બંધવાઓનાં પીજરમાં દીધા. આ ગુણકાને ગુજાએ પિછાની જેથી તેણીને બહુ દુખ ઉપજ્યું. પણ વધારે દુખતો પેલા કૉન્સ્ટેબલની જુખાનીથી ગ્રપજ્યું.

આ જખાનીના જવાબમાં પોતાને કંઈ કહેવું હોય મા બચાવ કરવો હોયતો તે કરવો, એવું મેજસ્ટ્રેટ તરફથી આનજીને જણાવવામાં આવ્યું, પણ પોતે ગુણકાનાં મકાનમાંથી મધરાત્રે મળી આવ્યો હતો એ વાતનો ઇનકાર આનજીથી પોતાની વફાદાર મોહરદારનાં દેખત થઈ શક્યો નહિ.

પણ તેને બદલે ગુણકાએ જ્યાં સુધાવી, તેણીએ આનજી સાથની પોતાની દોસ્તીની વાત કમ્પૂલ કીધી, પણ કહ્યું કે કૉન્સ્ટેબલ કરતાં આનજી વધારે સોહામણો અને વધારે ઇન્જ-તદાર હતો.

એક નીચ ચોરતને આ રીતે પોતાના આવંદ સાથની દોસ્તીની વાતો કરતી સાંભળીને ગરીબ ગુજાનાં તો હોશ કોશ લડી જ ગયા. મેજસ્ટ્રેટ હવે તેણીથી જાણવા માંડ્યું કે તેણીએ પોતાના આવંદના સંબંધમાં કોઈ કહેવું છે ? પણ ગુજાં એટલી ગાર્ફલ થઈ ગઈ કે તેણીથી એક હક બોલી શકાયો નહિ, અને તેને બદલે તેણી મુગી મુગી આંસુ ખેરવી રહી હતી.

સારાં બાગે એજ વખતે જમાદાર ક્તેહઅલી મુકદમાની સઘળી બિનાની ખબર પડવાથી

કોર્ટમાં દોડી આવ્યો અને ગુજાં બેહોશીમાં ટુટી પડે, તે આગમજ તેને પકડી લઈ, ગાડીમાં બેસાડી તેણીને ઘર લઈ ગયો.

આ પછી કોર્ટ એવાં શેવટ ઉપર આવી કે બંધવા આનજીની નોકરી તેની બાવડીના હસ્ત-કમાં કરવામાં આવી છે, પણ તે હક પાછો બેચારી લેવો અને તેને આગળની માફક સરકારના કેવી દાખલ ગણીને તેની કંઈથી સેવા લેવી.

આ ઉપરથી તરતજ બંધવાને પીજરમાંથી પકડી લઈ જઈને કેદખાને પુર્ણ, તેનાં ફક્ડ કપડાં ઉતારી લઈ બંધીખાતાનાં પહેરાવ્યાં. તેનો પોશાક અજખત બપકાદાર હતો. પેલા સખા-પથી વકીલને નામના ૩૨૦૦ ના ખોટા ચેકનાં નાણાંની એટલોખથી સ્વાંદ લાગ્યો હતો કે તેનેજ નામનો એક બીજો ચેક તેણે તરતનાજ વગર્યો હતો, અને તે નાણાંને લીધેજ ગુણકાની મોહખત તેના ઉપર વધેલી હતી. તે પાંચનાં નાણાંનાં પ્રાપ્તી સજ દાખલ આનજીને તેમાંથી પેલા કીધેલો સર્વ બંધકાદાર લેખાસ તજીને જલનાં સાદાં અને બેદિનતાબરેલાં કપડાં પહેરવાં પડ્યાં. આ રીતે ગુજાનો આવંદ સરકારી બંધવા દાખલ જઈથી ગુજારવા લાગ્યો.

તે બંધી અને સંતોષી ચોરતની હવેજ ખાતરી થઈ કે જમાદાર ક્તેહઅલી જેવો આનજીને ચિતારેતો હતો તેવોજ તે ખરેખર હતો. તેને વિષેની સર્વ વાતો તેણી પ્રથમ દુશ્મની અને નાલેશીબરેલી ગણીને તેણી ગુચ્છકારી કાઢતી હતી, પણ હવે એક વાર પોતાની નજરે નજર તે કંગાલને તેની નીચ હાલતમાં ઇન-સાફની અદાલતમાં કયા પણ બચાવની જરો-ખી નિશાન વિના જોયો ત્યારે તેની પુરેપુરી ખાતરી થઈ. હવે તેણી તેને “પેલાં દુખી કંગાળ” એવે નામે ઓળખવા લાગી, અને હજુખી તેના તરફ દયા અને દિલસોજી બતાવવા લાગી. તેણીએ તેને જોવા મા તેની જોડે વાતો કરવાની ઇછા રાખી નહિ. પણ ગમે તે છતાં તે પોતાનો આવંદ છે એમ જાણીને તેણી તેને પોતાનાં મનમાંથી દૂર કરી શકી નહિ. જેને આપણે એક વખત ખરા ખારથી આણું હોય તેને ગમે

એકાદશી, કસુર છતાં આપણાથી સદંતર તર-
છિડાવું નથી.

યુગ્મ એકલી પડી હતી, ગરીબ અને કુખી
સહ ગણ હતી; માટે હવે તેણીથી પેલી બંગ-
લીનું બાકું આપી શકાયું નહિ. તે આપવાને
તેણી કેવળ અચકત હતી, માટે જમાદાર
ફતેહઅલી હવે તેણીની માર્ગમાં રહ્યો. તેને
તેણી પોતાના બાપને તોહનો, અને માજલુષા
બાઈ કરતાં વધારે ગણવા લાગી. સફીના
તેણીની હમ્મેશની સાથી થઈ લાગી, એ બેની
દોસ્તી અને આત્માથી ગરીબ યુગ્મ હવે
પોતાનો કુખી કાળ નિર્જનન કરવા લાગી.

જમાદારે તેણીને અનેક વેળાં ઓગરખાણીથી
બનામણ કીધી—બનકે સ્વરજ કીધી—કે હવે
તેણીએ મુંબઈ પાછી ફરી પિતાશ્રના આત્મા
હેઠલ રહેવું. જમાદારે પોતે જાતે તેણીને
મુંબઈ લઈ જવાની માંગણી કીધી. પણ
જ્યાં પોતાનો ગમે એવો ભુંડો પણ ભત્તાર છે
ત્યાં તેને તેની કુખી હાલતમાં પડતો નાખી
સાલી જવાનું યુગ્મને મનથી એક જગતમાં
જગત પાપ હતું. તેણીના પોતાનાં મેહર-
બાન દોસ્તોને એટલેજ જવાબ હતો કે—

“જ્યાંસુધી પેલો કુખી માણસ જીવે
ત્યાંસુધી હું મુંબઈ તો કદી જઈ શકું નહિ.”

પ્રકરણ ૪૨ મું.

એક નવાઈ જેવું કાવત્રું.

જમાદાર ફતેહઅલી મધરાતમાં હવે ધણે
વખણાઈ ગયો. પાસે પેઠા ધપાથી તેણે એ
વહાણો ખરીદ કીધાં, અને તેઓમાંનાં એકને
સીસીનના ટાપુ તરફ પોતાની શીયા લેવા
માટે મોકલ્યું તથા ખીજાં મારફતે કમકચા
માથુ વેચાર ચલાવવા માંડયા. આથી જમા-
દારની દોસ્ત વધતી ચાલી, અને જ્યારે તેણે
પૂરવું નાણું પેદા કીધું ત્યારે વધારે લોભ
નહિ કરતાં તે અંહીજ બેઠો ગયો. તેણે મધ-
રાત જેકમાં પોતાનું નાણું અનામત મેળી
તેનું બાજ આવા માંડ્યું, અને એતેકાક
એવો બન્યો કે બેજ વરસમાં જમાદારને
જેકના એક ડિરેક્ટરની જગા મળી.

અત્યારસુધી યુગ્મબાનુ જમાદાર અને તેની
મોહરદારનાજ આત્મા હેઠલ હતી. જમાદારનું
દિલ આ પાસે બાઈ ઉપર કંઈ અજબ
જેવી લાગણીથી દોડવું હતું—જે લાગણી
દરેક રીતે સ્વછ અને ખાલિસ હતી. મુંદર
સફીના પોતાની આ પાર્શ્વ સખી તરફ
બહુજ જનકેશન હતી. એ મેળે એક ખીજા
માથુ જમી દોસ્તી બાકી ગણ હતી, અને
બંનેને એક એક વગર સોહવાનું ન હતું.

પેલી તરફથી આવતી બદમાંય જલમાંથી
જોડો ખરે, પણ તે પોતાની મોહરદાર
આગળ આવતાં બીધો. અગત્ય કરીને તે

જમાદારથી ખાંધો હતો, અને હવે યુગ્મબાનુને
પોતાની નાપાક પ્રીતની ખમર પડી ગઈ
હતી, માટે આ પાકબદ આવંદનાં નામને
એન લગાડનાર બદખત પ્રથમ જલમાંથી
છુટ્યા પછી પોતાની ઉપર જાત કહાડી આપ-
નાર નમુનેદાર ચોરત આગળ તો આત્મીજ
નહિ.

ત્યારે તે ક્યાં ગયો હતો? કેવે નહિ, પણ
પેલીજ વીધથી રી—પેલીજ ત્રિધ નખી
ચુલકા—ને મકાને તેણે પોતાનો ધામો
નાખ્યો હતો. પણ આ પાતર તેના જેવા
હુખાને હવે વધુ વજ પોતાને ધર રાખે એમ
ન હતું તેથી, અને ખીજા મહાબારત હવ ધ
મજબીને વુકી ચાનુએ પેલા પેદા કરવા
માટે એક નવોજ તોડ શોધી કાઢ્યો.

અત્યારસુધી એ ઉધી, બુદ્ધિના પ્રણીએ
મધરાતમાં ઓઠી સહીના ચેડો બનાવી
પોતાનું પાપી પેટ ભરવામાં જે ફતેહ મેળવી
હતી, તે ઉપરથી હવે તેને વધારે મહાબારત
પાપો કરવાની હિમત આવી. તેની ફોર્મી-
ઓમાંની એકખી, હજુ લગણુ પકડાઈ ન
હતી, અને એ બિનાથી તેણે પોતાના નિર્જન
જીવ મિવાય ખીજા કોઈને જાણુ પડવા દીધી
હતી નહિ તેથી તે છટકી જવા પામ્યો હતો.
પણ હવે તેનાં પાપનો ધડો ભરાઈ રહેવા

આવ્યો હતો અને તે પાપ શિતાખી કરતું હતું.

પાપ કાણને છોડે છે કે આનંદ જેવા બદ-
માશને છોડે?

જેમાં આનંદને “સુખી” નામના
એક વસંદ સાથે દોસ્તી બાંધી હતી. તેનું
અસહ્ય નામનો જીવન હતું, પણ એક આંખે
કાણે હાવાથી જેલમાંના તેના દેશી બાઈ
બંધાએ તેનું નામ “સુખી” પાડ્યું હતું
અને એજ નામે તે પોતાને ઓળખાવામાં
મગ્ન મેળવતો હતો. આ ધણી સાહે તેવી
બેંકનાં નામની તખ્તી કાતરવામાં બાંધાય
હતો. “મધરાજ ઇંડયન કોન્સ્ટિટ્યુશનલ બેંક”
ની તખ્તી બનાવીને તેને નામના ચેડા બનાવતાં
ફેરી ગયાથી તેને ૭ વરસનાં સજા કેદખાનાંની
મુજબ મળી હતી; અને તે કેદખાનું બોગવતાંજ
તેને આનંદ સાથે પિંજાન થઈ હતી. આનંદએ
તેના હુનરની બિના જાણી લીધી, અને પોતે
બાઈ સહી ચિત્રી આપવામાં કેવો કુશળ છે
તે તેણે સુખીબને જણાવ્યું. આથી બંને વચ્ચે
દોસ્તી બાંધી.

તેઓએ એક નવુંજ કામ હવે માથે લીધું.
મધરાજ બેંકને નામની નોટો બનાવવાનું
આનંદનાં મનમાં આવ્યું, સુખીએ એ વિચાર
પસંદ કરીયો, અને પછી તેનું કામ શરૂ થયું.
સુખીએ બેંકનાં નામની અને બીજી સર્વ
કામની તખ્તી બનાવવાનું માથે લીધું—એ કામ
તેને મનથી રમત જેવું હતું, કેમકે આગળ
તેણે બનાવેલી તખ્તીઓ જેવી આ મધરાજ
બેંકની તખ્તી મુશ્કેલ ન હતી. એ બેંકની
પચાસ પચાસ રૂપિયાની ૫૦૦ નોટો બનાવ-
વાનું બિડું ઝડપવામાં આવ્યું, જે ઉપર સર-
કારી અધિકારીની સહી હુબહુ ચિત્રી આપ-
વાનું આનંદએ માથે લીધું.

કેટલીક મુદતે આ કામ પૂરું થયું. પ્રથમ
એક નોટ ચકાવી જોઈ, જેમાં ફોટો મળતાંજ
બીજી નોટ વડાવવામાં આવી. બજારમાં એક
રૂપિયાનો સોદો વસાવીને ૫૦ ની નોટ
આપવામાં આવતી, અને એ જાતના પાપી
પ્રપંચથી પેલા વજરો અને આનંદ પેસે પુર
થઈ ગયા.

પણ પાપ બોલતું નથી તેટલું બોલે છે. તે
કદીની ઠોંકણું રહેતું નથી. આ બે પાપીઓનાં
મનમાં વિચાર આવ્યો કે સરકારના હાથમાં
કોઈ દિન ફેરી જઈશું માટે એક તરફથી ૫૦૦
મી છેલી નોટ અપે કે બીજી ગમથી મધરાજને
છેલી મલામ કરી આફ્રિકામાં ત્રા-સવાસ ખાતે
પોબારા ગણી જવું, કે જ્યાં સુખીબની જાત-
વાળાઓનું રાજ્ય ચાલે છે.

એ કારણ થકી તેઓએ એક સ્ટીમરના
કપ્ટનને પોતાની સંગતમાં લીધો, કે જેની
પોતાના માલમનાં ખૂનમાં શામેલગીરી હોવા-
થી તેને ત્રણ વરસનાં સજા મળુથી સાધનાં
કેદખાનાની મુજબ થયેલી હતી, માટે કોઈની
વહાણવાળો તેને નોકરીએ રાખતો ન હતો.
આ ધણીને પોતાની સોડમાં લઈને આનંદએ
એક નાની સ્ટીમર ઘોડાક હજારમાં વેચાવી
લઈ તેના કપ્ટન બનાવ્યો, અને એ રીતે આ
ત્રણે ચોરાએ ઇંગ્લેન્ડ સરકારની ચોરી છુપાવી
મધરાજનું ખાસ છોડી જવાનો કસ્ટ કરીયો.

તેઓની ગોઠવણ એવી હતી કે સ્ટીમર
પોર્ટ ડિ ગૉન થઈને સુબંધ જશે એવું ખારા-
ના સત્તાવાળાઓને જાહેર કરવું, અને તે
ઉપર પોતે છેલ્લી કોઈનાં રૂઆંને બીજા
નહિ પડે એટલામાટે ત્રણે ચોરા પોપોમાં દરેક
જણે છુપવું અને પીપને મથાજે પીકોટ વગેરે
ખોરાકની જાનસોનું પડ કરી લઈ કોઈની
ધૂણીની આંખ આંજી નાખતી; અને એ
રીતના કાગાથી એક તરફથી મધરાજનું ખાસ
છોડી બરદારિયે પડ્યા કે બીજી તરફથી પીપ-
માંથી બહાર નિકળી આવ્યાને સ્ટીમરને દક્ષિણ
આફ્રિકા તરફ હંકારવી.

અંહી મુઠી તો આ ત્રણે બદમાશોની ગોઠ-
વણ ઠીક રચાઈ હતી; અને જો એટલીજ
હદમાં એ ગોઠવણ પુરી થઈ હોત તો કદાચ
તેઓ પોતાની ધારણામાં ફોટોમંદ ઊતરી
થકત. પણ પાપીને પોતને અને ધૂણજ હોય
છે. પાપીને જશ નહિ પણ મુઠિયાંજ મળે છે.
તેનું પાપ પકડાવા વિના રહેતું નથી. તેનાં
દોષખી કામોની મુજબ પ્રથમ તો તેને આ
દુનિયામાંજ બોગવવી પડે છે. અને આ ત્રણે
ધણીઓના સંબંધમાં પણ એમજ થયું.

એક ઓરતે તેમને ઉંઘાડા પાડી આપ્યા. એક પાતરે તેમને ત્રાપો કુખાડ્યો. એક નિર્જન નારે તેમને સગ્ન આપાવી. આ સ્ત્રી કોઈનું નહિ પણ પેલી યુલુકા હતી, કે જેની જોડે આનંદને શ્રીત બાની હતી. પોતે નારસી જન્ય છે તો સાથે પોતાની એ “રાખ” નેથી લઈ જવાનું તેનું મન થયું. એટલામાટે તેણી જો પોતાની જોડે આવવાને કબૂલ થાય તો આનંદ એ તેણીને પોતાની સર્વ છુટી વાતોથી વાકેફ કરવાનો વચન આપ્યો. યુલુકા આનંદ જેવા “પોતાના વહાલા” થી જુદી પડવાને સુદસ રાજી ન હતી માટે તેણીએ તે જ્યાં લઈ જાય ત્યાં સાથે આવવાને કબૂલ કીધું, અને તેના એ સંપુત્રોની શીરીનીથી ખુશ ખુશ થઈને આનંદ એ સર્વ છુટી ગેઠવણોથી તે પાતરને વાકેફ કીધી, અને સ્ત્રીનર ઉડવાને દિને જલદીથી પોતાનું સર્વસ્વ લઈને તે ઉપર ચઢી બેસવાને તેણીએ કબૂલત આપી.

બાપરે બેસનારી એક નિર્જન નારીને વચન તે ક્યો. ક્યો ! તેવા વચન ઉપર એકીન તે કોણ બાંધે ! તેવી સ્ત્રી આગળ પોતાનો બેઠે તે કોણ બેસે !

આનંદ એ આ સઘળું કીધું તેમાં તેણે પોતાની જ કબર ખોદી હતી. એતો તેનાં પાપે તેની કને આમ કરાવ્યું હતું. તે પાપે જ તેને આમ કસાવ્યો હતો.

સ્ત્રીનર જે દિને ઉપડી જવાની તે દિને યુલુકા ત્યાં એકલી આવી નહિ. તેણીની જોડે છુટી પોલિસના મોટા અમલદારો હતા. તપાસ કરતાં પોપોમાંથી ત્રણે યુનેહગારો છુપાવલા મળી આયા. આ રીતે પોતાને પકડાઈ ગયલા જોઈને ત્રણે જણ “કુધ-સ એવિડ-સ” થવા નિકળ્યા. પણ ત્રણેને કાંઈ મારી મળે નહિ, માટે ચીડી કાઢી, અને કપ્ડાનને મારીને હક મળ્યો. આનંદના ખીસામાં નોટોના ચોડા હતા જેની મદદથી તે આવડીમાં જવા આગમન છુટી ગયો, પણ સુખ્યાય પકડાયો અને સગ્ન પામ્યો.

આનંદ હવે મધરાત્ર છોડી ગયો, પણ આફ્રિકા જવા પામ્યો નહિ. તે તો જંગલમાં નિકળી ગયો અને બાહરવટિયાઓ સાથે મળી ગયો. સાત લટારાઓની ટોળીમાં તે દાખલ થયો, જેઓ આસપાસ લટકાઈ અજાવવા લાગ્યા.

૩૬૧ છ ૨૭ મું.

“એ વણ” મું શે વટ.

જમાદાર કૃતિહમ્પશી માલેતુજનર યઈ એક દિને પોતાનાં મકાનમાં બેઠો બેઠો વર્તમાન પત્ર વાંચતો હતો. તેના નજર એક બાબત ઉપર પડી, જેમાં આનંદનું નામ હતું. તે આમસાથે લટકાઈ ચલાવતો અને બહા બહા પેષારીઓના કાફલા લટકે હતો, તોપણ સત્તાવાળાઓ તેને પકડી ચકતા ન હતા. આ ખબર વાંચીને જમાદારનાં મગજમાં કીડા ચપડપો. આનંદ લટકે બગીચે હતો તે વાતથી તો તે વાકેફ હતોજ; પણ હવે તેને પકડવાનું તેનાં મનમાં આવ્યું.

ગરીબ યુનાં મુરતી હતી. પોતાના અંધવંદનાં નવાં પાપથી તેણીને ધણીની અજણી રાખવા છતાં તે તેણી જણી સુકી હતી, માટે તેને જ પોતે પકડવા જન્ય છે એવું નહિ કહેતાં જમાદારે પોતાની ઓરતનેની એવું કહીને

અજણી રાખી કે હું તો પાસેનાં ગામમાં એક વજીરે વેચાતો લેવા જઈ છું. તે પોતાની પેષારીઓ કરીને પોતાની બખાવર ઘોડી “શીરીન” ઉપર સ્વાર થયો અને મેજર ચાહમ્પના વજીર તરફ ચાલ્યો, કેમકે તેજ તરફનાં જંગલમાં આનંદ અને તેના સોહબ-વાઓ છુપાઈ બેસી અરાખી ચલાવતા હતા. મેજરે તેને એક રાત પોતાનાં મકાનમાં ઉતારે. આપવા માંગ્યો, કેમકે જમાદાર પૈસે ટકે પુર થયો તે વાતથી મેજર જણીતો હતો. પણ જમાદારે પોતાનાં કામની અગત્ય જણાવી અને એટલું જ માંગી લીધું કે દરેક વજીરે પોતપોતાનાં માણસોમાંથી એક એક ઘોડેસ્વારને જમાદાર જોડે આપવો. મેજરે ઘોડેસ્વાર પોલિસની મદદ આપવા કહી; પણ તે સરકાર આ પોલિસ

રાખીને ફાકડનો ખર્ચ કરેછે. તેને બદલે વજુદ્ધારાએ પોતે એકદિન થઈ પોતાની જાન રાખી કામ લેવું જોઈએ.

અંતે છ ઘોડાસવારોને પોતાની જોડે લઈને જમાદાર આ લશ્કરે સાંચ આગળ વધ્યો. તેને ખબર મળી કે શત્રુઓ મેજરના વજુદ્ધારી આશરે ૧૧ મૈત્ર દૂર બરાબ ખેડા હતા. આ જગ્યા મરનાર ઘટારે સરદાર મુદાલ્લરની યુદ્ધ થી થોડક છેટે આવેલી હતી.

આ અને ખીજી ખબર મેળવીને આપણા જમાદાર સાહેબ ઉતાવળી કૃત્ય કરતા આઠ મૈત્ર જેટલા આગળ વધી ગયા. તેણે ગણતરી કરી મુશી હતી કે શત્રુઓ ઘટકાંટ કરવા જતા તેને સામાજ મળવાના. અને તેમજ થઈ. દર નજર ઘડોઆડતાં છ સાત ઘોડાસવારોને પોતાની તરફ આવતા જમાદારે ઘીડા.

“પેમા રહ્યા આપણા ચોરો !” તે પોતાનાં નાનકડાં લશ્કર તરફ જોઈને બોલી ઉઠ્યો. “આલો બાબુઓ, તમારે તૈયાર રહેજો. જીવ લેવા આપ્યોછો તો જીવ જવા બાગી ડરતા ના. હથિયારો ખાંધી નિકળ્યાછે તો તે ખરાબર વજે વાપરી ખતાવજો. જ્યારે હું તમને ધસરત કરું ત્યારે તેજ ધડી તમારી શરીરે મેવાનમાંથી બહાર એથી કાઢી તેઓની ઉપર ધંધારો લઈ જજો. તમારી પિસ્ટોલ પ્રથમ વાપરવાની ઉતાવળ કરતા ના, અને તે બદમાંથી પિસ્ટોલ છોડે તો તેની દરકાર કરતા ના. ઘોડાપર સ્વારી કરી દોડતે ઘોડે પિસ્ટોલ છોડવાથી કામ આપ્યાદ પાર ઉતરવું નથી, પણ ઘોડાસવાર મારતે ઘોડે શરીરનો ઉપેચા કરે તો આપ્યાદ ફતેહ પામેછે. આપ્યાદ તમે ખૂબ યાદ રાખજો. આલો, હવે, તૈયાર રહેજો. પેમાઓ આવી પુગ્યા !”

ખંને ફોજો વચે ૧૫૦. કદમનો તફાવત હતો. જમાદારે આનજીને પિછાની લીધી. આનજી પોતાની સામે સાત હથિયારબંધ માણસોની ફોજ જોઈને ખીધો. પણ જ્યારે તેણે ઘોડી “શીરીન” અને તેના સ્વારને પિછાન્યાં ત્યારે તે ગમ ખાઈ પોકારી ઉઠ્યો કે “આલો, થઈ ચુંકું !” ખંને બોલીને

તેણે પોતાનાં ઘોડાનું મોઢું ફેરવ્યું અને તેને આરે જરે નચાડી લઈ ગયો. તેના સાથીઓ તેનું જોઈને ચંમક્યા અને ગભરાટમાં તેઓની તેનીજ પુકે નાહા.

“મારો, કાપો, વાઢો !” હવે જમાદારે પોતાનાં લશ્કરને હુકમ આપ્યો.

આ હુકમ મળતાં જમાદારનાં માણસોએ તેની સરદારી હેઠળ શત્રુઓની પુક પકડી. આનજી અને તેના સાથીઓના ઘોડા બહુજ ઝડપવાળા હોવાથી પુક પકડનારાઓનું કશું વળ્યું નહિ. કેટલીક મંજલ સુધી ખંને ફોજો વચેનો તફાવત આલુજ રહ્યો, પણ એટલામાં જમીન ખાડા ખેંચીવાળી આવી લાગી એથી નાસનારાઓ ગભરાટમાં પડ્યા. તેઓ ઉપર જમાદારનાં માણસોએ ધંધારો ચલાવ્યો અને ખંને વચે લડાઈ ચાલી.

હાથોહાથની આ લડાઈમાં સાંતમાંના ત્રણ ઘટારાઓ માર્યા ગયા. આ ત્રણમાંનો એક આનજી પોતે પણ હતો. જમાદારનાં બે માણસો બેનન થયાં, અને પોતે પોતાનાં હરીફની પિસ્ટોલની મુઠોને એક મજા ફટકો કપાળ ઉપર ફેંજ્યો. તોપણ ફતેહ તો તેનીજ થઈ, એટલું જ નહિ પણ યુદ્ધખાનુને મુખી થયેલી જોવા માટે કવાયમમાં ને હાડકાને દૂર થયેલું તે જોવા માંગતો હતો. તે તેની ખાલેજ પાર પડી.

આનજીબાઈ રામજીબાઈ કાંદાપેટાવાળા ઉર્ડે એક હોરમજ મીનાચેહેર હીરામોતીવાળા આ જગતમાંથી અસ્થાયી ઉઠાવી ગયા.

તેઓ મરણ પામ્યાં હતા તેઓને જીવ જીવ ખાડા બોલીને બંધિદા કીધા; પણ આનજીને મારેનો ખાડો એક મોટો ઝાડ નીચે બોંદવામાં આવ્યો; એથી મતજબથી કે અંગર જે ગુપ્તો જોવા માંગે તો તેણીને તે ખતાવી શકાય.

શત્રુઓ મોહિલાં ત્રણ માંથી ગયા અને આર કેદ પકડાયા હતાં, જેમને લઈને મધ્યો રસ્યા મેજર થાઈએના વજુદ્ધાર તરફ આવ્યો. પણ જમાદાર ફતેહ અપી. તેની સાચે ગયો નહિ. તે પાંજર પડી ગયો. પ્રથમ તેણે આન

છની લાચ ઉપર નજર કરી. કેટલીક ટિકા મંજાવી, અને પોતાનેજ હાથે યુદ્ધાં જેવી બાનુના બદલખ ખાવંદુનું મોત હતું તે માટે ક્યો અફસોસ નહિ કરતાં જે કિસ્મતમાં હોય તે ખરું અને જોવાતામનો એવોજ ધરિદા

હથે એમ સમજીને જમાદારે હવે પેલીજ ઉંચી ટેકરી તરફ પોતાની ઘોડી ડપડાવી, કે જ્યાં યો-ડાંજ વરસોની વાત ઉપર તેને ઘડાઈ મર-દાર મુદાલ્યર સાથ પિસ્તોલખાછની લડાઇ આપી હતી.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

જુબી તરસી એક રાત.

અહીં મધ્યું ચાંત હતું. પિસ્તોલખાછની જગા જોઇ જમાદારની આંખ બિગાવણી જણાઈ. જે ધણી સાથ તે લડયો હતો તે એક વચનનો, સાચો અને બહાદર હતો. એવા માણસને યકી બની જાતીમાં મદા ગર્વ અને માન પેદા પાવડે. મુદાલ્યરની મરજી મુજબ જમાદારે તેની લાચને અગ્નિદા કરાવી હતી, અને તેથી તેની રાખની જ્યાં કંઈક નિશાની મળી ત્યાં તપાસ કરતાં તે બહાદુર મરદનાં હાડકાંની આક પલ્લ મળી. એક આડો જોડીને જમાદારે તે રાખ અને આક જમીનમાં દાડી. થોડક છેટે તેને ખીજાં હાડકાં જણાયાં, જે બામે તેણે વાજખી અટકજ બાંધી કે તે પેલા કંચિયા કુત્રાનાં હોવાં જોઈયે. તે વફાદાર જનાવર પોતાનાં ધણી-ની પાછમ ગમ અને જુદાઈમાં મરણ પામ્યું હતું.

અહીંથી નિકળીને જમાદાર હવે મુદાલ્યર વાળી યુદ્ધમાં ગયો. ત્યાં વસ્તી માણસ, ઘોડા અને કુત્રાની નહિ પણ સાથ અને વિછીની હતી. ઘટારાએએ પાળેલાં કબૂતરો ત્યાં આગળની માફકજ કુકુ કરતાં હતાં, પણ આગળ તેઓ જેમ ચપ હતાં આવી ખાંધે ખેસતાં ચા માયાં અને હાથ ઉપર સ્વામી કરતાં હતાં તેડું કંઈ આજે જણાયું નહિ. એ પક્ષિએને પોપનાર હવે કોઈ હતું નહિ તેથી તેઓ જંગલી બની ગયાં હતાં.

યુદ્ધમાં જમાદારે પિસ્તોલ અને ખંડુકો, ઘોડાનાં છત અને ખીજો કેટલાક ખસખ ધઇ ગપસો અસ્થાખ પોતે જેમ છેલો જોઈ ગયો હતો તેમજ પડેલો ઘોડો. તેના પછી ત્યાં કોઈ ફટકડું જણાયું ન હતું. આનછની ઘટાર ટોળીનું ધ્યાન પણ આ યુદ્ધ તરફ એવાયડું સામેત યડું નહિ. અહીં એક વસ્તુ જમાદારના હાથમાં આવી અને તે રૂપાનું પતું જડેલી ચરાખની નાની મુરાહી હતી. “આ શીશીમાં યાદગારી લેખ કોતરયો રવા છે.” આમ બોલીને ફોદઅલીએ કાગળના એક ટુકડા ઉપર નીચે મુજબનું લખાણ કીધું, અને પછી તે ટુકડાને

ગોળ વિંટાળીને મુરાહીમાં બંધ કીધો. તે લેખ આ મુજબનો હતો :—

“આ યુદ્ધ મરદાર મુદાલ્યર અને તેના સોહખતી ઘટારાએની છે. મુદાલ્યર પોતાને પકડવા આવનાર જમાદાર ફોદઅલી સાથ બહાદુરીથી લડયો અને હિમતથી પડયો, તેની લોથ સામેની ઉંચી ટેકરી ઉપર તેનીજ છછા મુજબ અગ્નિદા કરીને આજે જે રાખ તથા હાડકાં ત્યાંજ દાટયાંછે, આ લખાણ જમાદાર મોસુરે પોતે પોતાને હાથે કર્યુંછે તેમાં ખોટું કંઈજ નથી.”

આવી રીતનાં વગર સખખનાં કામકાજમાં એટલોબધો વખ મુજરી ગયો અને સાંજ પડી ગઇ કે જમાદારને તેની યાદ પણ રહી નહિ. હવે તેણે આ જગા છોડી જવાની ફરજ વિચારી. પણ ત્યાંથી તે જપ કેમ ? અંધારું પડી ગયું હતું—નવ મેલની મંજલ કાપવી હતી—રસ્તો ટેકા દરિયાંવાળો અને ઉજડ હતો—વળી તે આડો તેડો અને બૂલોવો ખવાડે એવા હતા. એટલા માટે આખી રાત અજણી જગામાં બટકવું પડે તેના કરતાં દિવસની રંજ પછી યુદ્ધમાંજ આરામ લેવાનું જમાદારે પસંદ કીધું. તેણે પોતાની “શીરીન” ઘોડીને રાતના કારમાંથી ખચાવવા યકી યુદ્ધમાં પોતાના બિજાનાં આગળજ બાંધી, તેને માટે લીધું ધાસ આમપાસથી વિણી લાચ્યો, અને પછી તેની જોડે હવાઈ વાતો કરતો પોતે લાખો થયો.

“જોજે હં મારી વહાલી, તપાસ રાખજે, શનુને અંદર આવવા દેતી ના. જે મિશાલે જેહાં પેહલવાન રસ્તમોના ખચાવ જંગલના અજદહા અને નરે શેરોથી તેના બહાદુર અસ્પ રહ્યો કીધો હતા તેવાજ ટુંખી મારો ખચાવ કરજે, અને તેટલામાટે તું જગત રહેજે. ઊંધાતી રખે. ખાખ ગળખો કરેતો તારા પગ પછાડજે; શનુ આવેતો ખંખારજે; અજદહા આવેતો તેને છુદી નાખજે; અને એમ કરતાં મારું મોત નિપજે તો પેલા કંચિયા કુત્રાની માફક ટુંખી મારી ઉપર તારો વહાલો જાન કુખીનું

કરજે.—આલો હવે સહિયજી ! ” આમ બોલીને જમાદારે આંખ વીંચી.

મધરાતે જમાદાર ચોંકી ઉઠ્યો. કોઈ શત્રુ આવ્યો ન હતો; કોઈ ફાડી ખાનારાં જનવરે દેખાવ દીધો ન હતો. કોઈ પેટે ચાલનારાં નેહરી પ્રાણીએ ધસારો કીધો ન હતો. “શીરીન” ઘોડો જેવી જોઈએ તેવી ધામ આપ્યા કરતી હતી. એમ છતાં જમાદાર ચોંક્યો. કાંય? કાંયકે એક જખરા શત્રુએ તેને ચોંકાવ્યો હતો. આ શત્રુ કોઈજ નહિ પણ ભુખ હતી. ૧૮ કલાકને દરમિયાન તેણે ક્યો ખોરાક લીધો ન હતો. સહવાર પછી મધરાત સુધીના તેના તમામ વજ્ર લડાઈની કુચ અને શત્રુઓની પુઠ તથા તેઓ ચાપની લડાઈમાં તથા શિવે જીતી જતા અને વસ્તુઓની સુસાકાતમાં ગયો હતો. રાત્રે તે સુતો તો ખરો, પણ મધરાતે તેના ઊપર ખેંચી ગયા કીધો અને તેને જખરો ચોંકી જીભડાડ્યો. પાઉંની એકાદ બે કાત્રી યા શરાબની એક નાનકડી જામને યજી તે માગે એટલું સુળ આપવાને તૈયાર થયો. પણ એ વસ્તુઓ આ ઉજડ બિયાપ્યાનમાં કરોડો રૂપિયાની કીમતે યજી મળી શકતી ન હતી.

તેણે લાકડાંના બે કટકાએને જોશથી ધસીને આતથ યાડ્યો, અને સુકી વસ્તુઓ સળગાવી ચુકો કુંકયો. યજી સુલાને શું કરે? તે ઊપર શેકી ખાવાની વસ્તુ ક્યાં છે? તેણે અહીં તહીં જોળ કીધી તો જીતી પુરાણી મીઠાબતીને એક ટુકડો મળ્યો. દીવો સળગાવી સુકામાં જોળ ખંજોળ ચલાવતાં કાજું મારી ગયલું ખિસ્કોટનું એક ખોંકચ હાથ લાચું. તેને ભાંગીને માહિથી ખિસ્કોટ મેળવવાની જમાદારને યોડી ઉમેદ હતી, પણ તે ચાર પડી નહિ. ખાકચ એક ટેકાણેથી ભાગિલું હતું અને તે રસ્તે માહિ જંતુઓ પેવશ યજી ચુક્યાં હતાં. આથી સઘળી ખિસ્કોટો લગભગ આઠા જેવી યજી ગઈ હતી.

હવે કેમ કરવું? એવી વસ્તુ કેમ ખવાય? જમાદારે જુદી દોડાવી અને ખોંકચને સુકા ઉપર ગર્મી આપી. સઘળાં જંતુઓ ગર્મીની અસરથી નાસભાગમાં પડ્યાં. યજી નરમ યજી ગયલી ખિસ્કોટો બહાર કાઢીને તેમાં પાણી રેડી. તેમના નવેસરથી આઠા ખનાવી તેને શુંદ્યો, અને પછી તેમાંથી જમાદારે ખાંડ પાપડી ખનાવીને સેકવા માંડી. આ કુસ્તિથી તેનાં પેટમાં યોડો ધણો કાચો પડેલો આઠો ગયો, યજી એટલામાં કબૂતરોનો કુકુનો

આવાજ સંભળાયો. આથી જમાદારનાં મગજ ઉપર વીજળીક અસર થઈ. તે ઉઠ્યો, કબૂતરખાનાં તરફ ચાલ્યો અને એક કુર્ષ કબૂતરને પકડી સુકા આગળ આણું. તેની મતલબ એવી હતી કે આ પક્ષિની ડાક મરડીને તેને ભુજું ખાવું.

પણ સુકા આગળ લાવતાં જમાદાર અચરત થયો. આ કબૂતરને જોતાં જ તેની છાતી ખેસી ગઈ. તે એક માદા હતી, પણ વળી સર્વ માદાઓમાં વડી હતી. સુદાલ્પરના સોહાબતીઓએ તેને “જુદી બિનાડી” નું નામ આપ્યું હતું. તેને પગે સુનાળી એક વિંદી પહેરાવેલી હતી. જમાદારે આ ધધાણી ઉપરથી આ જુદાં પક્ષિને જોળખ્યું, અને જોળખતાં જ તેની તમામ ભુખ મરી ગઈ. તેણે તે કબૂતરને છોડી દીધું, જેણે હવે જમાદારને પોતાની જોળખ્યો હોય તેમ એકદમ ગભરાટમાં ઉડીને પોતાના માળામાં ભરાઈ નહિ જતાં આસપાસ ફરવા અને કુકુ કરવા લાચું તથા પેલી ખાંડ ચાપડીના કાચા આઠામાં ચાંચ મારવા લાચું.

આથી જમાદાર ખુશ થયો અને કુદ્રતના બેદો કેવાં ઉંડા છે તે બાબે ફિલસૂફીભર્યા વિચારો કરતો ઉંઘી ગયો. મળસેકે ઉઠાંજ તેણે ઘોડી ઉપર સ્વાર થઈ મેજર આદમના વજીફ તરફ ચાલવા માંડ્યું. આગળી માંજ સુધીમાં તે પોતે ત્યાં જઈ પુર્યો ન હતો તેથી મેજર અને જીભડા બહુ ગંભીર થતા, અને રજે તે રસ્તો ભૂલી જંગલમાં ખના ખાચ તે માટે ચોતરફ એવિયાઓ અને બોમિયાઓ દોડાયા હતા. પણ તેઓ સઘળા નિરાશ અને નાશિપાસ યજી પાછા કુર્ષા હતા.

પણ ખીજે દિને જમાદારને સહીસલામત પાછો ફરેલો જોઈ, તેઓ સઘળા ખુશ ખુશ યજી ગયા. જમાદાર પેટ ભરીને જમ્યો—પાણીને ટેકોણેથી શરાબખાણમાં મશયુજ રહ્યો—અને પછી પોતે જેવો એકલો આવ્યો હતો તેવાજ એકલો મધરાત તરફ કુચ કરી ચાલ્યો.

જે લારાઓ કેદ ચકડાયા હતા તેમને તરત સત્તાવાળાએને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યા, અને જમાદારની આ નવી ખડાદુરીની વાતોથી મધરાતનાં વર્તમાન પત્રો વાંચવાળોજ યજી પડ્યાં.

પણ એ સર્વની દરકાર વિના જમાદાર કુતેહ-અકી તો જાણે કાંઈજ બચું ન હોય તેમ પોતાને મકાને પાછો કુર્ષો, જ્યાં સુકીના અને સુકાં તેની કાગને ડાળે વાટ જોતાં હતાં.

૧૯ મી સદીના સર્વથી જાટા ચમત્કાર : સૂર્ય ઉપર જીન!!

અમેરિકન જાદુગર ટેસ્લા.

નિકોલા ટેસ્લા એક મહાન જાદુગરનું નામ છે. ટોમસ એડિસનનાં નામથી અમારા વાંચનારાઓ સારી પેઠે જાણીતા છે. તેના જ્યોત્સના આ ટેસ્લા પણ મોટા પરાક્રમી છે. બંને આં આંખર થતી ૧૯ મી સદીના બળવાન જાદુગર છે. તેઓ કાળી નહિ પણ ધાળી વિદ્યાના ખાં છે. તેઓ બંને અમેરિકન છે, અને આંને જોખી હરતભરેલું આપણુ સાંભળિયે છિયે તેનું મૂળ વતન ધણું કરીને અમેરિકાની બુમિજ જાહેર થાય છે.

ટેસ્લાનું નામ બહુ પંકાયેલું છે. એડિસનના જ્યોત્સ તેની પ્રખ્યાત છે. તે કાંઈ બેનફિટર, મનમાં આણું તે બકી જનારો ભવિષ્યવાદી નથી. તેનાં નામને વિદ્વાનો નમ્રે છે; તેનો સખુ ન પાછો પડતો નથી. તેના વિચારો લાગે છે તેવા હવાઈ નથી. હાલ તેણે એક હવાઈ વાત જાહેરમાં આણી છે, તે હવામાં કિશા બાંધવા જેવી ઘોડે છે ખરી, પણ ખરેખર તે તેની જ નિવડનારી મનાતી નથી. આપણને ખાતરી આપવામાં આવી છે કે ટેસ્લા બાલવાનો તે પાળવાનો. તેણે એક ભવિષ્ય બાખ્યું છે, જે આપણી સાધારણ અકલમાં ઉતરે એવું લાગશે નહિ; પણ ટેસ્લા કહે છે કે “આ કાંઈ સ્વપ્નો જોનારનો ખ્યાળી અપાલ નથી.” અમરજો તેનો આ નવો અપાલ ખરો પડે—જેને ખરો પડતાં હજી કંઈક વિચંચ છે—તો તવંગર જેટલી રાશની અને ગર્મી પોતાના મકાનમાં પુરી પાડવાને પોતાનાં દ્રવ્યને ખજો શક્તિવાન છે, તેટલોજ શક્તિવાન એક મુસ્લિમ માણસ વગર પેસે રાશની અને ગર્મીથી પોતાના ઝુંપડાને તનકુરસ્ત બનાવવામાં યદ્ય શક્ય.

તેણે ભાંખેલું નવું ભવિષ્ય.

આ ભવિષ્ય શું છે ?

ભવિષ્ય એવું છે કે તે જો ખરું પડ્યું તો સ્વપ્નામાં અપાલ દોડાવનાર કરતાં પણ ધરસ

અને મંગીત કાયદાઓ આદમજાદ મળવી શક્ય. ટેસ્લા વિદ્વાનોનો વિદ્વાન છે. વિદ્યા એવી છે કે તેમાં અકલજના કાત્યા આલતા નથી. તેમાં કંઈકા મારેલા મનાતા નથી. તેના તો નકી કાયદા નેમવા છે અને તેથી કાયદેમર જે કામ તેજ વિદ્યાનું કામ છે. એટલામાટે ટેસ્લાં બોલે ને પ્રજા માને એ બની શક્ય નહિ—મિવાય કે ટેસ્લાનું ‘બોલેલું’ વિદ્યાને આધાર, વિદ્યાને કાયદે ખરાખર અને વાજખી હાય. અને ટેસ્લા તેજોજ સાચો ભવિષ્યવાદી સાબિત થઈ ચુકેલો છે. માણસજાતમાં જેઓની સર્જત મહાન કામો બજાવવાની છે તેવાઓમાંનો એક ટેસ્લા છે. અત્યાર સુધીમાં તેણે બજાવેલાં કામો તેવાંજ છે, પણ હાલ જે નવું કામ તેણે બજાવી આપવાનું માથે લીધું છે તે તેનાં પરગજીપણાંની અચૂક સાબિતી છે. ઇનસાન માનવું બહુ કરનારા દુનિયામાં ઘોડાજ હાય છે, અને તે ઘોડાઓમાંના આગેવાનોમાં ટેસ્લા એક છે.

આ સદીની બીજીની વગેરેની અજાણખીઓથી દુનિયાને છક કરી નાખનારી યોધામાં ટેસ્લાએ ઘોડો ભાગ લીધો નથી. એડિસન જાદુગરના ચમત્કારો જ્યોત્સ તેણેની કરી ખતાવેલા છે. પણ તેનો સર્વથી છેલ્લો ચમત્કાર જાણીને કદાચ એડિસનની દાંતમાં આગળાં પડતો હશે !

માણસજાતનો નવો સેવક—સૂર્ય !

તે ચમત્કાર જાણવાનોજ છે. ટેસ્લાએ માણસજાતની, નોકરીમાં એક નવો સેવક આણી આપ્યો છે. અત્યારસુધીમાં વરાળ, બીજી, ગર્મી, રાશની જેવા સેવકોથી ઇનસાન માનવી સેવા થતી આવી છે; પણ એ સર્વને માથેનો જે ઘણી તેજ માણસની સેવા માટે પકડાયો છે; ટેસ્લાએ તેને પકડી આપ્યો છે; ખરું બોલિયેતો પકડી આપવાની તૈયારીમાં છે—અને તે સર્વ છે ! ટેસ્લાએ જાહેર

ક્રીધુ છે કે હું તો ખરો કે સૂર્ય ઉપર જીવ
અધીની માણસને તેના સ્વાર ખનાવું !
આખાં સૂર્ય મંડળને રાશની અને ગર્ભી
પુરી પાડનાર આરશદ—જેનું એકજ દિવસ
ગેબ થવું તે આખાં સૂર્ય મંડળના નાથ
સમાન છે—જેની હસ્તીથી જગત હસતી રમતી
અને જીવતી જગતી વસે છે—તે આરશદને
ટેસ્લા પૃથ્વી ઉપરના એક જીવડા ઇન્દ્રિય
જાતના ઘોડા સમાન ગણી તેની લગામ
માણસના હાથમાં આપવા મગિછે ! હવે ત્યારે
એના જેવા હેરાત કરનારો ખીજો અમત્કાર
કયો હોય ?

જગતમાં સર્વથી મોટી શક્તિ તે સૂર્ય છે;
તે શક્તિને માણસના હાથમાં આપવી, માણ-
સની મરજીને તાણે ખનાવવી, માણસના હુકમ
મુજબ અમલ કરનારી કરવી, એના જેવું
મહત્વનું ખીજું કામ કયું હોય ? ગણિત-
શાસ્ત્રીઓ ભેજાં દુખવીને મરી ગયા છે, તોપણ
તેઓની કલ્પનામાં જે કંઈ આજ્ઞાસુધી
આવી શક્યું નથી તે એક માણસે કલ્પી કાઢ્યું
છે. અને તે માણસ ટેસ્લા છે. તેણે યોડીજ
મુદત ઉપર જગતને જાહેર ક્રીધુ છે કે મેં એક
નવી જાતનું યંત્ર શોધી કાઢ્યું છે કે જેની
મદદથી વીજળીને માણસ આદિ ત્યાં મરજી
માફકને તફાવતે મરજી મુજબના જ્યામાં
માકલાવી શકશે. આ વીજળી કયાંથી પેદા
યાય છે ? સૂર્ય ઊપરથી; આકૃતાખતાં ફિરણો
મારફતે. આ ફિરણોને ભેગાં કરી તેમને
વરાળ બનાવવામાં આવે છે. આ વરાળથી એક
પંત્ર આવે છે અને આ પંત્ર વીજળી પેદા કરે છે.

પૃથ્વીની આખરીના ફાડાકા

લૉર્ડ કેલ્વિન, સર વિલ્યમ ફક્સ અને ખીજ
વિદ્વાનો અફસોસ કરે છે કે અગરજો આજ-
નાજ અપ મુજબનો કોલસો માણસજાત
દર સાલ અપાવ્યો જશે તો આજથી ૫૦૦
વરસોની મુદતમાં આપણી પૃથ્વીનું મરણ
નિપજશે; કેમકે હાલ જેમ જેમ વિદ્યાએ
આગળ કદમ લેવા માંડ્યા છે તેમ તેમ જાત-
જાતના અમત્કારો મોટે કોલસાને બહાજો
અપ થવા લાગ્યો છે. એવા અપ આગળ ન

હતો; અને એટલેજ અપ હવે પછીની સદીમાં
રહેવાનો નથી. એ અપ વરસોના વધારા
સાથ વધ્યો જવાનો; અને તેમ જોતાં પૃથ્વી
કોલસા વિનાની થઈ જવાની. કોલસો ખૂટ્યો
કે પછી માણસને જોઈતી ગર્ભી ખૂટવાની;
અને એ રીતે પૃથ્વીની અજબ આવવાની !

વળી આ વિદ્વાનો કહે છે કે ઓફિસેજન
આસનો પણ દિનપરદિન મોટો અપ જાયો છે,
મોટે તે જો અપી ગઈ તો માણસનો નાથ
નષ્ટી જાણવો.

યોડાંજ વરસો ઉપર ખગોળવિદ્યાએ સૂર્ય-
ની રાશનીમાં ઘટાડો થતો શોધી કાઢ્યો હતો;
અને તેમ કરીને તેઓએ આપણને ગંભીર
હતા કે યોડાંક કરાડો વરસો પછી આપણાં
મંડળને રાશન અને જીવનું રાખનાર આકૃ-
તાપ અધારો થઈ જવાનો અને તેથી ખીજ
એકો જોડ પૃથ્વીની આકેબત આવવાની.

પણ તે કરાડો વરસોને પૂરાં થતાં ધણો
વિજંબ છે, તેટલાં પૃથ્વીના કોલસો ખૂટી પડ-
વાથી આપણી દુનિયાની હસ્તીનું શેવટ તો
૫૦૦ વરસોમાંજ આવવાનું ભવિષ્ય કેલ્વિન
અને ફક્સ જેવા વિદ્વાનોએ બાખ્યું છે. આ
ભવિષ્ય ઉપર આપણે કશો પણ વિશ્વાસ મૂક-
વાનો નથી. એવાં હર્જારો અને લાખો વરસો
પછી ખતનારા ખતવાનું ભવિષ્ય આજે આપણા
કામનું નથી. તેટલી મુદતમાં તો અનેક અમ-
ત્કારો, અનેક ફરફારો થઈ જવાના, અને
ભવિષ્ય ભવિષ્યને ઠકાણે રહી જવાનું. તે ખરું
પડે છે કે નહિ તેની કોઈનાંધ રાખવાનું નહિ,
અને તેની કોઈ દરકાર પણ કરવાનું નહિ.

એ ફાડાકા ખોટા પાડનારી નવી શોધ.

તોપણ અગરજો એ ભવિષ્ય ખરુંજ હોય-
એ ભવિષ્યને થપ્પી આપણને આજથી ધુંજરાં
છુટતાં હોય—તો તેને ખોટું પાડવાનો ધલાજ
આજેજ આપણે હાથ લાગ્યો છે. તે ધલાજ
ટેસ્લાની નવી શોધ છે. ટેસ્લા કહે છે કે હવે
પૃથ્વીને કોલસાનો અપ પડનારો નથી. જે
કામો આજે ખજાતણી બને છે તે કામોને
મોટે હવે ખજાતણી અપ પડનારો નથી.
તે કામો મુક્ત ખનશે. તે કામો સૂર્યની

ગર્ભી મેળી કરીને વરાળ બનાવવાથી બનશે. વરાળ બળથી એ કામો બનશે, પણ તેખી એ બળ પેદા કરવા માટે બળતણ જોઈશે નહિ. એ બળ પાઘરું સર્વ પાસેથી એમી લેવામાં આવશે. એમ જો થયું—બળતણનો જો ખપ ન રહ્યો—તો પછી કોલસાના બાવ કોણ પુછવાનું છે? કોલસો એકી કાઢવાની મજૂરી કોણ કરનાર છે? તે પાછળ ખર્ચ અને મહેનત જોડે છત્રનો જોખમ કોણ ખેડનાર છે? ચાલો, ત્યારે આપણને કોલસાની જરૂર રહેશે નહિ એટલે પૃથ્વી એ વસ્તુથી જેમની તેમ ભરપૂર રહેશે; અને પૃથ્વી કોલસાથી તર રહી એટલે તેની આખેરી આવવાની અવર પાછી ખરી ક્યાંથી પડવાની છે?

ઓકિમિજન આસ બામે પણ એમજ સમ- નવું. કોલસા યા બીજાં બળતણને લીધેજ એ આસ બળી જાયછે. પણ હવે બળતણની અગત્ય નથી રહેનાર ત્યારે ઓકિમિજન જાલંદી ખરી જવાની નથીજ.

નવી શોધના પ્રતાપ.

આ સર્વ રૂડાં વાણું ટેસ્લાની નવી શોધના પ્રતાપથી છે. તેણે સર્વને આપણી સેવામાં લાવી આપવાની છાતી ચલાવીછે. તે સર્વ ઉપર છત્ર બિંધાવી આપણને તે ઉપર સ્વારી કરાવવા મેદાન પડ્યોછે. એટલામાટે એ જાદુગરને ધન્યવાદ ઘટેછે. તે કહેછે કે તમારાં કારખા- નાનાં દરેક ચક્રને હું સર્વ સેવક પાસે ચલાવી આપીશ; હું તમારી અંધારી રાતને દિવસના જેવી પ્રકાશિત બનાવી આપીશ; હું તમારી ચિંતણ મહત્વાર સાંજ અને દરામણી યડી રાતને તેજસ્વી આકૃતાખની ગર્ભી જેવી ગરમ અને હુંફાળી કરાવી આપીશ. વાંચનાર હરખી બોલી ઉઠશે કે વાહ વાહ રે ટેસ્લા ! શાબાશ રે જાદુગર !

પણ એટલુંજ નથી. તે વળી બીજું એવું કહેછે કે હવેથી તમારી ચિન્તીઓમાંથી કાળો કાળો ધૂમાડો નિકળી હવા ખરાબ કરશે નહિ, આકાશને અંધારા કરશે નહિ, ધમાગતોને ખદશીકલ કરશે નહિ. તે છાતીએ હાથ આપેછે કે માતખર પેશા ખર્ચોને આજે શેશની અને

ગર્ભીનું જે સુખ ભોગવી શકેછે તે હવેથી હું મુશ્કેલીને વગર પેસે મેળવી આપીશ. “વગર પેસે” એટલે તદન મુક્ત નહિ, પણ ધણાંજ નજીવાં મૂળે આ સર્વ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાશે; દરરોજના બે દોકડાખી નહિ ! વાંચનાર ફરીથી યોકારશે કે વાહ વાહ રે ટેસ્લા ! શાબાશ રે ટેસ્લા !

ટેસ્લાનું યંત્ર.

ટેસ્લા આજ ત્રણ વરસો થયાં પોતાની નવી શોધને સંપૂર્ણ કરવા પાછલ મંડેલાછે. દરરોજ તે પોતાનાં હાથ ધરેલાં બીજાંકામો જોડે આ કામ ઉપર પણ થોડા થોડા વખત રોકેછે. નવી શોધ હજુ બાબ્યાવસ્થામાં છે; પણ તેની ક્ષેત્રને માટે ટેસ્લા સુરભાક છે. તેણે ત્રણેક વરસ ઉપર સર્વનાં ફિરણો મેળાં કરી વરાળ પેદા કરનાર એક યંત્ર બનાવ્યું હતું, પણ તે ધણું જોડું અને નકામું જણાયું. તોપણ તે ઉપ- રથી તેને પોતાનું કામ આગળ લંબાવવાનું સુખ પડ્યું. હાલ તેણે એક નવુંજ યંત્ર બનાવી કાઢ્યુંછે, જે માત્ર ૨૪ ઘોડાનાં બળનું છે. તમે તેને માત્ર ૨મકડું કહી શકશો; પણ ૨મકડું ગણીને તેને હસી કાઢવું જોઈતું નથી. જો આપણુ યાદ કરીશું કે ટેલિફોન, ફોનોગ્રાફ, મેક્રોફોન વગેરે આજનાં ક્ષેત્ર- મંદ વંત્રો થોડાંજ વરસો ઉપર માત્ર ૨મકડાંજ હતાં, તો આ નવાં ૨મકડાં તરફ આપણુ માનની નજરથી જોવાને લખ્યાપ્રશ્ન.

આ નવું યંત્ર નાનું છે તેમ તે પાછજનો ખર્ચ પણ નાનોજ છે. વળી તેની બનાવટ એટલી મહેલી છે કે હરકોઇ ધણી તે ચલાવી શકશે, અને પોતાને જોઈતું બળ મેળવી શકશે. આ યંત્રનો બિંદ હજુ જાહેર કરવામાં આવ્યો નથી—ટેસ્લાએ હજુ તેનું ‘પેટંટ’ મેળવ્યું નથી—તેનું મૂળ કારણ એ છે કે જો તે અત્યારથીજ તેમ કરે તો તેના જેવાઓની શોધ ઉપર કમાણી કરનારા નાના “શોધકો” કંઈ નજીવા ફેરફારો કરી ટેસ્લાની શોધને પોતાની શોધ દાખલ કેમવી દઈ, ‘પેટંટ’ લઈ ગરીબોને આ યંત્ર ખરીદ કરવાથી પછાત રાખે, અને તેમને જે લાભ કરી આપવાની

ટેસ્લાની મતલબ છે તે પાર પડે નહિ. આ બાલુગર તો પોતાની શોધ દુનિયાનાં સોકોને વારસા દાખલ મુકત આપી દેવા મગિછે, અને તે વારસો લઈ ગિધરાઓના હાથમાં લટાઈ નહિ જાય તે માટે તે તેને અત્યારથી બહાર કઢી દેવા મંગતો નથી.

વીજળી પેદા કરવાની ટેસ્લાની ગોઠવણ.

ન્યુયૉર્ક શહેરની પડોશમાં લોંગ આઈલેન્ડ નામે એક લાંબો જમીનનો કટકો છે. એ ટાપુ ઉપર ટેસ્લા પોતાનું યંત્ર મોટા પાયા ઉપર ઉભું કરેછે. ત્યાં બાંધેલી ઇમારતમાં એક મોટા ઓરડાના મધ્ય ભાગમાં જડા કાચનો બનાવેલો એક ગંજીવર નજો ગોઠવેલોછે. આ નજાને એસ્પેરિટોઝ નામની વસ્તુનાં બનાવેલાં બિછાના ઉપર સજામત રાખીને પછી મહરનાં તત્ત ઉપર તેને ટેકવવામાં આચોછે. આ નજાની આસપાસ તરફવાર બનાવટની આર્શીઓ જડિત કીધેલાછે, અને એ આર્શીઓની બે એસ્પેરિટોઝનાં કપડાંના ગવેકથી ઢાંકેલાછે. આ આર્શીઓ મારફતે ઈર્ષ્યનાં કિરણો મરડીને તેમને પેલા કાચના ગસ મોટા નજામાં પેવય કરવાની ગોઠવણ રાખીછે. ઉપલા ઓરડાનું ઘાપર પશુ કાચનું જ બનાવેલુંછે, જેમાંથી ઈર્ષ્યનાં કિરણો આવીને આર્શીઓને દેશત બનાવશે, અને તેઓ ઉપરનાં કિરણો મરડાઈને નજામાં દાખલ થશે.

હવે આ કિમ્મતની ગોઠવણમાં નવાઈ જેવું કંઈ નથી. અને ટેસ્લાનાં નવાં યંત્રમાં નવાઈ જેવું કંઈ છે પણ નહિ. માત્ર એકજ બાબત પોતામાં કંઈક બિદ ધરાવે એવી છે, અને તે પેલા ગંજીવર નજામાં ભરેલું પાણી છે. નજાને એક ચોક્કસ પ્રયોગવાળાં પાણીથી ટેસ્લાએ ભરેલો છે, કે જે પાણી ચોક્કસ ક્રિયા ધરાવેછે, અને તેજ ક્રિયા ટેસ્લાએ છુપી રાખીછે. આખો દહાડો ઈર્ષ્ય પ્રકાશે તેટલી મુદત સુધી આક્રાંતા બતાવે કિરણો મરડાઈને આ પાણી ઉપર જઈ પડેછે, અને કંઈક રસાયણી પ્રયોગને લીધે આ પાણી મહેજવારમાં ઉકળવા માંડેછે અને નજામાંથી વરાળ નિકળેછે. આ વરાળને વ્યર્થ જવા ન દેતાં તે જેવો પેદા થાય તેવાજ ભેગો

કરી લઈને એક વરાળ યંત્ર તરફ લઈ જવામાં આવેછે. આ યંત્ર સાધારણ બનાવટનું જ છે, કે જે પોતાને મળતા વરાળ બળથી વીજળી બળ પેદા કરી આવેછે. આ વીજળીને એક મોટા ઓરડામાં ભેગી કરી લઈ ભરી રાખવામાં આવેછે, અને અહીંથી જેટલો જ્યાં ખપ હોય તેટલી વીજળી ત્યાં વીજળીના તાર મારફતે મોકલી આપવાની ગોઠવણ રાખીછે.

વીજળીનો અપ્પટ ભંડાર.

અહીં આપણુ વીજળીને આપણી સેવામાં સેવાતી જોઈએ છીએ. આ જમીનના વીજળીનો છે, અને તેની આગમનનાં સર્વ બળ તેનાં બળ આગળ રદ છે. કોઈ વાંચનાર પુછશે કે ઈર્ષ્ય નહિ ઉગે તો વીજળી કયાંથી પેદા થાય? અને વીજળી નહિ પેદા કરી શકાય તો પછી કારખાના કયાંથી ચાલે? અને તેવી હાલતમાં કોલસા યા ખીન્ન બળતણોનો ખપ પડેલો જોઈએ કે નહિ? ટેસ્લા જવાબ આપેછે કે મુદત નહિ. ઈર્ષ્ય વરડના હાથ દહાડા પ્રકાશે એ બંને એમ નથી; માટે જેટલા દિવસ તે પ્રકાશે એટલા દિવસેજ વીજળી બળ એકઠું કરી શકાશે, એ ખરી વાત છે. પણ દરરોજ એટલાખધા જવામાં આ બળ ભેગું થશે કે તેટલો બધો જથ્થો દરરોજ ખપવાનો નથી. અને આમ હોવાથી ખપ ઉપરાંતનો જથ્થો સિતકમાં જમા થયા કરશે, તે અહીં સુધી કે અમરજો એક વરસ જેટલી લાંબી મુદત સુધી ઈર્ષ્ય નહિ પ્રકાશે તોપણ જમા થયેલો જથ્થો એ મુદત સુધી જવાબ દઈ શકશે.

કેટલાકો વીજળીનો આવડો મોટો જથ્થો ભરી રાખવાની વાત સાંભળીને ચંકાશિલ બનશે. વળી વીજળી તે કંઈ હાથમાં પકડાય એવી વસ્તુ છે કે તે ભરી રાખી શકાય? દર પંદર વરસ ઉપર આવેલો ચક્રાલ વાળખી ગણાત, પણ આને નહિ. આને વાતાવરણ ભરી શકાયછે; તેનાં મૂળ તત્વો ઓક્સિજન, નેત્રોજન વગેરે ભરી શકાયછે; આને હવાને પ્રવાહીરૂપ આપી શકાયછે, અને વળી પ્રવાહી રૂપમાંથી તેને મંગીન રૂપમાં પણ આણી શકાયછે. એવા અમત્કારિક જમાનામાં વીજળીને રાખ-

વાનો અમલકાર ધણો અમલો પમાડનારો ગણાયે નહિ. જ્યાં વીજળી ભરી રાખવાનાં મથકો બનશે તે જગા તરફ લોકો પ્રથમ અમરતીથી જશે; પણ ત્યારબાદ તેઓ જેમ પાણીની કે કેરોસિન તેનની કે બાળવાની ગ્લામની ટાંકીઓ તરફ ખેદરકાર બન્યાં છે તેમ વીજળીની ટાંકીઓ માટેની નવાઈ પણ જતી રહેવાની.

નજીવો અર્થ.

ટેક્ષા કહે છે કે આ રીતે વીજળી પેદા કરવા પાછલ અર્થ બહુજ નજીવો ખેસશે, અને તેની ધંત્રનો પોતાનો નહિ પણ તેને

ચલાવનારા કામદારોનો અને માંચાકામની નજીવી બાગવટનોજ અર્થ ખેસવાનો. તે ગણાયે છે કે ચોડાંજ વરસોમાં દર માસે વીજળી પેદા કરવા પાછલ ૫૦ લાકડા વધારે અર્થ ખેસશે નહિ. તે કારણ બતાવે છે કે ૫૦૦૦ “વોલ્ટ” જેટલી વીજળી પેદા કરવા પાછલ જેટલો અર્થ ખેસશે તેથી મહેજ પણ વધારે અર્થ લાખો “વોલ્ટ” જયો પેદા કરવા પાછલ ખેસનાર નથી.

વાંચનાર ! આ મુઘળાં પછી તું છેલ્લી મરતખે એમ નહિ પોકારી ઉઠશે કે—“વાહ વાહરે ટેક્ષા ! શાબાશ રે ટેક્ષા !”

શેહનશાહત ખાઈ બેઠલું પાદશાહી જોડું.

રાણી સુજીની રાજપાટ છોડીને ક્રાન્ધથી નાઢી તેનું વહુનગયા ઓગસ્ટ માસના અંકમાં કરવામાં આશ્ચર્ય છે. તા. ૪ થી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૦ ને દિને, યાને શેહનશાહ નેપોલ્યન સીડનની લડાઈ પછી જર્મીનોને તાખે યધ તેમના બંધવાન દાખ્ખલ કેસન ખાતે વિલેસ્ટ્રોના મેલ્કમાં જધ પુગે તેની એક દિવસ આગમજ સુજીની પેરિસમાંથી નાડી હતી. એ દિને બદમાશ શેહરીઓને લુધ નેપોલ્યનના કેદ પકડાવવા અને તાખે યત્રાની ખખર પડી ચુકી હતી અને તેથી તેઓ અને ખીજ ફ્રેંચ પ્રજા એ શેહનશાહ ઉપર બહુ રીથે ભરાઈ હતી, અને તેણે શેહનશાહતનું સત્કાનાથ વાજેલું તેઓ માનતા હતા. સુજીની નાસે તે આગમજ સુએજની નેહેરનો પિતા મો. ફર્ડિનાંડ ડિલેસેપ્સ આ રાણી પાસે આચ્ચો, અને તે નામદારે મજકુર નેહેર ઉંધાડવાની ક્રિયા કીધી હતી તેથી પોતાને મજેલા લાગવગની રહે તેણે તેણીને અરજ કીધી કે ફ્રેંચ પ્રજા ઉદ્દેશાઈ છે માટે તે વખતર જનની ધાત કરી દે, તેથી ખેહતર એ છે કે શેહનશાહ જે રાજસત્તા રાણીને આપી ગયો હતો તે તેણીએ છોડી આપવાનાં લખત ઉપર મૂલી આપવી. પણ આમ કરવાની સુજીનીએ સાફ

તા પાડી, અને જે પ્રધાનોની ધાંધળને વથ યહને નેપોલ્યનને લડાઈમાં ઉતરવું પડ્યું હતું, તેઓખી આમ કરવા દેવાની શખે યથા.

રાણી સુજીનીએ પોતાની નામમાગતા દિવસ પછી ઇંગ્લંડને પોતાનું વતન બતાવ્યું છે, કે જ્યાં તેણીએ પોતાની પ્રથમ કેજવણી લીધી હતી. ક્રાન્ધથી એક ઇંગ્લેજની પોટમાં સવાર યધ તેણી તંદન યાકેલી હાલતમાં ઇંગ્લંડનાં એક બંદરે ઉતરી, જે વેજા તે ખીચારીનો પોથાક દયા ઉપજવવા જોગ યધ પડયો હતો. અહીં એક પહેાચ ખાનામાં ઉતારો લખને પછી દરિયો ચાંત યતાં પાછી તેણી પોતાના અમેરિકન તખીબ મિત્રો ડૉંઠ ઇવન્સ અને ડૉંઠ ફેન તથા મેડમ વિવિયન જોડે પોર્ટસ્મથને બંદરે ઉપડી ગધ. ત્યાંથી હેસ્ટીઅ જધ પુગતાં સુજીનીને ખખર મળી કે સીડનની લડાઈ વેજા તેનો ખેટો પ્રિન્સ ઇમ્પીરિયસ પોતાના શેહનશાહ ખાપ જોડે હાજર હતો તેને એ લડાઈ બાદ સ્વિટઝરલંડ ખાતે મોકળાવી દેવામાં આચ્ચો હતો, જ્યાંથી તે તે નામદારને હેસ્ટીઅ ખાતે આવી મજથે. આથી સુજીની એજ શેહેર ખાતે યોખી. યોખવાનું ખીજું કારણ તેણીની નાકુરસત તખિયતનું પણ હતું. પોતાના

પેટાને લઈને રાણી કેટલા પ્રગણમાં આવેલાં ચિત્રલહર નામે ગામ મધે એક સુંદર મેહલમાં જઈ રહી. આ મકાનનું જે ચિત્ર આ બાબત માથે આપ્યું છે તે ઉપરથી જણાયે કે તે ધણું સુંદર અને કુશલ છે. આ એક અસંખી મકાન છે, જે તવારીખમાં જણાવ્યું થયલું છે, અને હવે પછીના ઇતિહાસમાં પુછાતી રહેવાસને ધંકી તે વધારે મથકુર થયે. છેક ઇંગ્લંડની રાણી એલિઝાબેથના વત્તથી ચિત્રલહરને મેહલ પ્રખ્યાતી ભાગવે છે, જેની આસપાસની જગા રમણ અને મનપસંદ છે.

આ મકાનમાં પુછાતીએ રેઠાણ કીધા પછી તેણીની કેટલીક દાલત, કીમતી દાગીના અને ખીજો અસ્થાન પેરિસથી રવાના કીધેલાં તેને મુલામત પહેલિતાં થયાં. એવી ખૂમ હતી કે નેપોલ્યન મોટી દાલત ભેગી કરીને ઇંગ્લંડ, હોલંડ તથા અમેરિકા ખાતેની. બેકો વગેરે કેકાણે કેકાણે રાખેલી હતી. પણ એ વાત જેમ પાછળથી જાણી માલુમ પડી તેમજ નેપોલ્યને પાંચ ફરેડ પોંડની દાલત ઉઘાડી છે તે બિના પણ ગદત માલુમ પડી. એ શેહનશાહે ૨૨ વરસ રાજપાટ ભાગણું તે દરમયાન તેણે લખણ અર્થ કીધો તેમાં થક નથી, પણ તખ્તે આખો ત્યારે તે જોયો ગરીબ હતો તેવીજ ગરીબી હાલતમાં તેણે તખ્ત છોડ્યું હતું. પણ ખીજા હાથ ઉપર પુછાતી કને થોડીક દાલત રહી ગઈ અરી. તેણીને પોતાની શાદી વેળા મળેલું ઝવેરાત, તથા ખીજા શેહનશાહ તરફની ભેટ સોગાદો, પોતાના બાપ તરફથી વારસામાં મળેલી રૂપેન ખાતેની મિલકત, એ મુઘળું તેણીના હાથમાં રહ્યું. નેપોલ્યનના ૧૪ ગાડી ઘોડાનું લંડન ખાતે વેચાણ થયું હતું, જેથી રૂ૫૦૦૦ જેટલી ઉપજ થઈ હતી.

જર્મન પાદશાહ વિલ્હમ પોતાના શેહનશાહ કેદી ઉપર બહુજ રૂઢમંદિલ હતો. મેહલમાં વસવા બેઠે નેપોલ્યનની ખિદમતમાં ૩૫ નોકરોનો રસાણો હતો. મેહલની આસપાસની જગામાં તે ચાહે ત્યાં ફરવા હરવાની તેને છુટ હતી. અહીં નેપોલ્યન રૂઢે રૂઢે

પોતાની ખરાખીની વાતો જાણવાની તબવી કરતો રહ્યો, પણ દેખાઈતી રીતે તેની તબિયત દિનપર દિન બગડતી જતી હતી. એક તખીબ તે ખિદમતમાં તૈયાર હતો. નેપોલ્યન આનખા કમરત અને ખીજા ચીજોમાં નિયમસૂ વર્તતો હતો, તે છતાં તનકુરસ્તીમાં સુધારે નહિ થવાથી તેના ઓરડાને ગરમ પાણી બાફતી નળીઓથી ગરમ રાખવામાં આવતો હતો. એક વેળા નળી ફાટવાથી શાહ અને તેના સોહબતોઓના જાન જોખમમાં આવી પડ્યા હતા. આ મેહલમાં રાણી પુછાતી અને પ્રિન્સ હમ્ફ્રીસજનની લાવી રાખવાની પાદશાહ વિલ્હમે બકામણ કીધી હતી, પણ નેપોલ્યને તેમ કરવા દેવાની સફ ના પાડવાથીજ તે અને તેની રાણી જીલ્દ વસવા લાગ્યાં.

નેપોલ્યન વારંધડીએ ઇંગ્લંડનું એહસાન માનતો હતો, કેમકે તેના બાપક સિપાહીઓની બરદાશતેવા અને મદદ કરવાને એકલું ઇંગ્લંડ તૈયાર થયું હતું. ઇંગ્લંડ આ નાશકારક લડાઈમાં કાનસ તરફ પોતાની લાગણી અચુક આકારમાં દેખાડવાથી જર્મનીને તેથી ધણોજ ક્રોધ લાગ્યો હતો, અને પોતે ઇંગ્લંડ માથે થગાઈનાં નાતાંથી જોડાયલું હોવા છતાં ઇંગ્લંડ પોતાનાં શત્રુને મદદનો હાથ આપવાનું પસંદ કરેલું હોવાથી, ઇંગ્લંડ તરફનું જર્મનીનું રૂમણું આજસુધી ચાલુ રહેલું દોસે છે. હજી સુધી પુછાતીને રાજ્ય પાછું મેળવવાની આશા હતી. હજી સુધી લડાઈતો ચાલુજ હતો. આગળ આપણે વાંચી ગયા તેમ પેરિસને જર્મનો જબરો ઘેરો નાખી પડ્યા હતા, અને તે પાપ તખ્તની હાલત ધણી ખારીક થઈ પડી હતી. એ વેળા પુછાતીને અરજ થઈ કે શેહનશાહાત ઉપરથી તેણીએ હાથ ઉઠાવવો, અને પાદશાહ વિલ્હમને લડાઈના દંડ દાખલ રાખવો એક બાગ આપવો. પુછાતી અને નેપોલ્યનના મુખ્ય દોસ્તો અને મુજાહકારો આ વેળા ઇંગ્લંડમાંજ આવી મુલામત રહેલા હતા, તેમની રાણીએ મસેલેત પુછી; પણ તેઓએ આમ કરવાની મંજાહ આપ્યા છતાં પુછાતી

મજબૂતથી એવી દરખાસ્તોની સામે યદ્યપિ તેણી ચુપચુપ ચિત્તહર્ષથી નિકળી પોતાના ખાવ-
દને મળવા વિલેમ્સ્ટોની ખાતે ગઇ, જ્યાં પોડાજ
વજ રહી તેણી તરત પાછી ફરી. તેણી જોડ
એ વેળા માત્ર એકજ વિશ્વાસુ જનરલ કલેરી
હતો. આં શાહનશાહી જોડાં વચે વાતો શી યદ્ય
તે જણાવું નથી. પણ આ સર્વનું ચેષ્ટ એ
આપું કે જર્મનો આલ્સેસ અને લોરેનનાં
પ્રજણા ઇનામમાં માંગતા હતા તે પોતે જાતે
આપી દેવાને રાણીએ ના પાડી, અને નવાં
યવનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યને માથે તે આપી
દેવાની બદનામી રાણીએ આવવા દીધી.

સુલેહના કોલકાર થયા ત્યાંસુધી નેપોલ્યન
પોતાના પાદશાહી કેદખાનામાં ચુપ બેસી સુધજો
તમાથે જોવા કરતો હતો. પણ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય-
યની નમજાઇ જોઇ તજ્જના આગળા રાજ્યવંશી
ઘવાઘારો ઉભા થયા, તે ઉપરથી નેપોલ્યને પણ
પોતાના સૌથી પહેલા અને સૌથી મજબૂત હક
મટિની લડત ચલાવી. તેણે ફ્રેન્ચ પ્રજા જોયું
એક જાહેરાતનું બહાર પાડી સુધજો દોષ નહું
રાજ્ય ઉપર કરનારાઓને માથે મુક્યો હતો, જે
ઉપરથી જવારે સુલેહ થઇ અને જર્મનો ક્રાન્સ

છોડી આવી ગયા ત્યારે પ્રજાની માટી સખામાં
જે મુખ્યતઃરાવ થયો તે એ કે નેપોલ્યન અને
તેના વંશનો તાજ ઉપરનો હક રદ કરવો. આ
રીતે રાજ્યના તરફથી પોતાના હક ઉપર
પાણી ફેરવાવવું જોઇને નેપોલ્યને એજ
મળા બેગો એક વજ લખી તેના ઉપલા
કાવ સામે પ્રોટેસ્ટ ઉઠાવ્યો.

આ તેનું છેલ્લું રાજ્યદારી કામ હતું. એ
પછી વિલેમ્સ્ટોની મહેલ છોડી નેપોલ્યન
તા. ૧૬ મી માર્ચ ૧૮૪૧ ને દિને જનરલ
મોરિમિસ જોડ બેલ્જમમાં થઇને ઇંગ્લંડ
જવા નિકળ્યો. મહેલ છોડતી વેળા ૮૩ મી
જર્મન સીજમીટ તેનાં માનમાં તેપાર રાખેલી
હતી. પીત્તે દિને બપોર પછી રાણી યુજીની
અને પ્રિન્સ ઇમ્પીરિયમ પદબદ્ધ શેહનશાહેને
ડાવરનાં બંદર ખાતે જઇ મળ્યાં. ડાવરમાં
તથા ત્યાંથી ચિત્તહર્ષ ખાતે તેઓ જઇ
પુખ્ત ત્યાંસુધી ઇંગ્લંડનાં લોક તેમને બારી
હર્ષનાદથી આવકાર દીધા અને તેમની ગમી
પૂરત વેળા વિસરાવી. આ રીતે નેપોલ્યન
અને યુજીની પોતાનું મોટું રાજ્ય ગરાનું,
ખોષ વેડાં.

સંખ્યાવતના શાહ તે એ!—૨

પાર્સીઓ આજકાલના સખી હિંદુઓ
ધરવિતા નથી; તેમનું ખમીર હિંદુસ્તાનમાં
આપ્યાં પછીજ આતજ્ઞતાના તજવત વિના
દાન કરવામાં આગળ પડનાર નથી; પણ
તેઓ આપેદારથી—ધરાનમાં હતા ત્યારથી,
પાદશાહત ગઇ ત્યારથી, અને અરેબર પાદ-
શાહત હતી ત્યારથી—સંખ્યાવતમાં ઘરા છે,
તે દેખાડનારી. જે વાર્તાઓ મી. ૦ પા. બ.
દેસાઇની રચેલી “અરેબ્યન ટેલ્સ” ની
નવી ચોપડીમાંથી અમે ગયા, અંકમાં ઉતારી
લીધા પછી આજે પીછા ત્રણ નાની વાર્તાઓ
અમારા શોકિત વાંચનારાઓને માટે ઉતારી
લઇશું. જે સખી મદેના સંખંધમાં આ
વાર્તાઓ છે તેઓ ત્રીજી પહેડીએ પાર્સી હતા,
અમીરી ખાનદાનના હતા, અને કેટલાકે

મુજબ ધરાનના પાદશાહી તોખમના હતા.
એ ખાનદાન બર્મકીને નામે મસહુર છે, જેનું
નામ “અરેબ્યન ટેલ્સ” ની વાર્તાઓમાં
ખસીકે હારન અલ રમીદના માનિતા વજર
જામ્પરથી જગપ્રસિદ્ધ થઇ ચુકેલું છે.

“અવગુંજ ઉપર ગુણ કરે તે જગમાં
જીવે સહી.”

એક દેહકે યાદિયાં ઇખ્ત આલીદ બર્મકી
ખસીકના મહેલમાંથી પાછો ફરી પોતાને ઘર
ગયા ત્યારે તેણે દરવાજા આગળ એક માણ-
સને દીઠો, કે જેણે તેને જોતાંજ ઉઠીને
સલામ કીધી અને એવું બોલ્યો કે “અમે
પાદિયા, મને તે ચીજની જરૂર છે કે જે
તારા હાથમાં છે, અને અલ્લાહ પાસ હું અરજ
ગુનારું છે કે મારા ઉપર તે તારી મહેરબાની
નગી ઉતારે.”

યાહિયાએ પોતાના માણસોને ફરમાવ્યું કે પોતાનાં મકાનમાંની એક જગ્યા પેલાં ધણીને માટે મુકરર કરે. પછી તેણે પોતાના અબ્જન-આને ફરમાવ્યું કે આ પોતાજમદ માણસને દરરોજ એક એક હજાર રૂપાંના સિક્કા નગર કરે. વળી યાહિયાએ હુકમ આપ્યો કે સર્વથી સરસ આણું તે ધણીને માટે પકાવી મુકવું.

આ રીતે પેલા ધણી યાહિયાનાં મકાનમાં એક મહિનો દહાડો મુખી રહ્યો. એ મુદતને દરમયાન તેને ત્રીય હજાર રૂપાંના સિક્કા મળ્યા હતા; પણ હવે તેને ભય લાગ્યો કે “આવડી તોટી રકમ થઇએ માટે યાહિયા મારી કનેથી એ સઘળી દાહત પાછી લઇ મુકવે.” એટલા માટે એક મહિનો પુરો થયા બાદ પેલા ધણી કશે પણ ઉપકાર માન્યા વિના યુવયુવ તે ઘર-માંથી જતો રહ્યો. આ બાબેની ખબર યાહિયાને આપવામાં આવી ત્યારે તે એમ બોલ્યો કે “અદ્વાહના કસમથી કહું છું કે જો આ ધણી પોતાની જીંદગીના સઘળા દિવસો મુખી મારી સાથે રહ્યો હોત તોપણ હું તેને દરરોજ મળતો બક્ષેશ પાછી એંચી લેત નહિ, તેમજ મારાં મકાનમાં તેની પડાણાગત બંધ કરત નહિ.”

અર્મકીવાળાઓનો અપ્પી દિલયુદ્ધો આણુદ દ છે; તેમની ખુખીઓનું પુરેપુરું બપાન થઇ શકેજ નહિ. મુખ્ય કરીને ખાલિદના બેટા યાહિયાની ખુખીઓ તો નહિ ગણાય એટલી બધી છે. તેનાં અખાવત અને બક્ષેશનાં કામો બેથમાર છે. ચાપર તેને માટે આ રીતે કહી ગયો છે કે—

પુછવું મેં બક્ષેશને “છે સ્વતંત્ર વૃ” —

બોલી “નારે ના, હું તો યાહિયાની ચુંકામ છું;”

પુછવું “શું ખરીદી લીધી ?” બોલી “નારે ના.

બાપેદારે ચુંકામીમાં છું હું વંશપરમપરા.

છુચું ભલું કરે તેજ ખરે આદમી.

સહીમ અલ બાહીલીના બેટા સઘદ પોતા-

ના અહિવાલ આ મુજબનો બહેર કરે છે;—

હાઈન અર રસીદના જમાનામાં મારો વજ્ર

બારીક આવી લાગ્યો; મને ધણું કરજ થયું

અને તે મારેથી અદા થઇ શક્યું નહિ. મારા ઇલાજો ખૂટી ગયા, અને હું ગાભરો બની ગયો; શું કરવું તે સુઝે નહિ. માંગનારાએ તાકીદ કરવા લાગ્યા; મારા દરવાજા બે તેઓ આવીને બેઠા, અને તકાળે કરવા લાગ્યા બહાનાંખી ખૂટી ગયા, અને મારે મગા મુરકેલી વચે ધુમવા લાગ્યું. જ્યારે મેં પોતાં આ રીતે મુશ્કેલીઓમાં દિઠા અને મા અમકી આબાદ હાલત બદલાઇ ગયલી જોઇ ત્યારે હું મલિક અલ ખુત્રાઇના બેટા અબ્દ પાસે ગયો અને તેની મજાહ પુછી. તેણે મેં કહ્યું કે “અર્મકી ખાનદાનીઓ સિવાય કોઇપ ધણી તને તારી મુશ્કેલી અને ઇતેબરીમાંથી તારી દિલગીરી અને મુશ્કેલીમાંથી છોડવા નથી.”

હું બોલ્યો કે “તે લોકની ગરરી અં તેઓનો ગુમાખ કોણ સાંખી શકશે ?”

અબ્દલાએ કહ્યું કે “તારી હાલત મુધા રવા માટે તે તારેજ સાંખવો જોઇએ.”

એટલામાટે હું ત્યાંથી ઉઠ્યો, અને યાહિય ઇબ્ન ખાલિદના બેટાઓ અલ ફઝલ અં જમઅફર પાસે ગયો, તેઓ આગળ મારી હકી કત બપાન કીધી અને મારી હાલત જાહેર કીધી, જે સાંભળી લઈને તેઓએ મને કહ્યું કે “બાદા તને ચાલ યાઓ, અને પોતાના બક્ષેશથી તને ખીજા ઇનસાનોથી સ્વતંત્ર કરા તને આબાદ કરા, અને ખીજા કોઇપ ધણી કરતાં અહતો બનાવો ! કાંચિકે તે ચાહેજ જે ચાહિ તે કરી શકે, તે પોતાના નોકરો તરફ મેહરબાન છે અને તેમની હાજતોથી જણીતો છે.”

હું પાછો ફરી અબ્દલા ઇબ્ન મલિકને જઇ મળ્યો. એ પેલા મારી છાતી ચુસવાઇ ગઇ હતી, મારે માથું ફરવું હતું અને મારે દિલ વૂટી ગયું હતું. તેઓએ મને જે કંઇ કહ્યું હતું તે સઘજ મેં અબ્દલાને પાછું કહી સંબળાવ્યું, જે ઉપરથી તે બોલ્યો કે “વૃ આજનો દિવસ મારી સાથે રહે તો લાયક છે, પછી આપણુ જોઈશું કે બાદાતાલા (તેનાં નામની જગ્યાદતી હોજો !) શે હાકમ ફરમાવે-

છે." એટલામાટે હું તેની જોડે થોડાક વખત જોયા. પણ તે દરમિયાન શું બન્યું તે જુઓ ! મારા જવાન નોકર મારી આગળ આવ્યાં જોડાયા કે "અમે ખાજ, આપણા દરવાજા આગળ ધણીએક ખચરો ઉપર માલ લાદીયો લખને એક માણસ આવ્યોછે, અને કહેછે કે "હું" માહિયાના બેટા અમ્મ કમલનો તથા નામદરનો આડતિયો છું."

આ ઉપરથી અજ્ઞાતા બોલ્યો કે "મને ઉમેદ પેદા થાયછે કે તારું કામ આખરે થઈશે. તને જોઈતી મદદ આવી પુગીછે. મારે ઉક, અને જે કે એ શું છે."

હું ઉઠ્યો, અને તેની ખિદમતમાંથી વિદાય થઈ મારાં મકાન તરફ દોડ્યો. દરવાજા આગળ મેં એક માણસને દિડો, નેના હાથમાં એક રૂકો હતો, જે મેં લખને વાંચ્યો તો તેમાં આ મુજબનું લખેલું હતું:—

"જ્યારે તારી સર્વ ખિતા અને સાંભળી લીધી ત્યારે તારા વિદા થયા પછી અમે ખસીક પાસે ગયા અને તેને અખર આપી કે તું બીખારી હાજતમાં આવી ગયોછે. આ ઉપરથી તેણે અમને ફરમાવ્યું કે સરકારી ખજાના આતેથી ૧૦૦૦૦૦૦ રૂપાંના સિકા તને પહેંચતા કરવા. પણ અમે તેને કહ્યું કે 'આટલી રકમ તો તે પોતાના માંગતારાઓ-માંજ વહેંચી આપશે, એની મદદથી તે પોતાનું કરજ અદા કરી શકશે; પણ પછી પોતાને નિર્વાહ ક્યાંથી કરશે ?' આ ઉપરથી તેણે હુકમ આપ્યો કે તને ખીજા ૩૦૦૦૦૦ રૂપાંના સિકા આપવા. અને અમે બંને બાધઓ-માંના દરેકે પોતાની વાજખી દોજતમાંથી તારે માટે ૧૦૦૦૦૦૦ સિકા જુદા મોકલ્યાછે. આથી આખી રકમ એકદર ૩૩૦૦૦૦૦૦ રૂપાંના સિકાની થઈછે, જેથી તું તારી હાલત પાછી મુધારી શકશે."

જુઓ આ ઊતમ પુરુષાએ દેખાડેલા સખી દિલરૂબો ! જોદાતાજા (નિનાં નામની છુપાદતી હોજો !) ની તેઓ ઉપર રહેમ હોજો !

ખરો સખી દુશ્મનનું પણ ભલું કરેછે.

કહેછે કે હાંરન અર રશિદ ખર્મકીતાં ખાત-દન ઉપર ખંડા થઈ તેનો નાશ કીધા આગમજ સોલેહ નામના પોતાના એક ચોકીખાતને પોલા-વ્યો, અને જ્યારે તે તેની આગળ આવ્યો ત્યારે ખલીફ બોલ્યો કે "અમે સોલેહ, મન્સુર પાસે જ અને તેને કહે કે 'તારી કને મારા ૧૦૦૦૦૦૦ રૂપાંના સિકા નિકળેછે, અને મારે હુકમ છે કે એ રકમ એકદમ લખને તું મારી ખિદમતમાં હાજર થાય.' અમે સોલેહ, હું તને ફરમાવું છું કે આજ તાબ શુર્ષ થયા આગમજ આ રકમ તે તને નહિ ભરી કે તો તારે તેનું સર તેનાં ખંદતથી છૂટું પાડવું અને મારી નજદીક લાવવું."

સોલેહ ખલીફને નમીને તેના હુકમ બજાવવા ગયો. તે મન્સુર પાસે ગયો અને તેને ખલીફના સર્વ હુકમથી વાંકે કીધો. આ સાંભળીને મન્સુર પોકારી ઉઠ્યો કે "વા ખુદા ! મારે તો સત્યાનાથ વખ્યું ! કારણકે મારી તમામ ખિલકત અને મારી કને જે કંઈ છે તે મોઢાં-માં મોઢી કીમતે વેચીય તોપણ તેની ૧૦૦૦૦૦ થી વધારે રકમ ઉપજવાની નથી. ત્યારે, અમે સોલેહ, ખાકીના તપ લાખ સિકા હું ક્યાંથી લાવીને હાજર કરી શકીશ ?"

સોલેહ જવાબ દીધો કે "તું કંઈ સુકિત એવી લડાવ કે જેથી ઝટપટ તારે ખચાવ થઈ જાય. અગર નહિતો તારે જાન જશે; કેમકે ખલીફ મને ફરમાવ્યુંછે તે જીવંત હું તને એક ધડીની પણ મેલતખ આપી શકતાર નથી, અને તે નામદાર મને જે કંઈ ખજા-વવા ફરમાવ્યુંછે તે ખજાઆ વિના રહેવાવા-નું નથી; વાસ્તે તને આપેલી મુદત પુરી થાય તે આગમજ તારે જાન ખચાવવા માટે કંઈખી સુકિત શોધી કહાડ."

મન્સુર બોલ્યો કે "અમે સોલેહ, હું માગી લજો છું કે તું મેહરખાની કરીને મને મારે ઘર લખજ, કે જેથી કરીને હું મારા ખયાઓ અને કુટુંબીઓને છેલ્લી વાર બેટી લઉં, અને મારા બેશીઓને મારી છેલ્લી વસીલત કરું."

આ ઉપરથી સામેલ આપડા મન્સુરને તેને ઘર લઈ ગયો, અને તે પોતાનાં કુટુંબને બેઠી લેવા લાગ્યો. તેનાં મકાનમાં માતમના પોકાર ઉઠ્યા, સઘળાંઓ રડવા અને છાતી કૂટવા તથા બાલ પિપ્પવા લાગ્યાં, તથા બાદાની મદદ માંગવા લાગ્યાં કે જેનાં નામની જીવાદતી થાઓ !

પછી સામેલ મન્સુરને કહ્યું કે “ મને એવો વિચાર આવેલો કે બર્મકી ખાનદાનીઓની મારફતે બાદા તને મદદ કરશે; વાસ્તે તું મારી સાથે ખાલીદના બેઠાં યાહિયાનાં ઘર તરફ ચાલ.”

જ્યારે તેઓ યાહિયા પાસે ગયા ત્યારે મન્સુરે પોતાના સર્વ હુલાલથી તેને વાકેફ કરીધો, જે સાંભળીને યાહિયાને બહુ દુઃખ લાગ્યું, અને થોડાક વસ્ત્ર સુધી જમીન તરફ પોતાનું ડાકું નીચું કરીધું. પછી તેણે માધું ઉચ્ચકીને પોતાના અજ્ઞાતચીને બોલાવ્યો અને તેને પુછ્યું કે “ અજ્ઞાતમાં કેટલું નાણું છે ? ”

તેણે જવાબ આપ્યો કે “ પાંચ હજાર રૂપાંના સિકા.”

યાહિયાએ તે લાવવા ફરમાવ્યું, અને પછી પોતાના બેઠાં અલ ફઝલ ઉપર એક ચીઠ્ઠી લખી આપીને માણસ દોડાવ્યો. એ ચીઠ્ઠીમાં એવું લખ્યું હતું કે “ મોટી કામતગી જાગીરો મને વેચવાની માંગણી થઈ છે, કે જે મને પડત નાખવી જોઈતી નથી; માટે થેલુક નાણું મારી ઉપર મોકલી આપ.” આ ઉપરથી અલ ફઝલે ૧૦૦૦૦૦૦ રૂપાંના સિકા મોકલી આપ્યા. પછી યાહિયાએ પોતાના ખીજા બન્ધુ ઉપર એક ચીઠ્ઠી આપીને ખીજા માણસને મોકલ્યો, જેમાં એવું લખ્યું હતું કે “ એક અગત્યનું કામ જાળવવું છે માટે થોડાંક નાણાંની જરૂર પડી છે.” આના જવાબમાં બન્ધુએ તરત ૧૦૦૦૦૦૦ સિકા મોકલી આપ્યા. એજ રીતે યાહિયાએ બર્મકી ખાનદાનના જુદાજુદા ઘણાંઓ ઉપર અનેક માણસો મોકલાવીને મન્સુરને યકી નાણાંની એક મોટી રકમ ભેગી કરીધી.

હવે આ બાબે સામેલ કે મન્સુરને કશી અપ્પર હતી નહિ, માટે મન્સુરે યાહિયાને કહ્યું કે, અચ્ચે મારા સાહેબ મેંતો તારી દામા પકડી છે, અને તારી હમિયતની સખાવત જાણી ને; તારા સિવાય ખીજા કોણ કનેથી એ નાણું મેળવવાં તે હું જાણતો નથી. એટલામાં મારી મિલકત વેચતાં જે રકમની હજુ પડે છે તે તું પુરી કરી આપ, અને મને તારે સદાનો કરજદાર મુલામ બનાવ.”

“ આ સાંભળીને યાહિયા પોતાનું સંજમીન ઉપર નીચું નમાવીને રડ્યો, અને પછી બોલ્યો કે “ અચ્ચે પિદમતગાર, નામ દાર ખરીદ આપણી સોડી દીનાનુરને મોટી કામતનું એક ઓરાત બદલું હતું, માટે તું જા અને તેણીને કહે કે તે ઓરાત મારા ઉપર મોકલી આપે.”

ચેસા પિદમતગાર ગયો, અને ઓરાત લઈને પાછો ફર્યો. પછી યાહિયાએ મન્સુર તરફ ફરીને કહ્યું કે—“ અચ્ચે મન્સુર ૨૦૦૦૦૦૦ દીનાર (સોનાના સિકા) ની કામતે આ ઓરાત મેં નામદાર ખરીદીને માટે સોદાગરો કનેથી ખરીદ કરીધું હતું, અને વાંચતી વગાડવામાં ઉત્તાદ ગણાતી અમારી સોડી દીનાનુરને તે નામદારે આ ઓરાત બેઠ કરી હતું. જ્યારે તે નામદાર તે તારી પાસે આવેલું જોશે ત્યારે પિછાનશે, અને તારી સાથે માનથી વર્તશે, અને અમને માન આપવા યકી અમારે લીધે તારો જાન અપાવશે; અને આ મન્સુર, તને જોઈતાં નાણાં હવે પુરેપુરાં ભેગાં થઈ ચુક્યાં છે.”

મન્સુરને સાથે લઈને સામેલ પેલાં સઘળાં નાણાં લઈ ખરીદની દરબારમાં ગયો. પણ માર્ગમાં મન્સુર પોતાને લાગુ પાડીને આ મતલબની એક પેત બોલતો સામેલને સંભળાવે :—

“ ગયા નહિ પાંચ મોહબતસે તેઓ તઈ, બિધો જીવધો ગયો તેથી હું તો ચડ.”

આવા સખુનો સાંભળીને સામેલને બહુ અચરતી લાગી કે મન્સુરનાં જેવો નીચ અને કાતકી નિમકરારામ ખીજે કાંઈ હોય નહિ, અને એવું ખાનદાન બહુજ કમીનું અને કનિષ્ઠ હોયું જોઈયે. તેણે મન્સુરને

શુભ્રાથી જવાબ દીધો કે: “કુનિયાની મુલાકાત ઉપર ખર્ચક્રીઓ કરતા વધારે ભણું કોઈ નથી; અને જગતમાં તારા કરતાં વધારે નીચ અને વધારે ભ્રષ્ટ્ર ખીચું કોઈ નથી; કેમકે તેઓએ તને મોતને ધરતી ખરીદ કરી લીધો, નાચમાંથી તારા ખચાવ ક્રીધો, અને તારા છુટકારાનું દામ તને ખટ્યું, પણ તેના બદલામાં તેં તેઓને નથી ઉપકાર માન્યો કે નથી સ્તુતી કીધી, પણ તેને બદલે ઊપજા મુખનોથી તેં તેમની મેહરબાનગીનો અવેજ વાલ્યો છે!”

સાલિહ પાદશાહની હજીરમાં ગયો અને જે સઘળી બિતા બની હતી તેથી તે નામ-દારને વાંકે ક્રીધો. ખસીક હારન એક તરફથી યાહિયાની મુખાવતની અને તેના મુખી દિલ્લુદીની અને તેના ભણા ખવાસની બિતા, અને ખીજી તરફથી મન-સુરનું નીચપણું બહાને બહુ અચરત થયો. તેણે ફરમાવ્યું કે પેલું જવરાત યાહિયાને પાણું હવાલે કરી દેવું અને કહેવું કે “જે કંઈ મેં આપ્યું છે તે પાણું ઘણું સું વાજખી નથી.”

સાલિહ પેલું જવરાત પાણું લાઇ ગયો, જે વેળા તેણે યાહિયા આંગળ મન-સુરની બદલાની ફરિયાદ કરવાની તક લીધી. યાહિયાએ તેને કહ્યું કે “અમે સાલિહ, જ્યારે એક માણસ તંગીમાં આવી પડે છે અને તેનું દિલ કુખી હોય છે અને મન ગુચવાયલું હોય છે, ત્યારે તે જે કંઈ કરે છે તે માટે તેને કષ્ટો ધટતો નથી; કેમકે તે તે કામ દિલથી અને મનથી કરતો નથી.” એ રીતે મન-સુરની ભૂરી યાજ મોટેનાં યાહિયાએ અનેક બહાનાં બતાવ્યાં.

આ મંબળાને સાલિહ રડ્યો અને બોલ્યો કે “વજતા દોરમાં ફરીથી તારા જેવા માણસ કદી જન્મ લેનાર નથી. અફસોસ, ત્યારે, તારા જેવા ઉત્તમ ખવાસના અને તારા જેવી મુખાવતના શાહેને જમીનમાં છુપાવી દેવા (બુમિદા કરવા) માં આવશે એ કેમ બને!”

પછી તે આ બેતો બોલ્યો:—

“કર ઉતાવળ બજાવવા કોઈખી ભણું કામ, રહેવું નથી માણુ હમેશ મુખાવતનું કામ; અચકે છે જે માનવી મુખાવત કરતો વેળ. અટકવે છે મુફેસી રાખી મદાનો છેલ.”

માણસખાઉ જંગલીઓના યુરોપિયન રાજા.

આંગ્રેસિયાના કાળા દેશીઓમાં ૨૮ વરસ યુગરી આયનાર એક ફ્રેંચ મુસાફરની કાહણી.

આપણે નાના હતા ત્યારે “રોબિન્સન ક્રુસો” ની રસીલી કથા વાંચી હતી. તે કથા એક ખરા બનેલા બતાવ ઉપરથી જોડી કહાડેલી હતી. તે કથાને મળતી એક નવી ખરી બનેલી કહાણી હાલ અજવાળામાં આવી છે. મો. લુઇ ડિ રૂમન્ટ નામે એક ફ્રેંચ મુસાફર ઉપર યુરોપી મુસીબતોની આ કહાણી, જે તેણે બ્રિટિશ ઈસ્ટર આંતેની બ્રિટિશ આસો-શિપેશનના છેલા વાર્ષિક મેળાવડા દરમિયાન જે જુદાં જુદાં બાવણો આપીને અજવાળામાં આણી છે. એ બાવણો મંબળવાને નામીયા ઇંગ્રેજ વિદ્વાનો ભેગા મલ્યા. હતા, જેઓએ આ મુસાફરને બારીક સવાલો પૂછીને તેની

હકીકતોની સમાધ બાબે પોતાની ખાતરી કરી લીધી છે. આંગ્રેસિયાનો ટાપુ યુરોપ-ખંડ જેવો મોટો છે, અને જોકે તેને શોધી કાઢવાને એક સદી વહી ગયું છે, તોપણ તેના મહિલા ભાગોમાં શું છે તે હજી કોઈ જાણતું નથી. ત્યાં યુરોપિયનોની જે કાંઈ વસ્તી થઈ છે તે માત્ર કાંઠા ઉપરજ થઈ છે; ખંડના મહિલા ભાગો બાબે હજી કેવળ અધારજ છે. તોપણ ત્યાં વસ્તી નથી એવું આપણે સમજવાનું નથી. એ ખંડ તેના અસહ રહેવાસીઓથી બરપુર છે. અને તેવા અસહી રહેવાસીઓમાં ઉપલો ફ્રેંચ મુસાફર વીથ વરસોની લાંબી મુદત યુગરી આ.વર-

સેજ પુરેા પાછો ફરેછે. એ ખંડના વાઘ અને મધ્ય ભાગોમાં તેણે કાળા જંગલીઓ સાથે લાંબાં વરસો ગુજાર્યાંછે, અને તે સુદ-તમાં પોતાની ઉપર ગુજરેલી જાણીઓનું તેણે ઉપલાં બાણોમાં વર્ણન આપ્યુંછે. આ કહાણી અનેક રીતે જાણવાજોગ છે; મુખ્ય કરીને જંગલી કાળા લોકો સુધારાની રાજ-નીતી ગમે એટલા બેખબર હોવા છતાં કેવી સરસ રીતભાત ધરાવેછે અને તે ઉપરથી ગોરા સુધરેલા લોકોને કેટલુંબધું શિખવાનું છે, તે આ કહાણી ઉપરથી જાણાયછે. આ કહાણીનો સાર ક્રૅચ મુશાફર રૂઝમંટના શબ્દોમાંજ આપણે નીચે મુજબ વાંચીયું.

૧૮૬૩ નાં સાલમાં હું માર્ચ વતન છોડીને ખાતીની શીપ મેળવવાના ધરાદાયી ઓસ્ટ્રેલિયા અને ન્યુગીની વચેના દરિયા તરફ હંકારી ગયો. એ વેળા હું બહુ જવાન છોકરો હતો. ૧૬ મહિના પછી માર્ચ વહાણ યરવાળાના ખડક સાથે અથડીને ભાંગી ગયું, ઓસ્ટ્રેલિયાના વાઘ પુણી ઉપરના એક નાના ટાપુમાં હું જઈ પડ્યો. હું એકલવાયો હતો, પણ મારી જોડે વહાણના કપ્તાનનો કુત્રો પણ બચી આવ્યો હતો. બે વરસ સુધી અહીં મેં કુખબરેલી એકાંત છુંદળી ગુજારી, જે બાદ કાળા લોકોની એક ટોળકી ખરાબે આવડી અમારા ટાપુ ઉપર આવી ચડી. તેઓ જોડે જ મારું ગુજારીને હું ઓસ્ટ્રેલિયાના ખંડ તરફ હંકારી ગયો. માર્ગમાં કોઈપણ પુરોષિયન સંસ્થાન મેળવવાની શોધ કરતો હું છેક ખંડના ભિતરમાં જઈ લાગ્યો. શરૂઆતમાં મારી કને કપડાં, હથિયાર કે ઓળર જેવું કંઈજ હતું નહિ. એક બાઈ-બજ ભોગજોગે બચેલી હતી તેનાં કોરાં પાના ઉપર મેં કંઈ કંઈ નોંધ લોહી વડે લેવારી હતી, પણ પાછલથી આણુ સાલમાં “મિટ્રોસ” નામે સ્ટીમર ભાગી તેમાં આ કેતાવ્ય નાચ પામી હતી. મારી નાદાન વયને લીધે મને ઓસ્ટ્રેલિયાની જગોળવિદ્યાની કશી ખબર ન હતી. કેમ્બ્રીજ ગઈ નામના દરિયામાં મારા કાળા સોહજતોઓનું વતન હતું, જ્યાં

તેઓએ મને લાયક માન આપ્યું અને ઘણીજ સરસ આગતાસ્વાગતા કીધી. ઉપર કહેલા ટાપુ ઉપર જે કાળા દેશીઓ ધસાઈ આવ્યા હતા તેઓમાંની એક સ્ત્રી મારી બાપડી થવા પામી હતી, અને તેણીનીજ જલામણને લીધે મને સર્વ દેશીઓએ મિત્ર ગણી માન આપ્યું. મને ગોરી આમડીના જોઈને આ દેશીઓ જેટલા અચરત થયા નહિ તેટલા તેઓ મારાં પગલાં જોઈને વિસ્મય પામ્યા. તેઓનાં અને મારાં પગલાં વચે દખ-ધતો મોટો તફાવત હતો.

૧૮૭૪ નાં સાલ સુધી મેં ગોરા લોકોનાં સંસ્થાનોની શોધ માટે મારી બાપડી જોડે ઘણી મંજલ કાપી, પણ મને કોઈપણ પુરો-ષિયનનો બોટો થયો નહિ. મેં હવે ઓસ્ટ્રેલિયાનો આખો ખંડ ઉત્તરથી વટાવી દક્ષિણે જવાની મંજલ માથે ઉઠાવી. પણ એમ કરતાં માર્ગમાં અમને લાલ પથરોના મોઠા ઉંચા પર્વતોની હાર મળી, જે ઉગમણથી આથ-મણુ તરફ લંબાયલી હતી. પર્વતો વચેની ખીણોમાં વનસ્પતિ ખીલી નિકળી હતી, અને કાળા લોકોની વસ્તી પણ ભારી હતી. મારી ધારણા મુજબ હું દક્ષિણ છેડે તો જઈ શકેજ નહિ, કેમકે ‘માર્ગમાં પર્વતો અને નદીઓની મુશ્કેલીઓ જોડે વળી એક ટોળાનો સુતક છોડી ખીજ ટોળાના સુતકમાં દાખલ થવાની મુસીબતો કંઈ ઓછી ન હતી. આ ભાગોમાં જ્યારે પાણી મળતું નથી ત્યારે દેશીઓ બિયાબાનોમાં ઉગતાં “માલી” નામે એક જાતનાં બાડનાં મૂળિયાં કાપી તેમાંથી પાણી મેળવેછે. “યુકોલિપ્ટસ” નામનાં ઝાડોની આ એક કિસ્મ છે, જેનાં બધે શીટ જેટલા કંટકા કાપી કાઢીને દેશીઓ શરડીનાં પેડિયાં માફક તેમને સુથેછે અથવા તેમને કોઈ વામણમાં મુકેછે એટલે આપોઆપ સર્વ પાણી નિકળી આવેછે. પાણી તદ્દન સ્વછ હોવા છતાં જરા માટીનો પટ મારેછે. જ્યાં સર્વ જાણાય ત્યાં પાણી મળવાનું એમ તેઓ માને છે. માત્ર મહિના સુધી મારી બાપડી જોડે મુશાફરી કીધા બાદ એકાએક ચાર ગોરા

માણસોની ટોળકી અમને મળી ગઈ. મારી નેડે આંખેના યોડાક કાળા દેરીઓ પણ હતા, જેઓ ઉપર ઉપલાજ ગોરાઓએ હુમલો કરેલો હોવાથી આંખેના તેઓને નોંતાંજ કાળાઓએ કાતો લેવા તેઓ ઉપર ધમ્મારે કીધો, જેમાં હું પણ શામેલ થયો. પણ ગોરાઓ કને બંદુકો હોવાથી તે અમારી તરફ છોડીને તેઓ ગેબ થઈ ગયા.

આંખેના હું તદન નમ્મ હાલતમાં હતો. કાળા જંગલીઓ સાથ વસતો હોવાથી તેઓની માફક મેં મારાં શરીરને રંગેલું હતું. વળી મારી ગોરી આમડી ચર્ચના તાપથી કાળી મારી ગઈ હતી. એટલામાટે ઉપલા ચાર ગોરાઓ મને ઓળખી શક્યા નહિ. આંખી હાલતમાં મેં વજ્રે વજ્ર નાચારીથી ગોરાઓ સાથ મળવાની આશાજ છોડી હતી. ઉપલા બનાવ પછી બે ત્રણ આવાડિયે મારી બાવડીએ એક ગોરા માણસને શોધી કાઢ્યો. પણ તે ખીચારે મેળજી ગઈ હતો. તે મારી નેડે બે વરસ સુધી રહ્યો, અને મરતી વજ્રેજ સાવધ પઈ બોલ્યો કે “મારું નામ ગિખ્મન છે, અને હું ગાંધેશ નામે ઇંગ્લેન્ડની ટોળકીમનિ છું.” ગિખ્મનનાં મરણ પછી મેં હવે એકાંતવાસમાં મારી છાંદગીના દહાડાં પુરા કરવા ધાર્યું, પણ મારા જંગલી મિત્રોએ મને દિલાસો આપ્યો કે મને જે જોઈએ તે હાજર છે, માટે હું જે તેઓની નેડે રહીશ તો તેઓ મને પોતાના પાદચાહ ગણીને માન આપશે. આ ઉપરથી મેં તેઓ નેડે આશરે ૨૦ વરસની લાંબી સુદત સુખરી. આ દેરીઓ મધ્ય આફ્રિકામાં વસેછે, જેમની નેડે મેં મહેલા બાગો ખાતે શોધવાળને થકી ધણીએક વેળા મુસાફરી કીધી હતી.

એક વાર તો એક ઉંઠેનો કાફલો પચાર થઈ ગયો હતો તેને પગલે અમે આગળ ચાલ્યા અને તેમ કેરીને પુરોપિયન મંસ્થાન શોધી કાઢવાની તજવીજ કીધી. તેમાં તો હું કાચો નહિ, પણ મારા સોહબતોઓને ખાલી પત્રાનાં ખાકડ વગેરે મલ્યાં તેમની નેડે એક વર્તમાનપત્ર પણ હાથ લાગ્યું. તે ગ્રિડની

ખાતે પ્રગટ થયેલું “*Town and Country Journal*” નામનું હતું. આ પત્રમાં મેં એલું વાંચ્યું કે “આફ્રિકા અને હોરેન પ્રગણ્યો તરફના મળામદોએ જર્મન પાર્લામેન્ટમાં મત આપવાની ના પાડી, અને ત્યાંથી તેઓ ચાલી ગયા.” આનો અર્થ હું સમજી શક્યો નહિ, કેમકે એ બંને પ્રગણ્યો તો મારાં વતન ક્રાન્સને તાબેનાં હતાં, અને તેના પ્રતિનિધિઓ જર્મન પાર્લામેન્ટમાં ક્યાંથી ભય? મને ૧૮૭૦-૭૧ ની ક્રાન્સ અને જર્મની વચ્ચેની લડાઈની ખબર હતી નહિ, તેથી આ બાબતનો બેદ હું સમજી શક્યો નહિ. આ વર્તમાનપત્ર મેં એટલીબધી વાર ફરી ફરીથી વાંચ્યા કીધું કે તે લગભગ મારે માટે થઈ ગયું. તેને એક આમડાંની કોથળી માં મેં સાચવી રાખ્યું હતું, તોપણ વજ્રે વજ્ર બાહેર કાઢ્યા કીધું તેથી તેના કટકો ગોવડ થઈ ગયા.

હું મધ્ય આફ્રિકાના ને ભાગનાં સેકિનો રાજા થઈ રહ્યો હતો તેમનું નામ “વંગ વંગ” હતું, અને તેમનો મુલક ઉત્તર, દક્ષિણ અને પૂર્વ બાજુએથી પહોડોથી ઘેરાઈ ગયો હતો. પર્વતો ઉંચા હતા, જેમાં પ્રુક્કળ થંડી હોવી જોઈએ; પણ ત્યાં બૂફ પડતો મેં કદી દીઠો નથી. ત્યાંના ખડકોમાંથી તેમજ નદીઓની રેતીમાંથી સોનું મળેછે. કેટલીક જગનાં નાળાંઓ તો સોનાની રેતીથી ભરપૂર છે. આ રેતીઓમાં વળી ભતભતના અને રંગબેરંગીન હીરાઓ મળી આવેછે. તેઓ બીનાપસા હોય ત્યારે તેમનો રંગ ખુલ્લો જણાયછે. કોઈ કોઈ ઢેકાણેથી બારી કાળા રેતીના પથરા મળેછે, જેમને પ્રથમ હું લોખંડના સમજ્યો, પણ પાછલથી વધારે તપાસ કરતાં તેઓ કલાઈના જણાયા. એજ રીતે કેટલેએક ઢેકાણેથી લોખંડ અને ખીન્ને ઢેકાણેથી ત્રાંજું મારે હાથ લાગ્યું. આ મધળી ધાતુઓવાળી જગાઓ પુરોપિયન વસ્તીથી ઘણી દૂર છે, તોપણ જે બરાબર ચાજના સાથની ટુકડીઓ શોધ કરવા ત્યાં જશે તો તેમનો માર્ગ કંઈ ઘણો મુશ્કેલ

માણસ પણ નહિ. હું પોતે જલદીથી એવી એક ટોળકી તે તરફ કીમતી ધાતુઓની શોધ માં લઈ જવાની ઉમેદ રાખું છું.

મારાં રાજપાટવાળા મુલકમાં લાંબી મુદત ગુજર્ણ પછી મારી જંગલી પ્રજા વચેની મારી જીંદગીનું આ રીતે શેષટ આપ્યું. ત્યાં ઇન્કુબેશન શેગ સમ આકારમાં ફાટી નિકળ્યો, જેણે સંખ્યાબંધ રહેવાસીઓના જીવ લીધા, જેઓમાંની એક મારી બાયડી પણ હતી. આ સ્ત્રી જંગલી લોકોની દીકરી હતી, પણ મારી જંગલીઓ વચેની આપી જીંદગીમાં તેણી બાલેબાલ મારા રેહબર ફરેશ્તાસમાન હતી. અમોને ઘણાં ફર્જો થયાં હતાં, જેમાંનાં જેઓ બાળ વયમાં મરતાં બચ્યાં હતાં તેઓ પણ ઉપલા નાશકારક શેગમાં ધસડાઈ ગયાં. આથી હવે હું તદ્દન એકલો રહી ગયો. જે કારણથી મારી જંગલી જીંદગી મને વહાલી યજ પડી હતી તે કારણો હવે દૂર થયાથી હું એકલો બચેન બની ગયો કે મારા ગોરા જાત-બાપએને શાંતી કહાડવાની એક છેલ્લી જેહમત માથે જેમવાનો મેં કરફ કીધો. મેં મારે પહાડી મથક છોડ્યું અને નૈરત્ય ખુણા તરફની રાહ ધરી. મારી આગળી સધળી મજલો દરમયાન બન્યું હતું તેમ આ વેળાએની હું સીધા અને પાધરે મારી ધારેલી જગાએ જઈ પુગવા પામ્યો નહિ. માર્ગમાં હું આમથી તેમ ચક્ર લેવા લાગ્યો, અને જુદા જુદા ટોળાઓ વચે થોડી થોડી મુદત ગુજરવાની મને ફરજ પડી. એમ કરતાં મને એક ગ્રામ મળ્યું, જેના ઉપર “Forest” (ફોરેસ્ટ) એવા ચન્દ્ર લખેલા હતા, પાછલથી જણાયું તેમ આ એક ઈંગ્લેન્ડ મુસાફરનું નામ હતું, કે જે તે તરફ શોધખોળ કરવા, આવીને ગાડ ઉપર પોતાનું નામ લખી ગયો હતો. અહીંથી દક્ષિણ તરફનો મેં રસ્તો લીધો અને એમ કરતાં પશ્ચિમ ઓસ્ટ્રેલિયામાં મોંઠ મારગરેટ નામે પહાડની ઉત્તરે થોડાક દિવસોની મજલ ઉપર મને પુરોપિયનોની એક ટોળકી મળી, કે જે તે તરફ એના વગેરેની શોધમાં આવી હતી, અને ત્યાં

પણ એવાના મોટે તેણે પોતાની નાખી હતી. અહીંથી હું ૧૮૬૫ માં મોર્ને પાતે જઈ પુગ્યો, અને પછી આ વરસ ૧૮૭૫ આપ્યો.

આપણાં મુસાફરે “વંગ વંગ” કહે “માથે રાજ્ય ચલાવ્યું” તેની રીતબાત વગેરે બધાને તે નીચે મુજબ આપેલું.

શરીર ફંગવું—વંગ વંગ લોકો તદ્દન જ હાલતમાં વસે છે. તેઓ પોતાનાં શરીર રંગે છે, અને જાંતજાંતનાં રંગથી તેને ચંચાલ છે. મર્ખી, માટી અને કાલચાના બ્રકા તેઓ આમડી ઉપર એક જાતનું એવું બનાવે છે કે જે તેમનાં વસ્ત્રની ગરજ માર તેઓ સમજે છે. તેઓ કપડાંની ઉપયોગથી નહિ પણ નામથી પણ અજાણ છે. તેઓ કપડાં આ રંગનું પડે છે, જેમાં તેઓ કોઈ કોઈ મુગંધી પાળાને રમ મેળે છે.

રંકાણું—આ લોકોને વસવા માટે જે જો છે તે બાધેલાં ધરો નથી, પણ જંગલી જ મુપડાં છે, જે ગોળ અથવા ઇંડાના આકારે હોય છે. તે ગાડોની છાલ અને ડાળોએ બનેલ છે, અને તેનાં મુખ આગળ આ બજતો રાખે છે. એકમાણસ મરી ગયો કે તે આ મુપડાં બાળી નાખે છે, એવી મતલબથી મરી જનારોને રહે ત્યાં બચકયા કરે નહિ. મુપડાં જંધુકનાં હોતાં નથી, કેમકે એક જેઓ તે છોડી જાય તેઓ પાછા તેમાં આ વસવા નથી, પણ તેમને નાંચ પામવા રહે. રંકાણોમાં દાખલ થવાનાં એક જ રસ્તો છે અને તે ૧૫ મિલ જેટલો અને ૧૦ મિલ બાકારાંમાંથી છે.

તરવાની બસેશ—આ લોકો અજા મારનાર તથા તરનાર છે. તેઓ જમીન જેમ વસી શકે છે તેમ જ પાણીમાં પણ ગુજારે છે. તરતી વેળા તેઓ પાણીએ ફટકા લગાવે છે, તેમને આ હુનર કોઈ વસ્તુ નથી, પણ કૃત્તવી રીતે તેઓ ગોથ પેટમાંથી તે શિખીને જામે છે. નાનાં બાળકે ઉંમરે ચાલવા શિખે છે તેજ ઉંમરે તરવા.

પથરનાં હુધિયારો—આ લોકો ધાતુનાં વપોગ જાણતા નથી. તેઓ ચક્રમકન ધિયારે અને પથરની કુહાડી ખનવેછે, અને વડે માડ કાપેછે અને લાકડાં ફાડેછે. તેઓ હુ, આનાકાનીથી માડ કાપેછે, અને તેનો ટ્વ લેવા યકી તેની કરગરીને માફી આપેછે. માડ કાપવા યકી તેમને ખીલવાનો ખીજો સખ્ખ મે છે કે મખાદા તેમાં કોઈ નીચ જડુગર માણસને કંદ કીધો હોય તે છુટો ધધ હેરાન કરે. દરેક માણસ પોતાને જોઈતાં હુધિયારો પોતેજ ખનાવેછે, અને જરૂર પડે ત્યારે તે ખીજને આપીને તેને ખદલે પોતાને જોઈતી ખીજ વસ્તુ લઈ શકેછે. આ હુધિયારો એક બાપ પોતાના દીકરાને દોલત દાખ્ખ આપી જતા નથી, પણ તે તેની જોડે દાટવામાં આવેછે, એવી મતજબથી કે જ્યારે તેનું રૂદ હોય ત્યારે સઘળાં હુધિયારો તેને વાપરવા માટે તૈયાર મળી શકે.

આતશ—લાકડાં વા પથરને ઘસીને આતશ પાડવામાં આવેછે. આતશ રાશન કરવા માટે જોડો ઉપરથી પડેલાં મુકાં પાત્રાં કે ડાળીઓ કે મટી ગયલાં માડનાં લાકડાં વાપરેછે. જીવતાં શ્રાંને બળતણ માટે કદી પણ કાપવામાં આવતાં નથી. સ્ત્રીઓની ફરજ પ્રથમ આતશને સદા બળતે રાખવાની હતી, પણ આસ્તે આસ્તે તેમને માથે ધરનું સઘળું કામ કરવાની ફરજ આવી પડી. જ્યારે આતશ જુગાઈ જાય ત્યારે આ જંગલીઓ એમ સમજે કે તે શરજમાં જઈ મર્યો, કે જ્યાંથી તે આવ્યો હતો.

ખોશક—આ લોકો સઘળી જાતનાં જંગલી પ્રાણીઓ અને ફોળા ખામછે, તથા સઘળી જાતનાં મધ આપનારાં ફુલો ચુસેછે. કુધથી તેઓ કેવળ ખેખખર છે. વળી છાકટપણું વા કેક પેદા કરનારા શરાબીથી પણ તેઓ અજાણા છે. તોપણ તેઓ એક જાતનાં શ્રાડનાં પાત્રાં આવેછે અને ગળી જાયછે, જેથી તેમને કેક ચઢેછે અને તેઓ મેહાશ પડેછે. તેઓ મોટી મોટી ઉજાણી કરેછે અને પુકળ ખાયછે.

માણસ ખાવાનો ફવાજ—આ લોકો મંખંધી સુધરેલા દેશમાં એવા વિચાર છે કે

તેઓ પોતાના શત્રુઓને પકડી તેમનું ગોસ્ત ખાયછે, અને તેઓ એજ ખોરાક ઉપર જીવેછે. પણ એ વિચાર બહુબરેલો છે. ફક્ત ખેટ બરવાને યકીજ તેઓ માણસનું ગોસ્ત ખાતાં કદી જાણવા નથી. ઘણું કરીને જ્યારે લડાઈમાં શત્રુ જાયે ધણે હોય ત્યારે તેનું ગોસ્ત કતેહ મેળવનારાઓ ખાયછે, અને તેમ કરવાની તેમની મતજબ એવી કે મરનાર જેવો બહાદુર અને હિમતવાન હોય તેવા પોતેખી યવું. તેની ખુબી પોતાનાં શરીરમાં લાવવા યકીજ તેઓ શત્રુનું ગોસ્ત ખાયછે, એમ જાણીને જે મારી મવા હેડલના ટોળાના લોકોને સમજાયું કે અગરજો તમે મરનારના જેવાજ થવા માંગતા હશે તો તેનાં માથાંના વાળનાં બાજુખંધ, તોરા અને કંઠી ખનાવીને પહેરશો તો તેથી પણ તમારી મતજબ બર આવશે.

એતેકાદ—આ દેશીઓ ફવા દાખ્ખ કોઈ પણ શક્તિને ઓળ મતા નથી. પણ એક સર્વોપરી રૂઠને પિછાનેછે, કે જેને તેઓ પૂજતા નથી પણ રાજી રાખેછે. તેઓ માનેછે કે મરનારનો જીવ મોત પછી રેકાણ આગળ બઠકયા કરેછે, અને પછી ખીજાં શરીરમાં દાખ્ખ દાખે. ધર્મગુરુઓ જેવું કોઈ તેઓમાં નથી; પણ દવા દારૂ કરનાર તેઓમાં મોટો કાજુ ધરાવેછે, કે જે ધણી એક ટોળાના સંરદારને પણ તેના ઓદા ઉપરથી પદબદ્ધ કરી શકેછે. આમ તે પોતાની જાદુખનાં જોરથી કરતો મનાયે. ટોળાના ખર્ચે આ 'ધણીનું' પોપણુ ધાયે, અને બાપ પછી દીકરો તેની જગા લેછે.

વેહુમે—આ લોકો કોઈ પણ મહાત્મા વા વીર પુરુષની વાદ જાળવી રાખતા નથી. મરનારનું નામ તેઓ કદી વાદ કરતા નથી, પણ અડકતરી રીતે તેને માટે ધથારે કરેછે. મરનારે જે મોટી લડાઈ મારી હોય તેનાં તે કામ મારફતે તેઓ તેને માટે ધથારે કરી શકેછે. આ લોકો વેહુમે તરેહવાર છે. તેઓ ફવા ઉપર પુર વિશ્વાસ રાખીને કંઈ જોડું હોય તેને ખરજ માનેછે. તેઓમાં જાદુખ અને ડાકણપણું બહુજ ફેલાયલું છે. ડાળી અને ઘોળી બે ને જાદુખ તેઓ માનેછે.

ગુનાહ—એક માણસનો જીવ લેવો તેને તેઓ મોટી તકસીર ગણે છે; પણ, જો કોઈ માણસનો જીવ લડાઈમાં લેવો પડે અથવા ખાનગી કજીયામાં જીવ જાય જેમાં મરનારની તકસીર હોય, તો તે કાંઈ ગુનાહ ગણાતો નથી. આ લોકોમાં ગુનેહગાર વર્ગ જેવું કંઈ નથી; તેમજ પોલિસ જેવું પી કોઈ કાંઈ જાણતું નથી. એઓમાં નીતિના ચોક્કસ કાનુ નો છે, જે કાંઈ લેખિત નથી, પણ તેને ગર્વ કોઈ માન આપી આવે છે. છોકરાઓને માત પિતા તે શિખવે છે, અને તે સુજ્ઞ વર્તવાની ગામના પટેલો અને વહિવટ ચલાવનારા આગે વાના ફરજ પાડે છે. જાહેર મત જેવું પી કાંઈ નથી, પણ આગેવાન જે કંઈ ચુકવે તેને યુગે મહોડા મર્વ કોઈ ખરજ ગણીને માન આપે છે.

નીતિ નેકી—એ લોક બધાં સાથે કદી પણ મોટી રીતે વર્તતાં નથી. સર્વ માણસોની તેઓ પરાણા ચાકરી કરે છે. કોઈ વાપ્પાનો મારણો ધણી આવે તેની ખિદમત નહિ બળ લાવવી તે ધાતકીપણું ગણાય છે, અને કોઈ આવે તેના તરફ મેદરકારી બતાવવી એ નીચ કર્મ લેખાય છે. કંગડું યા ચોરી કરવી એ ખોટું છે; પણ દુસ્મનના સંબંધમાં એમ કરવું રવા છે. જેક માણસેને માન આપવું જ જોઈયે. વડા મેટાને કથા ખાસ હક મળતા નથી; સઘળા દોકરાઓ એકસરખા હક ધરાવે છે.

ન્યાય—જો ખોટા સોગંદ ખાધેલા સાબેત થાય તો તે માટે મોતની સજા મળે છે. જાત જાતના ગુનાહોની તપાસ માટે ન્યાયની અદાલતો મળે છે.

ટોળાનો વડો—ગામનો પટેલ યા ટોળાનો વડો કાંઈ હમેશાં નેમાતો નથી, પણ ગામમાં યા ટોળામાં જે વડો હોય તે પોતાની બુઝર્ગીના હકથી વડપણ ભોગવે છે. તેની ચત્તા મોટી છે, તે મરજી પડે તે કરે છે, તે લડાઈ ઉઠાવે યા મુલાહ કરે; અને સઘળાં અગત્યનાં કામોના ચુકાદા પોતાનાં એકલાં મતથી આપી શકે. બાયડી અને ભતારને તે એકકથી છુટાં પાડી શકે; પણ છુટાંછેડાનો શેવટનો હુકમ આપ્યા આગમજ તેની ફરજ છે કે બાયડીને માટે નવા ખાવંદ શોધી આપે.

લરાઈ—જ્યારે શત્રુ સાથે યુદ્ધ કરવું પડે ત્યારે સઘળા પરણેલા પુરૂષો લડવા મેદાન પડે છે. ઓછાંમાં ઓછી ઉંમર ૧૭ ની છે. શત્રુના મુલક ઉપર હુમલો લઈ જવા બાબે તેઓ તેને ધુમાડો કરીને ચેતવણી આપે છે.

ટોળાઓ—સઘળા ટોળાઓ ભટકતી જાંદગી ગુજરે છે, અને કોઈ મોટા મેળામાં સામેજ થવું હોય અથવા વેપારને માટે મંજળ કાપવી હોય ત્યારે એક ખીજના મુલકમાંથી રસ્તો લઈ શકે છે, અને માર્ગમાં જે મળે તેનો શેકાર કરી આવે છે. ટોળાઓ વળી તાયફાઓમાં વહેંચાયેલા છે, અને તાયફાઓ કુટુંબોના ભિન્ન મળવાથી બને છે. એક કુટુંબ સાત માણસો બને છે; એક બાપ, એક મા, અને ચાર છોકરાં.

વિદ્યા—આવા જગલીઓને વિદ્યાની તે શી ખબર હોય? તોપણ તેઓ એવું માને છે કે આપણી પૃથ્વી સપાટ છે, અને તેના છેડાઓ ઉપર ઉભા ક્રીધેલા સ્તંભો ઉપર આકાશને ટેકાવી રાખેલું છે. પેલું મોટું રહ. આકાશ ગંગામાં વસે છે, અને તેજ એકલું એવું છે કે જે કદી મરણ પામતું નથી. આંદરાતનો દરેક આંદ તદન નવા જણાય છે, જેને આગળા માસના ચંદ્ર સાથે કશો સંબંધ હોતો નથી. અંક ગણત જેવું પી આ લોકમાં કંઈ નથી. માત આર મુઘીનાજ આંક તેઓ ગણી શકે છે.

લગ્ન—લગ્નને આ લોકો ધર્મની ક્રિયા લેખતાં નથી. મરકીથી નાસે તેમ એક જમાઈ યા વહુ પોતાની સામુધી નાસે છે. જમાઈ એવું માને છે કે જો તે તેણી જોડે વાતો કરે તો તેના બાળ સંદે થઈ જાય. આ લોકોની ચોક્કસ જાતોમાં એક કિસમનાં એવાં લગ્નનો રવાજ છે કે ટોળામાંનો દરેક માણસ દરેક ચોરતનો ધણી થઈ શકે છે, અને દરેક ચોરત દરેક મર્દની બાયડી ગણાય છે. સઘળી બાયડીઓ એકસરખા હક ભોગવે છે, તોપણ એક મર્દ ખીજીઓ કરતાં એક બાયડીને વધારે માનિતી ગણે અથવા ખીજીઓ કરતાં એક બાયડી વધારે જવાન અને ખુબસુરત નિકળી આવે ત્યારે તેઓ વચે કજીયો ખરપા થાય છે. આ ઝગદનો નિકાળ નવાઈ જેવી રીતે લાવવામાં આવે છે. બને

વડતી સ્ત્રીઓ હાથમાં લાકડીઓ લઈ મેદાન પડે છે, અને એક બીજાનાં માથાં ઉપર ફટકા લગાવે છે. આથી જીવણી જાય છે, પણ તેની દરકાર કરવામાં આવતી નથી, કેમકે લડતાં અટકી જવું એ હિતકારાપણું ગણાય છે. અને જ્યારે એક સ્ત્રી જમીન ઉપરથી ઉડવાને અશક્ત થઈ પડે છે ત્યારે લડાઈનું શેષ અંત આવે છે, અને એકેક આપ પાછી દોસ્તી કરી દે છે, અને એકેકને લાગેલા જખમોનો મજમપોટો કરે છે.

મશા—આ લોકો માને છે કે તેઓમાં કુદરતી કારણોથી મરણો કદાચ જ નિપજે છે; માને બાળકો જ પોતાને મોતે મરે છે, બાકી ઉમરે પ્રગેમાં મરી જાય છે તે તો જનકોતલથી મરે છે. તેઓ માને છે કે જો કોઈ જનકુગર મારફતે શત્રુઓ અમારા જીવ નહિ મેવાડે તો અમે સદાકાળ જીવતા રહીએ. મરનારની લાશ એક રાત છાવણીમાં રાખે છે, જે વેળા ખોરતો ફરિયાદ અને બારી કરે છે.

લાશને દાટ્યા પછી તેનું નામ કદી દેવામાં આવતું નથી, એવી બીકથી કે તેથી તેનાં રૂહને ખલલ પ્રગથે. મરનારની યાદમાં એક જીવોદા આતથ રાશન કરવામાં આવે છે, જેને તેઓ કેટલાંક અડવાડિયાં યા મહિનાઓ સુધી બળતો રાખે છે.

સુખી સંસાર—આ લોકોમાં જમીનની મારામાર છે જ નહિ. તેઓને ઘર બાડું કે કર કે છાપો કશું આવતું પડતું નથી. સઘળી જમીનનો અપ્પિતવાર ટોળાના વડાના હાથમાં છે. દરેક બાળક ટોળાનું પશુ ગણાય છે. ગરીબી કે ભીખારી જેવું એઓમાં નથી, કેમકે નવજાં અને નાચારને બળવાન અને સઘળા લોક વાળી લે છે. જેમ ભીખારી નથી તેમ લક્ષાપતિ પણ કોઈ નથી. દરેક જાણ કરે જરૂર જેટલું જ હોય છે અને વધારે હોય તો તે તેમને એક પિડા સમાન થઈ પડે છે.

વિવિધ વિષયો.

હજરત કાઈરતની અરી તસ્વીર!

અમલના જમાનાઓમાં તસ્વીર લેવાનો હુનર જાણીતો નહિ હોવાથી જેમ હજરત જર-તોશ તેમજ હજરત હમ્મુ ખ્રિસ્તની તસ્વીરો લેવામાં નહિ આવેલી હોવાથી આજે જે તસ્વીરો એ પેગાંબરની શીક્ર દાખલ આધારણ લોકો કબૂલ રાખે છે તે બરસેદાર યા ખરી નથી. પણ હાલમાં ખ્રિસ્તીઓના પેગાંબરની તસ્વીર કોઈ નવાઈ જેવા મંજિગોથી હાથ લાગવાનો પ્રમોટો ચાલે છે, અને ધણાધણા ધર્મી લોકો તે જોવા માટે દેશ પરદેશથી ટયુરિન શહેર ખાતે જાય છે. આ વાત જાણીતી છે કે હજરત હસાને તેના શત્રુઓએ ઘાતકીપણે મારી નાખ્યો હતો. એ કર્મ ક્રીધા પછી એક આદરમાં તેની લાશને વિંટાળીને તેને જીમિદા ક્રીધો હતો. હવે સર્વ તો ક્ષ્મા થઈ, પણ પેલી આદર મજામત રહી અને તેને આજ ૨૦૦૦ વરસ થવા આજ છતાં જાળવીને રાખવામાં

આવેલી મનાય છે. આ આદર ઉપર લોહીના ડાગ પડેલા હોવા જોઈએ, પણ માત્ર ડાગ જ નહિ પણ હજરત હસાનો કુખી એહરો, દાઢી, ખીજ વાળ, અને ચરીરની આકૃતિ એ સર્વ આ આદર ઉપર તેજ વજ્રથી બેમાલુમ રીતે છપાઈ ગયું હોય તેવા કાંઈ મોજાને લાલ અને લો બહેર ચર્ચા છે. આ આદરની તસ્વીર લેતાં કાચ ઉપર ઉપરું સર્વ છપાઈ નિકળેલું કહેવાય છે, અને તે ઉપરથી એવી હુબહુ છબી પ્રગટી નિકળેલી બહેર ધઈ છે કે તે હજરત હસાની જ છબી છે એમ કેથલિક પંથ-વાળા ધર્મગુરુઓ બેધડક માને છે. જે દારડાં વડે તે મરહુમને બાંધેલા હતા, જે જે ઠેકાણે તેને જખમો ક્રીધા હતા, તે સર્વ આ તસ્વીરમાં ગોળા સામે આવી ઉભા છે! ચિતોર પાંચા નામે ટયુરિન શહેરના ફોટોગ્રાફર આ શોધ ક્રીધી છે, અથવા હજરત હસાની

તસ્વીર ઉપજાવી કાઢવામાં કૃતેહ મળવીછે, અને તેથી તેનાં મકાનમાં તે જોવા માટે ત્યજિતો આર્ચવિધિ, તથા ડચેસ ધસામેલા, શાહ-જાદી કલારા અને સંખ્યાબંધ મોટા ધર્મ ચુરચો, હુનરમંદો અને ધંધાદારીઓનો જખરો દરોડો પડેછે, કહેછે કે તેઓ સર્વની આતરી યધછે, એટલુંજ નહિ પણ એક જણીતો વિદ્વાન કાંઈ પણ આમી શોધી કાઢીને આ તસ્વીરને ખોદી જાહેર પાડવાના હેતુથી ગયો હતો તેની વડીક આતરી યધછે કે એ ખરીજ છે. તે તો આમ બોલ્યોછે કે “થાતો આ આદર સાચી છે, અથવા તો તેના ઉપર પડેલી તસ્વીર કોઈ આકાશી દેવતા આવીને ચિતારી ગયોછે.” આ આદર સાદી આંખે જોતાં તે ઉપર ધસાની સખી માણુમ પડતી નથી, તે છતાં સખીનાં યંત્રમાં તે કેમ ખુદી

માણુમ પડી આવી, તેનું કારણ એવું સમજાવવામાં આવેછે કે આદર ઉપર હજારતંત્રી તસ્વીર ઉંધા આકારમાં પડી હતી, અને તે ઉંધા આકાર-ઉપરથી કાચ ઉપર પાછો તેવોજ ઉંધા આકાર નહિ પડતાં તે સુધી યધ પ્રગટી નિકળ્યોછે. પણ એ સુધી આકાર માત્ર કાચ ઉપરજ જણાયછે. કાચ ઉપરથી કાગજ ઉપર છાપી લેતાં તસ્વીર પાછી જેવી આદર ઉપર હતીતેવીજ ઉંધી પડેછે. આ કાચઉપરની તસ્વીર ને ટ્યુરિન ખાતે ઊધડનાર પ્રદર્શનમાં જોવા મુકવામાં આવનાર હતી, જે પછી તે છટાસીની ચરકારના ખજાનામાં તેની મતા દાખલ રહેશે, પણ તેની નકલો છુટ્ટી વેચાશે.

આ બાબત બેદખરેલી છે, અને તેના બેદની આવી કદાચ હવે પછી જાહેર થાય તેમાં નવાઈ નથી.

હિંડવાના નવા સંચાઓની શોધ.

છેક ઇસ્વીસનેની આગમજની ૧ લી સદી-થી તે આજે ૨૦ મી સદીની આખરી સુધીમાં માણુમજતની એક સર્વથી મોટી ગમેદ પાર પડ્યા વિનાની રહી ગઈછે, અને તે હવામાં ઉડવાની છે. જાતજાતના ફિલસુફો અને વિદ્વાનોએ જાતજાતનાં ઓજારો અને મંચાઓ બનાવ્યા, પણ તેઓમાંનો એકબી આજસુધી એટલો કૃતેહમંદ સાબિત થયો નથી કે માણુમ એક શહેરથી ઉપડેલો ખીજો ધારેલે શહેર સજામતી સાથ જઈ પુગે, બલ્લોમાં ગમે એટલો સુધારો થયા છતાં તેઓથીખી આ ઉમેદ ખર આવી શકી નથી.

એમ છતાં મો. આડર નામે એક ફ્રેંચ ઇજનેરે “આપ્પો” નામે એક ઉડવાનું નવું યંત્ર શોધી કહાડ્યુંછે, અને તે કૃતેહમંદ ઉતરશે એવો તે ખ્યાલ દોડાવેછે. તેણે પોતાના જેવા ખીજા કળાખાજોની એક બૂલ એ બતાવીછે કે પક્ષિઓનાં ચરીરની રચના તપાસીને તે મુજબનું યંત્ર આજસુધી કોઈ બનાવતું નથી. હવે એજ ફિલસૂફનાં યંત્રો તો ધણાં બનેલાંછે, પણ મો. આડર કહેછે કે જે કોઈને આંખ છે તે જોઈ શકશે કે ફૂલે પક્ષિનાં દરેક પિંજને વધતી

કે ઓછી વળાણ આવેલીછે. એ વળાણ કાંઈ અમસ્તી નથી, પણ ઉડવાનાં કામમાં તે વધતી કે ઓછી મદદ આપેછે. એટલામાટે આ ઇજનેરે પોતાનો મંચો એક ગંજવર કરનાં પક્ષિના આકારનો બનાવ્યોછે, જેનું બાજુ તમામ બાંજુનું છે. પક્ષિની પાંખોને ઉંધાડેલી બનાવીછે, અને તે ઉપર વળાણવાળાં પિંજો જડિત કીધાંછે. આ યંત્ર બહુ હલકું છે. તેને સજાવવા માટે સ્ક્રૂ જડાયોછે, અને તેને ઉડવા માટે વરાળ બળ વાપરવા ધાકું છે, જે બળ જલ્દ તેજબની પેદા કરવામાં આવશે.

હવે આ ગંજવર પક્ષિ મો. આડરની ઉમેદ ખર લાવેછે કે એક મોટા “મર્ફ હાથી” માફક માથે પડેછે તે જોવાનું રહ્યુંછે; પણ તે દરમિયાન ક્રોટ મેપેલિન નામે એક જર્મન ઉમરાવે એક નવું બલ્લ બનાવીને માણુમજતની ૨૧ સદી-ઓથી ચાલી આવેલી લાંબી ઉમેદ ખર આણવા જેવો કંઈક સમતકાર કરી બતાવેલો કહેવાયછે. તેણે ૩૦૦ શીટની લંબાઈનું એક ગોળ નળાના આકારનું આ બલ્લ બનાવ્યુંછે. એક અતિ ગંજવર મુખપેનના આકારનું આ બલ્લ છે, અને તેમાં હવા બરેલાં ખીજાં નાનાં બલ્લો

બનાવી રાખેલ છે. વળી વળન વધતો ઓછો રાખવા માટે ટાંકાઓમાં પાણી ભરી રાખ્યું છે. ખૂબ પેડાં મારફતે હવામાં ઉડે છે, જે પેડાંઓ વીતળી બળથી ગબડે છે. હવાઈ મુસાફરીના આંચો આ ખૂબ ફેલેમંદ ઉતરશે એવી આધારી વર્તે છે. શોધક છાતી ડોકીને કહે છે કે આ ખૂબ મારફતે આઠ દિવસની મંજલ આસાનીથી કાપી ચકાશે અને ધારણે ડોકાણે

ભીતરી ચકાશે. આ ઓધની ફેલે માટે એટલી જોડી વજી રખાયે છે તેને અમલમાં મુકવા થકી ૫૦૦૦૦૦ ફોલોરિનની થાપણ સાથની એક કંપની ઉભી થઈ છે. સર્વથી પહેલી મુસાફરી જર્મનીથી અમેરિકા સુધીની કરવા ધારી છે, જે માત્ર આર દિવસની મંજલ છે અને તે ધણી આસાનીથી થઈ શકશે એમ કોઈ ઝેપેલિન હિમતથી કહે છે.

માસિક.

વિદ્યા હુનરને લગતી નવી જાણવાજોગ બાબતો.

પ્રથમ—અગરજો માણસને તરતાં આવડતું નહિ હોય, તે જો એક રતલ બુમનો કમરબંધ પહેરી લેતો તેને પુખ્ત જવાની ધારતી રહેતી નથી.

૧૧૮ વરસનો પોપટ—યુનેટડ એટમનાં કોન્ક્રેટ નામે રાત્રીમાં એક જાણને ધર એક પોપટ એટલોબલો ધરડો છે કે તેની ઉમર ૧૧૮ વરસની ગણાય છે. જલુ પહેડી થઈ તે એક જ કુટુંબમાં પળાતો આવ્યો છે. ભારે તેને ખરીદ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેનું વય ૧૮ વરસનું હતું.

સૌથી ઉંડો સરોવર—આખી દુનિયામાં બેકન નામે સરોવર સર્વથી ઉંડો જાણાયે છે જે એશિયા ખંડ મહિલા રશિયા દેશમાં આવેલો છે. આ સરોવરનો વિસ્તાર ૧૫૦૦૦ ચોરસ મેલનો છે, જે દરમિયાન તે કેટલાક બાગો ખાતે ૫૨૧૧ ફીટ જોડો છે. આ સરોવર તરફીક ૪૦૦ મેલ લાંબો છે, અને એશિયા ખંડમાં તે સર્વથી મોટો છે.

૧૦૦૦ વરસનાં પુરાણાં કુલો—મિસર દેશ સુધારાની બાબતમાં સર્વથી પુરાણો છે સર્વથી જુની તવારીખ એજ દેશની મળે છે, જ્યાંના પુરાતન પાઠ્યાહોએ બંધાયેલાં મકાનોનાં ખંડિયેર ૧૦૦૦ કરતાં વધુ વધુ

વરસનાં જુનાં કહેવાય છે. આવાં ખંડિયેરો માંથી હાલ કેટલાંક એવાં કુલો મળી આવ્યાં છે, જેમને પાણીમાં નાખતાં જ પાછાં ખીલતાં જાણાય છે.

મસ્તામાં મસ્તી રૂબે લાઇન—બેલ્જીયમ દેશમાં રૂબેની મુસાફરી બહુ મસ્તી છે, પણ જો ત્યાંની સરકારી રૂબેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તો ઉતારને માત્ર ૫૬૨ રૂબિયામાં ૧૫ દિવસો સુધી ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરવાનો હક મળે છે. ખીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરનારને ૨૨૨૨ અને પહેલા વર્ગના ઉતારને ૩૩૦ આપવાથી આવોજ હક મળે છે, અને એ રીતે ૫૬૨ દિવસો સુધી આખા દેશમાં મુસાફરી થઈ શકે છે.

શીતલા અને શાદી-સ્વીડન અને નોર્વે દેશમાં એવો ધારો છે કે દરેક જાણે શીતલા મુકાવવા જો શાદી વખતે પરણનાર ધણી શીતલાની નિશાની દેખાડી શકે નહિ, તો તેને શાદી કરવાની રજા મળી શકતી નથી.

લાંબી જીંદગીનો નવો સમય ! એક તખીબ દાવો કરે છે કે લાંબી જીંદગીનો નવો સમય તેણે જોયો કાઢ્યો છે, અને તે એ કે મોડી રાત વેર બાકવું અને પાછલી રાત સુધી ઉત્તમર કરવો ! આ ધણી પોતાની ગણ

ત્રીએને આધારે જણાવેછે કે ૮૦ વરસની વયના દશ માણસોમાંના આઠ જણ માડી રાત સુધી બઠકનારા અને ઉભગરે કરનારા હોયછે !

બાલ—સ્ત્રી અને પુરુષના બાલમાં તફાવત હોયછે. વળી તેમની લંબાઈમાં પણ ફેર હોયછે. એક મહંના બાલ ૧૨ થી ૧૪ ઇંચ કરતાં વધારે લાંબા જવળેજ યાયછે, ત્યારે બ્યારતના બાલ ૨૫ થી ૩૦ ઇંચ સુધી વધેછે. ઇંગ્લેન્ડ બ્યારતના સંબંધમાં એક લખનાર એમ જણાવેછે કે જો તેમના વાળને એકદમ વધવા દેવામાં આવે તો તે ૭૦ થી ૭૫ ઇંચ સુધી લાંબા વધેછે.

‘રાણી વિક્ટોરિયાનો માનિતો કવિ—નામીયા વાર્તા લખનાર સર વૉલ્ટર સ્કૉટની કવિતાઓનાં રાણી વિક્ટોરિયા એટલાંબધાં શોકીન છે કે તે તેઓએ વખ્તે વખ્ત વાંચ્યા કીધાથી તેમને માઠ પણ ધઈ ગયુંછે, અને ચોક્કસ કુદરતે દેખાવેા વેળા સ્કૉટની લાઝુ પડતી કવિતા તે નામદાર માઠ બોલી જાયછે.

વીજળીકે રેલવે—ઈંગ્લંડમાં વીજળીથી ચાલતી રેલવેઓની સંખ્યા વધતીજ જાયછે. ૨૩ લાખનો વીજળી બળથી હાલ ચાલુ છે, અને બીજી ૨૫ લાખનો એજ બળથી જેનો ચલાવવાની મકસદથી નવી બંધાયછે. એઓમાની દશ લાખનો તો શહેરની નીચેથી ચાલુ કરવામાં આવનાર છે.

ગણવા કોણ ગણે ?—આફ્રિકા ખંડની પૂર્વ બાજુએ આવેલા માડાગાસ્કરના મોટા ટાપુથી આવણ હિંદુસ્તાન દેશ સુધીના મહા-સાગરમાં લગભગ ૧૦૦૦૦ ટાપુઓ ઉઝડ પડેલા કહેવાયછે. કોઈ યુદ્ધે કે ગણવા કોણ ગણે ? પણ કેટલાક વિદ્વાનો એવો વિચાર ધરાવેછે કે ઉપલા વિસ્તાર વચે તેમજ ત્યાંથી છેક ઑસ્ટ્રેલિયા ખંડ સુધી એક મોટો ખંડ અમુક હેવાત હતો, જે જ્વાળિક પર્વતો ફાટવાથી ગઈ ગયો હતો. તે ગંજવર ખંડ ગૂમ થવા પછીના આ ટાપુઓ ઉઝડ રહી ગયા હોય.

હેલાં ૧૦૦ વરસોની મુદતમાં ૫૦ થી વધારે જ્વાળામુખી પર્વતોએ આવણી પૃથ્વી ઉપર જન્મ લીધોછે.

માઠી આંખે ૫૦૦૦ થી ૮૦૦૦ તારા જોઈ શકાયછે; પણ ગંજવર દૂર્બીનવડે ૫૦૦૦૦૦૦૦ તારાઓ ગણાયછે.

ગર્જના અને વીજળી—વૃક્ષાન વેળા ગગન-ડાઠ યાયછે તેનો આવજાજ નવ મૈલ સુધી લાંબો સંભળાયછે.

વીજળી પડતી હોયે તે વેળા બચાવેના સર્વથી સરસ હલાજ એ છે કે પાણીમાં ભિંગાવું. વચાઈ પડતો હોય તો તેમાં કપડાં ભિંગાવા દેવાં, અને વચાઈ નહિ પડતો હોય તો કોઈ પણ રીતે પાણીથી શરીરને પળાવવું.

સ્ત્રીઓના મંદાંનાં ધંધા—સ્ત્રીઓ તખીખી અને ચાચના ધંધા ચલાવવા લાગીછે. ઇંગ્લંડમાં સ્ત્રીઓનો પા બાગ આવબળે પોતાનું યુજારણ ચલાવી શકેછે, જેઓમાંની ૧૦૦ સ્ત્રીઓ તો હુલાડનો ધંધો કરેછે.

શેત્રંજ—ઑસ્ટ્રિયા દેશની સરકારી નિધા-જોમાં એક નવી ફરજવાત કેળવણી દાખલ થયછે. ત્યાં બીજી સર્વ બાબતોની જોડે શેત્રંજની કેળવણી અવશ્યની ગણવામાં આવેછે.

પુછા હાયની શેકહેંડ—હાલ કેટલાક સુધરેલાઓ હાયે જાન પહેર્યા વગરના ધણીઓ સાથે શેકહેંડ કરવાનું પસંદ કરતા નથી અને ચેરિશમાં તેવાઓની એક મંડળી ઉભી થયછે. તેઓ કહેછે કે ‘પુછે હાયની શેકહેંડ’ થી એક જણના હાયના પસરાટથી બીજાની સુખશાંતિમાં ખલલ યાયછે.

સિકા—ઈંગ્લંડના ગીની સિકા ઉપર સરઆતમાં હાથીની નિશાન છાપવામાં આવતી હતી. અરબસ્તાન દેશ ખાતે ચાલતા સિકાઓ ઉપર હજુસુધી કશી પણ નિશાન નહિ છાયતાં માત્ર કોરાનમાંના વાકય અથવા અલીફ-નું નામ છાપેલું હોયછે.

૩૦ મજલાની હમારત—અમેરિકાને મધ્ય મોટું મોટું બહુ બાવે છે. ન્યુયૉર્ક શહેરમાં હાલ એક ગંભીર હમારત બંધાયે છે, જે ૩૦ મજલાની છે. ૨૬ મજલાની એક હમારત હમણાજ બંધાઈ તૈયાર થઈ છે તે ૩૧૨ ફીટ ઊંચી છે. વીશ મજલાની હમારતો તો ત્યાં ઘણી છે, અને ૧૦ મજલાની તો આધારણ છે.

*

લાંબી ઉમરનો નવો નુસ્ખો—જાંગી લાંબી કરવા સંબંધી અનેક નુસ્ખાઓ અમે આગળ આપી ગયા હિયે તેમાં આ નીચલો નવો ઉમેરો છે. જર્મન શેહનશાહ વિલ્હમ ૨ જાને તેના તખ્તે આ નુસ્ખો ફરમાવ્યો છે, અને તેની મતલબ એ છે કે આ યા કૉંશી લેવી નહિ; થંડી યા ગર્મીમાં એકસરખી રીતે દરરોજ ચાર મેલની મંજલ કાપવી; ભોજન તેમજ નાસ્તા સાથે ફળ ખાવાં; પેટા દરરોજ એકજ વજન લેવા; ગરમ ગરમ કેક કે પીણું બુજેલી મીઠાઈનાં પકવાનેને હાથ લગાડવાં નહિ; દરરોજ નહાવું; અને રાત્રે ગરમ પાણીથી મોટું ધોઈને ૮ કલાક ઊંઘાવું.

*

સ્નાન કરવાનો એક નવો ફાયદો—જેઓને રાત્રે ઉંઘ નહિ આવતી હોય તેમને તખ્તે બનામણ છે કે તેઓએ રાત્રે સ્નાન કરવું. સ્નાન કરવાથી શરીરમાં કુવત આવે છે, માણસ હુશિયારી પકડે છે, યાક ઉતરી જાય છે અને મજાહની ઉંઘ આવવા માંડે છે.

*

નવી નવી શોધો—એક તખ્તે વીજળીના પ્રવાહ સાથેની એક એવી તોપી બનાવી છે કે જે પેશાબથી માયું કુખનું નરમ પડી જાય છે, અને ઊંઘ આવી જાય છે.

કોણે શહેરના એક ઘણીએ પગમાં પહેરેલાં ખૂટમાં હવાનો આવજલ થઈ શકે એવી કળા શોધી કાઢી છે. ખૂટમાં એક નાની ધમણ દાખલ કરવામાં આવે છે, જેથી દર કદમે યા દબાવતાં ધમણ મારફતે હવાનો આવજલ થાય છે.

એક ઘણીએ મોલતાં રમકડાંઓ ભેગાં કરી તેમની એક કેતાબ બનાવી છે. ચોપડીમાં નાનાં

છોકરાં, પ્રાણીઓ વગેરેનાં રમકડાં પાડેલાં છે, જેમાંનાં દરેકને લગતી જુદી જુદી દોરી બહાર રાખેલી છે. આમાંની જે દોરી તમે જોયો તેને લગતું રમકડું મોલશે; ગાય હશે તો તે બરાડશે, બાળક હશે તો તે માખી કરશે, પક્ષીઓ ચીંચી કરશે અને મરઘાં બતકાં કાક કાક કરશે.

*

આમડીના રંગના સબ્બો—આપણાં શરીરની આમડી ત્રણ પદાંની બનેલી છે. ત્રણેને એકેક ઉપર ચઢાવેલા છે, અને એ ત્રણે પદાં વચ્ચે દાણાદાર પ્રવાહી જેવી કાંઈ એવી ચીજ હોય છે કે આમડીને જાતજાતના રંગ આપી શકે છે. સર્વ આદમજાતની આમડી તો એકસરખીજ હોય છે, પણ તેના રંગમાં ફેરફાર કરનાર આ નવાઈ જેવો પ્રવાહી છે. દેશની આબોહવા આ પ્રવાહી ઉપર અસર કરે છે, અને તેથીજ ગરમ દેશના રહેવાસીઓની આમડીના રંગ કાળો અને થંડા દેશવાળાઓના સફેદ બને છે. હિંદુસ્તાનના રહેવાસીઓની આમડીમાં સૂર્યાસલો આ પ્રવાહી કંઈક રતાશ ઉપર અને ચીનાઓની આમડીમાં કંઈક પિળાય ઉપર હોય છે.

*

છડાં તાળાં રાખવાની રીત—આપણા નાના હતા ત્યારથી આપણાં મોઢાંમાંથી અજાણ કરતાં જોતા આવા હિયે કે છડાંની તપાસ તેમને પાણીમાં ડુબાડીને તેઓ લેતાં હતાં. જો છડાં ડુબી જાય તો તે તાળાં માનતાં—જો તરી નિકળે તો કેહેલાં ગણતાં. હાલ યુરોપિયન રીતે એવી જાહેર થઈ છે કે પાણીમાં થોડુંક નિમક નાખીને આ પરીક્ષા કરી જોવાથી વધારે સાચાં શેષ ઉપર આવી શકાય છે. તાળાં છડાંને જાળવી રાખવાની અનેક રીતોઓ છે, જેમાં સર્વથી મરસ એ છે કે તેમને પેસીજાઈને અને સુનાતાં પાણીમાં રાખી મુકવાં. આમ કીધાથી છડાં ઓઠાંમાં ઓછા આઠ મહિના સુધી તાળાં રહી શકે છે, એક પણ બિગડી જતું નથી.

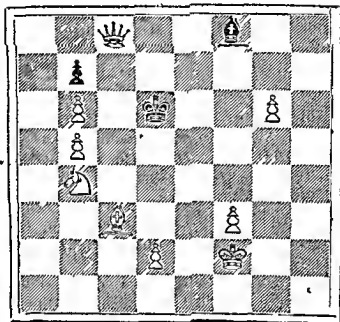
*

કેળાંની તારીફમાં—એવી ગણતરી થઈ છે કે ૨૨) એકર જમીન ઉપર જો કેળાંની ખેતી કીધી હોય તો તેનાં ફળ ઉપર દરરોજ ૬૦૦૦

માણસોનું યુગ્મરાણ ચક્ર થકે; પણ જો ભાત રાખ્યું. હોયતો માત્ર ૧૮૬ માણસો, બાજરી કીચી હોયતો ૮૮ માણસો, અને ઘઉં વાચા, હોયતો ૪૨ માણસોને પેટ પુરવું મળી શકે. વિદ્વાનો ગણાયેછે કે એક રતન કેળાંમાં એક રતલ ગોમતનાં જ્યેષ્ઠા ધુટીનાં ગુણુ છે. સીંઘાં કરતાં મુકાં કેળાં ધુટીનું તત્ત્વ ચાર ગણું વધારે છે. મુકાં કેળાના

આટો દળી તેની કાંજા ખતાવી હોયતો મહુ ધુટી તથા જોર આવેછે, એક જમીન ઉપર ખીજ હરકોઈ ફળ થાતી તેની વનસ્પતિ ઉગાડો, પણ તેની પેદાશ ગુણુ કેળાની પેદાશ અને ગુણુને પર નહિ. માણુમુખતને આ રીતે ચારાક માડયા ઉપરાંત કેળાના પાત્રાં, ચાખા, તથેરે અનેક ઉપયોગમાં આવી શકેછે.

શેત્રંજની બાજી ૩૩૩ મી. કાળાં.

સફેદ.

પ્રથમ સફેદની ચાલણ છે અને કાળાની. ત્રીજે હરે ચાલણ છે.

ખાલા સો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪

શેત્રંજની બાજી ૩૩૩ મીનીં:—

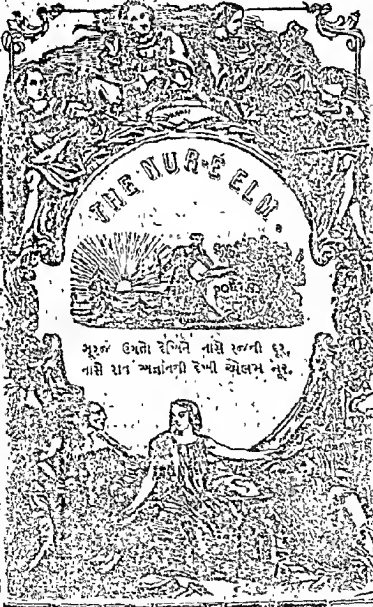
- ૧—સફેદ પાદશાહને ૨૦ મે ધર ખસો,
કાણું ગમે તે ચાલે;
- ૨—તે સુલખ શિલ અને માચ્છત.

પ્રકાશક રત્ન મુદ્રા

આલોક ૧૨ મી.

જાનકી

વિષ્ણુ ૧૦૧૨ ૧૮૮૮

મૂલ્ય ઉચ્ચતો રંગિને નાસે રાત્રી ૬૨,
નાસે રાત્રી આમાંગી રાત્રી ચોલમ મૂર.

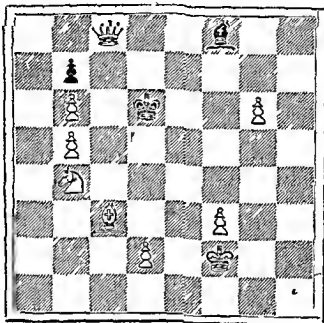
કીર્તિ વરસ ૧ ના રૂપ—દેશવર

૧૯૦૮, માર્ચ ૨૩

માણસોનું મુજરાણુ થઈ શકે; પણ જો બાવ રાખું. હોતો માત્ર ૧૮૧ માણસો, બાજરી કીની હોયતો ૮૮ માણસો, અને ઘઉં વાચા, હોયતો ૪૨ માણસોને પેટ પુરવું મળી શકે. વિદ્વાનો ગણાવેછે કે એક રતન કેળામાં એક રતન ગોળતાનાં નેટયા પુષ્ટીનાં ગુણુ છે. લીલાં કરતાં સુકાં કેળાં પુષ્ટીનું તત્વ ચાર ગણું વધારે છે. સુકાં કેળાનાં

આટો દળી તેની કાંઈ ખનાવી હોયતો તે બહુ પુષ્ટી તથા જોર આવેછે. એક એક જમીન ઉપર બીજી હરકોઈ ફળ યા તરકારીની વનસ્પતિ ઉગાડો, પણ તેની પેદાશ અને ગુણુ કેળાની પેદાશ અને ગુણુને પહોંચશે નહિ. માણસનાંતરે આ રીતે ચારાક પ્રતિ પાડયા ઉપરાંત કેળાનાં પાત્રાં, શાખા, ડાળ વગેરે અનેક ઉપયોગમાં આવી શકેછે.

શેત્રંજની બાજી ૩૩૩ મી. કાળાં.

સર્કેટ.

પ્રથમ સર્કેટની ચાલણુ છે અને કાળાંની ત્રીજો હાથે આવ્યત છે.

ખાલા સો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૮	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪

શેત્રંજની બાજી ૩૩૩ મીનીક:—

૧—સર્કેટ પાદશાહેને ૨૦ મે ધર પેસો,

કાણું ગમે તે ચાલે;

૨—તે મુજબ શેહ અને આવ્યત.

કુખાઈ, રફતર આશકારા કેરોસીન આંધલિ હનજન પ્રેમમાં એવલકલ માણેકલ વાચાએ જાણી

નૂ રે એ લ મ .

ડિસેમ્બર ૧૯૯૮.

ગુ લાં નાં ગુ લા મ :

અથવા

બાવણ અને બેવણ .

(પાસી સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૪૧ મું.

સુબલ તરફ કુચ-સકીનાણું મરણ.

આનંદ બારે તેના બે સોહમતીઓ સાથે
માવો ગયો, અને બાંકીના ગણ કેદ પકડાયા,
તથા આ જવામદીનું કામ જમાદાર સ્તેહ-
અંકીએ ખજાનું હતું, એ સર્વ પિતા મધ-
રાજના સંપત્તિ પત્રોમાં બોલિયાલ પ્રગટ થયું.
તોપણ નિર્દોષ ગુના અને તેની સખી પોત-
કણી સકીના એ માને કુચ જાણતી ન હતી,
અને જમાદારના પાછા ફર્યા પછીની થોડાક
દિવસો સુધી તેઓને કંઈ અંખર પડી નહિ.

એક દિન જમા રહ્યા પછી 'સકીના'એ
પોતાના આવદને ગમગીન, દીકરા, અને તેનું
કામણું પુછ્યું. સ્તેહઅંકીએ હુકા પીતાં પીતાં
તેણને પડાવીને કહ્યું કે તેણીએ માળાપર જઈ
પોતો જુઝુ. કારણ પુછતાં તેણે માળાપરથી
બોલાસો કાપો કે મારે મારી બાહ સાથે બે
વાત કરવી છે.

સકીના ઘણીજ ગંઢી અને નિઃકપટ નાજ-
નીન હતી. ગુનાને તેણી બેદન કરતાં આંધા
ખારથી આહતી હતી, અને પોતાના આવદને
સુખ તેણી કદી પાછો રાખતી ન હતી.
કેટલાં તરફ જમાદાર આટલોમધી થા માટે
જે અપયોગી, તેના ખરો બેદ તેણી જાણતી
ન હતી અને જાણવાની દરકાર પણ રાખતી
નહોતી. એટલામાટે ગુના સાથે રાત્રે આધા

પીધા પછી પોતાનો આવદ એવી તે સી
આનંદી વાતો કરનાર છે તેને માટે જરાખી
થંકા કે જીવાચા ખતાચા વગર સકીના ખતી
મળને માળા ઉપર ગંઢ અને થોડા વારમાં તે
થોડી ગંઢ.

ગુનાને જરૂર વાતો સકીના કદી ગુનાં
જતી ન હતી, તેમ જમારે તેણી તેને બેદી
ત્યારે આટલી જલદી જવાનું ગુનાએ કારણ
પુછ્યું. જવાબ એટલોજ મલ્યો કે 'તેવી
સ્તેહઅંકીની ઇજા. ગુનાને હવે ચરપટ થયું.
જમાદાર પોતાની ઓરતને આજે જલદી
સુવાકાં મોકલાવી હશે, હવે તે પોતે ક્યારે
પોદવા જશે, તે તેણીને થું વાત કહેતોર હશે;
એવા એવા વિચારોને ગુનાનાં મનમાં બે
મિનિટ પણ સ્તેહઅંકીએ આવવા દીધા નહિ.
તેણે તેણીને એકલી જોતાંજ તેની નજીક
પોતાની ગુચી બેસીને વાત કહી.

“ગુનામોય, હવે આનાકાની કરવામાં
માલ નથી મોરો મનમાં શું છે તે મારે ગટ
કહી દેવું જોઈયે. હું થોડાં દિવસમાં ગુના
જવા ધાર છું; સાચે મારી જોડને પણ લઈ
જામશું. તમે અહીં એકલાં રહી જશો. તેને
બલે તેમજાં અમારી સાથે મુંબઈ આવશે.”

“વેણા જીવતો છે તાંહાંસુધી હું અહીંથી નિકળનાર નથી,” યુદ્ધાંએ ડાળા ફાડીને કહ્યું.

“તે જીવતો નથી; તે તો મરી ગયો.”

યુદ્ધાં અચ્ચુનો સાંભળતાં જ એકીતે ઉઠીને ઉભી થઈ. તેનો એહરો ફિકો મારી ગયો. તેણી થરથર ધ્રુજવા લાગી. લયડતે હોડે તેણી એટલું જ બડબડી કે—

“શું મરી ગયો ? મારો હોરમજ ? ક્યારે ?”

તેણી આંધ ટુટી પડશે એવું જોઈ પોતાના હુકો છોડી દઈ ક્તેહઅલી ઝટ ઉઠ્યો, અને યુદ્ધાંને પકડી લઈ તેની બેઠક ઉપર પાછી ખેંચાડી. પોતે આવી રીતે આંધ પીને આ કુખબરેલી વાત છેડી તે માટે જમાદાર પોતાને આપ દેવા લાગ્યો.

યુદ્ધાં ખેતી થકી નહિ. તે તો ટગર ટગર જોતો આવજ નેવી—મીથુનાં પુતળાં નેવી—અડીજ ઉભી રહી. જમાદાર ગભરાયો. તેણે બે આર હાંક મારીને સંકીનાને તરત ઉંધમાંથી મળકાવી નીચે ખાલાવી, અને તેણીની મદદથી યુદ્ધાંને તેનાં બિજનાં ઉપર લઈ જઈ મુવાડી.

એ પેળા તે કુખી નાર કેવળ બેહોશીમાં હતી. પણ ખીજે દિને તેણી હુશિયાર થઈને ઉઠી. ઉઠી ત્યારે તેનાં મન ઉપર કથો પણ બાર હોય એમ જણાયું નહિ. આનંદનાં મરણથી લાગેલા આંખકાની અંધર ટુક મુદતની જ જણાઈ. તે ઘટાએ થયા પછી યુદ્ધાંને મોટી ચિંતા એજ હતી કે રખેને તે પકડાય અને સરકાર તેને ફાંસી દઈ મારી નાખે. પણ જ્યારે તેણીએ જાણ્યું કે તે તો પોલિસ સાથળી મારા-મારીમાં માર્યો ગયો હતો ત્યારે યુદ્ધાંને કંઈક ધીરજ ઉપજી.

હવે યુદ્ધાંએ જમાદાર અને તેની બન્ની ઓરત જોડે મુંબઈ પાછા ફરવાને તા પાડી નહિ, તો જોકે તેણીને મોટી ફિકર એ હતી કે માત પિતા તેણીની આગળી કંસુર કદી પણ માફ કરનાર નથી, અથવા તેણી ઉપર પડેલાં કુખો માટે કશીખી દયા આનાર નથી.

જમાદારે હવે મધરાજ અને આમુપાસનાં પરમ્મી ખાતેની પોતાની સર્વ સ્થાવર મિલકતો

વેચી દીધી, જેના પાંચ લાખ રૂપિયા ઉપજ્યા. એમ કરતાં ઉપડવાનો દિવસ નજદીક આવતો ગયો ત્યારે જમાદારે પોતાની જગમમિલકતો પણ લીજાગંધી વેચી દીધી; તેણે સઘળું વેચ્યું પણ “શીરીન” ને વેચી નહિ—“શીરીન” ઘોડી. તેને તો તેણે પોતાની ક્તેહના ભાગ્યા દાખલ પોતાની જોડે જ રાખી.

મધરાજથી મુંબઈ જવાનું રેલવે મારફતે સહેલ હતું, પણ જમાદારનાં મનમાં એવું હતું કે એક નાની સ્ટીમર ખરીદ કરીને તેમાં સંચેર કરતા, દરિયાની ખારી હવા લેતા, મુંબઈ જવું. આ પેળા સંકીના બેજીવસે હતી. તેમ વળી યુદ્ધાંને હવા ફરફારની જરૂર હતી. એટલામાટે ક્તેહઅલીને સ્ટીમરની મુસાફરીના વિચાર ધણેજ પસંદ આપ્યો.

એક સારે દિવસે તેઓ સઘળાં સ્ટીમર ઉપર સવાર થયાં અને તે દક્ષિણ તરફ હંકારી ચાલી. સંભાનતા દક્ષિણ બિંદુ ગાંધી ખાતે સ્ટીમર આવતાં જ વુકાની પવન લાગુ થયો. સંકીનાની હાલત આ પેળા ધણીજ નાજુક હતી, અને દરિયો લાગવાથી માણુ થયેલી એકારી માણુજ રહી. તેણી હવે વધારે ખીમાર પડી ગઈ. સારાં ભાગ્યે આ પેળા યુદ્ધાંની તનદેરાસ્તીમાં ધણેજ સારો મુધારો થયેલો હતો, માટે તેણી સંકીનાની સારવારમાં રાતરિસ હાજર રહેતી.

જમાદારે પોતાની મૂર્ખાઈ જોઈ લીધી, સંકીનાની આવી હાલત છતાં—પુરા દહાડા છતાં—તેણે સ્ટીમરની મુસાફરી માથે લેવી ન હતી. એટલામાટે યુદ્ધાંને એક દાસીની માફક પોતાની મેહબુબની આંકરી કરતો જોઈને ક્તેહઅલીની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. તેને લાગ્યું કે જે ઓરત તરફ તેણે ફિદાગીરી બતાવી છે તે ઓરત ખરેખરે અશ્વત્થુ બન્યું છે. પોતે અત્યારસુધીમાં યુદ્ધાંની જે કાંઈ પિદમત બજાવી હતી તેના બદલે તેણીની હાજની સેવા આંકરીથી વળી ગયેલો તેણે માની લીધો. અને ખરેખર જો હાલનાં સંકેટમાંથી સંકીના બચેતો પોતાની કનેલ પાંચ લાખ રૂપિયાનો યુદ્ધાં ઉપર નેસાર કરે તો તે પોતા ગણ્યા એમ જમાદાર મંમજતો હતો.

પણ અફસોસ ! સ્ટીમરના મધરાત્રી તખ્તિયા
યા શુભાં અને જમાદારની સર્વ જોહમતો
છતાં ભણી સમીતા બચી શકી નહિ. તેણીએ
પોતાના જન પેદા કરનારને હવાણ કીધા,
અને તેની લાશની પેટી દરિયાના વિકાળ
જાળને સ્વાર્ધન થઈ. તે વખતના ગમ અને
આંસુનું બધાન કરવા જોગ નથી. તે બધાન
થઈ શકતું નથી.

સમીતાનાં મરણ પછી કેટલાક દિવસો સુધી
જમાદાર એક શબ્દ પણ બોલ્યો નહિ; તેણે
એક પણ નવાલો મોંપર શુકયો નહિ. શુભાં
રડતી રડતી તેની પાસે જાય, પણ જમાદાર
પથરની છાતીનો હોપ તેમ એક પણ આંસુ
નહિ. ખરપતાં યુવસુપ પડી રહે, ટગર ટગર
ભોવા કરે, અને ભોજન પાછું કરે. આથી
હવે તે બહાદુર મદનાં કોઠાં બેસી જવા લાગ્યાં,
તેની આંખની નીચે કાળી લીટીઓ પ્રગટવા
લાગી, અને તેની આમડી રાખના જેવી ઘેરી
મુઠ્ઠી પકડવાં લાગી. તે પોતાની કેમિનમાં
એક માનિતી પેટી ઉપર બેસતો, અને દરિયા
તરફ જોતો. એની એ હાલતમાં કલાકના
કલાક વહી જતા, પણ જમાદાર એકથી ખીછ
બાજુએ નજર ફેંકતો નહિ.

હવે શુભાં ગબરાઈ તેને ફિર પડી કે
ફેલેઅલી દીવાનો થશે. તેણીએ તેને સમ-
ભવવા પડાવવા મોટે પોતાથી બનતું કીધું.
જે ઓરત યોગ્ય દિવસ ઉપર એક બાળક
જેવી ગાઈલ અને નિરાધાર હતી તેણી આજે
એક મોટાંમાય જેવી ચગોર અને સાવધ બની
ગઈ હતી. ખીજ હાથ ઉપર જે જવામદ એક
નર શીર જેવો બહાદુર હતો તે આજે એક

બકલ્યાં જેવો નિર્દોષ અને કમજોર થઈ પડ્યો
હતો. તે મોટાં દુખમાં ગિફતાર હતો, જે
દુખનો એટલોબધો ભારી બોજો હતો કે તેમાં-
થી પોતાની જ્યાં બાહર કાઢીને પોકાર માર-
વાને પણ તે અશક્ત હતો.

અંતે શુભાનિ એક તદખીર સુત્રી—તેને
એક વાત યાદ આવી, જમાદારની કેમિનમાં
તેને મળવા સ્ટીમરનો કપ્તાન, માત્રમ, હજનેર
ડાકટર, વગેરે આવતા હતા; પણ તેઓ સઘળા
તેને અસ્વસ્થ જોઈ પાછા ફરતા હતા. હવે
શુભાનિ એક સાંજે તેઓને ત્રુટક ઉપર બેઠા
કીધા, કે જ્યાં જમાદાર પણ આવીને બેઠો
હતો. સઘળાના બેઠા પછી શુભાંએ સમીતાની
વાત છેડી અને તેણીના ભક્ષા યુજોની તારીફ
કરવા માડી. પોતે એક પાર્સી છે તે છતાં
સમીતાએ એકદમ મહમદિયાન હોઈને કેવા
કેવા બેપકારો કીધલા તેનું વર્ણન શુભાંએ
કરવા માંડ્યું, જે સાંભળીને બેઠા મજેલા-
ઓમાંના કોઈ કોઈ ડચકાં ખાવા અને
ખીજઓ આંસુ ખેરવવા લાગ્યા. જમાદારની
નજર પ્રથમ તો દરિયા તરફ હતી ત્યાંજ રહી,
પણ પછી તે શુભાંના સંખુનો તરફ જોવાતી
જણાઈ. પોતાના સાથીઓને રડતા જોઈ તથા
શુભાંની આંખમાંથી તડતડ મોંતી ખરતાં
જોઈ જમાદાર તેઓ તરફ ડાળા ફાડી જોતો
બેઠો. એવામાં શુભાંની વાતથી સ્ટીમરના
માલમનું હૈયું એટલુંબધું ભરાઈ આવ્યું કે
તે મોટે સોદે રડી પડ્યો.

તેને રડતો સાંભળી જમાદારનાં બેજાં ઉપ-
રનો ભાર ઓછો થયો. આંસુ ગડગડ ચાલવા
માંડ્યાં, અને તે મોટે મોટે રડવા લાગ્યો.
એ વખતથી તેની હાલત સુધરતી ચાલી.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

વિધવા શુભાં.

શુભાં આવી લાગીને સ્ટીમર લાંગડી. જમા-
દાર નાની બોટ મારફતે ધકાપર ઉતર્યો.

“હવે તમે કંઈ લઈ જશો મને ?” શુભાંએ
વિકટારિયામાં બેસતાં જમાદારને પૂછ્યું. આ
જેના તેણી વિધવાના પોશાકમાં હતી.

“તમારા બાપને બંગલો.”

“પણ તાંહાં હું કેમ આવું ? મેં માત-
પિતાપર લખ્યું નથીની ?”

“તેનું શું છે ? તમે મારા બાપનાં છાપરામાં
ચોડાવાર બેસજો. ખબર મળ્યા મુજબ મારો
બાપ જીવતો છે. તેટલાં હું તમારા બાપને જઈ
મળીશ, વાતો કરીશ, તમારે લગતી ખબર

પોતે પાંચ લાખની દોલત લઈને આવ્યો છે તે કહેવાનેથી તે સુક્યો નહીં; અને તેણે ઘટારા સુદાલ્પર વગેરે સાથે લડાઈ લડી તેમને ઠાર માર્યા તે બિના સાંભળીને તો હેમજી શેઠ અકળાઈ જાય.

તોપણ હજુસુધી કાસમે શુભાનાં વિશે એક હજુ પણ શેઠને કહ્યો હતો નહિ.

“આહા, બચા, મને એવું યાદ છે કે હું તુને એક વાત કહું!” શેઠ તેના બરડા ઠોકીને બોલ્યો.

“કહો, શુરખી, મને કંઈ ખબર છે.” કાસમ સમજ્યો કે શેઠ શુભા વિશે કંઈ કહેવાના હશે, માટે આગ્રહ કરવા લાગ્યો.

“નહિ, હમણા નહિ; કાલે—કોઈ નહિ હોય તે વખતે.”

“ને શુરખીજી, મને ખબર એવું યાદ છે કે એક વાત હું તમને ખબર કહું!” કાસમની જાણ ઉપર શુભાનું નામ આવી અટક્યું.

“અમાજી, ત્યારે તો તું મારી વાત એવી ગણેશ હોય—નહિતો તું જાણતો હોય.”

“શું સહિય?”

“હું જે વાત તુંને કહેવાનો છેલ્લો તે—મારા ભેદની વાત.”

“ના ના શુરખી—તમારી વાતની મને કંઈ ખબર નથી. મારી વાત તો જીવી છે.”

“ત્યારે તે મને કહી દે. જેલથી તારી વાત કહે, પછી મારી વાતનું થઈ રહેશે,” જુઠાજી તેને પટાવવા લાગ્યા.

“ના સહિય એમ અને નહિ. તમારી વાત ખરેખર છે,” કાસમ શેઠની જીઝારા ઉઠેડેવા લાગ્યો. “હું જે વાત કહેવાનો છું તે તમારે પોતાને જ લગતી છે, શુરખી.”

“ને હું જે વાત તુંને કહેવા માંડું છું તે તારે ને મારે લગતી છે. પણ તે વાત કાલે—તારી વાત આજે કર.”

“તમે હુકમ આપો તો કર.”

“મારો હુકમ છે, કહે.”

“તમે માફ કરો તો કહું.”

“મેં માફ કીધું, કહે.”

“તમે કસમ સ્વેચ્છા તો કરું,” આમ બોલીને કાસમે શેઠની તરફ કરગરીને જોયું.

“કેમ બચા, હવે છેક કાસમ આવ્યો કે! કસમ ચાતા ખવાર છે. હું કદી કસમ નહિ ખાઉં, ને ખવારની નહિ. જા તારાં મનમાં જેની દેહચત હોય તે મેં દૂર કીધી—મારા સંબંધી જેની તકસીર હોય તે મેં માફ કીધી—હવે કહે.”

“હવે બચ. હવે કહું, શુરખી સહિય.” આમ બોલીને કાસમ શેઠને પગે પડ્યો, અને ધૂંટણપર બેસી, ઠોકું ઉઠું કરી, અને હાથ જોડી તે બોલ્યો કે “જાદાને ખાતર, હેમજી શેઠ, તમારાં એકપુરાં બચાને માફ કરો.”

“માફ કીધું—કીધું, કીધું—મેં તો ઘણા વરસનું માફ કીધેલું છે. મેં તુંને ત્યારનું નહિ કહું કે હું માફ કરી ચુક્યો!” તે જોઈ શેઠ પોકારી ઉઠ્યા અને કાસમને ઉઠાડવા લાગ્યા.

“ત્યારે હું તેને અહીં લાવું, શુરખી! તે અમારીમાં બોલી છે. શુરખીજી, મેં પાંચ પાંચ વરસ ધયાં તેનું રક્ષણ કીધેલું છે ને તેના ઉપર એવી તો મમતા ખર્ચી છે કે જેથી એક બાઈ પોતાની ખરેખર તરફ તે કદાચ જ ખતાવે. ફરમાયો તો ખીચારીને લઈ આવું તમારી આગળ.”

“તે ખીચારી? કોણ ખીચારી?” શેઠ આગ્રહતાથી પૂછ્યું.

“તમારું એકપુરું ફર્નિચર શુભાં ખીચારી, તમારી બેઠી ખીચારી! આજે તે વિધવા થઈ પડી છે, શુરખી. પોતે કીધેલી બેવકુશીને વાસ્તે આજે તે ઘણી જ પસ્તાપ છે ને તમને કુખી કરવા માટે ઝારઝાર આંસુથી રહે છે.”

“તું દેવાનો તો નથી થયો, મારા દીકરા! તું મને આવી મળ્યો તેથી ખરું માનજે, મને નેહાએવું ગુસ્સો બેપજી છે; પણ હવે તું શુભાની વાત લાગે તેથી મને લાગે છે કે આજે બધી સપના શરખી વાત છે ને હું ઉધમાં બધું જોઉં છું. ખરું કે?” હેમજી શેઠ ધમીયેર ઉપર ફરજાઈ પડીને બોલ્યા.

“નહિ નહિ, શુરખી. તમે આ બધી વાત તમને હુશિયારીમાં હોવાને સાંભળો છો. એ કંઈ ખ્યાલ નથી.”

“પણ ત્યારે તું યુદ્ધાંતી વાત કેમ બોલ્યો. તે તો મરી ગયલી છે. મેં સાંભળ્યું કે તે જીવતી નથી. મેં વરમપરજા અમને કોઈએ આવીને એ વાત કહી—અરે નહિ કોઈએ અમારી પર કાગળ લખ્યું કે યુદ્ધાંતી એ પછી અતુલી યુદ્ધાંતી ગઈ. ને એ બપોર વાંચીને તેની માએ—”

જુદાજુદા હવે બોલી શકાયું નહિ. તેણે એમ કહેવા જતા હતા કે યુદ્ધાંતી યુદ્ધવાની બપોર સાંભળીને તેની મા ગમ આપ મરણ પામી હતી. પણ એ મરણનો નિકળ્યા આગમન છાતી દબાઈ ગઈ અને મરણની જગા આંસુઓએ લીધી. હોમજીએ એક બચાંની માફક રડી પડ્યા.

“નહિ, નહિ, મુરખીજી; એ બધી વાત ખોટી છે. એ તમને કોણ કમળે કહ્યું? કોણ અંડણે લખ્યું કે તે મારી વહાલી શેઠાણી મરણ પામી? બધું ગલત છે. હું કહું છું તેમ તે તો તમારી માશી વહાલી અમારીમાં બેઠી બેઠી બેઠી છે. પાંચ પાંચ વરસ થયાં મેં તેને સંભળી છે. બધે વરસ થયાં તો તે મારાં ઘેરમાં જ મારી ઓરત સાથે રહેતી હતી. મુરખીજી, યુદ્ધાંતી હું ખિરાદર

થઈને તેની તાબેદારીમાં રહ્યો હતો, અને તેની મને ખિરાદર ગણીને જ માન આવે છે.”

“લાયક છે, લાયક છે. તમારો સબંધ તેવાજ છે. શી ખોટાતાલાની કુદ્રત છે! ત્યારે મારી યુદ્ધાંતી જીવતી છે ખરી કે? તમે જોલે હમણાં સુધી કયે ગામ હતાં?”

“મધરાજમાં, મુરખીજી.”

“મારી ઉપર આવેલું કાગળ મધરાજથી જ લખેલું હતું. એમ કેમ? વારં વારં મને તેની આગળ લઈ જા. બધું જણાઈ આવશે? કાંહે છે મારી દીકરી?” હોમજીએ તેણીને બેઠલા માટે તૈયાર થઈ બેઠા.

“નહિ, નહિ, નહિ, બાવાજી મહેબ! તમે રાત પડી ક્યાં આવશે? બીંડી બેઠરની અમારી કંઈ દૂર નથી. અત્રાં કલાકમાં હું યુદ્ધાંતીને તમારી આગળ લાવી હાજર કરું છું. તમા અહીં બેસો, મુરખી. રાત આવ્યો.”

ત્યારે મારી ગાડી જોડાવીને જા. બેઠા, તેને તું એકદમ મારી આગળ લઈ આવ. જો બનશે તો પેલી વાતની હું તુંને આજની આજ કહી દેવશ. પણ તું દોર—જા, જલંદરી જઈને મારી બેઠીને તેરી લાવ.”

આ છેલા મરણનો નિકળે તે આગમનનો કાગળ ઉપડી ચુક્યો હતો.

૩૬૨ છ ૪૮ ચું.

બાપ અને બેટી.

એક તરફથી કાશીર યુદ્ધાંતી બોલા નવાદાડશે કે બીજી તરફથી ચોંકે માકાને તથા હમાલ, મસાલ વગેરેને બોલાવી બંગલામાં સંઘળી માર્કેટ કરાવ્યું, બિજાનાં તૈયાર કરાવ્યાં, અને તકિયાઓને નવા ગલેક્ષા તપાસ્યા. પછી સર્વ માણસોને ફરમાવ્યું કે જેવી ગાડી દરવાજામાં આવે તેવાજ તેઓ સર્વેએ બંગલાની બાહર નિકળી જવું, તથા તેમને પાછા બોલાવવામાં આવે ત્યાંસુધી બાહર રહેવું.

બપોર અત્રાં કલાકમાં ગાડી ધમધમ કરતી આવી લાગી. રાત અંધારી હતી, પણ દીવાની રાશની પુરતી હતી. ઘોડા વાળાએ ગાડીનો દરવાજો ઉઘાડતાં કાશીર પ્રથમ ઉતરી પડીને યુદ્ધાંતી મહેલના હાથ આવે અને

તેણી ધીમેથી ઉતરી. પછી કાશીર ધીમે કદમે, આગળ આગળ સાતવા માંડવું અને તેની પુઠે પુઠે—બગડે સાથે સાથે—યુદ્ધાંતી આવીને એકવાર પાછી પોતાના બાપિદાં ઘરમાં દાખલ થઈ. દરવાજા આગળ જા. હોમજીએ તેની વાટ જોતા બેઠા હતા. તેને દાખલ થયેલી જોતાં જ તેણે આવકાર દીધો કે—

“દીકરી યુદ્ધાંતી, આવ, આવ મારી આગળ!”

પણ યુદ્ધાંતી બાપને બેઠવાને બદલે તેણે પગે પડી. પછી પોતાના હાથ-ઉંચાં કરી તેણે તરફ જોઈ પોતાની તકસીર માટે માંસી આહો. આપે હિસાબનથી તેને માફકીયું અને ધીમેથી તેને હાથ પકડી જોડાડી. તેજ હાથો યુદ્ધાંતી

પોતાની આંખમાં આંખા અને પછી તેવંહનાં ત્રણ મંત્રને એવરણ લીધા. છેલ્લે તે ફરકાંધ પડી, અને પોતાના નેક્ર આંખની છાતી ઉપર ઝાટું તાપી લીધું.

અગરજે આ વેળા હરખભરેલી છાતી સાથે આ સ્થળોર્જિતમાથે જોનાર કામમ ઉદ્દેશમાદાર ફતેહચ્છી હાજર ન હોત, અને તેણે સમય સ્થગ્નતાડુવાપરી હોમજીથેને પકડી લીધા ન હોત તો શુભાના આંખકાંથી બાપ અને દીકરી બંને ફરસખ્તીની ભાંસ ઉપર નીકળ્યા હોત.

તેઓ બંનેને પાસેનાજ સોફા ઉપર ખેંચાડી લીધાં, જ્યાં શુભાની ખેંહાંશીમાં હોમજીથે તેણીનાં માથાના વાળ પસવારવા અને તેના ખરડા ઉપર હાથ ફેરવવા, તથા તેણીને હિમતના સખુને કહેવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે શુભા પાછી સાવધ થતી ગાલી, અને બાપના માથા ભરેલા સખુને સંબળીને તેણીની છાતી ભરાધ આંખાથી તે ડચ્કાં ખાતી જણાધ. બાપે તેના ચેહરા ઉપર હાથ ફેરવી જોતાં તેણીની આંખો તદન ભંગિાધ ગયલી જણાધ.

કપડો દેવાની આ વખત હતો નહિ. હવે કપડો દેવાની જરૂર જ હતી નહિ. તે સમયે હવે તો વહી ગયો હતો. ઉમરે પહેચિલા અને પાકટ અનુભવવાળા બાપે શુભાને હવે તો રાજી રાખવા મટિનાજ સખુને તેના કાનમાં રડવા માંડ્યા. ગંધ શુભાની કમા કરીને તેણે બોલ્યા કે “દીકરા, તારી માએ મંત્રની ધંડી મુંધી વૂનેજ થાંદ કીધી હતી.”

હવે તે રાત પંચાર યંધ ગંધ, અને દિવસે વહેવા લાગ્યા, જે દરમયાન શુભા પોતાનાં બાપિકાં ધરમાં પાછી નવી જુની-ચઘ ગધ.

હોમજીથે કામંમને ખીન્ને દિને જે વાત કહેવાંની કબૂલત આવી હતી તે તેવણે તેને કહી. તે વાત આ જગાએ લંબાણથી કહેવા જોગ નથી. ચપ્પર વાંચનાર અત્યાર આગ-મજ્જના ચેતો ગયા હશે કે તે શી વાત હોવી જોઈશે. હોમજીથે કામંમને વજ્રેવજ્ર પોતાના ખેટા હાખજ ખોલાવતા હતા, અને શુભાં તરફની તેની એક બાધ હાખજની પ્રીતિને કુદરે તના એક ગંજુતા હતા, તે કંઈ અમંચુંજ ન

હતું. કુકમાં કામંમ હોમજીથેનો દીકરો હતો, અને જો શુભાં પોતાના બાપને આવી મંજી ન હોત તો જુદાજ પોતાની સર્વ માલમતા અને દોલત પોતાના આ દીકરાનેજ આપી બાત, એ બનવા જોગ હતું.

પણ કામંમને એ દોલતની જરૂર ન હતી. તે પોતેજ દોલતમંદ હતો. મકીનાનાં મરણ પછી એક વરસે તેણે ખીજી યોરત કીધી, જે મરનારના નવીજ બક્ષી નિવડી. તેનું નામખી મકીનાજ હતું. આ મકીના હોમજીથેનાં ધરમાં પજોરાધ ગધ. શુભાની તે ગાડી મંછી મિત્રી ઘણ પંડી.

આનજનાં મરણને ૧૧ વરસ શુભાની ગંધ હતું. શેઠના બંગલામાં કોઇ કોઇ વાર જુના દોરતો મળવા આવતા હતા. હવે શુભાને પાછી ફરેલી જોઈને ઘણા મિત્રો મળવા મિટવા લાગ્યા, તેઓમાંના એક વીકા હીરજનાં ખાન-દાનનો ચેરણ બહમન હતો. બહમન જ્યારે જવાન હતો ત્યારે શુભાના હાથની સર્વધી પહેલી મંગણી કરનાર હતો, અને જો આંતજ વચમાં નડી મુઓ નહિ હોત તો શુભાં પોતાની તેમજ પોતાનાં માતપિતાની અને સર્વ દોસ્ત આરનાઓની રાજખુશીથી બહમનને પોતાનો હાથ આવત. પણ તે વજ્રે બહમનથી એરસ હોરમજ નજર આંખાથી શુભાં તે “હોરમજ” ના હાથમાં ગધ, કે જે પાંછલથી હોરમન નિકળ્યો.

બહમન વીકાહીરજ આંજે પોતાનાં બાપની તમામ દોલતનો ધણી હતો. અને તેપણ હજુ તે પરણ્યો ન હતો. શુભાંનાં “શુંમ થયા પછી તેણે કેયેખી મોહખતે પ્રાંધવાતું” ચુનાહ બરેલું માની લીધું હતું. એ વાતને આંજે દસ વરસ થવા આંખાં હતાં.

એક દહિજાં પછી તેને કાંતે વાંત આવી કે, શુભાં પોતાના બાપને ઘેર પાછી આવેલિ. આથી તે અથડ થયો, પણ શુભાને લિધવા થયલી જંજી તે દિલગીર થયો. એક દહાડે હોમજીથે તેને ખેડ એડ ઉપર દીઠો, ખોલાયો અને ત્યાંથી થયલી નવી યોગખાણને લીધે તે ખીન્ને દિને શેઠને મળવા આવ્યો.

એ વખતી ગુલાં સાથ તેને પાછી પિછાન થઈ અને તે દોસ્તીમાં બદલાતી ચાલી.

“અરે બોલિયે તો બંને વચેની જીની દોસ્તી પાછી તાજી થતી ચાલી. એક દિને ગુલાં પોતાના ઝોરડામાં એકલી હતી તે વેળા બહમન ગુપચુપ ચાલી આવ્યો. તેણીએ શેકહેડ માટે પોતાનો હાથ માયાથી આવ્યો, પણ બહમન તે પાછો છોડયો નહિ.

“ગુલાં, તું મને કબૂલ રાખે નહિ ત્યાં સુધી આ નાજુક હાથ હું છોડનાર નથી.” તે બોલ્યો.

ગુલાં શરમાઈ ગઈ. તેણીએ માથું નીચું નાખી દીધું. તે એક બોલ બોલી નહિ.

“ગુલાં, તારેજ આતર હું આજ સુધી કુમારે-છું. હું તો એજ હાલતમાં જીંદગી ગુજારનાર હતો. પણ કુદરતે હુકમ તેવો

જણાતો નથી. જેને યકી મં જમાનો ગુમાવ્યો તે શું મને એક જમાનો પછીની નાજ પાડશે ?”

બહમનના આ સંજીવનો અચરકારક હતા. ગુલાં-મુગી પચેમાન થતી જણાઈ. તેણીએ હજીની પોતાનો હાથ છોડવાની મંગણી કીધી નહિ, અને બહમન તે પકડીજ રહ્યો. અતે તેણી બોલી—

“બાવાજી હા કેહે તો મારે ના નથી. પણ તોખી એક શરત—ગંધુજરી વિશે એક બોલવો કે બોલવા દેવો નહિ.”

શરત કબૂલ રખાઈ. બાવાજીએ હા કહ્યું. ગુલાં બહમનની યધ. અને મુખી યધ.

સ મા પત.

એક બેરિસ્ટરે કહેલી ખાનગી વાત—સર ફ્રાંક લોકઉડ ઈંગ્લંડના નામીયો ધારાને હિમાયતી હતો. તેના સંબંધી નીચલી રમુજ વાત ખરી બનેલી કહેવાપડે, અને તે સર ફ્રાંકના પોતાનાજ શબ્દોમાં જાહેર કરવામાં આવેલે. તે કહેછે કે—

એવું બન્યું કે એક સોલિસિટર એક કુલ તરફથી મારી પાસે આવ્યો ત્યારે મેં તેને પુછ્યું કે “આરોપીનો બચાવ શો છે ?”

તે બોલ્યો કે “આલિબિ.”

મેં કહ્યું કે “વાહ, બચાવ તો મજાહનેછે. પણ આપણે તે સાબિત કેમ કરવો ? બધી વાત તમે મને કહો.”

તેણે કહ્યું કે “તા. ૧૫ મી માર્ચને દિને પૉંકે જેહરમાં ગુનાહ કરવાનું આપણા નિર્દોષ કુલ ઉપર તોહમત મુકવામાં આવ્યું છે.”

“પૉંકે ?” મેં કહ્યું. “પૉંકે તરફથી તો હું આમની મુબામાં બિરાજી છું, ત્યારે મારા મુંદી કહાડનારાઓનો મારે બચાવ કરવો જોઈએ.”

“તે તો ગમે તેમ હોય, પણ પૉંકેમાં ગુનાહ થયો તે વખતે આપણું કુલ તો પૉંકેમાં નહિ પણ મેન્ચેસ્ટરમાં ઘોડદોડની શરતમાં શામેલ હતો.”

“શરતની વાત તો તમે કરેજ ના; એથી તો વળી કોઈનું દિલ કુપાશે કે આપણું કુલ જીતેલું.” મેં સ્વસ્થું.

આ ઉપરથી સોલિસિટર બોલ્યો કે “ચાલો ત્યારે એમ ગોઠવો કે તે બ્રહ્મકપૂજા આતે

હતો, જ્યાં તે એક પિંડામાં ખીર દોર પીતો હતો. આ બિના સાબિત કરવા માટે આપણુ દારૂ વેચનારી છોકરીને સાક્ષીમાં હાજર કરીશું.”

“વાત તો ખરી,” મેં કહ્યું; “પણ પિંડુંને દારૂ એવી વાતો ફોર્ટમાં આવ્યાથી આપણાં નિર્દોષ કુલને શાઈં લાગશે ?”

“ત્યારે તમે કંઈ સૂચવાની, સર ફ્રાંક ?” સોલિસિટર હવે મને ગળે પડ્યો. પછી તે બોલ્યો—“વાર, એમ ગોઠવિયે કે ગુનાહ થયો તે વેળા આપણું કુલ વુલ્વરહેપ્ટન ખાતે એક કાટપિંઠયાની કુકને કંઈ જીવું પુરાણું ખરીદ કરતો હતો—નહિ, નહિ; પોતાની સાસુનું કૂંડ ખરીદ કરતો હતો, જે માટે પુરાવામાં આપણી કને હિસાબનો ચોપડો છે. કેમ, આ રીતેનો બચાવ ઠીક પડશે ?”

“સત્તર આનાને બે પે ઉપર.”

હવે અમારાં કુલની તપાસ ચાલી, ઉપર મુજબ અમે તેનો બચાવ કીધો, અને સઘળું પુરું થયા પછી જડને મારી જોડે વાતો કરતાં મને કહ્યું કે “તમે આલિબિતો ધણી અછી બતાવી, હું ?”

“નહિ કેમ બતાવિયે, નામવર ?” મેં હસીને કહ્યું. “ત્રણ ત્રણ આલિબિમાંથી અમે આને પસંદ કીધી હતી.”

ઉપલી રમુજ વાત જો ખરી હોય તો ઈંગ્લંડ આતેખી કેવા કેવા જોડા બચાવો ઉભા કરવામાં આવતા હશે તેનો આપણને અપાલ મળેછે.

મકી સંબંધી થોડીક જાણવા નાથ.

મકીને જોઈ વર્ષાદ સાથે કંઈ

સંબંધ છે ?

આજ ત્રણ ત્રણ વરસો થયાં મુંબઈમાં મકીએ ધામે નાખ્યોછે, તોપણ તેનું મૂળ શું છે—તે ક્યાંથી આવી—તેને કોણ લાવ્યું—તે આપણુ ખાતરીપૂર્વક જાણતા નથી. આટલો તો ઘણી યદ્યે—કારણ તો ઘણાં રજુ થયાં છે—પણ એકબી સખખ ખરો પાડી આપવામાં આવી નથી. હાલમાં એક નવો સખખ આપણાં મન ઉપર કાવવાની તબીબી ધાયે; પણ ચીનથી યા બમદાદી ઉંદરો મારફતે યા ખોરાકની વસ્તુઓ મારફતે મુંબઈમાં મકીએ જન્મ લેવાના સખખ જોવાનું હોય. આ નવો સખખ પણ અતે સામેલ થાયછે કે કેમ તે નથી ક્રવાતું કામ વિદ્વાનોનું છે. નવો સખખ એ ખતાવવામાં આવેછે કે મુંબઈ અને પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનમાં ૧૮૬૬ ની માસમાં પુરતો વર્ષાદ પડ્યો નહિ—માસમના છેલ્લા બે માસ સુધી વર્ષાદ તણાઈ ગયો—તેમજ ૧૮૬૭ અને ૧૮૬૮ ની માસમાં પણ જોઈતો વર્ષાદ થયો નહિ તેથી મુંબઈમાં મકીએ ધર ધાલ્યુંછે. આમ કહેનારે મીઠું ડબ્બુ, ડબ્બાર નામે એક સુખશાંતિનો ઇતિહાસ છે. તે છેક ઇંગ્લંડથી પત્ર લખી ઉપલો સખખ જાહેર કરેછે. તે કહેછે કે ૧૮૬૬ માં મુંબઈની ધીમ વસ્તી છતાં વર્ષાદ પડ્યો નહિ, તે વર્ષાદ લાવનારા પવનો કુકાયા નહિ, અને પવનો વિના શહેરની જમીનમાંની ગલીઓ સાફ થઈ શકી નહિ. વળી તે કહેછે કે ૧૮૬૬ નોજ વર્ષાદ ઓછો હોત તો મુંબઈની આસપાસ મકી ફેલાત નહિ, પણ ત્યાર પછીનાં વરસોમાંથી કમી વર્ષાદ પડવાથી મકીનો વિસ્તાર વધ્યોછે. આ અને એવીજ ખીજ દલીલોમાં કેટલી સમાઈ છે તે દેખાડી આપવાતું કામ શહેરના લાગતાવળગતા અધિકારીઓ અને વિદ્વાનોનું છે. પણ અમે નથી ધારતા કે આ કારણો મકીના મૂળ સખખો માની શકાય.

જંતુઓની રીતભાત.

હવે આ મકીને પેદા કરનાર એક જાતનાં ખારીક જંતુઓ છે, જેઓ સાદી આંખે જોઈ શકાતાં નથી, પણ જ્યારે તેમનું વંશ વધી જાયછે ત્યારે તેઓ ખુબી નજરે દેખાયછે. તેઓ હીલચાલ કરતાં જાણતાં નથી. પેટા ઉપર તેમને ખીલચાં હોય તો તેમનો રંગ ભૂરા સફેદ રંગનો જાણાયછે, અને ગોસ્તાના શેરવામાં તેઓ ઘેરા વાદળિયા રંગનાં માણુમ પડેછે. એક જંતુ લંબાઈમાં એક ઇંચના ૧૦૦૦ માં બાગ જેટલું અને પહોળાઈમાં ૨૫૦૦૦ માં બાગ જેટલું હોયછે. ડાંઉડેડ નામે તખીખની ગણતરી મુજબ જો તેઓને એકેકની જોડેજોડ ગોઠવ્યાં હોય તો ટપાળની એક ટિકિટ ઉપર ૧૦૦૦૦૦૦૦૦ જંતુઓનો સમાસ થઈ શકેછે. આકારમાં તેઓ ખારીક સળિયાં જેવાં છે, જેમના બંને છેડા ગોળ હોયછે. તેઓને પોતાના ઉધરભાવને યદી ઓક્સિજન ગ્રાસ જોઈયેછે. એક સળિયો જ્યારે બે યા ત્રણ સળિયા જેવડો લાંબો બનેછે, ત્યારે તેમાંથી તેટલાં નવાં જંતુઓ નિકળેછે, અને એ રીતે થોડા કલાકમાં તેઓની સંખ્યા વધી જાયછે. ડાંઉડેડ મુજબ અગરજો આ જંતુઓનો ઉધારવા માટે જોઈવું સ્થાન મળ્યું તો તેઓ અસંખ્ય વધી જાયછે. અગરજો તેમને ઉધરવા માટેનો ખોરાક ખૂટી જાય પણ તેમનો નાગ કરનારા તેમના શત્રુઓ નહિ હોય અથવા કોઈ સખખો નહિ બને તો આ જંતુઓ ખોરાક વિના મહિનાઓ અને વરસો સુધી જીવતાં રહી શકેછે.

જંતુઓનો મોટો શત્રુ ગર્મી.

માણુજાતના આ શત્રુઓનો મર્વથી મોટો શત્રુ ગર્મી છે. હાંગકાંગ ખાતેની છેલ્લી મકીના જંતુઓની તપાસ લેનારા જાણી તખીઓ ડાંઉડેડો ક્રિતાસતો અને પ્રોફેસર એવોપામાંની શોધખોળ મુજબ ફેરફારની ૧૩૬ ડીગ્રી જેટલી ગર્મીથી આ જંતુઓ થોડા કલાકમાં મરી જાયછે, પણ જો ૨૧૨ ડીગ્રી જેટલી

ગર્ભી આવી હોય તો તેઓ ઘોડી મિનિટમાં જ મરણ પામે છે. સર વિલ્યમ રોબિન્સન મુજબ આ જંતુઓનો મોટો સ્ત્રુ સ્થળ છે. સ્થળની રાશનીમાં અગરનો ૧૪૦ ડીગ્રી જેટલી ગર્ભી આવી હોય તો તે સહેલથી મરી જાય છે.

મર્કીના વર્ગો.

ગમે સાલ મુબઈ આવી ગયેલા ફ્રેચ વિદ્વાન યર્સા પ્રથમ એવું માનતો હતો કે મર્કીનાં જંતુની પેદાયશ જમીનમાં થઈ છે. પણ તેણે ઘોતાની એ બૂલ પાછલથી કમ્બૂલ કીધી છે. ઉદર અને તેની જાતનાં પ્રાણીઓમાં આ જંતુઓ પ્રથમ ધર કરે છે, અને તેમની મારફતે તે જમીનમાં દાખલ થવા પામે છે. ડૉં પેન નામે તખ્તીય મુજબ મર્કી એક જાતનું એવું તાવનું દર્દ છે કે જે માદાં આદમી મારફતે તનકુરસ્ત આદમીમાં દાખલ થઈ શકે છે, જે વેળા ખીમારને ગાંઠ યા પાયું થાય છે. આપણી રાષ્ટ્રના જણીતા તખ્તીય ડૉં આર્નૅટના અભિપ્રાય મુજબ મર્કીના દર્દી આર કિસમના જોવામાં આવ્યા છે: (૧) ગાંઠ સાથની નરમ મર્કી; (૨) ગાંઠ સાથની સખ મર્કી; (૩) ગાંઠ સાથની યા તે વિનાની ફેસાંના દર્દવાળી મર્કી; અને (૪) રાઈકીઈડ તાવને મળતી મર્કી. વળી એ ઉપરાંત વધારે નરમ આકારમાં પણ મર્કી ચાલે છે, અને ડૉં પેન નાં મત મુજબ આવી નરમ મર્કી મજા મર્કીની શરઆતમાં યા તેની આખરીએ દેખાવ દે છે. આપણી રાષ્ટ્ર આતેના એક ખીજ જણીતા તખ્તીય ડૉં આઈલેન્ડના જણાવ્યા મુજબ ગાંઠ સાથની મર્કીનું જોર શરઆતથી જ ઘણું ભારી હોય છે, અને તે એકાએક દેખાવ દે છે. તાવ લાગુ થાય છે, જેની જોડે સખ માથું કુખે છે, ઉલટી થાય છે અને દર્દી લવાડાં કરે છે. એ વેળા ૧૦૪ ડીગ્રી સુધી યા તેથી પણ ઘણી તાવ વધે છે. હાંક મહકે છે અને નાડી પણ જોશમાં ધંબકે છે. દર્દીનાં ચહેરા ચિંતાવું અને છે, કાંત્રામાં તથા કુચકમાં કુમારો થાય છે, અને શેવ નેકળી આવી કુખે છે. પ્રથમ સ્ત્રી કે “ચાલો”નાં દાખલા મર્કીનાં જણાતા નાકપૂળ આંતરે

તપાસ અજાવતાં જણાય છે કે ગાંઠ વિનાની મર્કીની તાવથી તો દર્દી તણુ આર દિવસમાં મરી જતો હતો. એ વેળા દર્દી ફેસાંનાં દર્દથી પિડાય છે, અને તેથી એવાં દર્દને “pneumonic plague” નું નામ મળ્યું છે.

દર્દીઓની એક વિચિત્ર ખાસિયત.

મર્કીનાં દર્દીઓમાં એક નવાઈ જેવી રીત બાત આપણા હૈથ આંકિસર ડૉં વચ્ચે જોઈ છે. તે જણાવે છે કે મર્કી લાગુ પડ્યા આગમજ હજુતો ૧૦૦ ડીગ્રી જેટલી જ તાવ હોય તે સુધાં દર્દીનાં મનમાં ઘોતાનાં ઘેરન બાહર ગમે ત્યાં નિકળી જવાનો વિચાર આવે છે, અને તેની કને જો પેસા હોય તો તે લાગણી રેલવે રેશન ઉપર દોડી જાય છે. અને કોઈ ખીજે જ રેશન જઈ ઉતરે છે, તે આ કાં કરે છે તેનું તે પોતે કશું કારણ જણાવે નથી અને તેથી જણાવી શકતો નથી. આર રીતે ધરની બાહર ભટકવાનો પવન સધળ વર્ગોમાં ડૉં વચ્ચરને જણાયો છે, જે કુલ પછી તેઓને મજા તાવ આવે છે, અને જવન મકવા મંડી જાય છે.

“કાળાં મોત” બામે જાણાસો.

એક ખીજ જણવાજોગ વાત એ છે કે દર્દીઓનાં શરીર ઉપર કાળાં ધાળાં પડે છે જે ઉપરથી તેને કેટલાકો “કાળાં મોત” ગણે છે અને બહુ ધાસ્તી આવે છે. મધ્ય કાળ માં આવી રીતે ખનવું હતું, અને તે પછી દર્દી મરણ પામ્યા વિના રહેતો ન હતો, જે ઉપરથી જ તેને ઉપલાં ભયંકાર મોત (Black Death) નું નામ મળ્યું હતું. પણ ડૉં આર્નૅટ સમયે છે કે મધ્ય કાળમાં રાઈકે અને ખીજ ઝરી તાવોને લોકો મર્કી તાવ સાથ ભેળી નાખતા હોવા જોઈએ, અને તે ઉપરથી તેઓએ ઉપલું નામ આપેલું હોવ જોઈએ.

મર્કી કેમ થાય છે.

મર્કીની નિશાની બામે ઉપર લખવામાં આવ્યું છે, પણ તેમ છતાં નીચે વિગતે લખીશું જંતુઓ હરકોઈ રીતે શરીરમાં દાખલ થય

પછી તેમને પુરેપુરા ઉધરતાં, અને દઈ પેદા કરતાં એક થેથી દશ દિવસ લાગેછે. ખીમારને ગમતું નથી, હાડકાં અને ખરડો તથા કાનામાં ડુબેછે, એકાએક જખમી તાવ આવેછે, દર્દી માર્શલ ખની જાયછે, આખના ડાળાની મરેદી બદલાઈ જઈ રતાય પડેછે, છબ ઉપર વચમાં મરેદ થશે ખાજેછે, ખીમાર ધીમે અમકાતો ગોલેછે, કોષ વાર. શુદ્ધમાં જવાબ દેછે. એ પછી કાનામાં, ખગલમાં યા જડખાંની પછવાડે ગાંઠ થાયછે; કોષ વાર એ બધે ક્રાણે થાયછે. આ ગાંઠને લીધેજ દર્દને “ગાંઠિયા તાવની મર્કી” એવું નામ મળ્યુંછે. કોષ વાર ગાંઠ નથી પણ થતી; પણ તેવા સંજોગ થેના દર્દી આચિત્તો મરી જાયછે અથવા ફેફસાંના દર્દથી તે પિડાયછે. આ રોગ એટલો ઝેરી છે કે ૧૦૦ દર્દીઓમાંથી ૮૦ યા તેથી વધારે મરી જાયછે. દર્દ લાગુ પડ્યા પછી દર્દીની આખર ઘણું કરીને વલુ દિવસમાં આવેછે.

રોગને ઉત્તેજન આપનારા સબબો.

શરીરમાં દાખલ થયેલા જંતુઓ લોહીમાં પેવશ થયા પછી આ ખરાબી કરેછે. આમડી ઉપર તેમને કોષ માફક પડતી જગા મળવી જોઈયે, અને તે જગા ઉપરથી તેઓને લોહી તરફનો રસ્તો મળવો જોઈયે. એટલામોટે રોગ આલતો હોય તે વેળા શરીરનો જે ભાગ છોજાયો હોય, કપાયો હોય, યા જે ભાગમાંથી લોહી વહેતું હોય તેને ઢોકલો રાખવો. જંતુઓ એક જાતનો ઝેરી પદાર્થ ભેગો કરી રાખેછે તેજ મર્કીની નિશાનીઓને કારણ આવેછે. વળી ખરાબ ગંધાતી જમીન, ગીચ વસ્તીવાળાં ઘર યા સાંકડા મહેલાઓ, હવા અને રાશની તથા સૂર્યની ગર્મી વિનાના ખોરાકો;—એ સઘળાં આ ઝેરી જંતુઓને ઉત્તેજન આપનારા સબબો છે. અસ્વચ્છ પાણીની તેનું કારણ છે કે કેમ તે ચોક્કસ કહેવાઈ શકાતું નથી, તોપણ જેમ હમણાં તેમજ એવી વસ્ત્રોની પાણી તો સ્વચ્છ હોય તેજ પીવામાં લેવું જોઈયે. વળી આપણાં કપડાં ઉપર વધારે ધ્યાન આપવું. જંતુઓ

તેમાં ખાત્રી રહે ને પછી આમડી ઉપર ચોતાની જગા મળવી શકે એ બતવાળોગ છે. ઉંદરાને તથા સતા રહેવું; તેઓ દર્દવાળાં ઘરમાંથી તબક્કરૂત ધરમાં જંતુઓ લઈ આવેછે. મર્કીની અગમચેતી ઉંદરા આવેછે.

મર્કી સામે કેમ લડવું.

હવે આ દર્દનો અટકાવ શો? તેની સામે માણસે કેવી પ્રકારે લડત ચલાવવી? શું કરવું કે જેથી રોગ હુમલો નહિ લાવી શકે? આ સવાલોના જવાબ દુકા છે. શરીરની, ધરની, આસપાસની સુધડાઈ રાખવી, અને ડાંઠ હાફડિનવાળી રસી સુધાવવી. સુધડાઈ મોટે ખાસ નીચલી વિગતો ધ્યાનમાં રાખવી.

૧—ધરને અછી રીતે સાફસુક રાખવું, કચરા પુર્ણે કાઢવો, ભીનાશ રાખવો નહિ, અને મંદવાડ કરવો નહિ.

૨—જો જમીન ભીની જણાય, ડુર્ગંધ નિકળતો હોય, તો સુકી જમીન નિકળે ત્યાં સુધી ખોદીને ભીનું મેટાકં દૂર લઈ જઈ નાખવું અને નવાં મુકાં મેટાકાંથી જમીનનો ખાડો પુરી લેવો.

૩—ધરને અંદરથી તથા બહિરથી સુનો જાગાડવો.

૪—વસ્ત્રો, ગાંઠડાપોટલાં વગેરેને સુવાના ખોરાકમાં લટકેલાં રાખવાં નહિ.

૫—ખારી બારણાં બંદતાં સુધી ઉઘાડાં રાખવાં અને ખુલી હવાનો આવેલો વધારવો.

૬—જમીનને ગંધિયાં નહિ રાખતાં, મજ વગેરે દિવસમાં બે વાર સાફ કરાવવો. એજ રીતે ગરદા અને મોરીઓ પણ સાફ રાખવી.

૭—ગાયદોરના તપેલાઓ પણ એજ રીતે સાફ રાખવા.

૮—શરીર અને તેમાં ધાલેલાં કપડાં હમણ સ્વચ્છ રાખવાં. જો શરીર ડુબતું હોય તો થંડીને બદલે ગરમ પાણી વડે સ્નાન કરવું.

૯—ખોરાક મોઢો પણ કુવતદાર અને ઉંચા પ્રકારનો લેવો. જેની તરકારી, બાજી યા ફૂફડાદિથી અતેશારને ઉત્તેજન મળે તે ખાવામાં લેવાં નહિ.

૧૦—હૃદયી જ્યાદા આનંદાન રાખવું નહીં, મોડી રાત સુધી જાગણ કરવું નહિ, અને સર્વે યા થંડીમાં ઉંઘાડા બેસવું નહિ.

૧૧—પકાવેલાં આરાક થંડો પડી ગયા બાદ લેવા નહિ. માખીને આરાક ઉપર બાણ બાણવા દેવી નહિ. બાણ તરકારી પકાવ્યાં સિવાય કાચી ખાવી નહિ. પકાવ્યા આગમજ તેને ઉકાળેલાં પાણી વડે ચારીપેઠે ઘાઘ માફ કરવી. આરાક સાથ નિમક છુટથી વાપરવું, પણ એટલું બધું નહિ લેવું કે જીવ બેચેન બને યા પેઠે છુટી જાય.

૧૨—પાણી સદા તાણું અને ગાળેલું જ વાપરવું. આનંદાન માટે તેમજ કોગળો કરવા થકી જોઈતું પાણી ઉકાળનિજ અપમાં લેવું. કુદ પણ ઉકાળ્યા પછી જ લેવું.

૧૩—હાથપગ કપાયા હોય, છોલાયા હોય, અથવા ચરીરના કોઈ ભાગમાંથી લોહી વહ્યું હોય તો તેવા માણસે મર્કીવાળાં દર્દીની પાસે જવું નહિ; પણ જો જવું જ પડે તો પોતાના ઉપલી કિસમના ભાગોને બાંધીને યા ટાંકીને

જવું, જઈ આવ્યા બાદ તે ભાગો જવું માર નારી દવાનાં પાણીથી ઘાઘ નાખવા.

૧૪—દર્દી આગળ જનાર ધણીએ ઉંઘો પગે જવું નહિ.

આ સર્વ ઇલાજો જોડે આજે જે ચોતરફથી સર્વ માન્ય અને મુખ્ય ગણાય છે તે મર્કીની રસીના છે. એક પાર્શ્વી તખ્તીને પોતાનાં બાણ માં કહેવા મુજબ આ રસી એક જાતનો શરવો છે. આપણુ શરવો મહેડાં વાટે ચરીરમાં દાખલ કરિયે છીએ, પણ આ મર્કીના અટકાવ નો શરવો ચાંમડી વાટે દાખલ કરવાનો છે. માત્ર ટાંચણીની અણી ભાકાય એટલું કુખ રસી મુકવી વેળા લાગેછે, એકાદ દિવસ થોડીક તાવ આવેછે, રસીવાળો ભાગ મુઠે છે, ગાંઠ બંધાયછે, અને જે દિવસ પછી તો કયું લાગતું જ નથી. ખીજી વારખી આ રસી મુકવામાં આવેછે. આ રીતે દુધિયારબંધ થનાર ઉપર મર્કીના હુમલા થતો નથી, અને જો યાચે તો બહુ જ નખજો. એઈમાં એઈ છ મહિના સુધી રસી મુકાવનાર મર્કીના હુમલા યી નિર્ભય રહી શકે છે. એ તક સમજી માણસે કદી મુકવી જોઈતી નથી.

પેરિસમાં બદમાશોનું રાજ્ય—ક્રમચુનિસ્ટ બળવાખોરો.

પોતાનું સર્વસ્વ છોડીને ક્રાન્સની શાહાન-શાહાત અલાવનારી બુદ્ધિવાન રાણી ડુછની પાતળા પેરિસમાં સુજાગેલી જીવંત આજ છોડી નહીં, તેના આગલા અંકમાં આપેલા હેવાલથી કોની આંખમાં આંસુ નહિ આવ્યાં હોય! તેણીને નસાડનાર ક્રાન્સનો યત્ન જર્મનીના રાજા વિલ્હમ યા તેડું લશ્કર ન હતાં; તેણીને નસાડનાર તો ખુદ તેની જ રચના લોકો હતા. આ લોકો રાજ્ય પક્ષની વિરૂધ્ધતા હતા. તેમને ક્રાન્સમાં પાદશાહતું નહિ પણ પ્રજાનું રાજ્ય જોઈતું હતું. એ બાબતમાં તેમને વખતે વખત ઉચ્ચેરનારા સંખ્યા મળતા હતા, અને આ વખતે એવી ઉચ્ચેરણી કરનાર મોં રૅચિફ્ટનાં ઉમરા આનંદાની હતા. પોતાનાં મોઠાં કુળ છતાં એ ધણી પ્રજાનાં ઉત્તરતાં લોકને વખતે વખત ઉચ્ચેરી રાજ્ય સામે

દંગો કરાવતો હતા. એ માટે તેણે 'ગ્લેન્ડર્ન' (ફાલુસ) નામનું એક નજીવી કીમતનું પં પ્રગટ કરવા માડ્યું હતું, જેમાં પાદશાહ વંશની તારી મારી સિવાય ખીજું કોઈ પ્રજા યવા પામતું જ નહિ. પ્રજા ઉપર પડતા જુદા-તની જુદી સાચી હકીકતો વાંચીને અંજણુ લોક ઉચ્ચેરણી જવું હતું, અને હુલોડો જાગતાં હતાં. તેઓ બધા એજ માગતા કે રાજાને કહાડી મુકો અને વહિવટ સંધજો પ્રજાના હાથમાં આપો! આવા મામલાને દરમયાન એક દિને ક્રાન્સના શહેનશાહ નેપોલ્યનના એક સગા નામે પિયર બોનાપાર્ટે એક વર્તમાનપત્રના અધિપતિના જીવ લીધો, જે ઉપરથી રૅચિફ્ટે પોતાનાં પત્ર મારફતે પ્રજાનાં લોકોને ઉચ્ચેરવાની તક લીધી. પણ લોકોમાં આ ઉચ્ચેરણીનું કામ આગળ વધે તે આગમજ

તો ક્રાન્સ અને જર્મની વચે લડાઇ ઉઠી, જેનાં પરિણામ હાપ્સ ક્રેંચ શેહનશાહ કેદ પકડાયો, અને તેની બાનુ ધ'રેડ નાસી ગઇ.

પણ ક્રાન્સની દુર્દૃશ્ય એટલાંમાંજ અટકી નહિ. જે દિને યુદ્ધની પેરિશથી નાહી તેની એક દિવસ આગમજ ક્રાન્સની શેહનશાહતની કમ-બક્ષીના સમાચાર ચોતરફ ફરી વળ્યા હતા, અને તેથી પ્રજાનાં અનુગી લોકો પ્રજાસત્તાક રાજ્યની માંગણી કરવા આ પાદશાહી શહેર-માં પોકારો ઉઠાવી નિકળ્યાં. તેમને એ બાબત-માં નેશનલ ગાર્ડિય નામનાં લશ્કરી ચિપાલી-ઓએ ટેકો આપ્યો, અને એ રીતે આ વૃક્ષાની લોકોની મદદમાં લશ્કરનો એક ભાગ શામેલ થયો. તા. ૪ થી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૦ ને દિને વાલ્કા પહેરે આ વૃક્ષાની લોકોએ “શેહનશાહનો ક્ષય અને પ્રજાનો જય!” એવા એવા પોકારો પછી દુષ્કલરીના પાદશાહી મહેલ ઉપર ધુલરો લઇ જઇ તે ઉપર ફડફડ ઉડતા સુગંધે ઉતારી પાડ્યો. એ પછી અનુગી વૃક્ષનિષાઓએ જ્યાં શહેરના બચાવ મોટેની મથકેહત કરવા થકી સુબા મળનાર હતી, ત્યાં પ્રધાનો અને ખીજ સુબાસદાની જગા ઉપર ખેસી જઈને નવું વૃક્ષન મચાવવા માંડ્યું. તેઓ તો મ્થ ક્રાન્સની શાદિ ઉપરથી શાહ નેચાલ્યન અને તેનાં છીલપીલને દર્જન થયલાં જોવા માંગતાં હતાં. હવે ઉપલી સુબાએ અંતે એવું જ ઠરાવ્યું કે હાલની સ્થિતિ મુજબ ક્રાન્સમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય બરપા કરવું જોઈયે. આ કામમાં આગેવાની જુદાં ફાત્ર નામે અધિકારીની હતી. એ ઠરાવ જહેર યતાં અનુગી લોકમાં એટલું થર આવ્યું કે જે કોઈ શેહનશાહ અને તેનાં ખાનદાને લગતું હોય—પછી તે ગાડી પ્રોડા, ગેહેલ, ખિતારા કે બાવલાં હોય—તે સર્વનો નાશ કરવા લાગ્યું. તેઓએ નેચાલ્યનની તથા યુદ્ધનીની તસ્વીરો અને પ્રતબાંચિનો નાશ કર્યો, અને રાજ્ય શામે ઉઠેરણી કરનાર રાજકર્તેને હુલડોનું કારણ આપવા થકી કેદ કીધો હતો તેને કેદમાંથી છોડવી મથલિાની રાજ્યની સાથ મહોદ્દાઓમાં ફરચો અને તેનાં માનમાં ગીતો ગાયાં.

લોકોનાં હાથમાં જાણે અમલ આવ્યો હોય તેમ તેઓ શહેરમાં ગમે તેવી મારફત કરવા અને નિર્દોષ માણસોને હરાન કરવા લાગ્યા. અંતે વાત એટલી રમપર ચડી કે આ વૃક્ષાની, અબાણ, અનુગી લોકોએ જે પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સપ્ટેમ્બરની શરૂઆતમાં સ્થાપાયું હતું તેને અક્ટોબરની આખરીએ તો રદ કરવા માંડ્યું. તે રાજ્યના વડા જેનરલ નોથુ, જુલ ફાત્ર, જેમ્પેશ વગેરે નામીયા આચારીઓ હતા, પણ તેમના હાથમાંથી સધળો અમલ પડાવી લઈને ચોતાના થોડાક સુનંદા ફિટુરી બદમાશી-ના હાથમાં તે આપીને દેશની તદન ખાના-ખરાબી કરવાને આ ખેકર, ખેસખર, ખેખખર લોક ઉઠેરણું. પ્રધાનોના છવ લેવાને તે તત્પર થયું, અને તેથી તે બાપડાઓ ચોતાના જનમાલની સંભાળમાં રહ્યા. આ વેળા વળી જર્મનો ફતેહ કરતા કરતા છેક પેરિશ સુધી આવી તેને ઘેરો નાખવા લાગ્યા. આ ઘેરો ૧૩૨ દિવસો સુધી ચાલુ રહ્યો, જેને લગતું બધાન અને ગયા ફેબ્રુઆરી અને માર્ચના અંકોમાં આપી ગયા છિપે. આ ઘેરો વેળાના બુખમરા અને તોષોના મારાથી થયલી નુકસાનીથી પેરિશની તમામ પ્રજા કંટાળી ગઈ હતી. આ શંકેટો વચે વળી ઉપલાં વૃક્ષાની લોકો પ્રજાસત્તાક રાજ્યની ખુમારીમાં હુલડો કરવા અને રાજ્યધંધા બોને છોડવી શહેરમાં મહિમાદિની લડાઇઓ નાના પાયા ઉપર ચાલુ કીધી. આ લડાઈ પ્રજાના આ વૃક્ષનિષા બદમાશી અને પ્રજા-સત્તાક રાજ્યની સત્તા ધરાવનારાઓની ફાજો વચે ચાલી. પ્રજાસત્તાક રાજ્યવાળા મુખ્ય બોદેદારો સધળા શાહનશાહાત વેળા ચાલતી રાજ્યનીતિને ધિકારનાર હતા; પણ હવે તેજ રાજ્યનીતિના તેઓ ગ્રાહ હિમાતી થઈ પડ્યા, કેમકે આ બદમાશ વૃક્ષાનીઓ શામે તેમને જે હજાજો લેવા પડ્યા તે શાહનશાહાત વેળા-ની આપખુલિના નેવાજ હતા. તેઓએની વૃક્ષનિષાઓનાં ઉઠેરણી કરનારાં વત્તમાન-પત્રોને પંધ પાડ્યાં, તેમના લખનારાઓને કેદ કીધા, અને ખીજ ધણા સજા હજાજો લીધા.

એક પુરાણ પાસી વજરની કહાણી.

“અરબ્બન નૈટમ” નાં લાખો અને કરોડો વાંચનારાઓને જે એક નામ પસીફ હાઈન અલ રશીદના જેવું જ લાગીવું છે તે તેના માનિતા વજર જન્મકરનું છે. આ જન્મકર વજર ઇસ્લામી હતો ખરો, પણ તેનાં દિલમાં જરતોસ્તી થોડી દોડતું હતું. તેના બાપનો બપાવો પાસી હતો, જરતોસ્તી મજહબ યાજનારો હતો, અને બદખ્શનાં આતશખેદરામનો એક મુતવધી હતો. ગિબન તો લખે છે કે તે ઇરાનના પાદશાહી આનદાનનો હતો. યજ્ઞદેજ્ઞ શહેરિયાર પછી ઇરાનનું રાજ્ય આરબોના હાથમાં ગયું, જેઓએ જરતોસ્તી મજહબ યાજનારાઓને પોતાના ઇસ્લામી મજહબમાં ફરજિયાત વરલાયા, અને જેઓ નહિ વરલાયા તેમને કાપી નાખ્યા. આમ વરલાનારાઓમાંનો એક બર્મક નામે આનદાનની જરતોસ્તી હતો, અને તેના વંશમાં ત્રીજી પહેડીએ ઉતરેલા મજકુર વજર જન્મકર હતો.

જન્મકર માથે પસીફ હાઈનને બહુજ મિત્રાચારી હતી. પસીફને જન્મકરની માતાએ પોતાનું કુધ યાકું હતું. પસીફ બાળક હતો તે ધેણ તેના બાપના શત્રુના હાથમાંથી હાઈનને જન્મકરના બાપ યાહિયાએ બચાવ્યો હતો. એટલામોટે પસીફ હાઈન જન્મકરના કુધ-બાઈ જેવો અને તેના બાપનો ચોટો ઉપકારી હતો. આ પસીફ તવારીખમાં “અલ રશીદ” યાને “અદલ” નાં નામથી ઓળખાયો છે. પણ જન્મકર વજર અને તેના બાપ, માં, તથા ૪૦ માણસોનાં આખાં કુટુંબને આ પસીફ નિર્દયપણે કાપી નખાવ્યાથી તેનાં “અદલ” નામ ઉપર સદાનો કાળો કલંક રહી ગયો છે. મીઠા પાહલવજ દેઝાઈની નવી “અરબ્બન ટેક્સ” માંથી છેલા બે અંકમાં “મખાવતના શાહ તે એ !” એવે નામના વિષયમાં અમે જે યાંચ રસીધી વાર્તાઓ પ્રગટ કરીએ તે આ વજર જન્મકર અને તેના બાપ યાહિયાના જ સખી દિલચુદાની વાર્તાઓ છે.

બર્મકી આનદાન મખાવતને માટે મથકુર

યજ્ઞ ગયું છે, જેમ યાહિયા પસીફ હાઈનનો ઉસ્તાદ હતો, તેમ તેની ઓરત પસીફની દાયા હતી. યાહિયાનો વડો બર્મક બદખ્શ શહેરના આતશખાનાનો વડો દસ્તુર હતો, જેના ઉપર આરબ સચાવાળાઓનું ગમે એટલું દબાન ચાલવા છતાં તેણે મહમદિયાન મજહબ એજિપ્ત-યાર કરીધો નહિ; પણ તેની પછી તેના બેટા કાહલીદ જુલમ નહિજ ખમાયાથી અંદરખા-નેથી સુસ્ત જરતોસ્તી રહીને બહારથી ઇસ્લામી થયો, બર્મક પસીફ અબ્દુલ મલીકના વખતમાં આરબોની તાબેદારીમાં એક ચોટા ઓલા ઉપર હતો; તેના નખીરો યાહિયા પસીફ મહદીનો વજર હતો; અને યાહિયાના બેટા જન્મકર તો પસીફ હાઈનના માનિતા વડા વજર દાખલ મથકુર હતાજ. યાહિયાની મખાવતની થોડીક વાર્તાઓ જે અમે છેલા અંકોમાં ટાંકી ગયા છીએ તે ઉચ્ચાંત એક બીજી રસીધી વાર્તા “અરબ્બન નૈટમ” માં “હજમના છડા બાઈની વાર્તા” માં જે શાફિન વાંચનારાઓએ વાંચી હશે તેઓને યાદ આપીશું કે તેમાં જે બર્મકી આનદાનની યરોણાચાકરી વગેરેનું બચાવ્યું ને છે તે યાહિયા પોતે અને તેનું આનદાનની પત્ની.

વજર જન્મકર અને તેનાં આનદાનની કતલ બાબે અનેક લખનારાઓ લખાણો કરી ગયા છે. ગિબન જેવા નામીયા તવારીખવેચના આ ચબ્દો છે કે “His title to the name of Al Rashid (the just) is sullied by the extirpation of the generous, perhaps the innocent, Barmecides.” “અરબ્બન નૈટમ” ની કેરો શહેરવાળી આવૃત્તિમાં તે બર્મક આનદાનને પાદશાહી આનદાન જણાવ્યું છે. અને એ આનદાનનો એને “Sons of Kings” લખાયો. આ ઉપરથી અતુમાન યાચે કે કદાચ બર્મક આનદાનનો વડો કોઈ ઇરાની શાહનંદો હોય. “અરબ્બન નૈટમ” માં “ત્રણ સેપકની વાર્તા” આપેલી છે તેમાં જન્મકર તરફ પસીફ કેવાં ઘાતકીયણાંથી વર્તે છે તે ખુલ્લું બતાવ્યું છે, તોપણ વાર્તા લખનાર

અત્રીકેને અદલ દેખાડવાની તર્જવીજ કરતાં તવારીખની મચાઇને ઉત્તરાવી નાખીછે, અને હાંરને જામ્મકર તથા તેનાં ૪૦ જેથીઓનાં તમામ કુટુંબને નાહક કતલ કરાવ્યું નહિ હોય એમ દેખાડયું છે. પણ જામ્મકર તરફ અત્રીકના ખરેખરા ગુસ્સાનું તો જુદું જ કારણ હતું.

શર રિચર્ડ બર્નિંગ પોતાની “અરેબિયન નેટ્સ” માં દશમાં દફતરમાં જામ્મકર વજ્ર અને તેનાં આખાં આનંદાનના નાશના મુખ્ય ધર્મા લંબા-શુધી તદન જુદો જ બોલાસો આપેછે, જેનો મારે મીઠો દેખાઇતો “ટેક્સ” ઉપરથી આ ક્રોડે ઉતારી લખ્યું, કેમકે તે તદન નવોજ અને વળી બહુ જાણવાજોગ છે. શરૂઆતમાં તે લખેછે કે અત્રીક હાંરનો “એક જ મોટો ગુનાહ, કે જે જોડાજનક બનાવતો વિગતો નહિજ માનવામાં આવે એટલીબધી ત્રાસદાયક છે, તેથી તેના અમલ ઉપર અપકીર્તિનો એક એવો ડાગ પડયોછે કે જે લોહીના ડાગ હોવાથી કદી પણ ધોવાઈ જનાર નથી.” શર રિચર્ડ આ ડાગનું વર્ણન આપતાં લખેછે કે આરબ બની ગયેલા પાર્સીઓમાં એક પુરાણ અને નામીયું આનંદાન બોમિયાદી વંશના અત્રી-કાની નોકરીમાં લાંબા વજ્રથી જાણીતું હતું. ૮ મી સદીની શરૂઆતમાં એ આનંદાનનો વડો ખાલિદ બિન બર્મક અખ્યામ વંશના પહેલા અત્રીકની નોકરીમાં જોડાયો અને અજ-મકાહનો વજ્ર અને અજનતથી થયો. પાછ-લથી અત્રીક અલ-મ-સુર દમાસ્કસને બદલે પેશાનું પાવતજ બગદાદ ખાતે લઈ ગયો ત્યારેખી એજ વજ્ર અમલ ઉપર હતો. તે પોતાની મખાવતો અને રાજ્યની સેવાઓ માટે બહુ વખલાયો હતો. તેનાં મરણ પછી તેનો બેટો યાહિયા વજ્રરાતે ઉપર આવ્યો જે પોતાની જવાન વયથીજ ગદા અને અખર દાર, મુખી અને ઉમદા ખવાસનો હતો. અત્રીક અલ-મેહદીએ તેને પોતાના શાહજાદા હાંર-નની કેળવણીનું કામ સોંપ્યું, અને તે ઉપરથી હાંર યાહિયાને ખાપ લેખે ગણતો હતો. એ વેળા અલ-હાદી નામે શીતુરીએ પોતાના બેટાને અત્રીકનું તજ આપાવવા માટે દેશમાં ત્રાસ

વર્તીતી મુકયો હતો તે દરમયાન હાંરનાં શાહજાદાનો જીવ લેવાની ઘણીએજ તર્જવીજો થઈ હતી, અને તે દર વેળા યાહિયાને પોતાના આ ચેલનિ મોનમાંથી બચાવવા માટે કાંઈ થોડી મુશ્કેલી અને મહેનત પડી ન હતી.

એમ કરતાં જ્યારે હાંર તજ ઉપર આવ્યો ત્યારે તેણે યાહિયાને પોતાનો વડો વજ્ર બનાવ્યો. આ મહાન પુરુષના માર બેટાઓ હતા:—અલ-ફઝલ જામ્મકર, મોહમદ અને મુસા. તે જમાનાના શાયરો અને ખીજાઓ આ મારે બેટાએને માર અનામરો (આતથ, પાણી, ખાક અને હવા) ની ઉપમા આપી ગયાછે, આ વેળા બર્મક આનંદાન કીર્તિની તે ટોચે પુરું કે જે ઉપરથી ગયડી પડવાનું ઉગમણુ દેશોમાં કેવળ એક જ મનાયછે. ઉપરાંત માર બેટાઓમાંના અલ-ફઝલ તો હાંરનો દુધબાઈ હતો, કેમકે એ બંનેની માતાઓ વચે એટલી તો મોહબત હતી કે તેઓ એકેકના બેટાએને ધવાડવા માટે બદલી લેતી હતી. આ જવાન બહુ કામિય હતો, પણ તેનો મિજાજ બહુ આકળો હતો; જામ્મકર તેથી ઉત્તરાજ યાને થંડા સ્વભાવનો હતો; મોહમદના વિચારો છુટા અને મુખી હતા; અને મુસા બાહુર તથા બળવાન હતો. આ છેલા બેને માટે અલ-મસઉદી કહી ગયોછે કે “તેઓ બહુ કરી ગયા, પણ કોઈને ઇજા દીધી ન હતી.” હાંર તજે આવ્યો (૭૮૬ ઇસ્વી) ત્યારથી તે બર્મક આનંદાનનો નાશ થયો (૮૦૩ ઇસ્વી) ત્યાંસુધીનાં ૧૭ માંનાં દશ વરસો સુધી રાજ્યના ખરા હાકમે તો યાહિયા અને તેના બેટાઓ જામ્મકર અને અલ-ફઝલ હતા. આ રાજ્ય મોરિશાનિયાથી તારતરી સુધી લખાયલું હતું, જેને પડી બાગનું તેઓએજ એ મુદતમાં પોતાની આલાકી અને બાહાદુરીથી બચાવી લીધું હતું.

હવે આવાં નામીયાં કુટુંબની પડતી આ રીતે થઈ. એકદિને મુકેરિમ નદીના કાંઠા ઉપર અવિજાં અખાર શેરનાં અન-ઉત્તના મકામાં અત્રીક અને જામ્મકર મજાહ મારી પરવાર્ષા પછી રોત ત્યાંજ ગુજરનાર હતા. મધરાતને

શુમારે ખસીફે યાસર અમલ-રિખેહ નામે પોતાના ખાસ હજુરિયાને બોલાવીને ફરમાવ્યું કે “જામ્ફરનું માથું કાપી લાવ.” જામ્ફરે હજુ અબ્જાફાર નામે એક અપંગ શાયર તથા જમ્શીદ ધબ્બ બખ્ત્યાશુ નામે ખિસ્તી તખીય સાથ ટોલ ટપામાં મથયુલ હતો. હજુરિયાથી પેગમ સંબળીને જામ્ફરે તેને એમ કહી પાછો મોકલ્યો કે “તું જામ્ફરને કહે કે મેં તેનું ડાકું કાપી નાખ્યું છે. જો એ કામથી તે દિલગીર થશે તો હું તને મારો જાન બચાવનાર ગણીશ; પણ જો તેમ નહિ બનશે તો જોદાના હુકમ મુજબ થશે.” હજુરિયાએ જામ્ફર ઉપર મુજબ ખસીફને કહ્યું ત્યારે તે એમ બોલ્યો કે “ઓ તારી માનું — ચુસનાર, જો તું એક ખીજે શબ્દ મને કહેશે તો હું તેની આગમજ તારું ચર કાપીશ!” જામ્ફર પોતે પેલા હજુરિયાની પુઠે પુઠે ખસીફ શું બોલે છે તે સંબળવા ગયો હતો, માટે ઉપલા સખુનો પોતાને કાને પડતાંજ તેણે પોતાની આંખે પાટા બાંધ્યા અને પોતાનું ડાકું શયેર નીચે ધર્યું. ખસીફ આગળ ભાગે જામ્ફરનું ડાકું રજુ કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે તે તરફ જોયું અને જો જામ્ફરે બોલાવીને ફરમાવ્યું કે પેલા હજુરિયાનાસરને કાપી નાખ્યો, કેમકે “જામ્ફરનું ડાકું કાપનારને હું જીવતો જોઈ શકતો નથી.”

જામ્ફરનો જીવ લઈનેજ ખસીફ ધરાયો નહિ. તેણે ટેંચીસ નદી ઉપરના પુલને એક નાકે તેનું ડાકું અને ખીજે નાકે તેનું ધડ ઉઘું કરાવ્યું, કે જ્યાં નીચમાં નીચ તક્સીરવારોની લાશને લટકાવવામાં આવતી હતી. એ પછી થોડાક મહિના રહીને ખસીફે જામ્ફરનાં આ ધડ તથા સરને બાળી નખાવી તેની લાશને શેવટનું અપમાન આપ્યું. તેના અજાનાના હિસાબમાં નીચલી બે નોઢ કરેલી મળી આવી છે કે:—

૪૦૦૦૦૦૦ દીનાર (૨૦૦૦૦૦૦ રૅડ) વજર જામ્ફર

બિન યાહિયાને ખેડાઅત અને પેલાકેના આપ્યા

૧૦) કીરાત (પાંચ શીર્કો) જામ્ફર બર્મકીની લાશને બાળવા માટે તેલ અને કચરાના આપ્યા.

આ રીતે પોતાના વડા વજરનો નાશ કરીને હારને અર રશીદ ચૂપ બેઠા નહિ. તેણે તેના ખાસ યાહિયા અને બાઇ અલ-ફઝલને બગદાદ ખાતે પકડાવ્યા અને તેમને પાસીં લોકતા કેદ ખાતામાં નખાવીને તેમની માટી દોલત જપ્ત કરી. અલ-તખરીના જાણાવ્યા મુજબ આખા બર્મકી ખાનદાનના ૧૦૦૦ (?) થી વધારે મદદો આરત અને બંચાને ખસીફે કાપી નખાવ્યાં, અને ફક્ત ત્રણ જણા—યાહિયા, તેના બાઇ મોહમદ અને બેટા અલ-ફઝલ—ને જીવતા રાખ્યા. યાહિયા ખસીફના પિતા સમાન હતો, જેની બેર આ વસ્તે ૭૪ વરસની હતી, તે બાપડાને બંદીખાતામાંજ તે મરી ગયો ત્યાંમુઢી મયબાવ્યો (ઊંચરી ૮૦૫ માં); અને અલ-ફઝલ ત્યારબાદ ત્રણ વરસે કેદી હાલતમાં મરી ગયો, જેની કને વધુ દોલત ક્યાં છુપાવી હતી તે મનાવવા થકી તેને ૨૦૦ જેરબંધને, માર મારતા હતા, એ દુખદાયક બનાવ પછી ખસીફ હારને પોતે માર માસમાં મરી ગયો, અલ-ફઝલને માટે કહેણે કે તેના છુદા બાપને ગરમ પાણી નહિ મળ્યું ત્યારે આ દોકરો પાણીનાં વાસણને પોતાની છાતી સાથે દાખી પોતાનાં દિલની ગર્મીથી ગરમ બનાવતો હતો!

આવો નાતરસ જુદાતા વર્ષોવાવાનું કારણ મસહદી અને ખીજાએ મુજબ ખસીફની વડી બહેન અબ્બાસેહ સાથળી જામ્ફરની શાદી અને તેનું ફજ હવું. ખસીફ તેની કનેયા સોગંદ લીધા હતા કે તેણે તેણીને પોતાની આરત ગણવી પણ ધણી ધણીયાણીના કથો સંબંધ રાખ્યો નહિ. પણ અબ્બાસેહ તો હમેલદાર યહ અને એક બેટાના (ફેલાકો મુજબ જોડ બાળકોના) જન્મ આપ્યો. આ બંચાને ખસીફના ડરથી શુપચુપ મક્રે મોકળાવી દેવામાં આવ્યું; પણ ખસીફની રાણી ખુખીદીને જામ્ફર તથા તેની આરત ઉપર તિરસ્કાર હતો અને યાહિયા ઉપર કોઈ વાતનો કેહેર હતો, માટે તેણીને ઉપલી બિનાની ખખર મળતાંજ ખસીફના કાન ઉપર તે તરત લાવવામાં આવી, જેણે પેલાં બંચાને પકડાવી મંગાવ્યું, અને તેને તેની મા અબ્બાસેહ

જોડે તેણીના ઓરડામાં ખાડા ખણી છવતું
દાડી લીધું !

પણ ખર્ચન બર્મક ખાનદાનની કતલનું એક
જુલું કારણ દર્શાવે છે. ખલીફ તત્તનશીન
યથે ત્યારથી સાત વરસ સુધી અલ-ફત્તલ
મિન રખીઅ નામે ધણી વજર હતો, જે
બર્મક ખાનદાનનો કટો મુદ્દ, હતો. હવે એ
અંધામમાં ખલીફ કેદખાને નખાવેલા ત્રણ
જણને નસાડી મુકવાનાં કામમાં જન્મકરે
સખી દિલચુદની ખુખીથી મદદ આપી હતી.
આ બાબે પુછવામાં આવ્યું ત્યારે જન્મકરે
પોતાની તકસીર કબૂલ કીધી અને માફી ચાલી.
ખલીફ બોલ્યો કે “તેં કીક કીધું,” પણ તે
મનમાં બડબડ્યો કે “જો તારો છવ નહિ
લઉં તો બોદા મારો જન બંધ કરજો !”
બર્મકીનાં ખાનદાનની બારી સખાવતો અને
દમામ તથા ગંજનવર દોલતને લીધે તેના
ચતુઓ વજેવજ ખલીફના દાન ભરતા હતા.
વળી ધરાનમાં ધરલામી મજહબ ફલાય તે

આગમન એ ખાનદાનના વડવાઓ બહુ
ખાતેનાં નવબહારનોં આતશખાનાં અથવા
pyrothehrum ના મુતવધી અને અકાખર
હતા. ચાદિયાને મારે ખલીફે ધ્યારે કીધો
હતો કે “જરતોશ્તી મજહબ માટેની દિલ-
સોજીએ એનાં દિલમાં એવી તો મજબૂત જડ
ધાલી છે કે એ મજહબને લગતાં સધળાં
મકાનિનું રક્ષણ કરવાની એને લાલચ થાય છે.”
એટલામાટે બર્મકી ખાનદાનીઓ ઉપર “જના-
દહેલ” હાવાનો વાંક મુકાયો હતો, કે જે નામ
જંદ અવસ્તાનાં સાહીત્યોના અભ્યાસીનેજ
વાજખી રીતે લાગુ પડી શકે; પણ ઇસ્લામી-
ઓમાં એનો સાધારણ અર્થ “બોદાને નહિ
માનનારા અને ખરા ધર્મથી વિરુદ્ધ જનારા”
એવો થતો હતો.

પણ એ અને ખીજાં અનેક કારણો છત-
બર્મક ખાનદાનના ના શનું ખર્ચ કારણ મસ
ઉદી અને ખર્ચન મુજબ બોદા સિવાય કોઇ
જાણતું નથી.

વિદ્યા વિનોદ.

૧.

સર્પનાં જેહરનો સાબેત ઈલાજ.

માણસનાં શરીરમાં પેદા થતું પિત્ત જેહર-
ના ઉતાર દાખલ કીમતી જણાય છે. ખીજાં
પ્રાણીઓનું પિત્ત માણસ કરતાં એ બાબતમાં
વધુરે આકસીર છે; પણ સર્પથી મરમ હકી-
કત તો એ છે કે સમજાતું પિત્ત સર્પનાં અને
ખીજા રાગોનાં જેહરનો સર્પથી મરમ ઉતાર
છે. પ્રોફેસર ડી. આર. ફ્રેઝર કહે છે કે સર્પ-
ના જેહરના ઉતાર દાખલ પિત્ત ગુણગાર છે
એટલું જ નહિ પણ ડિફ્થારિયા વગેરે રાગે
ઉપરખી તે આકસીર છે. વળી જેહરી સર્પો-
નું પિત્ત તેમનાં પોતાના જેહરનો ઉતાર છે.
મીઠા સર્પોનું પિત્ત એટલું કામતું નથી.
માણસજનતું, તેમજ વાંદરા વગેરે પ્રાણી-
ઓનું પિત્ત સર્પનાં પોતાનાં પિત્ત જેહર
કીમતી કે અસરકારક નથી. પણ વળી જેહરી

સર્પો કરતાં સમજાતું પિત્ત જેહરના ઉતાર
માટે સર્પોપરી સાબેત થયું છે. સર્પનાં પિત્ત
કરતાં સમજાતું સહેલથી મેજબી શકાય છે. આ
શોધ બહુ કીમતી ગણાવી જોઇયે. સર્પનાં
જેહરનો તેમજ ડિફ્થારિયા ટિટેનસ વગેરે
જેહરી અને છવલેણ રાગોનો પણ ઉતાર
માણસ મેજવવા પામે એના જેવી ખીજ
ખુશ ખખર પોડીજ હોવી જોઇયે.

સાઈકલની સ્વારીના ફાયદા.

બાઇસિકલની સ્વારીથી શરીર ઉપર કેવી
અસર થાય છે ? એ સ્વારી કરી યાકીને આવે-
લા ધણીઓનાં શરીરની તથા તેમના અવધ-
વાની તપાસ લેતાં એ સ્વારી કરનારાઓ ખુશી
યામ એવાં પરિણામો જોહર થાય છે. ત્રણ ફ્રેઝ
સ્વારે મિઝર, ફેડરિક અને ફ્રેઝે પેરિસમાં
૭૨ કલાક સુધીની ચાલુ સ્વારી કરી આપ્યા

શુમારે ખસીકે યાચર અલ-રિખ્સેહ નામે પોતાના આસ હજુરિયાને બોલાવીને ફરમાવ્યું કે “જામ્ફરનું માથું કાપી લાવ.” જામ્ફર હજુ અબ્દુલકાર નામે એક અપંગ શાચર તથા જમ્શીલ ધબ્બ ખખ્ત્યાશુ નામે ખિસ્તી તખીય સાથ ટોલ ટપામાં મથયુલ હતો. હજુરિયાથી પેગામ માંબળીને જામ્ફરે તેને એમ કહી પાછો મોકલ્યો કે “તું જમ્ફરને કહે કે મેં તેનું ડાકું કાપી નાખ્યું છે. જો એ કામથી તે દિલગીર થશે તો હું તને મારો જાન ખસાવનાર ગણીશ; પણ જો તેમ નહિ બનશે તો એવાના હુકમ મુજબ થશે.” હજુરિયાએ જમ્ફરને ઉપર મુજબ ખસીકેને કહ્યું ત્યારે તે એમ બોલ્યો કે “ઓ તારી માનું — ચુસનાર, જો તું એક ખીજો શખ્ત મને કહેશે તો હું તેની આગમજ તારૂં સર કાપીશ.” જામ્ફર પોતે પેલા હજુરિયાની પુઠે પુઠે ખસીકે શું બોલે છે તે માંબળવા ગયો હતો, માટે ઉપલા શખ્તને પોતાને કાને પડતાંજ તેણે પોતાની આંખે પાટા બાંધ્યા અને પોતાનું ડાકું શયર નીચે ધર્યું. ખસીકે આગળ બધારે જામ્ફરનું ડાકું રજુ કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે તે તરફ જોયું અને જે જણને બોલાવીને ફરમાવ્યું કે પેલા હજુરિયાનાશરને કાપી નાખ્યો, કેમકે “જામ્ફરનું ડાકું કાપનારને હું જીવતો જોઈ શકતો નથી.”

જામ્ફરને જીવ લાંબનેજ ખસીકે ધરાયો નહિ. તેણે ટેશીય નદી ઉપરના પુલને એક નાકે તેનું ડાકું અને ખીજે નાકે તેનું ધડ ઉઘું કરાવ્યું, કે જ્યાં નીચમાં નીચ તકસીરવારોની લાથને લટકાવવામાં આવતી હતી. એ પછી થોડાક મહિના રહીને ખસીકે જામ્ફરનાં આ ધડ તથા સરને બાળી નખાવી તેની લાથને શેવડનું અપમાન આપ્યું. તેના ખજાનાના હિસાબમાં નીચની જે નોંધ કરેલી મળી આવી છે કે:—

૪૦૦૦૦૦) દીનાર (૨૦૦૦૦૦ પૈડ) વજર જામ્ફર

ખિત યાહિયાને ખિસાઅત અને પોશાકના અપમાન

૧૦) કીરાત (પાંચ શીર્સીંગ) જામ્ફર બર્મહાની લાથને બાળવા માટે તેલ અને કચરાના અપમાન.

આ રીતે પોતાના વંડા વજરનો નાશ કરીને હારન આર રશીદ અપ બેઠા નહિ. તેણે તેના બાપ યાહિયા અને બાઈ અલ-ફઝલને બગદાદ ખાતે પકડાવ્યા અને તેમને પાચી લોકના કેદખાનામાં નખાવીને તેમની મોટી દોલત જપ્ત કરી. અલ-તખરીના જણાવ્યા મુજબ આખા બર્મહા ખાનદાનના ૧૦૦૦ (15) થી વધારે મહાં આરત અને બંધાને ખસીકે કાપી નખાવ્યાં, અને ફક્ત ત્રણ જણા—યાહિયા, તેના બાઈ મોહમદ અને બેટા અલ-ફઝલ—ને જીવતા રાખ્યા. યાહિયા ખસીકેના પિતા સમાન હતો, જેની ઊંચર આ વખતે ૭૪ વરસની હતી, તે બાપડને બંદીખાનામાંજ તે મરી ગયો ત્યાંસુધી મળ્યાવ્યો (હીજરી ૮૦૫ માં); અને અલ-ફઝલ ત્યારબાદ ત્રણ વરસે કેદી હાલતમાંજ મરી ગયો, જેની કને વધુ દોલત કપાં છુપાવી હતી તે મનાવવા થકી તેને ૨૦૦ જેરમ્ફરને, માર મારતા હતા. એ કુખ્દાયક બનાવ પછી ખસીકે હારન પોતે આર માસમાં મરી ગયો, અલ-ફઝલને માટે કહે છે કે તેના જુદા બાપને ગરમ પાણી નહિ મળતું ત્યારે આ દીકરો પાણીનાં વાસણને પોતાની છાતી સાથે દાખી પોતાનાં દિલની ગર્મીથી ગરમ બનાવતો હતો!

આથો નાંતરજ જુદામાત વર્ષાવવાનું કારણ મઝહીદી અને ખીજાઓ મુજબ ખસીકેની વડી બહેન અબ્બાસેહ માયની જામ્ફરની શાદી અને તેનું ફજ હતું. ખસીકે તેની કનેથી સોગંદ લીધા હતા કે તેણે તેણીને પોતાની આરત ગણવી પણ ધણી ધણીયાણીનો ફરો મંજૂંધ રાખ્યો નહિ. પણ અબ્બાસેહ તો હમેશ્વર યહ અને એક બેટાનો (ફિઝાકો મુજબ જોડ બાળકોનો) જન્મ આપ્યો. આ બંધાને ખસીકેના ડરથી ચુપચુપ મક્રો મોકળાવી દેવામાં આવ્યું; પણ ખસીકેની રાણી ખુખીદીને જામ્ફર તથા તેની આરત ઉપર તિરસ્કાર હતો અને યાહિયા ઉપર કોઈ વાતનાં ફેર હતા, માટે તેણીને ઉપલી બિનાની ખબર મળતાંજ ખસીકેના કાંન ઉપર તે તરત લાવવામાં આવી, જેણે પેલાં બંધાને પકડાવી મંગાવ્યું, અને તેને તેની મા અબ્બાસેહ

ઉપરથી તેનાં બેળાંનું માપ લેવામાં આવ્યું છે; અને તે ઉપરથી જણાય છે કે ખીજ આગળો પણ વિદ્વાનો અને કામેજ બેળાંવાળાઓ કરતાં બિસ્માર્કનું બેળું ભારી હતું. કામગીરી તરીકે કુવિયેનાં બેળાંનો વજન ૧૮૩૦ ગ્રામનો હતો.

બાહરન	•	•	૧૮૦૭	•	•
કેટ	•	•	૧૬૫૦,	•	•
ચિત્તર	•	•	૧૬૩૦	•	•
ડાંટે	•	•	૧૪૨૦	•	•

પણ એ સર્વ કરતાં બિસ્માર્કનું બેળું વધારે ભારી હોયું જોઈએ, કેમકે તેનો વજન ૧૮૬૭ ગ્રામનો અથવા ૫૮ ઓંસનો ગણાયેલો છે. આ વજન કાંઈ બિસ્માર્કનાં મરણ પછી તેનું બેળું કહાડીને તોલી જેવાથી મળ્યો નથી, પણ તેની હયાતીમાં જ તેનાં મોટાં માથાંનું માપ લઈને અટકળવામાં આવ્યો છે. પુરેપુરે નોનાં બેળાંનો મરાસરી વજન ૧૩૮૦ ગ્રામનો છે, મોટે તે કરતાં ૫૦૦ ગ્રામ નેટલો વધુ વજન ધરાવનાર બળવંત મતચકિતનો હોવાનું જોઈએ.

હવે જોકે બિસ્માર્કનાં માથાંનું માપ લઈને તેનાં બેળાંનો આ વજન કહાડેલો છે, પણ એ ઉપરથી આપણને એમ નથી માની લેવાનું કે હમણાં મોટાં માથાંમાં મોટાં જ બેળાં હોય છે, અથવા તે બેળાં બળવંત શક્તિનાં જ હોય છે. જોકે કવિ બાહરનનું બેળું ઉપર જણાવ્યું તેમ ૧૮૦૦ ગ્રામના વજનનું હતું, તોપણ તેનું માથું નાનું હતું. આ ઉપરથી એક લખનાર કહે છે કે બિસ્માર્કનું માથું મોટું હોવા છતાં તેનું બેળું નાનું હોય એ બનવાનું જોઈએ. અને મોટાં માથાંના ધણીઓને ઓળખીએ છિયે, જેઓ લગભગ બે માથાં જેવું એક મોટું માથું ધરાવે છે, તોપણ તેમની મતચકિત ધણી જ હોતા હોય છે. એ હિસાબે તેમનું બેળું પણ નાનું હોયું જોઈએ.

નાક—એક પિંડા; નાક—એક શીખા.

કેટલાક ધણીઓનાં મોટાં અને લાંબા નાક હોય છે, જેથી તેમનો ચહેરો છોક વગરનો લાગે છે. મધળી પુખ્તયુત્તિ આ કદરૂપાં નાકને લીધે ટંકાઈ જાય છે. આજનો જમાનો

માણસને દરેક રીતે ખબરદાર, સુખી અને મોટા બનાવનાર છે. આજે વૈદ્યવિદ્યાની મંદદ લાંબાં કે જાંબાં નાકના સંબંધમાં પણ લેવાય છે, અને જેમ બોમ્બે માણસ મોટા દાંતથી, આંધળો મોટી આંખથી, કાનફોડો મોટા કાનથી જેવા જોઈએ તેવા બની જાય છે, તેમ નકોટ માણસ નાકવાળો બની શકે છે એટલું જ નહિ પણ તેનું કદરૂપું, મોટા નાક ડાહ્યાદાર પણ બનાવી શકાય છે. બર્મીન ખાતે ડૉં જોસેફ નામે એક તખ્તીય વસે છે, જેણે એક માણસનાં મોટા નાકને ઘાટવાણ બનાવીને તે ધણીના જીવ બચાવ્યો છે. આ ધણીને મનથી તેનું મંજવર નાક તેની જીંદગીના એક આપ સમાન હતું. જ્યાં તે જતો ત્યાં પહેલું ધ્યાન તેનું નાક એમનું, અને સર્વ કોઈ તેને એજ ઇન્દ્રિયાં રાહી કદને લીધે હસતા. ડૉં જોસેફ આ ધણીનાં નાક ઉપર પોતાની શસ્ત્રવિદ્યા ચલાવવાને નાકમાંનું હૃદય જણાવે માસ, ચર્મી, હાડકાં વગેરે એવી તો સફાઈથી કાપી કહાડ્યાં, અને તેનાં નાકને એવી તો ફેતેહમંદીથી કુદરતી નાકની બરાબરનું બનાવી આપ્યું કે જેથી તે માણસને જીંદગી ખારી થઈ પડી છે અને હવે તેને દેખી કોઈ હમણું નથી.

આગ હોલવવાનાં સહેલાં ઈલાજ.

આપણી મિલોમાં, પરોમાં, આંફીસોમાં અને ખીન્ને હરકોઈ ઠેકાણે આગ લાગે તે વેળા તે હોલવવા મોટે એક જાતના પ્રવાહીની બાટલીઓ અને ખીજાં ઓળટી રાખવામાં આવે છે, જે બહુ મોઢાં પડે છે. હાલ એક પુરેપુરે પત્રવાળો જાહેર કહે છે કે એજ મતલબને ધરી સર્વ કોઈથી બની આવે એવા સહેલ અને સસ્તા ઇલાજો મોજુદ છે. તે જણાયે છે કે ૨૦ રતલ આવવાનું મીઠું લઈ તેમાં દસ રતલ શાક-એમિના-પાક ભળીને એ ખંનેને ૩૦ સિટર પાણીમાં નાખવાં, અને પછી આ સર્વ મિશ્રણથી પત્રના કાચની બાટલીઓ ભરી. બાટલીઓને મજબૂત ખૂચ મારીને તે ઉપર લાખનું સીલ કરવું, એવી તલબથી કે મહિ બરેલી જનસો વરાજમ

રૂપે ઉડી નહિ જાય. - આગની શરૂઆતમાં યા તાગી આગ વેળા આ બાટલીઓને આતશમાં ફાડી હોયતો તેમાંની મેળવણીથી આગ હોલવાઈ જાય, એમ ઉપલો પત્રવાળો આતરી આપેછે.

બાઈલું ઈંડું શા માટે તરત ખાઈ જવું જોઈયે ?

મીઠા વલ્ચમ એય. ઓહલર નામે ધણીને ચટાવટી યદ કે બાઈલું ઈંડું બારી કે તાજું ઈંડું ? આ સવાલનો નિર્ણય કરવા માટે તેણે એક તાજું ઈંડું લઈને પાંચ મિનિટ સુધી બાકું. તે આગમજ તેણે તે ઈંડાનો વજન કહાડયો હતો, જે મુજબ તાજું ઈંડું ૫૩.૧૨૪૫ જેટલું

ભારી હતું. હવે જ્યારે બાઈલું ઈંડાનો તે વજન કહાડયો ત્યારે શું પરિણામ આવ્યું આ ધણી પોતેજ હિસાબ આપેછે તેમ—

બાઈલા આગમજ ઈંડાનો વજન ૫૩.૧૨૪૫
બાઈલે થકું પાડયા પછીનો " ૫૩.૪૮૧૦

વજનનો ઘટાડો ૦.૧૪૬૫

બાઈલા પછી એ કલાકે કહાડેલો વજન ૫૩.૪૧૧

બાઈલા પછી છ " " " ૫૩.૪૨૦

- ૫૩.૬૨૪

૫૩.૪૨૦

એટલે વજનનો એકદર ઘટાડો ૦.૨૦૪

આ રીતે પેલાં ઈંડાને વધારે ને વધારે વજનમાં ઘડી જવું જોઈને મીઠા ઓહલર એકદમ ખાઈ ગયો !

એ કે દિવાના માણસની વિલક્ષણ બુદ્ધિ.

અર્લસહિડના અનાથગૃહના ઊરતાદ કારિગરનું વર્ણન.

દિવાના માણસોને રાખવાનાં અનાથગૃહમાં છુવાયલા કચ્છારમ્મ બનાવેા, કદિપત કહાણીઓ અને જાંદગીના ઇતિહાસો જાણીતાં બરાખ એવી વાતોને બહાર લાવેછે. પણ એવાં વર્ણનો કદી લખવામાં આવતાં હશે કે નહિ ? બનાવટમાંથી સાચવટને છુડું પાડવાનું, તેમજ ખાલી વાતોમાંથી સચાઈને જુદી પાડવાનું કામ એટલું તો ખિકટ છે કે એક ઇતિહાસ કર્તા આણું કામ માથે લેનાં ડરે. તોપણ અર્લસહિડના અનાથગૃહને ઉત્તાદ કારિગર ગયાં ૪૦ વરસ સુધી તેમાં H. J. P. ને નામે રહ્યો હતો, તેનો ઇતિહાસ બરાબર લખવામાં આવેલોછે. લાકડાંમાંથી અને હાથિદાંતમાંથી તેના બનાવેલાં અજબજબ જેવાં કોતરકામો તેની માટી વિચારચકિતનો ખ્યાલ આપેછે. અનાથગૃહમાં રહેનારાઓ વચ્ચે તેના જેવા સુંદર કલ્પના કરવાનો, અથવા તો શુકિત રચવા માટે તેના જેવી માટી બુદ્ધિ ધરાવવાનો ખૂબી કોઈ દાખલો નોંધાયો નથી.

સવાલ છે કે આણું કુળદ્રુપ મગજ અને આલો કિસ્મી હુતરનો શોખ ધરાવનાર. અર્લસહિડમાં જાંદગી સુધીનો દિવાનો શા માટે રહેવો જોઈયે ?

H. J. P. અનાથગૃહમાં ૮૦૦ થેક માણસોમાં પોતાને એકલાનેજ શોધકબુદ્ધિનો ધારેછે, એટલુંજ નહિ પણ પોતાને ને તે કોઈ મળી તે તેણે એવાં કામો ઉપવાપરીછે કે તે પોતાને ખાર હુતરખાજોમ એકલો પ્રવિત તેમજ અસાધારણ કિસ્મ પોતના અને ચંચળાઈ ધરાવનાર ગણેછે H. J. P., ૪૦ વરસ અગાઉ એટલે ખરાબર પોતાને ખારમે વરસે, અર્લસહિડના અનાથગૃહમાં દાખલ થયો. તે વખતે એવ શ્રેણીમાં કોઈ વિદ્યાને લગતું કેળવણીપાટ હતું નહિ, તેથી તેની બુદ્ધિને વહાણ બાંધવાનું ચંત્રવિદ્યાનાં અને હાથીદાંત કોતરવાના જેવ શોધકબુદ્ધિનાં કામોવાળા વર્ગમાં સુકું જોઈયે; કારણકે તે બિલકુલ પોતાની એ આ મુશ્કેલી સિંચેછે, અને જોકે તે મુશ્કેલી ધંધામાં નથી તોપણ તેઓમાંના ધણીને ઉત્તાદ છે.

કેટલાંક વરસો સુધી અનાથગૃહમાં તે મુજરાન તેનાં સર્ગાવહાજાઓ પૂરું કરતાં હતાં પણ જ્યારે તેઓએ નાણાં મોકળવાનું બંધ કરીધું ત્યારે ત્યાંના શીક્ષકોએ તેને જાંદગી સુધીના દિવાના તરીકે ગણીને પોતાને ત્યાં

રાખ્યો. કારણકે સુધારકામમાં તેની શ્રદ્ધા અનાયગ્રહને એક કિમતી નફા કરી આપેછે. અનાયગ્રહમાંના લગભગ સઘળાં કોતરકામો અને ચિત્રો H. J. P. એજ બનાવેલાંછે, અને એ રીતે કુદરતની કિમતી મદદથી પોતાનાં સુખરાતની કિમતી કરતાં પણ વધારે કામ તે કરી આપેછે.

અર્ધમહિડમાંની તેની કુકાન એક અનુભવ જેવું સંગ્રહસ્થાન છે. તેને જોનાર ધણી અહતી નામરથીજ જોઈ સેછે કે તે કંઈ જાણુમની શ્રદ્ધિનો સાધારણ નમુનો નથી. તે ખવાઇ ગયલા પણ મહેનતુ બાંધા સાથે આનંદી અંદરનો છે, અને તેની આંખો ઉઘણી અને અગમચેતી કરનાર માણસના જેવી જણાયછે. લાંબા ડરમટી વગેલા ખાલ સાથે તેનું માથું વિચારવંત અને બરાબર ધાટનું બનાવેલું છે.

ધણી મહેનતે ભરત ભરેલી તોપી અને પાંચ મુશીબીત પાતો પોપલા દગલા અને પાટલુન સાથે સુધારનાં કામ કરવાનાં કપડાંમાં સજ્જ થઈને તે એક કામ કરનાર તરીકે નહિ પણ કિસ્મી માણસના જુસ્સા સાથે પોતાની મેજ નજદીક બપકાથી બેસેછે. ઘણા સંયુક્ત હથિયારો અને મુજબાથી તે ઘેરાઈ ગયેલોછે. મોટા હાથિદાંતો, આબરશિંગાંઓ અને ઘણાં દેશમાંના અનુભવ જેવાં હેવાંતોના યિગડાંઓ, તેના તાજુક કોતરકામ માટેના ખાલ આપેછે. તે જે હાથિદાંત ધણીજ માથાકુ રીતે કિસમ આવેલ્ય, જે તેના બાબમાં કાળજી રાખતો હતો, તેણે તેને માટે મોકળાઓ હતો, તે ગરદનીની લાગણીથી દેખાડેલો. તેનું માથું ધણી ખરું અસ્પષ્ટ છે, કારણકે એક આંખ વાક્ય બનાવવા માટે તેને શિખવવાની દરેક કોશિશ નિમ્મળ નિવડીછે. તોપણ સુનાકાતોની વજ્રે, સુનાકાત લેનારાઓને ક્યાંય પોતાનું કામ ધણી મારી રીતે દેખાયછે તે જગ્યા દેખાડવાને માટે “બાઈ, કૂમી,” એ ચબ્દો કહેવાને કદી તે જાણતો નથી.

ધણી વરસો ગેપર તેણે તે અનાયગ્રહની મંડળને સંધણીમાં કામ કરતી એક સુંદર

મદદનીશને પરણવાને માટે રજા આપવા માટે એક અરજી કીધી હતી. પણ એક ખાપડીને બદલે તેને એક સુનેરી ચણગારેલો વહાણને લખતો પોશાક હમિશને માટે આપવાની માગણી યઈ હતી, જે તેણે ધણી પુરીથી કબૂલ કીધી ! તે પોશાક નમુનેદાર અને ખાતરી ભરેલો હતો; પરણવાની હાંસત તેના વળી ગ્રાંખાં મગજને જોખમભરેલી અને સંદેહથી ભરપૂર જણાઇ. તેની ધણી શોધો માટે વખાણ દાખલ તેની કદર સુખવાને ખાતર એક મનવાર ઉપરથી તેને તોપણ માન આપવામાં આવેછે.

તેનું શોધો મરમ હુનરમંદીનું કામ “ગ્રેટ ઇસ્ટર્ન” (Great Eastern) નામની સ્ટીમરનો પ્રખ્યાત નમુનોછે, જેને “માછલાંઓનાં પ્રદર્શન” (Fisheries Exhibition) માં વહાણ કોતરવાનાં કામના સુદર નમુનાઓમાંના એક તરીકે વખાણવામાં આવ્યો હતો, જેમાં તેના હાથ શિવાયે ખીબ કોઈએ એક ખીલો અથવા ખીલી કોઈ હતી નહિ. વંદાણ હંકારવાનો મરસામાન અને મક્કાદાર પીતલન બંગરો, બરાબર બાંધણીનાં બાફેનાં ઉષ્ણ તથા વજ્રો, એ સઘળાં તેના મક્કાદાર હાથય બનાવેલાં હતાં. બહારની મદદ જે તેને મળી હતી તે માત્ર અસહ “ગ્રેટ ઇસ્ટર્ન” બારકસુ બરાબર માંપ પુર પાડવાને લગતી હતી.

આ સુંદર નમુનો બરાબર ત્રણ વરસ અને ત્રણ મહિને પુરા થયો હતો, અને ૧૯ દિવસમાં તેણે તેનાં પેશમાં ૬૮૮૦ ખીલીઓ મારી હતી. આ પ્રવિણ પુરૂષ પોતાની કળાથી તે સ્ટીમરને ધણી મહેનતે ભરતભરેલાં વાવંટા સાથે વહાણનાં મરસામાનથી પુરતી રીતે ચણગારીને તરતી હાથ એમ દેખાતી કીધીછે. અંકકતાં મેહાંગનીનાં લાંકડાંના બનાવેલાં જાંઘી બચાવનારાં મક્કાંઓને પુરતી રીતે ચણગાર્યાછે, અને દરેક મક્કાંને વેપારને લગતી મેષળી જોડતા ચીનીનાં પુરતા જ્યાં સાથે અને સુંદર નાનાં આકારની છબી પાડેલાં હથેરાં સાથે સજ્જ કીધીછે. સ્ટીમરના મઠો હાથ

લગાડવાથી પોતાની મિત્રે વિરક્તાઈ બન-
 છે. તેનું સુકાન સુકાનીની મરજીને
 આધિન થાય છે, અને તેનો દુટક અને
 નકશા વાડવાનો ઘોરડો તથા કુમારિયું અને
 હવાના આવવનવ માટે કીધેલી સુકિતઓ
 અચૂક સ્તીમરના આગેહુબ એ નમુના છે.
 ગ્રેટ ઇસ્ટર્નના આ નમુનાની લંબાઈ ૧૦
 ફુટ અને ઉંડાઈ ૧૮ ઇંચની છે, અને તેનો
 બાંધનાર દીવાનો ખીલે છે કે રજેને કદાચ
 ગાખડું પડીને તેમાં પાણી બરાબ અથવા તો
 ખીજી રીતે અર્જસ્તુડના વહાણ બાંધવાના
 મકકને તે ખરાબ લગાડ, તેટલામાટે રજુને
 બર આવતા લાકડાંથી તેનો બાંધવા થાને
 બનાવવાની ડહાપણબરેલી સંભાળ તેણે
 લીધી છે.

સ્તીમરની અંદરના શલુગારા અને લાલક
 ચીજો એક પાદશાહી ઝોલ કરવાના નાના
 મહવાને લાયકના છે. “પ્રિન્સ આવ વેલ્સનું”
 મુંદર દિવાનખાનું, ” જેમ H. J. P. એ
 તેનું નામ પાડ્યું છે તેમ, ગોલાખી રંગના
 રેશમી બિજાના, પરદા વગેરેથી શલુગારવામાં
 આવ્યું છે.

છપ્પીઓ, કોથો અને પરદાઓ વગેરે ખીજી
 તરફવાર ચીજો પણ આ કિસ્મી કળાખાજમાં
 અપૂર્ણ આંગળાંબિજ બતાવ્યાં છે. ચોખ્ખ
 અને મગવડની કંઈ પણ ચીજો તેમાં સુકી
 દેવામાં આવી નથી. સ્તીમરમાં એક ઘોર-
 ડાને “મોંચી” બાધડીનો ઘોરડો “એડુ” નામ
 આપ્યું છે, જેને લાઘુ પડતી ચીજો અનાય-
 ગૃહનો આ વહાણ બાંધનાર ખરાબર ગોઠ-
 વતાં કેમ ચિખ્ખો હશે, તે સમજાવવું તબ
 થયું છે.

આને તેના મોટા લોભ ધણું સરસવહાણ
 બનાવવાનો છે, પણ તે અશક્ય છે. હાથમાંના
 રૂમાલ વડે સંભાળબરી રીતે પોતાના
 પૂતળાં જેવાં વહાણ ઉપરથી ધૂળગી રજકણો
 ખેંચેરી નાખતાં, તે વહાણના નમુનેદાર
 ઘરની મોટી બારીઓ હુથિયારીથી ઉઘાડતા,
 રજેને પીતળની લાલક ચીજોના ઘસીને કાઢવા
 ચલકાટને નૂકડાનું પુગાડવાને ચોરીથી બીણી

હવા અંદર દાખલ થાય એવી ધાસ્તી રા-
 ખતો તેને જોતા, આપણું મન પિગળી બ-
 એવી રીતે મનોરંજક લાગે છે.

“તેના નમુનેદાર ઘોરડા” માં ડાળદાર
 વહાણો સાથે બાંધેલાં અને શલુગારેલા પાંચ
 હંદગી બનાવનારા મહવાઓ જોનારનું ધ્યાન
 વધુ ખેંચે છે.

તેનું બનાવેલું સમજીના આકારનું વહાણ
 શોધકશુદ્ધિનું અને મનોહર દેખાવનું, પુરવ
 રીતે શલુગારેલું એક વહાણ છે, જે દરિયાના
 પક્ષિના જેવું હલકું અને સુશોભીત બાણે
 આકાશ ઉપરથી ધીમે ધીમે ઉતરી આવવું
 બાણાય છે. ચાદગારી તરીકે તેને “અર્જસ્તુડ”
 નું નામ આપ્યું છે. સમજીના સંબંધમાં,
 H. J. P. એ પોતાની કળાથી દોરડાં
 વિટાળવાનું યંત્ર શોધી કાઢ્યું છે, જેને જો
 બજારમાં વેચવાને માટે સુકવામાં આવ્યું
 હોય તો તે અપૂર્ણ અને ઉદ્યોગી ખારવાથી તે
 કપડાં ધોતી ધોભણ સુધીને ધણું કામનું યથ
 પડશે અને મોટી વિખ્યાતીને પાત્ર ધશે એમ
 મનાય છે.

તેનું દ્રષ્ટાંતરથી વહાણ બાંધ્યા રંગના
 હાંપિદાંતની કારિગરીનો એક ઉત્તમ નમુનો
 છે. ચાર પાંખવાળી જળદેવીઓ તે વહાણના
 આગળા ભાગ ઉપરના ચાર સંદા છે; નેપચ્ચન
 કાકા ત્રિશૂળ લંબને વહાણના પાછલા ભાગ
 ઉપર પ્રયુક્તિયાન લેાય છે, તે જાણે પોતે હાથ
 એમ આપણા શુદ્ધિવાન દિવાના મી. H.
 J. P. સમજે છે—જોકે આપો વગર ચિખ્ખો,
 પિંજણાણ શુદ્ધિનો માણસ દરિયાઈ શકિતઓના
 કલ્પિત લક્ષણસુવ્યંક ચિન્હો કેમ ચિખ્ખો તે
 સમજાવવું અશક્ય છે.

ચિત્રકળામાંની તે કુશળ છે. અસહ્ય કાતર-
 કામોનાં ચિત્રો તે પાડે છે. પોતાની હંદ-
 ગીના ચિતારોની તેણે દોર્યા છે. એક કંગાળ
 મુપડું, જેમાં તેનો જન્મ યથો હતા તેનું,
 તેમજ પોતે પોઠ્યા હતા તે પાંખણ જે
 ઉપર તેની માતા પોતાનાં વિજ-
 ણાણ શુદ્ધિ અને દુખથી એવી
 રીતે વાંકી વગેરી, તેનું ચિત્ર

માથે ચિતારવામાં આવ્યું છે. એકામ અને પોર્તિયમથ જ્યાં તેનું બાળપણ ગુજર્યું હતું ત્યાંથીજ ત્યાંના વહાણોની અમર તેનાં મન ઉપર યદ્ય હોય એમ તેના ઇતિહાસપરથી જણાય છે; અને વળી પરિક્ષાઓ અને પિડાઓ ને તેણે નિશાળમાં મહન કીધેલી તે પરથી પણ માન્ય પડી આવે છે; તેનું મગજ હમેશાં કલ્પિત વહાણો અને ઉદગ્ર મુદગ્ર મહત્વાઓથી ભરપૂર હતું. માન્યોતું અથડામણ અને તોફાની કિનારા ઉપર પુકતો પવન તેનાં માથામાં ગણગણાટ કરી રહ્યાં હતાં. તે હુકમમાંથી નહાતી જતો અને એકામની ગોદીઓ અને વહાણ બાંધવાના ચોગાણોની આસપાસ ભટકતો. પછી તેને માથાને ત્યાં શિખાઉ તરીકે મુકવામાં આવ્યો હતો, પણ પોતાના માથાને રમુજી રીતે હલાવીતે કોઈના અંકુશ વગર કહેતો કે “ધણાજ અરાબ જોડા. બનાવું છું”—ધણાજ સુંદર વહાણો કોતરે છું.” જ્યારે તે માત્ર છ વરસનો હતો ત્યારે તેણે મહવાનું પોતાનું પહેલું કોતરેલુ રમકડું સંપૂર્ણ કીધું હતું, અને તેનો અરિદનાર પણ તેને તરત મળી ગયો હતો.

દરિયા તેને બોલાવતો હતો, તેથી તેણે માથાની ધંધા શિખવાનું છોડી દીધું; અને પમાર થતાં વહાણોના પેનારામાં મેલ કરવાની હોડીઓ અને નદીમાં ચામતા મહવાઓ લંડનના પુલ ઉપરથી નિહાળવાનો કાગડો મવડયો. પછી ડકાઓ અને ગોદીઓની આસપાસ ભટકીને, તેઓની બાંધણીના અભ્યાસ કરીને, અને જેની વહાણ ઉપર તેને જવાની તક મળતી. તેનાં ગુટક ઉપર જઈને, તેણે વહાણ બાંધવાની વિદ્યાને લગતું માન મેળવ્યું હતું, જેની સામેલી તરીકે માછલાંનાં પ્રદર્શનની કમિટી તરફથી તેના નમુનેદાર વહાણને માટે તેણે આસ મર્તાશિક્ષ મેળવી હતી.

હાલનો કામદાર થા મશુર રાજના ૮ કલાક કામ કરવા મગિછે, તેઓમણિ H. J. P. નથી, જો વેદ આસપાસ અને વિમાની લેવાનો તેને આગ્રહ કરતો નથી તો તે કહેતો કે મને મહારે મુરજ ઉગે ત્યારથી તે છેક

મોડી રાત સુધી કામ કરવા મગિછે. તોપણ તે કહેતો કે “આંખની મંબાળ લેજો, રાજની અને ગરમ હવા અરાબ છે. ૪૦- વરસો સુધી લાગત કીધેલું કામ આંખાને નબળી કરે છે.”

અનાથગૃહના તેના લાંબા વસવાટમાં તેના હાથનું બનાવેલું કામ લોકોની મોટી સંખ્યા—જેવંકિ તે જગાની મુલાકાત લેનારાઓ અને અધિકારીઓના દોસ્ત આશનાઓ—જેઓ તેને છત્રીનાં અને કોતરેલી લાકડીના હાથાઓ વગેરે માટે દલાલી આપે છે, તેઓને જણીવું થયું છે. ઉપજેલા નફામાંથી તે પોતાને કામ આવવી મુશ્કેલ લગતી બધી સામગ્રીઓ ખરીદે છે, એટલું જ નહિ પણ પોતાનાં વહાણના નમુનાઓ અને હાથિદાંતના કોતરક્રમને માટે જરૂર જોગાં માધાં સાદિત્યો ખરીદવાને—જેને અખિત્યાર આપવામાં આવ્યો છે; જ્યારે અનાથગૃહના ફાવદાને માટે તેની નોકરી નોંધતી નથી ત્યારે તે આ કામ પોતાને ખાતર બુજાવે છે.

પોતાના એકાંત જીવને રાહત આપવા માટે તેણે પોતાને હાથે પોતાની દુકાનના સોહબતી તરીકે એક રાક્ષસી પૂતળાને કોતર્યું છે. નંદકના પરદાઓ ઉપર જેવા ચિતાર ચિતારવામાં આવે છે તેવી નાટકને લગતી કારિગરીનાં આવ સાથે પરદાની બાજુએ શરેસ્તાની દરયાઈ મલામ કરતો એક પહેરેગીર મોટી પેટીમાં ઉભો નજર આવે છે. આ તેનો રાક્ષસી સાથી છે. તેણે પોતાના આ રાક્ષસને હથિયારોથી સજા કરીને પોતાની નોકરીમાં ખગો કીધો છે. આસપાસ ૧૪ ફીટની ઉંચાઈના બનાવીને, બહુ અને આસમાની રંગના અદ્ભુત લક્ષ્મી પોશાકથી શણગારીને અને પરાક્ષી લગાઈમાં જીતેલા ચાદો લટકતા કરીને બર્ષકાર મહેરાનો આ લડવૈયો જાણે પહેરેગીરની સાકરી અગ્નવંતો હોય તેમ ઉભો છે.

જ્યારે પરદાની પછવાડેથી એક કંપાટ ઉઘાડવામાં આવે છે, ત્યારે તે રાક્ષસની ધણી મોટી છાતી ખુલ્લી વાપડે અને તે ઉભા

ક્રીડેલાં રમકડાંને મંજુગારીને પછી તેની બદલાયથી ખુબી નિહાલવાને H. J. P. ચોરી છુપાવથી દાખલ થાય છે. જ્યારે તે રાક્ષસનું મહેલું તેના છુપાવના શેઠની મરજીથી ઉંઘાડાંક થઇને હેવાનના જેવા દતિની હારે દેખાડે છે ત્યારે તેના ધણી કુદરતી ચિચિયારી પાડે છે અને ભયંકાર રીતે ખાંચે છે.

તે રાક્ષસના મોટા કાનો સાથે જોડલી બોલવાની ભુંગળીએમાંથી ફડફડ થતો કંઈ આવાજ નિકળે છે, જે પરથી આપણા H. J. P. તે બોલે છે એમ જાણીને પોતાના બસા પિદમતગાર યા સોહબની સાથે નિત્ય અને ખરેખર ખુશનુમા વાતો ચલાવે છે. તેની જીભ એકવાર જોડલી લાંબી છે અને જે વખતે તે હશે છે તે વખતે તેનાં મહેલોની પહોંતોઈ-દહોડ કુટ જોડલી માવવામાં આવી છે. પોતાના શેઠનાં “અખના” ને કોઈ લો સાં. હાથ નહિ લગાડે તેની મંબાજ લેવા થકી આ દરખાનને બનાવેલાં છે; કાંએકે જ્યારે મુકાનનાં દોરડાંને હાથ લગાડવામાં આવે છે ત્યારે તેની મોટી કાચની આંખો ભયંકર રીતે જોવાને માટે ફોશીય કરતી હોય તેમ આમતેમ ફરે છે અને જ્યારે “અંદર” તારની મદદથી કામ કરવામાં આવે છે ત્યારે :

કાનનાં બનાવેલાં આંખનાં પોપચાંઓ તરતજ અને એકકીજ વખતે ઉંઘાડાંક થવાને લીધે તે રાક્ષસી અને કુદરતી પળકારા મારતી હોય તેમ જણાય છે. સઘળા લશ્કરી કાયદાઓનો ભંગ કરતી ગુચ્છાદાર દહોડીથી વધારે કદરબિહામણું લાગવું તેનું મોટું માથું ખરા ડાળથી તેના મેઠંગા શરિર ઉપર ફરે છે, ખરેખર આ અનુભવ જેવાં કૃતેહર્મદ પુતળાં જેવા હુતરમંદ રાક્ષસની કારીગરી કોઈ પણ વખતે, કોઈની નાટકશાળામાં જોવામાં આવી નથી.

વળી આ રાક્ષી, દરખાન, બૂરા રંગનાં કાગળની મોટી નળીમાંથી ખીડી વીધે છે, જેને મારે H. J. P. ખુલ્લી રમુજ દેખે તેની ખાતરી કરે છે કે તે ખરા તંબાકુની બનાવેલી છે. H. J. P. પોતે, તો ખરા તંબાકુની બનાવેલી ખીડીઓ ધણી મોજથી વીધે છે, પણ પોતાના લોકડાંના સાધીને માટે તેમ કરતો જણાતો નથી.

પોતાના વહાણના કાફળા સાથે અને પોતાના રાક્ષસી ગ્રાધી સાથે અર્જસ્વડમાં આ વિશ્વક્ષણ જુદાના કારિગર આલીશ ઉખોગી અને સુખી વરસો ગુલસાં છે.

DORAB

હાથ પગ વગરનાં ઉપયોગી આદમીઓ.

અગરજો કોઈ એમ ધારવું હોય કે એક માણસ જન્મથી ખોડવાળો થયો—હાથે લંગડો, પગે લુલો, આંખે નિર્બળ—તો તેનાથી પોતાની ઉપજીવિકાનાં સાધનો પેદા કરી શકાય નહિ, તો એમ વિચારનાર ધણી દુનિયાના પ્રત્યેક માણસોના ઇતિહાસથી બેખબર ગણાયે. પરતેથી પૃથ્વી ઉપર કોઈની વસ્તુ નકામી બનાવી નથી તો એક ખોડવાળો માણસ નિરૂપયોગી કેમ હોઈ શકે? પણ અગરજો હાથેપગે ખોડવાળો યા ખીજી રીતે નિર્બળ યા અચકત માણસ જો પોતાનું પોપણ કરવાને કેવળ નિરાધાર ગણાતો હોય તો નીચલાં દાખલાઓ ઉપરથી વાંચનાર શું ધારશે ?

ઈંગ્લંડમાં કલેપહામ કર્યા મધે મીંડોમ્સ જે નામે એક શખ્સ વસે છે જેના બંને હાથો તેમજ બંને પગો નથી. અને તોપણ તે પોતાનો નિર્વાહ બહુ અછી રીતે—એક તનદુરસ્ત માણસની ખરાબરનું કામ બજાવીને—કરી શકે છે. નહિ માનવા જેવી આ વાત છે કે આ ધણી ત્યાંની “ગુડ ટેમ્પર્સ લોન્ડન” નો સેક્રેટરી છે. હાથ નહિ હોવા છતાં તે લખી શકે છે. પોતાના હોઠા વડે કલમ પકડી તે એવા દરદી કહાડે છે કે જે વાંચી શકાય એવાજ નહિ પણ કેટલાકો હાથે લખે તે કરતાં ખી મારા છે. તેણે આ રીતે હોઠ વડે કલમ

ધરી લખવાની આંડત પોતેજ પોતાને પાડીએ. લંડનનાં “ડીલી મેલ” પત્રોના પ્રતિનિધિ આ અન્યથા નેવા માણસ વિષે ખબર મળવાથી તેની સુઝાકાત લઈ પોતાની ખાતરી કરવ ગયા હતાં. તે લખેલે કે મીઠું ગેએ પોતે લખી શકે છે તે સાબિત કરવા માટે એક કાગળન પેટિયાને બાંધેલી દારી છોડી અને તેમાંથી ખડિયો, કલમ અને કાગળ બાહર કહાડયાં. પછી એક ડગળથી વધારે કાગળોમાંથી એક તાવ એટલી કહાડયો, ખડિયાનો બૂચ ઉખેડયો, અને પછી કલમ પકડી લખવા માંડયું. આ મધ્યું તેણે પોતાનાં મહોડાં વડેજ બળચું. આ ધણી વળી ગળે બાંધવાની શીત, ઘડિયાળની માંકળીઓ, અને એવીજ ખીંછ વસ્તુઓ બનાવે છે, અને તે પોતાની સુઝાકાત લેનારાઓને વેચે છે. આ વસ્તુઓથી તે પોતાના હોઠ, દાંત, હાથ વડે બનાવે છે. આ અન્યથા નેવા માણસ વળી પોતાના ઘરનું નાના પ્રકારનું સર્વ કામકાજ પણ પોતેજ એકલે હાથે બજાવે છે, તેનાં જોડે ખર્ચ તેનાં તેનો એક પણ હાથ નથી. તે પોટા છેલે છે, સરસમાંન ઉપરથી ધૂળ પચોડે છે, અને સોપમાં દોરે પોતે. અન્યથા એ મધ્યું મહોડામાં પકડીને તે કંચે છે. ફરખી લોકો પોતાની તનદુરસ્ત હાલતમાં નેવી આછી વસ્તુઓ બનાવી શકે છે તેવીજ આછી રીતે ઈ. મસ જે ઉપર કોણી વચવાની વસ્તુઓ બનાવે છે. કોઈ અન્યથા ધણી તો એમજ છેતરાય કે આ વસ્તુ કોઈએ પોતાને હાથેજ બનાવી છે.

પણ ઈમસ જે ને આને હાથ છે તેનાં કર્તવ્ય જો વાંચનારને અચરત કરી શકે તો નીચલા દાખલાવાળા મેટ્રુ બકિંગર વિષે તે શું વિચારશે? મેટ્રુ એક જર્મન હતો, અને ન્યુરેમ્બર્ગમાં ૧૬૭૪માં જન્મ્યો હતો. તેની ઉપક્રા ઈમસ જેની માફજ હાથ પગ વગરનો હતો. તેના હાથના પહેાંચા ન હતા, અને કોણી આગળથી કુકાં લટકતાં હતાં. પણ તેના પગતો એક જગે સુધી ગેબ થઈ ગયલા હતા. લગભગ કમર સુધી તેનાં શરીરનો હેઠલો ભાગ કપાઈ ગયો

હતો. ગોયા તે અર્ધી કદનોજ માણસ હતો અને તોપણ તે ૪૮ વરસ જીવવા પામ્યો હતો. તેનું કદ માત્ર ૨૬ ઇંચ એટલે ૨૫ શીટનું હતું, અને તોપણ વાંચનાર માનશે? તે ચાર વાર પરણ્યો હતો અને ૧૧ છોકરાંનો પિતા થતા પામ્યો હતો! તેનાં માતપિતાનાં ૬ છોકરાંમાં તે સર્વથી નાનો અને ૮ મો છોકરો હતો. તેનાં માતપિતાએ તેને શેરેરે શેરેરે એક નવાઈ દાખલ દેખાડવા લાઈ જઈ પેસા પેદા કરીશા જણાતા નથી; તોપણ ઉમર પુખ્ત પછી તેને વિચેની ખબર મળવાથી અમીરથી ફકીર સુધીનાં હજારો લોકો તેને જોવા આવતાં હતાં. આ કુદરતી અન્યથા નેવા આદર્શો પોતાનો બાળપણનો વસ્ત્ર નકાચો નહિ યુગ્મરતાં ગાયનવિદ્યાની તાલીમ લેવામાં રોક્યો, અને તેનાં શરીરની ઓડનો બદલો ઇશ્વરે તેને જીવિવાન બનાવીને વાળી આપ્યો. ગાયનનાં તરેહવાર યંત્રો તે વગાડી જાણતો હતો, અને તેમાં એક શિખાઈ નેવું નહિ પણ એક ઉસ્તાદ યા ખાં નેવું માન બતાવતો હતો. વળી વગાડવા જોડ ગાયનનાં યંત્રો બનાવવાનું પણ તેને ધણુંજ સરસ માન હોવાથી તેની યોજના મુજબનાં યંત્રો બનાવવામાં આવતાં હતાં.

પણ મેટ્રુ બકિંગરને કુદરતનાં સાહેબે એટલીજ ખુબી બદલી ન હતી. તેનાં હાથ નહિ હોવાં છતાં ધણાજ સરસ હંરફ લખવાની તે ખુબી ધરાવતો હતો. વળી સ્પીર લોકોનાં ખ્યાનદાનને લગતી નિશાનીઓ તસ્વીરોના ચિતાર, કુદરતના દેખાવો, વગેરે તે દારી તથા ચિતારી જાણતો હતો. ખીજા હાથ ઉપર પાંના યાં પાચાં વડે તે રમતોં એલતોં હતો, અને તે રમતોંમાં એટલો ખબો કુશળ હતો કે ગમે એવો હુશિયાર રમતિયાળ તેને કમી યા હરાવી શકતો ન હતો.

આવી રીતની કુશળતાં પછી આ ધણી પેસા પેદા કરી શકે તેમાં નવાંઈ નથી. તે પોતાનું જીવિવાન હવે જોડેરમાં દેખાડવા લાગ્યો, અને લોકોને ખુશ કરી તેમની રથ આ મેળવવા લાગ્યો. આ તમાશાઓ વળી

તે જાડુધના જેવા કરતો હતો, અને હાથ પણ નહિ હોવા છતાં તે તમાચગીરિને કેમ ઠગી શકતો હશે એ એક અચ્ચતી છે. તે હાથ વગર પોતાનાં હાથો વચે અચ્ચો પકડીને પોતાની દાઢી ખોડતો હતો, અને એવી મકાઈથી એ કામ બજાવતો હતો કે જરાખી જખમ પડતો નહિ. પોતાના ધણો ખરે વજ્ર તે લખવા યા ઉપર કહ્યું તેવાં ચિત્રો દોરવામાં યુજારતો, અને તે મધ્યમાં એટલાંબધાં ખુખીવાળાં હતાં કે તેની મુકાકાતે જનારાંઓ તે ખુશીથી ખરી-દતાં હતાં. આ રીતે તેના ધંધા ચાલતો અને તમાચાઓ કરી તે પાંચ પૈસા કુદી કદાડતો તે વડે તેનાં કુટુંબનો નિર્વાહ ધણીજ આછી રીતે ચાલતો હતો. ખીજાઓનાં ચિત્રો જોડે તેણે એકવાર પોતાનું ખી ચિત્ર દોર્યું હતું, જેમાં પોતાને માથે પહેરેલી બાલની ટોપીનાં યુધાં-ઓમાં તેણે ખિસ્કી ધર્મ પુસ્તક મોહ્યાં છ ગાયનો તથા ધંધર સ્તુતિ બહુજ મકાઈથી લખામ કરવામાં ક્તેહ મેળવી હતી.

તેની આર બાપડીઓ મળીને તેને ૧૧ છોકરાં થયાં હતાં. એક બાપડી તે બાપડા સાથે બહુ નરસી માલ ચલાવતી. હતી—વારે ઘડીએ તેને મારતી અને નાંભાયક અપમાનો આપતી હતી. લાંબો વજ્ર મુઠી તો મેઝુ આ મધ્ય ખમી ગયો, અને બાપડીની માલ ઉપર અપમાન કરી ગયો. પણ એક વાર તે એટલા-બધા તો ગુસ્સે થઈ ગયો કે પેલી કડકસા ઉપર ખરીમગી માફક ઉછળ્યો તેને નીચે તોડી પાડી, અને પોતાનાં કુકાં વડે એવી તો કેસરી જમાડી કે તે મરતી, મરતી ખચી. અતે જ્યારે તેણીએ પોતાનાં કામ માટે માફ માંગી અને ભવિષ્યમાં મારી વર્તણૂક માટે કબૂલાત આપી, ત્યારજ તે ઉડી ઉભો થયો અને તેણીને ઊઘા દીધી. આ પછી પેલી વંકેસ ઠેકાણે આવી ગઈ હતી. મેઝુ બકિંગર ૧૭૨૨ માં મરી ગયો હતો.

કે વિ બીરબળનાં નીતિ બાળ.

(દો હા.)

પાપા હીરા લાખકા, આપા બેચન કાજ;
છિના લિપા છકકક લગા, જોરી દગાહિબાજ.
જો પછો સમ બાત તો સાચે મેં કહા ચોર;
સુનિમે શાહ સુસ્તાન ગુમ, આપહિ મિરા ચોર.
જોરીકા હીરા હિરા, કવિકા હિરા કેવન;
તરની હિરા તન અપ, પરિખી મત પાવન.
જોરી આહક રતનકી, શુન આહક રાજન;
કવિતા આહકકો રસિક, ભૂપતિ લોજ સમાન.
હિરા મિરાકી અંહી, ગંધારમે મત બેલ;
જોરી બિન કોરિ ન કિલે, કોરિગુલકા બી બેલ.
હુથી હીરા કાળ હો, કે જાકે દરબાર;
આ કરે મૂલ અમૂલકા, મૂલ ન કિલે બજાર.
આહે રાત જાગૃત ખડે, અમ રસક મહા શંક;
મેં કહું સુખેં સુવે સદા, બાલક માતા સતક.
અલત અમ્મ શખરોર શત, જલજા જડ હો જાત;
એસી નિસ્કી સૌન ઇંદ, કહા બૈનકી બાત.
કૈસા કોખલ પ્રથમ થા, અજ કયોં એસા કર;
મેં પુલકે મસ્તકે ધરા, પહી યુના હો સુર.
સંસ્કૃત સ્વકિયા સ્નેહસુખ, અગલ સૌચકર શાંત;
પ્રાકૃત પરકિષ પ્રીતિ પુનિ, અચર સૌચકર સાંત.
સ્વકિયા સુખ સંસિ પુનં સમ, શુકસિ પરકિષ પ્રીત;
અમકે પલકસી તણુ તનકે, કૈસાથે કાલ અનિચ;

લિખ પહિલો તન ધન દુલો, વિધા પંચમ કથાન;
મેં ઉવેશહિ દેત મે, જગતિ ગતિકે જાન
અરિનારી અપ મૃત્યુકે, ધર હો હાથોહાર;
જોતસિ ઇંદમેં કયા કહા, જાનત સમ સંસાર.
મંતવિ હોહિતાંગસી, રાખિનિ શનિ નિશક;
મિતિનિ ચિદ્ધર પુક સમ, પહિનિ પુણી અપક.
જન ગું અપને જન્મ દિન, કેરલે ઉચ્ચર આપ;
મરન દીનં તેં સમહિ મિલ, લડકુ ખાપજે આપ.
આપા કેજુ લાપા નહિ, ગયા ગયા જગ રોગ;
એસે જગકે મરન દિન, બિન કહા સુમરન લોગ.
ઉચ્ચર સમકે મરન દિન, નિજ ધરમેંહી હોપ;
જગમેં ઉચ્ચર જન્મ દિન, એસા બિરલા કોપ.
કુલદીપકે હોનાં કડિન, દેશદીપકે ડુલંભ;
જગદીપકે જગદીશકે, અંશ મનુષ્ય અલભ.
જગત જગતમેં નહિ કહા, સુનિકો ગાલી સામ;
શરી શરણકે મુગાંકે સંગ, શબ્દ સુધારક વાચ.
દેખણીં યુન અધકો, ગિત યુની અધમ અજાગ;
શબ્દ સુધારકે શુકમે, સસ રોધત રસ ત્યાગ.
સુધારકો જલ સોસ ધર, જા ધરમેં જપે તોષ;
નાજરકે ધર કોષ કે, ગાગર ગરિજ પ્રદાન.
કુખમેંસે સુખ હોત હો, ડર મત દેખહિ દુઃખ;
જિતનો દુઃખહિ તાપકે, તિતનો વૃષ્ટિ સુખ.
તન સંકુકે યુન રતન સુખ, તાહી રીમે તાલ;
આહકે નિતા ન બિલિયે, કુંડી બચન રસાન.

બાત બહારે બોલ મત, જુઠે બંદે જન બોલ;
નાગરકોહી નાગર, એક હરેમે હોત.
તરની ભરતી કરત સો બિન ધન કિરકે કાળ;
મહેસૂલી સૂલી લગે, રાજા રાજ બિરાજ.
હસે હસે જલ મુસે રવિ, ધન બરસે હો સોર;
તાપિ મેધ મહારાજ અણ, દિનકર કહિત કઠોર.
હપ્ત અર્ધ દે અર્ધકો, નર ધર્મિય પ્રભાત;
તપે દુષિરે તબ સખી, દરિયા આ કુઆત.
તપિત ધરાકે શિર ધરા, અધર હોડે અપન;
સોગર આરા કર મિદા, ધન ધની ભગવાન;
કેસો રાજ મલાબને, એસો શીખ સુજાત;
લેસો લગે ન લોગકો, દે સો સુખ સાસાત.
સોગર ગોગર સર્વકી શકિતબાનુ સુખ બુલ;
અપ અપ આપ રૂપ, મેધલેત મહેસુલ;
બદનામી જુરી બહુત, જાગે જાન નિશકં;
એક કલકે કારને, સણ સણ સિણહિ અપકે.
કેવીંહિ કિંધ સિણ સંબ કલા, મુન શકેકે કુલ બૈન;
રસે દશીકી નરરમે, અમૃત પે નુ એન.
મુદ મધકે કલકે જન, તોકે ભાખત મુખ;
ફર દષ્ટિ નહિ કર શકે, શર સુર સન્મુખ.
જા બાહલકો સિંધુજલ, ઉછલહિ લેટત આપ;
વખાંરતમે હપ્તસે, દેખ રવરસ પ્રતાપ.
જુદ જુદ જન દેત જલ, જાપિ સિંધુ સમ કોપ;
અખંડ અવનીપાલ કેવીં, કરે અતીત દોષ.
તરી નચા જન પાલકે, ફેલિ કિયા સંબ પવાર;
કોર શ્રીકમકે અપ બખત, ધૂલ મુળ નિધાર.
રંગ બિરમ મનોહરી, પતરિ પર્વતરી વર;
મિત દશધિર રતકે હો, માપ મલાપા મંદ.

જન દિન કરકે કિરતકો, કીર્તિ પરાવતન;
સોજાકી રવીં પામતા, તવીંહિ હોત ઉત્પત.
પૂન પરાવતન કરત, કિરત મની માનીક;
અરે અરાન અરે યદા, પત્યર જો અવસીક.
શુદ સુનરૂપ સુરજ છંક, બિબિધ કીર્તિ પ્રતિબંબ;
લાલે લિલમ મિદી રસદેક, અણુ આદિ આલંબ.
નરમ સુખક સંગોગિકો, ગરમ બિજોગી માતા;
કર્મ મર્મ બરિ રોગિકો, કાલિ પુણિમા રાતા.

(સૂ વે ચો.)

અધેકું ખેડ રિખાઈ આરસી, બેહેરું બેઠકે રાજ
સુનાવો;
હીર ગમારકે હાથ દિધા, જેસે રવાનકે અંગ
સુગંધ લગાવો;
ગરકે હાથ કપૂરકી બીડી, ગદીકી પીઠ બનાવ
ઉઠાવો;
મૂરખ આંગે કવિત પદયા, (જેસે) તોસકે આંગે
મૂદંગ બજાવો.

(કવિ ત.)

શર જનકી રસના આર બાસના કુલેલુંકી,
બોલે બિન બોલે બિન, કહો કેસે જાનિયે;
સોલ તો સોલગરકો, બિજલસે તો મહુકનકી,
શુનિબન કોપાર વાકે બોલતે પિછાનિયે;
મોતો સંબ એક રંગ (પણ) મોતીમે અમોલ નંગ,
મિલેગા ઝવેરી જાળ, કિમત કર જાનિયે;
કહત કબિ બિરબલ, સુતો શાકે અકબર,
આલખીકો તોલ એક બોલસે પિછાનિયે.
[“માહિત્ય મંમદ” માંથી.]

માસિક.

વિદ્યા હુનરને લગતી નવી જાણવાજોગ બાબતો.

મહાસાગરોના વિસ્તાર—પેસિફિક મહા-
સાગર એવડો જાણ છે કે તેનાં પાણી
૧૮૦૦૦૦૦૦ ચોરસ મૈલ ઉપર ફરી વળ્યાં
કે. એટલાન્ટિક મહાસાગર તેનાથી ત્રણ ગણા
રતાંબી વધારે નાનો છે, કેમકે તેનાં પાણી
૧૦ વિસ્તાર ફક્ત ૨૫૦૦૦૦૦૦ ચોરસ મૈલ
જેટલો છે. બૃમધ્ય સમુદ્રનો વિસ્તાર માત્ર
૧૦૦૦૦૦૦ ચોરસ મૈલ જેટલો છે.

*

બાળકાકી નાખનારાં કિરણ—“રંજન ૨”
અથવા X કિરણને નામે આજનાંતી નવી
શાશનીના અગણિત ઉપયોગોમાની એક એ
છે કે જે જગા ઉપરના બાળકાકી નાખવા
હોય તે જગા ઉપર આ શાશનીનાં કિરણ
પડના દીધાં હોય તો તમામ બાળકાકી જાળ-
છે. પણ જે ડગળ વખત દશ મિનિટ સુધી
કિરણ દેખાડવા પછીજ આ પરિણામ નિપજે.

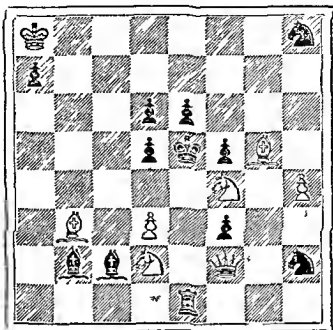
*

જોદા તરફ તિરસ્કાર—ક્રૅમ પ્રબને ક્રમ-
બખ્તાએજ ઘેરીછે. ત્યાંના લોક અનાતિ-
માન થતાં આલ્યછે. ફર્ન દોની વસ્તીવાડીનાજ
તેમને ધિક્કાર નથી, પણ તેઓ જોદા તરફ
પણ તિરસ્કાર બતાવવા લાગ્યછે. નાનાં
બાળકોને નિશાળોમાં શિખવવામાં આવતી
ગોપડીઓમાંથી “જોદા” શબ્દ છેકી નાખ-
વામાં આવ્યોછે, અને હવે ક્રૅમ સરકારે
યોતાના શિક્ષકો ઉપરથી પણ જોદાનું નામ
કાઢી નાખવાનું નકી કીધુંછે.

*

દુધ ગરમ કરવાના ફાયદા—અનેક રોગો
દુધ મારફતે પેદા થતા જાણાયોછે, તેઓમાં હાલ
લેપ્થરોગ વધ્યોછે. ઈંગ્લેન્ડમાં જેઓ દુધ ગરમ
કર્તા વિના વાપરેછે, તેઓ બાળકોમાં આ
રોગને જન્મ આપતાં જાણાયોછે. દુધને હમેશાં
ગરમ કરીનેજ ઉપયોગમાં લેવું સલામતી
બંરેલું છે.

શેત્રંજની બાજી ૩૩૪ મી. કાળાં.

સફેદ.

પ્રથમ સફેદની ચાલણ છે અને કાળાંની ત્રીજી હાથે માઅત છે.

ખોલાસો

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪

શેત્રંજની બાજી ૩૩૪ મીનો:—

- ૧—સફેદ ઘોડાને ૧૯ મે ધર બેસો,
કાજો પાદશાહ ૨૭ મે ધર જાય;
- ૨—વજીરને ૩૬ મે ધર બેસો,
કાજુ ગમે ત્યાં જાય;
- ૩—તે મુજબ માઅત.

ખૂબ ર.

આ અંકમાં પુરી થયેલી વાર્તા—“Assigned to his Wife”
એ નામની ઇંગ્લેન્ડ વાર્તા ઉપરથી યોગ્ય ફેરફારો સાથે ઉપજાવી કાઢી હતી.
નૂરેએનમના આવતા અંકથી નીચેની વાર્તા શરૂ કરવામાં આવશે:—

જમશેદ જી હાક:

અથવા

નેકી વિના જોર કરે તે ખોટાને બારનો ચોર ઠરે.

મુંબઈ, દક્ષિણ આફ્રિકાના કેપટાઉન આંધ્ર પ્રદેશમાં એકવાર માણેકજી વાસ્કાએ છાપ્યું છે.

નૂરે એ લ મ .

એલમ, હુનર ઉદ્યોગ, તવારીખ વગેરે વીધાની
બાબતોનું લોકોપયોગી રાત આપનારું
મા હ વા રી આ પા નિ થું .
(ચી જો સ હી ત .)

અરજ ઉગતો દખ્ખિને નાસે રજની દૂર,
નાસે રાત અમાનગી દખી એલમ નૂર.

પુસ્તક ૨૮ મું.

૧૮૯૮.

મુંબઈ,

દક્ષિણ આસિયાઈ ઓર્થલ એનજીન પ્રેસમાં,
એલજી માણેકજી વાચાએ છાપુછે.
કોટ :—કાવસજી પટેલ ચીર, નાં ૮૭.

ચને ૧૮૯૮ ધસવી.

આગ હાલવવાના સહેલા ધલાળ... ૩૭૫
એક દીવાના માણસની વિલક્ષણ
બુદ્ધિ—અર્થસંકેતનાં અનાય
ગ્રહના ઉસ્તાદ કાસીગરનું વર્ણન ૩૯૭

સફે.

ચિત્રજ્ઞાણ ૩૨૩ થી ૩૩૪ સુધી
- ૩૨, ૬૪, ૯૬, ૧૨૮, ૧૬૦,
૧૯૨, ૨૨૪, ૨૫૬, ૨૮૮,
૩૨૦, ૩૫૨, ૩૮૪

સફે.

ખ ગોળ શા સ્તંભ ધી.

નવું ખગોળશાસ્ત્ર આપણા સૂર્યમંડ-
ળના ગ્રહોના સંબંધમાં નવું અ-
ભવાણું—

જુતા તર્કનું ખંડન—ગ્રહોની
ઉમર—બુધ અને શુક્રની એકજ
બાજુ સૂર્ય તરફ ફરે છે—ચંદ્રમા
સંબંધી નવો તર્ક—ગ્રહનાં માત
ની નિશાની—મંગળ ઉપરનાં ને-
હરો અને સરોવરો—સેતારાઓ
ખતવાનો તર્ક—ચુસ્તવાકર્ષણના
કાયદા વિષે અપવાદ—સૂર્ય અને

બુધની વચે ચાર નવા ગ્રહોની
શોધ—મંગળના ચંદ્રોનું ભાષણ ૧
ગયા માસનાં માટાં સૂર્ય-ગ્રહણની
ફોટો ૯
નવા નવા ચંદ્રોની વિચિત્રતા—
પૃથ્વીના ખીજાં ચંદ્રની શોધ—
ભૂસ્પર્શિનો પાંચમો ચંદ્ર—મંગળ-
ના નવા ચંદ્રોની કહાણી—
ધ્રુવોની આજુબાજુ ફરતા ચંદ્રો-
ઉપો ફરતો ચંદ્ર ૧૭
“આકાશી આંસુઓ” પૃથ્વીના નવા
પરોણાઓ વિષે ધોડીક વાતો ૨૭

તનુ રસ્તી સંબંધી.

ઉત્તરગરાના ધલાળો ૧૨૪
એમ ના કરતા ૧૨૬
મીઠી પીથાખતો સહેલ ધલાળ ૨૦૭
ચર્પનાં ઝરેનો એક નવો ધલાળ ૨૪૯
છાકટપણાના ધલાળ ૨૬૭
બાળકોનો પોથાક અને શરીરની સફાઈ ૨૮૩
ખમ રોગનાં કારણો ૨૮૭
વાસી પાણીના અવયુષ્ય ૨૮૭
તખીખો શું ફરે છે ? ૩૧૨

અસ્તુ હાજીયું અને મુસ્ત મલાહ... ૩૬૧
ચર્પનાં જેહરનો સાપિત ધલાળ ૩૭૭
પ્રાકૃતિકની સ્વારીના ફાયદા ૩૭૭
ઓછી વંધતી ઉંઘનો અભ્યસ ૩૭૭
જોડા દાંત જીવતા બને છે ૩૭૭
ખિસ્માઈનું બિચુ—શું માટાં માયામાં
માટાંનું બોલું હોય છે કે ? ૩૭૭
નાક—એક પિડા : નાક—એક શોખ ૩૭૭
ખાઈલું છું, શા માટે તરત ખાઈલું
જોઈયે ૩૭૬

તવારીખ સંબંધી.

ખેહરામ ગૂર પછીના પાદશાહો—
સુફીએની લડાઈ અને કોબાદનો
છુટકારો—પાદશાહ કોબાદ—
કોબાદનાં અસ્થુમાનથી સુફીએનું
ખૂન—પાદશાહની નામગીરી—
એક દેહકાનની દીકરી સાથે કોબા-
દની યાદી—કોબાદની ખીજી
પાદશાહી—નોશીરવાનનો જન્મ... ૧૬

૧૩૨ દિવસના મહાભારત ઘેરાની
કહાણી :—
૧—“ગ્રેહરોની રાણી” ની તૈયા-
રીઓ ૮૯
૨—પરિચના સહેવાસીઓની જ-
વાંમદી ૧૨૦
રાણકદેવી ૧૪૫
કિલ્લો પેનાની સોય—તેનો ખરો બેઠ ૧૮૮

ક્રાડસ્તન : તેના ઉમદા ગુણો વિષે
ચોડીક વાતો ૨૪૨
બુબ્બુર્ત યુજની : ક્રા-સની મહાન
શાહાનશાહબાનુની નામબાગની
કાહાણી ૧૭૧

સફે. શાહ નેચોલ્પનના કેદ વડવાની કહાણી. ૩૦૧
શહનશાહાત આપ બોલું પાદશાહી જોડું. ૩૩૫
ચેરિસમાં બદમાશીનું રાજ્ય—કમ્બુનિ-
સ્ટ બળવાખોરો ૩૧૧
એક પ્રાણ પાંચી વજરની કહાણી.. ૩૭૦

મું સાફ રી સંબંધી.

"દેવ બમિ લ્હાયા" : દિવેશનાં પાપ-
તત્ત્વમાં દાખલ થવાની યુરોપિયનો-
ની જોહમતની રમિકી કહાણી .. ૧૮૩
દિવેશનાં પાપતત્ત્વમાં દાખલ થવાનું સ-
હાસિક કામ : એક ધર્મજન મુસાફર

જોકેર કંઈલો કમકમાટ ઉપજાવનારો
અનુભવ ૨૧૨, ૨૫૦
માણસખાઉ જંગલીએનો યુરોપિયન
રાજ્ય : આંજોલિયાના કાળા દેશી-
એમાં ૨૮ વરસ યુજવી આવવાતાર
એક દેવ મુસાફરની કહાણી.. ૩૪૧

માસિક.

વિશ્વાલુનરને લગતી નવી જાણવાજોગ બાબતો.

સર્વથી ઉચું શેહેર—અંધાપો—
ધણું કોણુ જીવે?—ચેરિયાધન—
મરથીનાં છડાં—કોડીએનો બુ-
ગડા—છાકટપણું અને કોળીજ—
પ્રણેમ વંગરનો મંહિનો—જેરની
ચેતવણી આપનાર બાટલી—
નખ અને તત્તુરસ્તી—પૃથવીનું
વજન—એક શાધકની દોલત—
મરસ—માણસના પરસેવાનું જો-
હર—આંજોલિયાની સોનાની
ખાણ—માણસના બાલ—ધરડાં
માં ધરડું—માડ—કાનમાંની સા-
રંગી—કરિ—બાપદાસની સં-
ખ્યા—શાહમુર્ગનું છડું—એડા-
મતનાં દોળણું—લોકો—વર્ષાદનું
માડ—ધર્તીકેવ અને જીંદગી—
જોરે ચેરની—મોઢી—વાત—પક્ષિ-
એની ચોડીક વાતો—કુમાડમાં-
થી સોનું—શાખાશ, ડોકરો! .. ૨૮
દેડકાની ઉમર—ખરાબ પવન—લડ-
નની વસ્તીનો એક દિસાબ—
હાથીદાંતનો ખપે—મોંઢાની સં-
ખ્યા—કાગળનું ધડિયાળ—વી-
જનીના તારની ઘડપ ૬૩

માછલાંની સંખ્યા—નાચકારક જંગુ-
એ અને "વંદોદાર"—પૃથવીનાં
ભિતરમાં શું છે?—વીજળીના
તાર મારકતેલખાતાં કાગળ—X
કિરણોની વિરધમાં! ૯૫
ધાતુએ—માણસની ઉંચાઈ—મગ-
ડાટ અને વીજળી—માણુ દવા
દાખલ—કાચમીટી ચાલ—માઢી
બેચરની ઉમર—ગાયનું દુધ—
જંતુએનો ઉધરબાવ—ટાંચણી
જેટલું છડું—મોંધી જોડું કુલ—
મગ ગરમ રાખવાની કળા—
માખીનો ખોખાર—ગોસ્ત—વિરધ
વનસ્પતિનો ખોરાક—જેરજ મું-
ખોનાં તેલનો ઉલોગ—લીલો
ખર્ફ—પક્ષિએની જોવાની અદ-
જૂત શક્તિ—રમાલ ઉપર, છપાવું
પત્ર—વર્તમાનપત્રો વિનાના દેશો—
બેદખરેલોત—સરોવર—સર્વથી
ચુનું વર્તમાનપત્ર ૧૫૮
સોનું અને રૂપું—શરીરની કસબીના
ધવાજ—માથનો ઉતાર—હથા
કોમતીક પાણી—રાક્ષી બેજી—
નહિ બજે એવી છોંય..... ૧૬૧

ભારી કાણુ? મદદ કે ખોરતા?—અર્થથી
હલકી અને ભારી રાણી—લાકડાંના
રસ્તા—ધાંતાના ચુલ—દાંત અને
દાંતણુ—દરિયાને તળિયે વસનારી
ખાટ—ધાતુનાં બહન..... ૨૨૩
આંધળો જોતો થયો—વીજળી અને
મિંદ—ક્રીડી અને માણુમની ગ્ર-
ડપ—ચોરોની ખુબસુર્તી—વર્ત-
માનવતોની મંયા—પ્રાણી માત્ર-
નાં કદમાં ઘટાડો—રંગબેરંગીન
વર્ષાદ—વર્ષાદનું પાણી સ્વછ
નથી—કાણુએ જૂત જોયો—૭૫૦૦
રૂપિયાનો કીમતી ગ્રંથ—વનસ્પતિની
વિચિત્રતા—સમુદ્રનાં તળિયાંનું પાણી ૨૮૬

સફે.

સુચ—૧૧૮ વરસનો પોપટ—સોથી
ઉડો મરેણર—૬૦૦૦ વરસનાં
પુરાણાં પુલ—શીતકા અને શાંદી-
લાંબી છાંદગીના નવા સુખબો—
બાળ—વીજળીક રેલવે—ગણવા
કાણુ ગણુ?—ગજની અને વી-
જળી—જીઓના મદાના ધંધા-
ચેતન—પુષ્પા હાથની ચેકહેડ—
સિકા—૩૦ મજલાની હમારત-
લાંબી ઉમરનો નવો નુસ્ખો—સ્નાન
કરવાનો એક નવો કાપડો—નવી
નવી શોધો—આમરીના રંગના
સુખબો—ધંડાં તાર્જ—રાખવાની
શીત-કેળાંની તારીકમાં..... ૩૪૯

સફે.

કાવ્ય વિ ની દન

કવિરી નીતિ ૨૭
કવિ ગંગની ચાપરીના નમુના ૬૦
અમરકી કવિઓનાં મનતરંગ..... ૯૧
ગુલસીના નીતિ પાઠ ૧૨૨, ૧૫૬
દીનદયેશની દાનાધના દાના..... ૨૧૮
એક પાર્સી બાળ કવિની કવિતા ૩૧૫
કવિ ખીરખલના નીતિ બાણુ..... ૫૭૭

પરચુટણુ વિષયો.

રાક્ષી યાદદાશકિત ૯૩
ધણી બચ્ચાં કચ્ચાંનાં ખોટાં માય..... ૯૪
અભયબ જેવાં પોલતા પોપટો..... ૯૪
અર્થનો અનર્થ ૧૨૪
સુધરેલી પ્રજાઓની ભાજનની રીતિ ૧૨૫
ખોટાં માણુસોના મદદ ખોરાક..... ૧૨૫
એક અપંગ શોધક ૨૩૪
વાદ્યશોભની દોલત ૨૮૧
સાક રેવાજની વિચિત્રતા..... ૨૯૭
વાધ કેળવનાર એક બંગાળી..... ૩૧૩
હબ્બરી કાળે કયારે તાય? ૨૧૭
અભયબ જેવી અગેરિકન નાજિયેરી ૩૧૮
આતથ ઉપર આલનારા લોકો ૩૧૯

ચિત્રોની બાબતો.

લંડનની રોયલ કોલેજ ઓફ ફિઝિક્સ-સઃ
૧—પરીક્ષા લેવાનું દીવાનખાનું } ૨૫
૨—ડૉન ટોમસ ક્રિનેકર..... }
હબ્બ મહર્ષિનો ઉપર ચુલરેલી મુસીબતો :
૧—ખાખર્ચે હોંનનું પુસ્તકખાનું..... }
૨—ખાખર્ચે હોંનનો નક્કીદાર દરવાજો } ૪૭
૩—રોયલ કોલેજ ઓફ મહર્ષિ-સઃ- }
લંડન }
૧૩૨ દિવસના મહાભારત ઘેરાની કહાણી :
૧—પેરિસના બચાવ માટે તોપોથી }
લાધિલી ખોટો : } ૧૮૬
૨—પેરિસના ઘેરા વેળા હાથીનો બહુ ૧૨૦
માત્ર ખાનારા રોપાઓ ૧૫૩
એલેકઝાંડરિયા ખાતે “કિલિયોપેનાની
સોમ..... ૧૮૮
હિલિયો પોલિસનું મંદિર—તેના રત્નો
ઉપરના ચિત્ર વિચિત્ર લેખો..... ૨૧૫
મહર્ષિ ઓનરેબલ વિલ્સન ધર્મદ આડ-
સ્ટન..... ૨૪૨
સુજની : ક્રા-મની પદબદ્ધ ચોદનથા-
હબાનું ૨૭૧
ચાહ નેપોલ્યનના કેદ પડવાની કહાણી :
૧—ને પાદશાહોની મુલાકાત } ૩૦૧
૨—નેપોલ્યન ચાણુ થવા બાકી }
મિઝબર્ટ : સુજનીના ધર્મદ મધેના
મહેન ૩૩૫

મરશેદજી મનચેરજી ભેસાની આ

રેસ મો કાપડના વપારી

૬૦—કોટેકોટ. (હારનખી રોડ) નાં ૧૧૭, જુની પોલીસ કોર્ટ, મુંબઈ.

હું માનપૂર્વક મારા કદરવાળા ધરાકોને જણાવવાની રજા લેજો છું કે મેં નવી ગોડવણી અને નવા માલ માથ ઉપરે છેકાણે કુકાન લેવાડિછું.

રેસમી કાપડનું ટકાવિપણું, તેના રંગ અને બનાવટ તથા ધરાકોને કીફાપ કેમ મળે, એ મુદ્દાનું મારા એ પધાને મુંબઈમાં મારો ડાંગ વરસને બનુભવ એજ મારાં ધરાકોને આતરી આપવાને પુરતો છે.

ધરાકોને કીફાપ બાંધે ચારો માત્ર મળે, તેજામાટે મેં હમણાજ ચીન, જપાન વગેરે દેશોમાં ચાર વરસ રહીને ત્યાંના કારખાનાવાળાઓ સાથે આમ ગોડવણી કરી એકરે થમાણે માલ પરમારે વતો કરીએ, તથા તેજ દેશોમાં આમ એજ રીતે રાખ્યાં છે, જેથી હું મારા માત્ર અને કીફાપ બાવળ સી જામીનગીરી આપું છું. છક, કચન, સીવવાનું આદુ વગેરે માટે હુશીઆર કાઠીગરો રાખ્યાં છે.

ગરમ તથા મુતરાક કાપડ તથા તરેહવાર જાતનું રૂપાકામ મળશે. દર જેને નવા માલ આવેછે એ માલ ગામ કરતાં પુરુષ કીફાપ બાંધે વેચવામાં આવેછે. દેશવરનાં ધરાકોને ખુશીથી સેમલે કમી આપશું તથા માલ વેચુ પેનલ પારમજથી મંભાજીને ગોડકી આપશું.

છ પાઈ બાહર પડે છે.

કદિમ જરથોસ્તીઓ માટે

પાક ખોરદેહ અવસ્તા.

કદિમ જરથોસ્તીઓની પાક ખોરદેહ અવસ્તાનાં અત્યારમુખીમાં પાંચવાર દફતર આશકારી છાપાખાનામાં છપાઈ સેકેહો નક્કો બાહર પડી હતી, તે છતાં ઘણીક તરફથી તેની બહુ માંગણીએ થવાથી, તથા હાલમાં હલકાં કાગળ, બાંધણી તથા હલકી છપાઈ સાધની ઘણીક અવસ્તાઓ સસ્તામાં મળી શકવા છતાં દફતર આશકારા પ્રેસની અવસ્તાની સફાઈદાર છપાઈ, ઉંચાં સારાં કાગળ, તેના મનોહર બાંધણી ઉપર દરેક સાહેબોની પસંદગી ઉતરેલી હોવાને લીધે તેઓની ખોતાની ફરમારો ઉપરથી કદિમ જરથોસ્તીઓ માટેની પાક ખોરદેહ અવસ્તા છકીવાર છપાઈ તથા વધે છે.

એ પાક અવસ્તા મધે નરિયાત પડવા જોગી અરોજ ઇશયાથી ન્યાયેશો, જૂદી જૂદી ગેહો, હુમ્મા, ધસ્તો, તથા પંતેતો તેમજ તે વતરોજે બીજું ઘણુંક દાખલ કરીને તેનું એકજ દફતર બનાવ્યું છે.

એ અવસ્તા ઘણી સફાઈદાર છપાઈથી નક્કો તેમજ જીવાનેને સેહેલાઈથી વાંચવાને સવળ થઈ પડે એવી રીતે કાળા ખોટા મરોડદાર ટાઈપથી, અને ઘણી સંભાળથી છાપવામાં આવી છે. એ અવસ્તા બે જાતનાં કાગળ ઉપર છાપવાને હરાવ હોવાથી, તે એક ઘણાં સરસ, ઈંગ્લિશ પ્રિન્ટીંગ કાગળ ઉપર, અને બીજી “હેડ નેડ” ચીવટ અને ટકાઉ ઉંચાં કાગળ ઉપર છપાઈ છે, અને તે વિલાપતી આમણનાં શોભાઈનાં ઉપર કે જેની એક બાજુએ પેગમ્બર હજરત જરથોસ્તી સાહેબની તથા બીજી બાજુએ પાક કેમલાની ઝીલિટની તસ્વીર પાડવામાં આવી છે, તે “હાફ ગીલિટ” તથા “ફુલ ગીલિટ” થી અનુભૂત બાંધવામાં આવી છે.

આ પુસ્તક એક જાણીતા કામેલ એરવદ સાહેબ પાસે તપાસાવીને તેમાં થોડો માત્ર નરજી સુધારો કર્યામાં આવ્યો છે.

આ પુસ્તકની પુષ્કળ નકલો અપી ગઈ છે, અને હવે માત્ર થોડીક નકલોજ બાકી રહી છે, માટે સાહેબોને તે ખરીદવી હોય, તેઓએ દફતર આશકારા છાપાખાના મધેથી મંગાવી લેવી.

કી મત.

મંશીન નેડ ઉંચાં કાગળ ઉપર ફુલ ગીલિટ રૂર અને હાફ ગીલિટ રૂશા, દેશવરવાળા સાહેબોએ ખોરદેહ તથા રેજરર ફી મળી રૂબા વધુ મોકલવો.

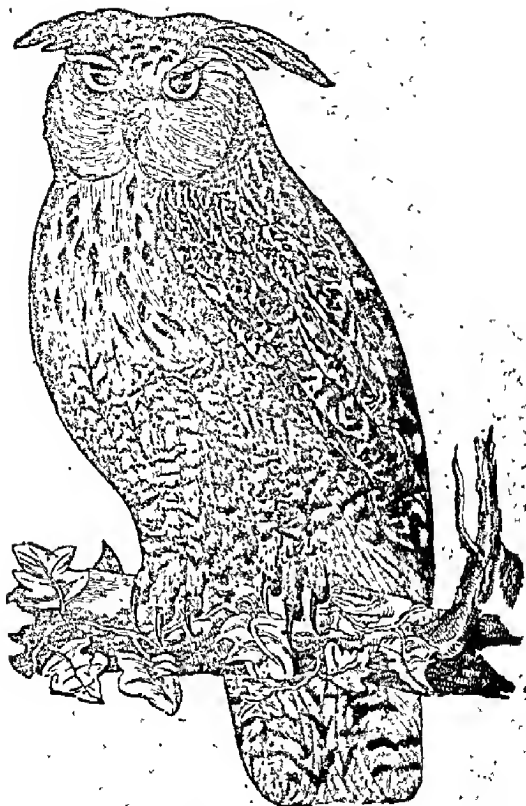
સાંકળિયું.

૨૩૧

નમસ્તુ જુહાકઃ અથવા નિર્દોષ હાર જોર કરે તે જોરને .

સંસારની એક નીતિમોઘક વાતા) :—

પ્રકરણ ૩૭ મું—જુહાક મળતો નથી.....	૨૮૬
પ્રકરણ ૩૮ મું—મચીની શાદી—માગી માગી	૨૮૭
પ્રકરણ ૩૯ મું—વેલવલ ગામ અને ત્યાંના શેઠશ્રી	૨૮૮
પ્રકરણ ૪૦ મું—શેઠશ્રી દેમાઈની હકીલત—(આત્મ).....	૨૮૯
શું માણસ આંખો વગર જોઈ શકે?—ધીજળીના મોટામા નોટો ખદક	૩૦૦
પશુઓની દવાદારના જાણવાળોગ દાખલા.....	૩૦૩
ધુમ્મક (ચિત્ર માથે)	૩૦૬
પેશુ પસ્તાકિયાની પગણેતર.	
૨.—છુગ છેડાની ફરિયાદી.....	૩૦૯
૩.—તરીયાપાવ	૩૧૧
હર અક્ષાવતાર સુંદરીઓ.....	૩૧૩
આણદીક દરિયાઈ રાક્ષસઃ યાને એક મોટા વંદોળિયાની વાત.—(વિદ્યાની એક વાર્તા)	
પ્રકરણ ૪૧ મું—દેવતાઓ એક મોટાની યુદ્ધકાલ	૩૧૬
પ્રકરણ ૪૨ મું—દરિયાને તળિયે બનેલા વિચિત્ર ખલાવો.....	૩૧૭
ચેતનની ખાજી ૩૪૪ મી	૩૨૦

શિંગડાવાળું ધુઆડું.

નૂરે એ લ મ.

આકાશીય ૧૮૯૯.

જ મ શુ જી હા ઈ :

અથવા

નિર્દોષ જીવન જોર કરે તે ખોદાને બારનો ચોર ઠરે.

(પાસી સંસારની એક નીતિબોધક વાર્તા.)

પ્રકરણ ૨૭ મું.

જી હા ઈ મળતો નથી.

“માલો, મહરબાનો, હવે તમારી વાત અમને કહેા. અહીં આવી પડતી અડતી હાલતમાં તમે બેઉ નામવરોને જીતરી પડવાનું કારણ શું? ખરી વાત છે કે વેશીયાને મેં બોલાવ્યા હતા; પણ દસ્તુર દારાચાહ, તમને મેં આજે તેડું કીધું હોય એવી મને યાદ નથી. તે છતાં તમે આ નહિ ધારણું માન અમને આપ્યું તેના મુજબ કહેવો જોઈએ?” આ મુજબ જામાસ્પજી દેશમુખે પોતાના પરાણાઓની અછી આતર ખરદાસ્ત કરી પરવારીને પાનસોપારી આતાં આતાં વાત ચલાવી.

અજાણત, એ મંજુનોમાં રમુજ હતી, પણ દાદાદાર આજે રમુજને આતર સુરત આવેલા હતા તે તેવલુ પોતે તેમજ હુંબી મારીપેડે મમજતો હતો. દસ્તુરજી પ્રથમ કશું બોલ્યા નહિ, અને હુંબી બોલ્યો નહિ. “તો નીચી મુડી કરીને પાનસોપારી આવ્યા કીધું, અને દસ્તુરજી તો દાંત નથી તેથી સોપારી ચલાવ નહિ એમ કહીને ડોગજો કરવા બારી આગળ ગયા.

“કેમ, જોડિયાઓ, કંઈ જવાબ સેવકતા સવાજનો? કંઈ બોલયો? કંઈ બેદ બોલયો?” પતમાને ફરીથી પ્રશ્ન પુછ્યો.

આ મંજુનો પણ સુંદર કુંવર પોતાના બાપ તરફ દીકરીને જોવા કરતી હતી. તેણી હવે બોલી. “બાવાજી, તમે એવા કપે દાહાડે હતા? હજી તો એ લોકોની યાક જીતરી નથી, તેવામાં જાણે તમે પાછા ખંદરી કાહાડવા માંગતા હોય તેમ શું કરાજી? જરા પોતી ઉડવા દેઓ, બાવાજી.”

“મારા બોલો પરથી ત્યારે શું એવો અણગમતો માર ઉઠે છે? ત્યારે હું માફ માંચું. બહે પધારો મારા બેઉ દાસ્તો. તમને દોડે સેવકને ઘણો આનંદ થયો. હવે જરા પોતી ઉઠો તો પછી આ પાને આપણું કિલા તરફ ફરવા નિઃખિયે.” પોતાને મકુનમ પડવાથી દેશમુખે આ રીતે વાત ફેરવી નાખવા માંગી. પણ આણીગમ દાદાદાર હતા.

“તમે એમ વાત ફેરવી શું નાઓજી? તમારી એ સુરતી ગત મારી આગર નહિ ચાલયે. તમારા જવાબનો મારે સવાલ કરવો છે, ને તમને અમારી મદદમાં લેવા છે. તેને યકી તો અમે અહીંયે ધકેલા આતા આપાજી.” આમ બોલી, કળચિયો પેટીપર મુકી, પોતાના જાડા આડીના રમાલ પડે માહું મુઝી દાદાદાર ખુર્ચી જીવર બેઠા.

હતા, પણ તેમ કરતાં કોઈ કોઈ વેળા તેમને બગલામાં ખીજ બાગો ખાતેથી થેંટા પોંકારાના આવાજો સંબળાતા હતા, તથા ટીપુ કુત્બાના રડવાનો શ્રાદ્ધ આવતો હતો. આથી તેઓ ખીતા હતા, અને તેથી દરેક ઓરડામાં બધે ત્રણ ત્રણ નોકરો બેગા થઈને જામ કરવા જતા હતા અને એ રીતે એકેકને હિમત આપતા હતા.

આ રીતે છ મહિના વહી ગયા, અને દસ્તુરજીએ તેમજ મેં નવસારીથી કાગળો લખી બમાસ્પજી દેશમુખને અરજ કીધી કે મંચીખાને તેના કાકાની મિલકતનો કબજો લેવાની રજા આપવી, અને તેવણે પોતે તેને સાથે લઈને નવસારી પધારવું. બમાસ્પજી આમ કરવા દેવાને પ્રથમ તારાજી હતા, પછી તેવણની ખાટી મીઠી મરજી થઈ હતી, અને છેલ્લે તેવણ તેમ કરવાને રાજી હતા. પણ મંચી નવસારી જવાને કાકાની મિલકતનો કબજો લેવાની શાક ના પાડતો હતો. મંચી હજી ઉમરે પુર્યો ન હતો; હજી ૨૧ વરસનો થયો ન હતો; અને હજી તેના કાકા બાપે ઐવરના કશા સમાચાર મળ્યા ન હતા. એટલા માટે તે પોતાના મુરખીની જગા ઉપર ચડી પેશવાને નાખુશ હતા. તે પોતાની ઉમરે પુગવાની વાટ જોતો હતો, જેમ યશ પછીજ તે પોતાને હકદાર સમજવા માંગતો હતો. તે બહાનું લાવતો કે “જો હું મિલકતનો વહિવટ કરું એટલામાં કાકાજી પાછા આવી લાગે તો મારા કેવા હાલ થાય?”

એમ કરતાં વજ્ર વહી ચાલ્યો. મંચી ઉમરે પુર્યો. તેના જીહાક કાકાએ કરો દેખાવ આપ્યો નહિ; અને એ તકના દરેક લાભ લેવાયો. વાડી વછજા મંચીનાં નામ ઉપર થયા, તે ખાખેનાં લખત થયાં, તે ઉપર મહી શાખ થઈ, અને પછી થાદી રામશનીના દિવસો આપ્યા. લંબાણ કરવાની જરૂર નથી, અને લંબાણ કરવા મને ગમતું નથી, માટે હુકમાંજ જણાવીય કે મંચીખા અને કુંવર-માધનાં લગ્ન બારી. ધામધુમથી થયાં. એ બતાવ મૂર્ચને ખુશહાલ કરનારો હતો માટે

મારી ખાતરી છે કે તેથી મૂર્ચ કોઈ થયાં. હું પોતેથી ખુશ થયો, તો જોકે મારાં દિલમાં ઘણું કંઈ જોયું તેવો ન હતો. જે નાજનીને મંચીનો હાથ પકડ્યો હતો તેનો હાથ હું પકડવા ધારતો હતો; પણ મંચીની મરજી રાખીને મેંજ તેઓ બનેતા હાથ જોડી આપ્યા હતા. આથી મેં મારાં નસીબને તાપે યશ જે બન્યું તે ધીરજથી, ખુશીથી જોયા કીધું.

લગ્નને દિને મારી તબિયત આછી ન હતી. મંચીએ તે તરત પિછાની. મંચી આજો દિવસ મારી સાથેજ હતો, તો જોકે કુંવર તેને ખીજ કંઈ વીહીસો મુકતો ન હતો. મંચી મારી કાકામાં હાથ નાખતો, મને બગલા-ગીરી કરતો, મારા હાથ લાખતો, અને તરેહવાર રીતે મને હસતો બોલતો રાખવા માંગતો હતો. પણ કુંજરો પેશુ હસતો બોલતો ક્યાંથી હોય? તેવું દિલ ગરમ હતું, તેના હાથપગ થંડા હતા.

“પેશુ, તુંને શું છે, ઘીકરી? તારા હાથ થંડા ને દિલ ગરમ છે. શું છે, તબિયત એકએક ભિગડી થાપી?” તેણે મમતાથી પૂછ્યું.

“મને કંઈ નથી—કશું નથી. મંચી, તું મારે માટે કશી કાજજી ના રાખ તારા ધારણ કામ ફતેહ કર, અને પછી મારી ખુશીના પાર રહેશે નહિ.”

મંચીએ પોતાનો એક મોઠો વછજી કુંવરનાં નામપર કરી આપ્યો, કે જેમ કરવા દેવાને કુંવર તેમજ તેના બાવા સુતલક રાજી ન હતા. બમાસ્પજી દેશમુખની દોલત મોટી હતી. તે ખાનાર ખીજી કોઈ હતું નહિ, માટે તેવણ સથળ કુંવર અને મંચીનાં નામ ઉપરજ કરનાર હતા. એમ હોવા છતાં મંચીએ “માખલિયો” નામનો પોતાનો પંચાથ હજારની કીમતનો એક વછજી પોતાની બાવિષની મોહરદારનાં નામ ઉપર કીધો.

થાદી નવસારીમાંજ થઈ—ધામધુમથી થઈ—સુરત અને મંચીનથી પરાણીએ આપ્યાં. મિજલસ ઘણી મોટી મળી. પણ તેમાં એક

જીવડા હાજર ન હતો. તે કંગાળ, દુખી, નામુરાદ પેશ હતો. હું તેમાં શામેલ થયો નહિ તે કંઈ આ શાદીની વિરુદ્ધ હોવાને લીધે ન હતો; હું જગાર ખીમાર હતો તેથી પણ હું હાજર નહિ થયો એમ પણ ન હતું. ને પરી-ને હું ચલાવો હતો તેનો હાથ મારા વહાલા દોસ્તના હાથમાં અપાયો જોવાને બનાવ મારું નખતું દિન ખમી ચક્રે નહી, એમ મનજીને હું શાદીમાં શામેલ થયો ન હતો.

પાછલાપહેર આગમન મેં ઝોની માફક મારો જામો તથા પીઝોડી તૈયાર રાખ્યાં ખરાં, પણ જ્યારે તે પહેરવાનો વખત થયો, અને દસ્તુરજીએ તેમ કરવાની મને તાકીદ કરી, ત્યારે મેં જીવ ગિગડવાનું બહાનું કહાડ્યું અને શાદીમાં નહિ જવાનો ઈરાદો જણાવ્યો.

પણ એથી તો દાદાદાર હેડાઈ પડ્યા. “એ તું બોલેલું શું, પેશુ! મંચીની શાદીમાં નહિ જાય? મંચી તે કોણ ને તું તે કોણ? તમારા ઘરે કેથી જખૂરી દોસલી, ને તે છતાં તું એવું અપમાન તેને કરે એ કેમ બને? અરે દીકરા, આશીરવાદ હું છંદવાનો, ને તું તો ધારી ધરીને ઉભો રહેવાનો—કામિને મંચીની ઝોથી વહાલો ને પ્યારો રોમ તું—બાઈ તું—પિત્રાઈ તું—જોરિયો તું—બરાબરિયો તું! આજ, વેગ, એમ યેનાં ના કાહાર. ને નહિ ચાલશે.”

“દસ્તુરજીના આવા કપકારથી નરમ અપ્પોથી મને બહુ દુખ લાગ્યું અને તે દુખ મેં ખીજી કોઈ રીતે નહિ પણ રડી દબને જોડે કરી. હું એક નાનાં બચાંની માફક રડ્યો—કુરડે—કુરડે રડ્યો—બોર બોર જેવાં ગરમ ગરમ આંસુથી રડ્યો.

“અરે, અરે, મારા દીકરા, હવે મને મનજી પરી ખરી. અરે, અરે, અમે કેવા કેમખખ—જામાચી તેમજ હુંબી—કે એ તાવ અમે પેહલેથી જોઈ લીધી નહિ? અરે, અરે, પેશુ, દીકરા, તું મને મારા દીકરા જિંદગીન વાહલો છે, તોબી જોગ મારાં કરમ-ના કે મેં આગળથી તારો વિચાર કંઈ કરીયો નહિ, ને આજે જામો પીઝોડી તારી શાદીને

વરે પેહરવાની બૂલી જઈને મેં મંચીને વરે પેહરી. હું શું બોલ્યું—અમે શું બોલીયે—કે તુંબી તેનો હરીફ છે. અરે મુરખ, એમ ઉતું ત્યારે તું તેની તરફથી વચતારે શાનું લઈ ગયો? ખાપુ, ઉક, હુચિયાર ચા. તારી, અખાઈનો મવાદ કોઈ કોણ ચાખવાનું છે? નથી બાહુતી ખીચારી કુંબાઈ, ને નથી બાહુતો તેનો ખાપ, તેમજ વરી નથી બાહુતો વરરાજ પોતે, કે પેશુએ તો કેવા શુભમાંજ રાત્રી ખોલ્યા દેખું! પણ હવે તો તારી પરી ચુકી—છાપ મરાઈ ચુકી—શહી શાખ થઈ ચુકી—બધું રંધાઈ ચુકું—હવે કંઈ બને નહિ.”

“નહિજ, મુરખી, નહિજ. હું નહિ બને તે બનાવવા માંગતોજ નથી. ને કંઈ બન્યું તે મેંજ બનાવ્યું છે, ને લોક અજાણ છે તેઓને મેંજ અજાણ રાખ્યાં છે. તે લોકને અજાણજ રહેવા દેજો. હવે કોઈને બાહુ કરવામાં લાભ નથી પણ મારું માત છે. હવે તો બની તે બની, ” મેં ડમકાં ખાતાં ખાતાં ઉતાર દીધા.

“પણ ત્યારે તું માત મારી શાતે. તું નહિ આવશે તો મંચી પરણશે કેમ? તેના જીવને મનમે કેમ? કુંબાઈનું જેત તારાપર ઝોલું નથી, તેને તારી ગેરહાજરી પાલવશે કેમ? આમ કહીને દાદાદારએ મારાં કપાળ ઉપર હાથ ફેરવ્યો, અને બહુ ચમક્યા. “અરે, તારું દિલ તો તાપે જુલંદ બન્યું, મારા દીકરા. આ હા, તું તો હાથે કરીને દુખ લઈ બેસાઈ. ચાલ હાથ જોડાનું શોધ, જોડે થંડું પાણી પી, ને ખુદી હવામાં આવ, કે તાપ ખાપ મો નાહારી જાય.”

મેં જોઈ કે દસ્તુરજી તૈયાર થઈ ચુક્યાં છે, અને હવે તેવજીને વધુ વાર ખાતરી કરવા જોડતા નથી, માટે મેં તેવજીને કબૂલત આપી કે “હું પુરૂષો આવીશ, તમે જલદી મિથારો.” અને એ કબૂલાત ઉપર આધાર રાખીને તેવજી ખતિયારખાનજીનાં આપિકાં મકાન તરફ રસ્તો લીધો, કે જેને આજના દિવસને માટે રજિ-યામણ બનાવી દીધું હતું.

પાછલથી સંખ્યા

ગાંધી ધર્મી

કેકાણેથી પહેરામણી થઈ તે મધળી તે મારી પાસે નોંધાવનાર તથા રૂપાવનાર હતો; તે તો મને પોતાની આગળજ ખેંચાડનાર હતો; તે તો પોતાની તરફથી નવસારીની અનજીમને પચાણ હતારની રકમ બેઠા આપવા માટેની ખબર મારીજ કેને જાહેર કરાવનાર હતો. પણ તે મંધુ મારી મારફતે બનવા પામ્યુંજ નહિ.

દસ્તુરજીને એકલા જોઈ તે મારી ખબર કહાડવા મારે ઘેર દોડતો આવ્યો, પણ એ વેળા હું તો ઉઘાડા હતો. મારે તન તાપે ભુંભાઈ જઈ હતું. તેણે મારાં દિલપર હાથ મુકી જોયો, અને મને ખરખર પીમાર પોતાની જાતે જોઈને તે કુખી દિલ ત્યાંથી ચાલી ગયો હતો.

૩૬૨૯ ૯૬ મું.

વેહવલ ગામ અને ત્યાંના શેઠજી દસાઈ.

એ વાતનેથી એક મહિના ગુજરી ગયો. પણ એ મહિના મારી હુંદળાને માટે બહુ ધાસ્તીબરેલો હતો. શાત દિવસ મુધી મને મજ તાપ આવી—એવી મજ કે મારા હૃવવાની આશા પણ છોડી દેવામાં આવી હતી. ત્રણસીરામ વેદની દવા કરવામાં આવી, જેવણે મને આજે યથા પછી કોઈ દૂરનાં ગામમાં દવા ખાવા ચોકલવાની બજામણ કીધી. શાત દિવસ મુધી મેં મોંપર અન્ન પાણી તો મુક્યુંજ નહિ, પણ દસ્તુરજી તથા માર્કામરના કહેવા મુજબ દવા પણ મારે ગળે ઉતરી નહિ, એ સુદતમાં શું બન્યું તે મેં જાણ્યું નહિ. પણ ત્યારપછી આઠમે દિવસથી મારી આંખ ઉઘડી, મારી શુદ્ધિ તો પરદા ખુલ્યો, મેં જોઈને જોળખવા તથા દવા લેવા અને ધિરાતથી બોલવા ચાલવા માંડ્યું. એ પછી હાલત સુધરતી ચાલી. અને એ રીતે મહિને દહાડે હું—ખાતો પીતો થયો. પણ વેદની સલાહ મુજબ અમલ કરવાનો હતો, માટે મને વેહવલ ગામ ખાતે ચોકલવામાં આવ્યો.

મારી નજરે જોઈ નહિ. જે હું તે જોતે, તો મારી તરફ આટલીબધી ઘોકલાગણી છે એમ જાણીનેજ હું યંદો પડી જતો. જમારપછી કદાચ રડે, પણ તેવણની બેઠ બહેનો ને મંચીનાં લખ ખાવા આવી હતી તેઓની મને જોઈને કાં રડે તેની કદાચ વાંચનારને નવાઈ લાગશે. આજે યદને મેં જ્યારે મર્ચ પાતો સાંભળી ત્યારે મને પોતાનીથી એ વાતની ધણી નવાઈ લાગી.

પણ એ બધું વિદ્યવીતી ગયું—ધડો વહી ગયો. હું સાજો થાઉં તે આગમજ તો મારાં એ બધાં વહાલાંઓ ચાલી ગયાં હતાં. તેઓને એકદમ સુરત જવાની ફરજ પડી હતી. જમારપછી દેશમુખનું ઘર પિંડારાઓએ લૂટવાના સમાચાર મળ્યાથી તેવણ અને તેવણનાં લાગતાં વળગતાં મારેતો જાડીએ ત્યાં ઉપડી ગયાં હતાં. મંચી મને છોડી જવાને નારાજ હતો, પણ દસ્તુરજીએ દરદાજ મારી ખબર તેને લખી જણાવવાની કમૂલત આપવાથી તે બહુ આનાકાની સાથે ગયો.

એ પછી તો મારી હાલત સુધરતી ચાલી, અને થોડો નવસારી આવવાનો સમય હતો નહિ, માટે મંચીએ અને કુંવરે અને દેશમુખે મને સુરત ચોકલવાની બજામણપર બજામણ લખી—મંચી તો આવ્યાને મને તેડી જવા તૈયાર થયો. તેઓની મતલબ મને કુંવર ખાતે દવા ફરફાર કરવા લઈ જવાની હતી. પણ દાદાદાદાએ તેમ કરવાની સાફ ના પાડી તેવણ મારી પીમારિના મથબ જાણતા હતા અને તેથી જે હું પાછો જ્યાં તરત વેળા ના

આ મારી માંદગીને દરમયાન મંચી મારી આગળ હતો—કુંવરે મારાં બિઠાણની પાસેજ બેસી રહેલી હતી. તેઓ મને મરી જતો જોઈને કારખેકાર અસુધી રડતાં હતાં. આંસુ તો ઝોની આંખમાં હતો. રામજીનાં માર્કામાય, અમારા પાડપડોશીઓ, મારે નાની ઉંપરાંત જમારપછી દેશમુખ તથા તેવણની બહેનો લીમલાહેરની રતન તથા સુવામાય—એ મર્ચ મને મરવા સુતેલો જોઈ રડયાં હતાં. મારે યદ કે તેઓ મર્ચની એ હાલત મેં

ત્યાજ જાણે તો મારાં નખનાં મન ઉપર પાછી માઠી અસર થશે એમ સમજીને દસ્તુરજીએ મને એકદમ વેહવણ ગામ તરફ મોકળી દીધી, અને હુંબી કુંવર અને મંચીનો વિચાર છોડીને ત્યાં જવાને રાજી થયો. મારી જોડે જે દુખળા અને એક પાર્શ્વી બોમિયા મિલાય ખીજી કોઈ ન હતું.

આ ગામ દેસાઈજીના ખેતી તે વેહવણવાળા ચેંદ્રજી દેસાઈનું હતું. દસ્તુરજીની અરજી ઉપરથી દેસાઈજીએ મને ત્યાં મોકલવા અને વેહવણના દેસાઈએ મારી ત્યાં આવજત કરવાની કબુલત આપી હતી, અને તેથીજ ઉપલા મંચીનો જોડે હું તે ગામ તરફ રવાના થયો. મને પ્રથમ બહુ ઉંચીકું લાગ્યું. તરતની માંદગીમાંથી ઉઠ્યા જીવડાને એક તદ્દન અમલ્યાં ગામમાં, તદ્દન અમલ્યાં આદમીઓ સાથે જઈ વસવા ક્યાંથી ગમે ?

પણ તમે માનશો ? એ ગામ મારી તનદુરસ્તીનું ધામ થઈ પડ્યું, એ ગામનાં લોક મારાં માનિતાં થઈ પડ્યાં. એ ગામના દેસાઈ મારા મેહરબાન સુરખી થઈ લાગ્યા. વેહવણ કંઈ રંગીલું કે વસ્તીવાળું કે મોજમજત હતું ગામ ન હતું. તે કાંઈ માંલુસે પોતાની જરિયાતો તરફ નજર રાખીને બનાવેલું મથક ન હતું. પણ એ તો કુદરતનું પોતાનું બનાવેલું ધામ હતું. અહીં ઝાડપાતો તમામ આબાદી સાથે ખીલી નિકળેલાં હતાં. અહીં ચોટક છેરેથી એક નાની નદી પસાર થતી હતી, તેનાં પાણી યંડીમાં શાંત અને ગર્ભીમાં ખજખજતાં વહેતાં હતાં. પાણી પીવે દર્મિયતનો ચુલ ધરાવનારાં હતાં. ગામગામનાં લોક તનદુરસ્તીને, અર્થે એ પાણીમાં સ્નાન કરવા આવતાં હતાં. મહિવડવાળાં બાળકોને અહીં નહવાડવા લાવતાં હતાં. અને એ રીતે જોકે ગામની વસ્તી તો નાની હતી, પણ પરગામનાં લોકોના ચાલુ આવજાથી અહીંની વસ્તી વધેલી ને વધેલી રહેતી હતી.

આ પરગામનાં લોકોને થકી વેહવણના ચેંદ્રજી દેસાઈએ એક મોટી ધર્મશાળા ઉતારા દાખલ બંધાવી હતી, જેમાં સર્વ કોઈ ઉતરતાં હતાં. મામમાં વળી એક મોટું તંજાવ તથા એક

મોટા કુઓ પણ એજ સંદ મૂહસ્યે બંધાવ્યાં હતાં. જે બાળકોને અથવા જે ખીમારોને નદી સુધી દૂર લઈ જઈ નહિ શકાય તેમને આ કુઆનાં પાણીથી નહવાડતા હતાં, જેમાં નદીનું ઘરણુ લાગેલું હતું.

પણ હું કાંઈ આ ધર્મશાળામાં ઉતર્યો ન હતો. મને તો દેસાઈજીએ પોતાનાં મકાનમાં ઉતારો આપ્યો હતો, જેમનાં કુટુંબનાં એક માણસ દાખલ તોપણ માંદગીને લીધે ખાસ આવજત મારી થતી હતી. હું અસહ્ય લગાર કુંજરા અને શર્માજી હતો, અને તેથી માંદગી પછી તો વધારે તેવો થઈ ગયો હતો. વાંચનાર કબુલ કરશે કે જાણીતા લોકોમાં વળી મારા કુંજરા સ્વભાવમાં વધારે થયો જોઈયે. એ બધી વાત ખરી હતી, પણ અભયપ મંચીને લીધે એ બધી વાત ઝાટી પડી મારા કુંજરા સ્વભાવમાં વધારે થયોજ નહિ. મારા કુંજરા ખવાસ દિનપર દિન બદલાતો આવ્યો, અને ચોડીજ સુદતમાં મારા જેવો ખુશ મિત્તજી અને ભાલકજી ત્યાં કોઈ નજર આપ્યોજ નહિ. ખાતપાતની મજાદથીજ નહિ, દેસાઈજીની મમતા અને મેહરબાનગીથીજ નહિ, આગપાસનાઓની ભરી દિલસોજીથીજ નહિ, કુદતી આબોહવાથીજ નહિ, પણ એક ખીજા મોતેજર સચબથી પણ મારી હોલતમાં ઘણો ફેર પડી ગયો. મારાં તનમનને તાક તો હતીજ તેમાં આ સખબથી ઘણોજ વધારો થઈ ગયો. આ વખતે હું એવા મંચીઓમાં કાળ ચુલસતો હતો કે મને મંચી કે કુંવર તો યાદ આવ્યાંજ નહિ; એટલુંજ નહિ પણ મારા માતપિતા જેવાં મેહરબાન સુરખી-એ દસ્તુરજી તથા માકાંમાને પણ હું લગભગ વિસરીજ ગયો !

એ રીતે ઘણા દિવસ વહી ગયા, પણ મને તે કશાક જેવા દુકા લાગ્યા. જાણે અહીંજ આખી જીંદગી પુરી કરવાની હોય. તેમ હું તો ધાંચો નાખીને પડ્યો. દેસાઈજીનાં અનેક ગાંધો હતાં. તેવણ મોટા જાગીરદાર હતા. જમણ જુહાક કરતાં તો તેવણ ઘણા મોટા માતખર હતા. જમણ જુહાક કરતાં તેમની

આપર, દરબજો, માન મરતમો, લોક ચાહિતા, અને વગવસણિ નહિ મરખામણી થઈ શકે એટલાંબધાં વધારે હતાં. તેવણુ ગામના રાજા જેવાં હતા. જોકે હાકમ ન હતા, પણ લોક તેમને હાકમ કરતાં જીવાદ માન આપતાં હતાં. રૈયતો તેમને પૈસા ભરતી હતી, તોપણ આ સાહુકાર તરફ તેમના તે દેણુદારો એક પાપના જેટલો આદર ધરાવતાં હતાં. ગરીબના પાપ દાખલ, દયાળુના દોસ્ત દાખલ, તવંબરના સજાહકાર દાખલ, અને રાજાના વફાદાર ખેરખાહ દાખલ શેઠ દેસાઈ વર્તતા હતા; અને તેથી અદનાથી આલા મુખી તેવણુ ઉપર દિદા હતા, તેવણુના પડયો ખાલ હજીવી લેતાં હતાં, તેવણુનાં દુખને પોતાનું કરી ગણતાં હતાં, અને તેવણુનાં મુખમાં પોતાનો હિસ્સો માગી લેતાં હતાં.

લોકની આટલીબધી દિદાગીરીના મંબંધમાં એક વાત મારા નાણુવામાં આવી, અને તે ઉપરથી મેં માની લીધું કે શેઠ દેસાઈ જો એક ખરા દુનિયાઈ ફરેસ્તા જેવા ગુણુ ધરાવતા નહિ હોત તો તેવણુ તરફ આટલીબધી જનરૈયાની કદી ગણુ થાત નહિ.

નીચડી વાત તેવણુના એક કારભારી ભીખાજી બોગીએ મને કહીછે તે ઉપરથી મારા ઉપલા મુખનોની સચાઈ વાંચનાર જોઈ લેજો.

વેહવજ ગામ ગાયકવાડ સરકારને તામે છે અને એ તથા આમપામનાં ગામોનો ઇન્જરો શેઠ દેસાઈએ સરકાર કનેથી લઈને પોતે મધળાં ગામોનો વહિવટ ચલાવતા હતા. એતેફક એવો બન્યો કે એક વાર વર્ષાદ થોડો પડ્યો અને કુકળ ચાલ્યો. એકતોથી ભરણું ભરાયું નહિ, અને તેઓ એતી છોડીને પરગામ નિકળી ચાલ્યાં. શેઠ દેસાઈને ખખર પડનાથી તેણે માણસો દોડાવી મધળા એકતોને તેમનાં બધાં છોડરાં મુખાં પાછા બોલાવ્યા, તેમને માથે ચઢેલી સાંધમાં છુટ મુકી અને કેટલાકોની તો માફ પણ કીધી, તેમને પોતાનાં ગામોમાં તળાવો અને કુઆ બાદવા માટે તથા મેં આગળ જણાવીછે તે ધર્મથાળા બાંધનાનાં કામ પાછલ લગાડી દીધા,

અને તેના બદલામાં તેઓ સર્વને તેમના રસોયા મારફતે બોળણુ જમાડી જીવતા રાખ્યા. બધાંઓ અને વૃદ્ધ મર્દ એરતોને કામ ઉપરથી મુક્તિ આપી, પણ જવાન તથા કામ કરી શકે એવાં બેરાં માટીડાને કામ લગાડ્યાં. વળી હમેશદાર એરતોને પણ મજુરીએથી છુટી આપી અને તેમનાં ઘરખારની મંબાજ રાખવા મોકળી.

ખીજી તરફથી દેસાઈએ સરકારને એકતોની ખખર થઈ પડેલી હાલતની ખખર આપી, અને વર્ષાદ વિના પાક થયો ન હતો તે માટે ઇન્જરાની રકમ એાછી કરાવવા માંગી. પણ આ વેળા ગાયકવાડનો દેવાન કોઈ ખડો કંઠલુ દેવાનો માણુસ હતો, જેણે મધળા ઇન્જરદારો રૈયતોને નીચાથી નીચાવીને માલદાર થયલાછે એમ કહી ઇન્જરાની તમામ રકમ તેઓ કનેથી વરસ પુરં થવાની આગમજ ભરી લેવાનો હુકમ મોકળ્યો. દેસાઈજીએ આ ઘાતકી અને ગેરહતયાશી ભરેલા હુકમ સામે ધણી કરગરીને અરજ ચુભરી, ત્યારે દેવાને ફરમાણુ કે મને તો તમારા સાંધિયાઓનાં ધરખાર લૂટો, તેમની માલમતા હરરાજ કરો, તેમને ચુલામં દાખલં વેચાતાં રાખો, અથવા તેમની પાસે આહિતેવી વેડ કરાવી તમારી સાંધની રકમભરી લો, પણ સરકારી ઇન્જરાની રકમ તો વેચે રૈ ભરી દો.

આ નવા જુલમાંતની સામે શેઠ દેસાઈ બળતવારીથી લડ્યાં, તેવણે મંદારાજ મુખી વગર ચલાવ્યો, ગાયકવાડના કાન ઉપર પોતાની અને ખીજા ઇન્જરદારોની તરફની મધળી ફરિયાદ રજુ કીધી. પણ એ મધળાંથી કંઈ રૂડું શેવડ આણ્યું નહિ. છેવટનો હુકમ એવો મળ્યો કે સરકારી ભરણું પ્રથમ ભરી દેવું, અને ત્યારબાદ ઇન્જરદારોની અરજી ઉપર ધ્યાન આપાશે.

આ હુકમ ઉપરથી ખીજા હિંકુ ઇન્જરદારોએ તો પોતપોતાના ગામોના એકત લોકોનાં દોરડાંક વેચી લીધાં, તે બાપડાંઓને તેમનાં ધરખારમાંથી અદેરી કહાડીને તેમાંની માલમતા જપ્ત કીધી, તથા તે લોકને વેંકે પકડી તેઓ કને તરેહવાર હલકાં કામો કરાવવા માંડ્યાં. આ રીતના જુલમાંત છતાં

ગરીબોને પુર પાઘર આધાનું પલ્લ મલ્લ નહિ, જેથી તે ખીચારા જંગલોમાં નિકળી ગયાં, ગામેગામ પ્રસરી ગયાં, અને જીવ ભયાનક થઈ જાડનાં પાત્રાં, કંદ મૂળ અને ખીજ વસ્તુઓ દારની માફક આવવા લાગ્યાં. તેમને આધાનું ન હતું, કુઆ તળાવ મુકાઈ ગયલાં હોવાથી પીવાનું ન હતું, અને માલ મતો લૂટાઈ ગયાથી ઓઢવા ખીજાવાનું પણ કાંઈ ન હતું. આવા ત્રાસને લીધે કેટલાકા ઉપર કહું તેમ વિપ્રસાદ ગયાં, કેટલાકા વેલ-વલ અને તેને લગતાં ગામો ખાતે જઈ મજુરી લાગ્યાં, પણ બાકીનાં જેઓ મહેનત મજુરી કરવાને નાખુશ હતાં તેઓએ લૂંટકા કરવા

માંડી, અને તે મારેનો પુકારો વડાદરે જઈ પુચ્ચો. ખીજાં હોય ઉપર શેઠ દેસાઈએ પોતાનાં ખર્ચાં છોડીને કાવેલી જનસભાવ વચ્ચેની અવવા માહુકારનાં નાણાં કહડાવી, અવવા હર તલ્લીરથી સરકારનાં બરણાં જેટલી રકમ ભેગી કરીને તે એક તરફથી યુવયુવ બરી દીધી, અને ખીજ તરફથી ઉપર કહું તેમ પોતાનાં ગામનાં ગરીબોને પોતાની ગરીબી પેસો ખર્ચાંને ખચાવી લીધાં. ફક્ત એજ એક ઇતિહાસ હતા, કે જેમનાં ગામો ખાતેથી ઘણાં પોકારો ઉઠ્યા નહિ અને ગામકવાડને કાને ગયાં નહિ.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

શેઠ દેસાઈ ની

હકીકત—(આ હુ).

આ રીતે એક વરસ ગયું, અને ખીજે વરસે પુરતો વર્ષાદ થયો. પણ તે આગ-મજ તે એક જાણવાનોગ બનાવ એ બની ગયાં કે પોતાના દેવાનની ગેરબનસાથી ખાતે ધિરિય રસિડેટ તરફથી પણ ઠપકા મળવાથી પડ્યાથી શાપકવાડે દેવાનને રજા આપી, જેની જગ્યા ઉપર એક એવા લાલક મરની નેમણુક થઈ કે ફરીથી ઘણાં પોકારો ઉઠ્યાં નહિ.

કહાડી મુકલા દેવાને માની લીધું કે શેઠ દેસાઈની કારસાજથી તેને પાણીયું મલ્લ હતું. આ વાત ખરી હોયતો તે દેસાઈની પ્રાર્થના વધારે કરનારી હતી, અને જો ખોટી હોયતો આ દેવાન કેતાં મેલાં અને ખારીલાં દિવનો દેત્ય હતા તે નીચલી ખિના ઉપરથી જાણી આવે. તેની કનેનું સર્વસ્વ દેશી રાજ્યોની રીત પ્રમાણે સરકારમાં જપ્ત થયું, ત્યારે આ દેવાન ખુબે મરતો અને રખડતો યહ પડયો. તેની એવી હાલત બોધને શેઠ દેસાઈએ તેને થોડી ઘણી મદદ પોતાની રાજ્યસુધીથી કીધી, અને તે ઉપરથી તેણે વખતે વખત કંટાળો આપ્યો આણુ રાખ્યો.

એક વખત દેસાઈ ગામોમાં ફરવા ગયા હતા તે

કેટલાક ભીંત સવારને લખને વેલવલ ગામેને પાદરે આચ્ચો. તેણે મંગાવેલો સીધો જોઈયે એટલા દેસાઈની હવેલીએથી મળી શકેલો નહિ જોધને તે નિમકહરામ બદમાશી હવેલી ઉપર લૂંટવાવવાનો મનસુબો કીધો. દેસાઈ ગામમાં નથી એવી અખરથી તેણે આ બદ વિચાર અમલમાં મુકવાનો નકી ઠરાવ કીધો, અને દેસાઈની નોકરી મહિલા બે દુબળાએને પકડીને તેમને પોતાનો પાવી ધરાવો જાહેર કીધો, તથા કહું કે જો આ ક્રમમાં તમે મદદ આપશે તો તમને જીવતાં રાખી નેહાલ કરીશું, અચર નહિતો તમારાં ઇલખિલને કાપી કટકા કરીશું.

ખાપડા દુબળાએ ગભરાયા, પોતાના અનંદતા જેવા મુરખી શેઠનો ખાતોનો લૂંટવાનાં કામમાં મદદ આપવાની હા કે ના પાડવાને બદલે તેઓ પોકેપોક રડવા લાગ્યા, પણ જ્યારે ઉપરથી દેવેણીનાં માર પડયો ત્યારે તેઓ કબૂલ થયા, અને મધરાતે ફરવાજી જીલા રાખવાની કબૂલત આપી તથા સર્વ વાત છાણી રાખવા જીવનાં કસમ આપી છુટા પડયા. આ બે દુબળાએમાંનો એક લાલી અને બેલમાન હતો, પણ ખીજે વિધાંસુ અને નિમક હલાલ હતો. મધરાતે જ્યારે લૂંટારાઓ દેરાડા